

KEMÉNY ZSIGMOND
Eszmék és jámbor óhajtások

A kötet megjelenését az

támogatta

A válogatás a
Magyar kisebbségi közösségek története,
forrásfeltáró OTKA-program (K109173)
keretében készült.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României

KEMÉNY, ZSIGMOND

Eszmék és jámbor óhajtások / Kemény
Zsigmond. - Cluj-Napoca : Kriterion, 2014
ISBN 978-973-26-1104-3

821.511.141-92

KEMÉNY ZSIGMOND

**ESZMÉK
ÉS JÁMBOR ÓHAJTÁSOK**

VÁLOGATOTT PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

A kötetet összeállította és
a bevezetőt írta

Filep Tamás Gusztáv

KRITERION KÖNYVKIADÓ
KOLOZSVÁR

A szöveget gondozta és jegyzetekkel ellátta
Filep Borbála Anna és
Filep Tamás Gusztáv

© Filep Tamás Gusztáv, 2014
Kriterion

Szerkesztő: H. Szabó Gyula
Sorozatborító: Deák Ferenc
Nyomdai előkészítés: Murad Betty
Megjelenés éve: 2014. Alak: 70x100/24.
Kiadói ívek száma: 11,665
Nyomdai ívek száma: 15,25

Készült a zilahi COLOR PRINT nyomdában

(Még) egy szó a közíró Kemény Zsigmondról

Kemény Zsigmond publicisztikája máig kiadatlan.

Pontosítva: Az 1840-es évek legelejétől 1870-ig több száz, nevével, névjegyével, valamelyik álnevével vagy más betűjeggyel ellátott, illetve aláíratlan, de körmönfont módszerekkel azonosítható írása jelent meg hírlapokban, főleg azokban, amelyeknek arculatát időnként – vagy időről időre – ő határozta meg; 1846-ig az Erdélyi Híradóban, 1846–1848 között a Pesti Hírlapban, az 1850-es évek elejétől pedig a Pesti Naplóban. S nem tudjuk fölbecsülni azoknak a cikkeknek a számát, amelyeket minden jelzés nélkül adott közre főleg a Pesti Naplóban – ezek többségének szerzőségét valószínűleg a legaprólékosabb szövegvizsgálat sem tudná – illetve tudja majd – maradéktalanul tisztázni (bár ez nem ment föl a filológiai munka alól), részben azért, mert – bár Papp Ferenc az író nyomán azt állítja, hogy sok esetben „A névtelenség biztosította Keményt afelől, hogy cikkeit nem fogják pártnyilatkozatnak tekinteni”, a terminushasználatnak a vezércikkekben való bizonyos mértékű egységesülése legalábbis óvatosságra int.

Ezeket az írásait Kemény nem gyűjtötte kötetbe, sőt másokat sem jogosított föl erre; e cikkeknek szerinte csak napi jelentőségük volt. Akad azért egy-két kivétel: az 1861-ben, az októberi diploma nyomán összehívott országgyűlés idején az unió kérdéséről szóló, a

Pesti Napló tavaszi számaiban közölt cikkso-
rozata – mely ebben a kötetben is olvasható
– különnyomatban is megjelent akkoriban;
1851-es röpirata, a *Még egy szó a forradalom
után* számos részlete pedig – ahogy azt Papp
bebizonyította – első változatában, a röpirat
szövegének véglegesítése előtt hírlapi cikként
látott nyomdafestéket.

Keménynek két életműsorozata jelent meg
ez idáig, ezek közül a másodikban, az 1967-
ben útjára indított *Kemény Zsigmond művei*-
ben kísérlet történt az író publicisztikájának
összegyűjtésére is. A sorozat időben utolsó
darabjaként jelent meg 1983-ban, Rigó László
gyűjtésében, szöveggondozásában, jegyzetei-
vel és utószavával az első alkotó évtized cikke-
inek gyűjteménye *Korkívánatok. Publicisztikai
írások 1837–1846* címmel; ez a könyv az
erdélyi korszak termését gyűjti egybe három
(úgy látszik, tudatosan kihagyott) írás kivé-
telével, gyakorlatilag az 1841-ben az Erdélyi
Híradóban megjelent szövegektől kezdve (az
1837-es évszámra a könyv alcímében egyet-
len írás, a Nemzeti Társalkodóban megjelent
Gondolatok miatt volt szükség). Ennek a
korszaknak a végén kezd publikálni Kemény
a Pesti Hírlapban, melynek 1847-ben, Pestre
költözve a munkatársa, 1848-ban a szerkesztő-
je lesz. A reformkor utolsó szakaszában vagy a
szabadságharc idején itt megjelent cikkei kö-
zül nem egyre hivatkozott a szakirodalom, de
könyvekben ezek sem olvashatók. Megjelent
viszont kötetben több, a bukás utáni korszak-
ban vezércikksorozatként vagy folytatásos tár-
cákban közreadott tanulmánya – s ez az élet-
mű e szegmensének egyik lényeges vonására

hívja föl figyelmünket: Kemény gyakran nem napi cikkeket közölt a lapjaiban, hanem tanulmányokat, esszéket – például folytatólagos vezércikkekben. A kiegyezés utáni (átmeneti) nyugalmi korszakban Gyulai Pál nógatta e kisebb tanulmányok kötetbe gyűjtésére; ekkor mondta Kemény, hogy ő maga nem foglalkozik velük, mert ezek „a pillanat szükségéhez” voltak szabva, de – talán azért, mint Gyulai feltételezi, „hogy szabaduljon a zaklatástól” – ahhoz hozzájárul, hogy az irodalomtörténész összeszedje őket, mintegy a saját felelősségére. Így jelent meg 1870-ben Gyulai gyűjtése nyomán a *Kemény Zsigmond tanulmányai* két kötete, majd ennek az anyagnak a kiegészítése után a szintén Gyulai Pál gondozásában még a XIX. század utolsó éveiben indított, 1907-ben befejezett, *Báró Kemény Zsigmond összes művei* című sorozatban az irodalmi és történelmi tanulmányok három kötete. S az ebben szereplő darabok a XX. század hatvanas éveit már említett Kemény-életműsorozatába is átöröklődtek. Olyan ismert tanulmányokról van szó azok közül, amelyeknek szövege, szövegváltozata a Pesti Naplóban jelent meg először, mint az *Erdély közléte 1791–1848-ig* (illetve ennek másik változata, a *Visszatekintések Erdély múltjára s gróf Bethlen János politikai pályájára*), a *Színművészetünk ügyében*, a Szalay László *Magyarország története* és Macaulay *Anglia története* című munkájáról szóló esszék, *Az Újabb Nemzeti Könyvtár iránt*, a *Színművészetünk ügyében* vagy az *Élet és irodalom*. Kemény 1846 utáni, politikai tanulmánnyá szerveződő cikksorozatait, vezércikkeit, illetve azok a XIX. századi lapkol-

lekciók, amelyekben lapulnak, az állományvédelmet foglalkoztatják inkább, nem az olvasókat. Belőlük készült ez a kis kötet.

*

Kemény szocializációja, mint közismert, részben a nagyenyedi kollégiumban kezdődik, Szász Károly keze alatt – 1823 óta járt a nagy hírű oskolába –, részben pedig az enyedi Burgban, a Kemény-Zeyk-kúriában, ahol a reformkori erdélyi ellenzék számos politikus megfordul, maga Kemény Dénes, Szász Károly küzdőtársa, az ellenzék vezéralakja is. 1834-ben, amikor végre megnyílt Kolozsváron a hosszú ideig szüneteltetett erdélyi országgyűlés – ahogy az *Újabb kori ismeretek tára* 1853-ban megjelent ötödik kötetében olvassuk –, „az ifjoncot Kolozsvárra ragadták vágyai; elhagyta az iskolát, sietett a törvényhozás teremébe, hol tudványa annyi új élelményre talált”. Miután az országgyűlés dolgavégezetlenül föloszlik, illetve az 1835-től 1837-ig tartó, a maroskapudi birtokon történt ezt követő önművelés után Kemény Zsigmond kancellista lett Marosvásárhelyen, a Királyi Táblán; utóbb Kolozsváron, a főkormányshéknél dolgozott írnokként, hogy aztán a bécsi egyetemen tanuljon tovább – többek között bonctant és természettudományokat. Hazatérve az új, 1841–1843-as országgyűlés idején elvállalja az erdélyi reformellenzék „közleg”-ének, az Erdélyi Híradónak egyik szerkesztői tisztét (bár neve nincs föltüntetve a lapszámokon), a legkövetkezetesebb liberális reformpolitikai programot dolgozva ki a korabeli Erdélyben s bocsátva közre a lap hasábjain – Hofbauer

László ezt a periódust a hírlap „legdicsősebb korszaká”-nak nevezi *Az Erdélyi Híradó története* című tanulmányában –, majd a szerkesztésről való, az egyszerűség kedvéért kényszerűnek nevezhető 1843-as lemondása után Kapudról küldi cikkeit Kolozsvárra. Készülnek vagy elkészültek már első fontos szép-irodalmi művei – Martinuzzi Györgyről szóló, töredékben fönmaradt regénye, melynek részletei *Izabella királyné és a remete* címmel jelentek meg –, illetve a Luís de Camões hőseül választó *Élet és ábránd*, 1846-ban fog hozzá a *Gyulai Pál* megírásának, s már korábban, 1843–1844-es kiadásjelzéssel kikerül a nyomdából első értekező munkájának, a *Korteskedés és ellenszereinek* két füzeté – a fogadtatás felemás volta miatt a további elkészült részeket tűzbe veti. Ez a röpirat előrevetíti Kemény későbbiekben elfoglalt pozícióját, sajátos helyét a korabeli magyar közírásban. Évekkel később a Pesti Hírlap 1847. április 29-i számának *Egy kis kivonat* című vezércikke összefoglalja „Keménynek zseniális műve” néhány fontos tételét. E cikk így kezdődik: „politikai irodalmunkban alig van könyv, mely több, szentségnek tartott előítéletet megtámadott, több eszmét tisztába hozott, több tévedést útba vezetett, s közjogi viszonyaink vizsgálatában több mélységet, megítélésében több önállóságot tanúsított volna, mint az a pár füzet, melyet b. Kemény Zsigmond barátunk *Korteskedés és ellenszerei* cím alatt ajándékozott irodalmunknak, 1843-ban”. S a kivonat szükségességét az indokolja, hogy a szabadelvű sajtó „ugyan nemigen sietett e füzeteket a hazának bemutatni”. A *Korteskedés és ellen-*

szerei, noha látszólag – illetve kiindulópontként – a megyei választásokon alkalmazott új módszerek, a vesztegetések és az erőszak, a „bunkókrácia” megszüntetéséért emel szót, tételesen és részletesen cáfolja a Wesselényi Miklós cikkeiben hasonló célból ajánlottak alkalmazását, sőt jogosságát, a második kötetben pedig – amint azt Kemény az őt e műve első kötete miatt 1843 végén levelező tagnak érdeemesítő Magyar Tudós Társaság „titoknokának”, Toldy Ferencnek 1843. december 16-án dátumozott levelében maga írja – Kossuth Lajos és a magyarországi reformerek sok kedves eszméjét támadta meg. Kemény publicisztikájának differentia specificája ugyanis a magyar ügyek európai kontextusban, a nyugat-európai történeti, jogi és filozófiai friss szakirodalom ismeretében való tárgyalása s a magyar gravaminális politikai gyakorlat bírálata. Wesselényivel való szoros barátsága ellenére nézetei eltérnek a zsigódi báróétól és a pesti ellenzék zömétől egyaránt; már ekkoriban Széchenyi politikáját tartja távlatosnak, azonban függetlenségét megóvando nem fogadja el „a legnagyobb magyar” ajánlatát, aki meghívja őt tervezett folyóirata szerkesztőjének – noha az évtized második felében már belátja, hogy az erdélyi közönségre az adott viszonyok között nem tud hatni. „Erdély semmit sem gondolkozik és semmit sem akar” – olvassuk 1845. január 19-én Wesselényi Miklósnak írott levelében; az Erdélyi Híradót hatástalannak, szerkesztőit következetlennek tartotta – 1844-ben egy ízben „hült szájú”-nak nevezte a lapot, bár még később is kísérletet tett arra, hogy közvéleményt próbáljon teremteni általa. Ez

azonban csak az egyik oka annak, hogy végleg elhagyja szűkebb pátriáját. Az egyik s talán a legfontosabb feladatnak az unió megvalósítását tekintette, tehát közösen kezelendőnek tartotta Erdély és Magyarország ügyeit, nem utolsósorban azért, mert az úgynevezett „feudális” terhek fölszámolását, a jogegyenlőség megvalósítását – beleértve az Erdélyben szám-szerű többséget képező román jobbágyok föl-szabadítását – csak így gondolta végrehajtha-tónak. Meggyőződése volt ugyanakkor, hogy a Királyhágón túli olvasók nem ismerik „Erdély sok részben sajátságos viszonyai”-t – „Magyar-ország nem ismeri hazánkat” –, amiért is már 1845-ben gondolkozott azon – amint Jósika Miklósnak március 15-én keltezett levelében, melyből idéztünk, írja –, nem volna-e értelme, hogy elszegődjék valamelyik pesti lap erdélyi levelezőjének, ugyanis „Az uniónak egyik leg-hatalmasabb emeltyűje fog lenni, ha találkozik hírlap, mely mind a két honnak orgánjává [...] váland”. Kemény, aki már bécsi tanulmányai után hazafelé tartva is időzött Pesten a kor nagyjainak körében, mint naplótöredékéből köztudott, 1846-ban a szűkebb Magyarorszá-gon néhány hónap leforgása alatt megismer-kedett az 1848-at megelőző korszak szinte minden fontos politikusával, közéleti szemé-lyiségével (Deák Ferencet és Vörösmartyt már korábban megismerte: Zsibón, Wesselényi-nél), s talán ekkor dőlt el, hogy Pestre költözik. Széchenyi lapja helyett azonban Eötvös József ajánlatára (kérésére) a korábban Kossuth által szerkesztett, most a centralisták kezében lévő Pesti Hírlaphoz szegődik el, amelynek közön-sége már ismerhette őt. A választás okai között

ott van az is, hogy a „municipalista”, azaz a megyei autonómiákra támaszkodó magyar ellenzéki többséggel szemben „centralista” elveket képviselhessen, noha közvetlenül nem tartozik a centralistákhoz.

Az 1847-ben a Pesti Hírlapban közölt első nagyobb cikksorozata a *Korteskedés és ellenszerei*hez kapcsolódik, a röpiratban foglaltak kiegészítésével, továbbgondolásával; ez a sorozat, az *Eszmetöredékek a korteskedés és ellenszerei körül*, tizenkét részben jelent meg az év tavaszán. A megyei visszaélések kapcsán általánosságban kerül terítékre itt a politikai képviselőlet s tovább a hatalmi ágak elválasztásának kérdése. Kemény élete – illetve aktív korszaka – végéig kitart majd azon meggyőződése mellett, hogy a municípiumi rendszer a magyar történeti hagyomány egyik legfontosabb öröksége – csak éppen nem tartható fenn abban a formában, ahogyan a reformkorban él. Az *Eszmetöredékek a korteskedés és ellenszerei körül* V. részében a megyei tisztviselőlet szerkezetének számos problémáját kiemeli, többek között „az egyedül sükerre vezető munkafelosztástóli irtózat”-ot, a jogkörök felolvadását és összevegyülését, „a felső kormány irányában” való „némi ellenörködés”-t s a „megcsökönnyítési erő”-t. Kemény programja a megyei akarat érvényesítésével szemben az évenkénti népképviselőleti országgyűlés és az annak felelős kormány, az úrbéri rendszer megszüntetése, a közteherviselés és a sajtószabadság. *Időjelek* című cikksorozata záródarabjában, a Pesti Hírlap 1847. november 14-i számában például így „vonja össze” a feladatok egy részét: „Midőn utasí-

tás nélkül választatnak követeink, és megválasztásukat az alsó tábla verifikálja; midőn évenként és választott elnökök alatt tartatik országgyűlés; midőn a kormány formulázott javaslatokkal lépend föl, s főhivatalnokai a tanácskozmányokban mint követek vesznek részt, a rendet pedig auditórium nem zavarja meg, az országházban nyilvánosságot a sajtó szabadon terjeszti, és a hongyűlés, hogy tervek fölött határozhasson, bizottmányokká alakul: midőn ezek meg fognak történni, akkor már a diéta tekintélyének emelésére vezető út első stádiumán áthaladtunk, s a küzdelmeknek egy szép, egy eredményes korszaka végződik be, melynek határköveit e pontnál fogja a történész kijelölni, ha majd a nálunknál szerencsésebb ivadékok fölvilágosítására átalakulásunk ügymenetét írandja meg.” Mindezek s az alkotmányos alkotómunka feltételei látszanak megvalósulni 1848 tavaszán; Kemény ezután lesz – Csengery Antallal együtt – a Pesti Hírlap szerkesztője – s az egyik kővárvidéki kerület képviselőjeként az országgyűlés tagja. 1848-ban az önvédelmi harc híve – 1849-ben az ellentétek lehetséges tompításáé. Az országgyűlés debreceni időszakában a Békepárt egyik prominense, megbocsáthatatlan hibának tartja az 1849. áprilisi trónfosztást, amelynek következtében szerinte Magyarország kiiktatta magát az európai politikából. Már a szabadságharc első periódusában is európai összefüggésekben gondolkozott; a Pesti Hírlap 1848. július 18-i vezércikkében említi, hogy „belzavaraink” leülepedésének, illetve „külföldi politikánknak” a frankfurti alkotmányozó gyűléssel, illetve Németországgal

kötendő „véd- és támadó szövetség” vethetné meg az alapját – „mindemellett nincsen sem a szomszéd államnyoknál, sem távolabb, nincsen Európának egész térszínén erő és hatalom, mely állandó frigyünk lehetne, mely minket a vész óráiban inkább ótalmazhatna, mint az, ha a magyar név az európai civilizációval szövetkezne, mint az, ha bennünket a külföld méltán tekinthetne oly népnek, melyet a míveltség és közszabadság ellen intézett merény nélkül elnyomni nem lehet, s melynek emelése az emberiség legdrágább kincseinek gyarapodásával s a világszellem terjesztésével azonosult”. 1849-ben Kemény a forradalmi irány ellenzékéhez tartozik; mindazonáltal miniszteri tanácsosi állást vállal a Szemere-kormány idején, részt vesz zsidóemancipációs törvény – a magyar országgyűlés által elfogadott utolsó törvény – kidolgozásában (ennek dokumentálását lásd Miskolczi Ambrus könyvében: *A zsidóemancipáció Magyarországon 1849-ben. Az 1849-es magyar zsidóemancipációs törvény és ismeretlen iratai*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest 1999).

A bukást követően, a Haynau rendszerét követő Bach-rendszer idején Kemény néhány hónapig tartó bujdosás után föladja magát, auditorok elé kerül, s bár az ellene folytatott eljárást a pesti haditörvényszék csak 1851 októberében szünteti meg, 1850-től újra publikál. A hagyatékából Beksics Gusztáv által csonkán közölt, filológiailag nem minden pontján tisztázott, az 1849-es élményeiről szóló emlékirata és az 1850 nyarán kiadott *Forradalom után* című röpirata más-más szempontból egyaránt védírat – az emlékiratot Pulszky Ferenc kimon-

dottan „ügyvédi munká”-nak minősítette –, az első a Békepárt (és Kemény hite szerint az alkotmány szellemében gondolkodó magyar politikusok) világképét igyekszik tisztázni. A sokat vitatott – „hírhedt” – *Forradalom után*, melynek olvastán a magyar közvélemény több hangadója levegő után kapkodott, a honfibú és a forradalmi romantika, továbbá a zsandár-rendszer ellen, az ostromállapot megszüntetése érdekében íródott, tény, hogy számos kényszermegoldással, elhallgatással, mintha szelektív memória diktálta volna. Ám fő tézisé, azt, hogy a magyar társadalomtól idegen a republikanizmus és a szocializmus eszméje, Kemény komolyan gondolta, az ennek igazolására rendszerezett argumentumokat megdönthetetleneknek tartotta. Az azonnali cél a romok eltakarítása, a további tervezett röpiratoké az újjáépítés alapelveinek tisztázása, Magyarország az új viszonyokba illő helyének, szerepének kijelölése volt. Az ígért munkák közül még egy elkészült, és 1851-ben meg is jelent: ez a *Még egy szó a forradalom után*. Bár a két munkát gyakran együtt emlegetik (esetleg marasztalják is el), az összefüggés közöttük valószínűleg lazább, mint azt a magyarok általában gondolják. A *Forradalom után* a közelmúlt szigorúan önkritikus vizsgálata, s buzdítás az új munkára, a *Még egy szó...* az európai „súlygyen” szempontjainak tekintetbevételével próbál Magyarország számára a nyugati nagyhatalmak által méltányolható feladatot kijelölni. Eszerint Ausztriának kellene vállalnia a nyugati polgárosodás zászlóvivőjének szerepét, ellensúlyozandó az esetleg kialakuló keleti hatalmi centrumot – az orosz nagyhatal-

mi gondolat szolgálatában működtetett pán-szlávizmust Kemény 1848-ban is, később is a legkomolyabb reális világpolitikai veszélynek látta –, s ezért a „Duna középvölgyét” „neutrale terrénummá” kell alakítani, amihez a szlávok és a germánok között szükség van egy mindkét félre veszélytelen, ugyanezt a feladatkört már több száz éve betöltő nemzetre. Ez azonban csak a Magyar Királyság nemzeteinek kiegyezésével jöhetne létre, illetve szerveződhetne újjá (a régi nemzetfogalom rekuperálásával): Kemény szerint ezt a köztes szerepet nem a magyar etnikumra, hanem a magyar politikai nemzetre kell bízni tehát. Talán nem kell tovább magyaráznunk, hogy milyen praktikus szempontok is vezették Keményt arra, hogy még egy évtizeddel később is a magyarok és a magyarországi nemzetiségek közös érdekeit pertraktálja – Bécs ellenében.

Az 1850-es évtized az ön(újra)összeszedés, a rekollekció ideje, ekkor válik Kemény a magyar nemzet irodalmi vezetőinek és legfontosabb közíróinak egyikévé. Főként a Pesti Napló cikkírójaként, munkatársaként, majd szerkesztőjeként, szellemi vezetőjeként – bár ottani munkáját több ízben, az első időszakban évekre megszakította –, előbb a lapban névtelenül közölt (mint utaltunk rá, részben az 1851-es röpiratba beépített) cikkek, a reformkori magyar politikusokról írt, több helyütt megjelent esszéi – súlyra, rangra, terjedelemre kiemelkedik közülük a Csengery Antal szerkesztette 1851-es *Magyar szónokok és statusférfiak* című kiadványban megjelent két portré, *A két Wesselényi Miklós* és a *Széchenyi István* – és a többi, például a bevezetőnk elején említett iro-

dalmi, történelmi – és társadalmi vonatkozású – tanulmány révén. Az 1850-es évek nemcsak a regények, *A szív örvényei*, a *Férj és nő*, a *Köd-képek a kedély láthatárán*, illetve az *Özvegy és leánya* s *A rajongók korszaka* – az utolsó nagyregény, a *Zord idő* 1862-ben „zárja le a regényírói pályát” –, hanem a nemzeti ellenállás kiépítéséé és a nemzeti kultúra javainak újrafölfedezéséé, átcsoportosításáé, gyarapításáé is – Kemény adja ki például Szalárdi János *Siralmas magyar krónikáját* –, s ebben a Pesti Naplónak kitüntetett szerep jut. A lap és Kemény már ebben az évtizedben fokozottan figyel a külpolitika fejleményeire. A közíró alkati adottsága mellett van ennek kényszerű oka is; Kemény az önkényuralom első szakaszának lezárultával maga írja egyik cikkében, hogy tudatosan ignorálta a belpolitikai kérdéseket, melyek taglalása során állandó engedményeket kellett volna tenni a cenzúrának – sőt, Ausztria külpolitikáját sem lehetett volna tárgyyszerűen ismertetni. A „passzív ellenállás” távolról sem volt olyan következetes Magyarországon, mint hinni szeretnénk – de Keményé az volt. A neoabszolutizmus kritikája gyakran ezeken a világpolitikai összefüggéseket tárgyaló napi cikkeken üt át. Ennek a szövegtípusnak bakafántoskodóan aprólékos példája Keménynek az a kötetnyi terjedelmű cikksorozata, a *Hogy áll a világ?*, amelyben a krími háború előzményeit és eseménytörténetét foglalja össze a szintén Csengery szerkesztette, 1854–1856 között kiadott *A magyar nép könyve* köteteiben. A Papp Ferenc megállapítása szerint az „oknyomozó történetírás” módszereivel készült szöveg azóta éppúgy nem jelent meg újra, mint ahogy Kemény Pesti Napló-beli cikkei sem.

Az októberi diplomát megelőző és követő időkben, részben már a francia–szárd–osztrák háború idején következik be a döntő fordulat: Kemény ekkor az egyik legfontosabb tagja annak a szűk csoportnak, amely Deák Ferenc vezetésével kidolgozza a lehetséges kiegyezés magyar részről támasztandó feltételeit. A legfontosabb ezek közül az 1848-as törvények érvényességének visszaállítása, amely nem jelenti feltétlenül egyes részkérdések későbbi közös tárgyalásának megtagadását. A (korlátozott jogú) magyar országgyűlés 1861-es összehívása, majd a Bécsbe küldött feliratok miatt történő szélnek eresztése után ezt a programot közvetíti a lap, a döntő dolgokban szigorú következetességgel; Kemény, a szerkesztő, rendszeresen egyeztet Deákkal, és a közös program jegyében instruálja munkatársait, így a vezércikkeit Bécsből küldő Falk Miksát az elvek és „írmodor” tekintetében. Az általunk egyik legfontosabbnak tartott kérdésben 1860. október 23-án például így:

„1) Az 1848-ki törvények legalitását óvatosan, de mindig előtérre hozni, nem a közjogi formákért, vagy legalább nem annyira azokért [...] mint a demokratikus eszmékért.

2) A Magyarországon lakó nemzetiségeknek rokonszenvét megnyerni, még előítéleteiknek is kedvezve. Mindentől idegenkedni, mi hasonlít azon eljáráshoz, melyet irányunkban a németek elkövettek, azt hiven, hogy nyelvök ránk erőszakolásával kulturái missziót teljesítenek.”

Erdély és Magyarország az 1848-as törvények értelmében való egyesülése a többek között Kemény által irányított – „Deák-párti”

– közvélemény szemében „elalkudhatatlan” feltétel. Erről a Pesti Napló szerkesztője ezt írja 1865. július 30-i cikkében: „mi midőn uniót akartunk, nem akartunk *unificáztatást*, mely ne tőrjön Erdélyben autonomikus életet, és a szorosabb értelemben vett tartományi ügyekre még külön országgyűlést. Mi az erdélyi nemzetiségek sajátságos helyzete miatt óvatosan kerülünk minden unifikálási irányt, s az unio kapcsai által nem óhajtanánk prejudikálni a méltányos autonómiai törekvéseknek.”

A nyílt önkényuralmat követően, amikor „a provizóriumok egymást váltották fel”, Kemény továbbra is intenzíven figyeli a külpolitikai fordulatokat, s nem is csak a magyar ügy miatt; egyre többször utal egy bekövetkezhető „világkonflagráció”, azaz egy összeurópai háború veszélyére. Ezért is válik sürgőssé a megegyezés. A magyar országgyűlés újabb, 1865-ös összehívása után Kemény a többi mellé még egy társadalmi feladatot vállal: a Lipótváros képviselőjeként ismét tagja lesz az országgyűlésnek. A folyamat lezárultával az 1849-es forradalmi irány híveivel szemben érvel amellett, hogy a kiegyezés elkerülhetetlen volt. Közvetlenül Kossuth Lajossal is többször kell eszmeharcot vívnia; a kormányzó Kasszandra-levelére adott válaszát besoroltuk e könyvbe, éppúgy, mint az 1870. május 17-i cikkét, melyben szintén Kossuthtal polemizál. Ez az utóbbi Kemény Zsigmond utolsó, eddig azonosított cikke.

*

Végző célunk az, hogy Kemény Zsigmond publicisztikáját a maga egészében elérhetővé

tegyük a magyar olvasóközönség számára, lehetőleg könyvekben, ha ez nem megy, akkor a világhálón, vagy is-is. E mostani kötetben az életmű e részének legfeljebb a kontúrjait mutathatjuk föl; részben az érdeklődés fölkeltése céljából, részben tisztelgésként a kétszáz éve született szerző emléke előtt.

A kötet lehetséges terjedelme egyebek mellett a kiválasztható írások s a bennük érintett témák vonatkozásában is szűkíti a lehetőségeket.

Válogatásunknak három, tudatosan választott csomópontja van: 1847 – a reformkor utolsó éve –, 1848 – az első felelős magyar kormány hivatalba lépésének és a szabadságharc kitörésének éve – és 1860–1861 – a neoabszolutizmus döntő szakasza lezárulásának ideje, amikor tisztázódik és nyilvánosságra kerül az a koncepció, amelyik a kiegyezés felteteleit tartalmazza.

Fontosnak tartottuk tehát, hogy az olvasó bepillantást nyerhessen Kemény Zsigmond reformkori nézeteibe. Eleve lemondtunk az erdélyi sajtóban közreadott, illetve 1846 végéig megjelent cikkeiből, főként azért, mert mint említettük, azok kötetben is hozzáférhetők. Egyébként ezek az írásai döntően terjedelmes tanulmányok, s nekünk az adott tér takarékos kihasználásához a hosszabb szövegek közlésétől el kellett tekintenünk a későbbi évtizedek tekintetében is. Súlyt fektettünk az erdélyi, illetve a „nemzetiségi” kérdést tárgyaló írások minél nagyobb számban való szerepeltetésére is – s ezzel Kemény üzenetét véljük követni –, ez a témakör egyaránt megjelenik az 1848-as, valamint az 1860–1861-es írásokban, legin-

kább persze az uniótörvényekről szóló sorozatban.

Látszólag aránytalanul sok cikket szerepeltetünk a könyvben e két korszakból; ennek megvan a maga magyarázata. Keményt a *Forradalom után* című röpirata, majd a kiegyezés feltétlen támogatása miatt már életében is, azóta is gyakran illették azzal a váddal, hogy hajlamos volt a kelleténél többet földadni a magyar függetlenség eszméjéből, mint amennyit okvetlenül kellett. Ezt persze általában nem ilyen cizelláltan fogalmazták meg: a kiegyezés ellen 1867. február 10-ére tervezett tüntetés lefoglalt plakátjain a hazaárulók között az ő neve is szerepel, s maga is írja egyik levelében, hogy Deák Ferencsel együtt fenyegető leveleket kap. A *Forradalom után* befogadástörténete is sok támpontot ad ugyanehhez. Szerintünk az 1848-as cikkek egyértelműen bizonyítják, hogy Kemény a szabadságharc első évében teljes meggyőződéssel állt az önvédelmi küzdelem mellé – de a 48-as törvények alapján való meg egyezést létszükségnek tartotta mind Magyarország, mind Ausztria, mind az európai „súlyegyen” szempontjából. Ugyanerre derül fény az októberi diploma utáni cikkekből, továbbá arra is, hogy az író a kiegyezés alapfeltételének tartotta a magyarországi belbékét, a szlávokkal, románokkal való együttműködést. Az 1860–1861-es évek cikkei félreérthetetlenül mutatják Kemény politikájának lényeges elemeit, a további évek közleményei alkalmasint az ekkor véglegesült programból erednek. Az 1850-es évekből választott szövegek jelzésszerűen mutatják föl Kemény témáit – az önösszeszedést, a kulturális megerősödést, a szociális kérdéseket

–, a kiegyezés utániak pedig az „alku” elvszerűségének bizonyítékai. A Kemény publicisztikájának jelentékeny hányadát kitevő külpolitikai kommentárokból csak mutatóban talál meg néhányat e kötetben az olvasó; ezek az összefüggő, a változásokat napról napra követő vezércikkek ugyanis inkább együttes közlés esetén tükröznék a szerző eredeti koncepcióját.

*

A kötetbe sorolt írások hírlapi cikkek, tanulmányá összeálló cikksorozatok, négy kivételével. Közöljük a magyar országgyűlés megbízásából Kemény által fogalmazott s az erdélyiekhez intézett 1848-as proklamációt, illetve azt a rövid beszédet, amit 1865-ben, országgyűlési képviselővé választása során intézett híveihez. Mellesleg mindkettő megjelent az általa szerkesztett lapban; az első a Pesti Hírlapban, a második a Pesti Naplóban. Csengery Antal és Kemény 1852-ben kiadták barátjuk, az egy évvel korábban elhunyt Pap Endre munkáit, ebből átvettük Kemény előszavát, részben azért, hogy a „rekollekció” terén végzett munkái közül még egyre föl hívjuk a figyelmet, részben azért, hogy emlékeztessük az olvasót a reformkori küzdelmek elkötelezett alakjára, Pap Endrére, aki elsőként foglalta össze remek esszéjében Kölcsey Ferenc életét és munkásságát – akinek egyébként a jurátusa volt (ez az írása abban a Csengery által szerkesztett, *Magyar szónokok és statusférfiak* című kötetben jelent meg, amelyben Keménynek a két Weselényi Miklósról és Széchenyi Istvánról szóló portréi). A negyedik írást, mely egy törökországi görög hivatalnok-diplomata röpirata alap-

ján a törökországi viszonyokat taglalja a nála megszokott európai összefüggésben, azért választottuk ki újraközlésre, mert ez Kemény egyik elfelejtett szövegtípusát reprezentálja: a Budapesti Szemlében több hasonló, terjedelmes, külpolitikai tárgyú cikket-tanulmányt tett közzé, s mert Törökország (amely iránt nyilvánvaló rokonszenvet mutatott a krími háborúról szóló sorozatában) sorsa meggyőződése szerint döntően befolyásolta Európa jövőjét.

Ezek közül az írások közül tehát egyik sem jelent meg Kemény Zsigmond könyveiben. Ismereteink szerint korszak-reprezentáló válogatásokban, antológiákban sem, egy cikksorozat kivételével. Dányi Károly Kemény Kossuth Kasszandra-levelére írt válaszát közölte *Kossuth és a Deák-párt hírlapi vitája 1867-ben* című, Kolozsváron 1941-ben megjelent könyve függelékében.

A szövegek alatt megadjuk az eredeti megjelenési adatokat. A válogatásba csak minden kétséget kizáróan Keménytől származó írásokat vettünk föl, többségében nevével vagy szignójával közölt cikkeket. Ott, ahol szerzősége csak közvetetten bizonyítható, hivatkozunk a szöveg azonosítójára; ez egy írás kivételével Papp Ferenc, aki máig alaplíműnek minősülő Kemény-monográfiájában jelölte meg Kemény seregnyi, az övétől eltérő betűjeggyel közölt cikkét. Az 1848-as pákozdi csatáról szóló, kötetünkben szereplő „riport”-ot Papp nem említi Kemény írásai között; ott a szöveg alatt föltüntetjük azonosításának fő támpontját, illetve hivatkozunk Barla Gyulára, aki szintén bizonyos benne, hogy a szerző nem lehet más, csak ő.

A szöveget a ma érvényes helyesírási szabályok szerint modernizáltuk, Kemény Zsigmond stílusának tiszteletben tartásával, szóhasználatának megőrzésével. Az utóbbi évtizedek Kemény-kiadásai tudomásunk szerint mind ezt az elvet követték, egyedi változatokban; a szöveggondozás hasonló esetekben rengeteg alkalmi döntést tesz szükségessé – amiért is nem lepődnénk meg azon, hogyha az olvasó bizonyos megoldásainkat következetlennek találná, talán még azon sem, ha ezt jogosan tenné. A hasonló következetlenségek persze az eredeti szövegben is megszámlálhatatlanok.

Legfontosabb beavatkozásaink a következők voltak:

Az egyértelmű, legfeljebb egy leütésre kiterjedő nyomdahibákat külön megjegyzés nélkül javítottuk, a hiányzó betűket (amennyiben azok nélkül is értelmezhető, esetleg a korban megszokott szóváltozat szerepelt a helyükön) szögletes zárójelben toldottuk. Az idegen, főleg latin szavak közül azokat, amelyek ma is közhasználatban vannak, fonetikus átírásban közöljük, a többieket, amennyiben egy esetben, vagy többször, de egységesen fordulnak elő, a Kemény által szerepeltetett változatban. Azon latin, görög szavak, nevek, terminusok írásmódját, amelyek esetleg más-más korszakban született írásokban különböző, de nem a mára véglegesültnek tekinthető változatban fordultak elő, kicseréltük a most elfogadott változatra. (Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a latin idézetek Keménynél nem mindig pontosak, illetve nem felelnek meg minden esetben a nyelvtani változatnak.) Beavatkozásaink érintették a központosítást, a vesszők

s a pontosvesszők használatát – ez utóbbiak esetében egyenként döntöttünk arról, hogy meghagyjuk-e, vagy vesszőre cseréljük őket. A történelmi személyiségek nevét meghagytuk a Kemény által használt korabeli (?) változatban, a névmagyarázatban, s szükség esetén a lábjegyzetekben viszont a ma érvényes formát adjuk meg. A hivatkozott történelmi személyiségek a névmagyarázatokban, a mitológiai, mondabeli vagy szépirodalmi hősök lábjegyzetben szerepelnek, ha magyarázatot kellett fűznünk hozzájuk. XIX. századi szerzők szövegei esetében gyakran teremt föloldthatatlan dilemmát, hogy egyszerűen képtelenség eldönteni, egyedi stíluselemmel találkoztunk, vagy nyomdahibára akadtunk-e egy-egy szókatlan szóváltozatban. Az ilyenkor szükséges beavatkozások aligha tipizálhatók, egyedi döntések eredményei; értelmetlen volna felsorolni őket. De álljon itt egy példa: az egyik írásban tucatszor emlegetett török reformediktum nevét Kemény egy törökországi görög emigráns francia könyvéből vette át, de következetlenül, egy cikken belül több változatban használta. Ezt egységesítenünk kellett; ő a török változatot nem ismerhette; a franciát rosszul használta; ma több egyenértékű magyar szóváltozatra akadtunk – ezért a hatti humajjun formát vettük át Csató Tamás, Gunst Péter és Márkus László *Egyetemes történelmi kronológia I.* főcímű, Hahn István lektorálta, Makkai László által szerkesztett munkájából. Mindegyik beavatkozásunkra van valamilyen magyarázat, ha ezt nem is tárhatjuk az olvasók elé. A szövegforrások megjelölésével viszont az eredeti változat visszakeresésére is van lehetőség.

Munkánk során egy-egy cikk háttérének megvilágításához, a jegyzetek szerkesztéséhez, szövegértelmezésünk pontosításához vagy ellenőrzéséhez, az írásokban előforduló művelődéstörténeti utalások megfejtéséhez szakemberekhez fordulhattunk segítségért: itt köszönjük meg Erdősi Péter, K. Lengyel Zsolt, Kovács István, Miskolczy Ambrus, Pál Judit segítőkészségét.

Végezetül szerepeljen itt a közéleti személyiség, a szerkesztő és közíró Kemény Zsigmond megismeréséhez nélkülözhetetlen néhány kiadvány adata, melyek közül nem egyet munkánk során vagy előzőleg rendszeresen használtunk, s amelyek együtt a Keményre vonatkozó további szakirodalom adatait is tartalmazzák:

Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond*. I–II. köt. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1922–1923.

Kemény Zsigmond naplója. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Benkő Samu. Irodalmi Kiadó, Bukarest 1966.

Barla Gyula: *Kemény Zsigmond eszméi 1849 előtt*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1970 (Irodalomtörténeti Füzetek 67.)

Kemény Zsigmond: *Korkívánatok. Publicisztikai írások 1837–1846*. Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: Rigó László. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1983 (Kemény Zsigmond művei).

Kemény Zsigmond levelezése. Sajtó alá rendezte: Pintér Borbála. A bevezetőt írta: Szegedy-Maszák Mihály. A levelek összegyűjtésben részt vett: Somogyi Gréta. A szöveg

gondozásában közreműködött: Filep Tamás Gusztáv. Balassi Kiadó–ELTE, Budapest 2007.

Szegedy-Maszák Mihály: *Kemény Zsigmond*. Kalligram, Pozsony 2007 (Szegedy-Maszák Mihály válogatott munkái).

A sors kísértései. Tanulmányok Kemény Zsigmond munkásságáról születésének 200. évfordulójára. Szerkesztette: Szegedy-Maszák Mihály. A szerkesztő munkatársai: Dobás Kata és Pintér Borbála. Ráció Kiadó, Budapest 2014.

Filep Tamás Gusztáv

Igénytelen szózat a maga idején

Közelít az országgyűlés, s minél bizonyosabb, hogy eredményei nyomokat hagyandnak a nemzetéletben, sőt átalakulásunk irányát hosszas időre kitűzhetik; annál kétségtelegebb, hogy a pártok számára már ütött a rekollekció órája, midőn nem új tervek készítésére van többé szükség, hanem a visszatekintésre, a magábaszállásra, a tisztábajövetelre, egyrésről a tárgyak, más résről, mennyire lehetséges, az eljárási modor iránt. Mert a legszükségesebbeket és a legcélszerűbb úton akarni: ez a politikai bölcsesség.

Ily nézetből indul ki mostani cikkem.

Általa nem azon olcsó eredetiségre vágyok, hogy még senkitől meg nem pendített javaslattal lépjek föl.

Minket a követutasítások fölötti küzdelmek-től csak rövid határhöz sorompói választanak el. Minden nap lehord egy deszkaszálat e korlátokból. Apad a tér, nyílik a bejárat a pártok harc-helye felé, tűnnek az előkészülődhetés órái, s maholnap *stat apertis janua valvis*.¹

E sürgető pillanatokban, ki a létező viszonyokat utilizálni szokta, ki még intécióink által is – illő és becsületes módokon – legtöbb eredményt szeretne felekezete részére meggazdálkodni, nevezetes kérdésnek tekinti azon összeköttetést, mely a képviselőket küldőiktől, az országházat a megyei termektől

¹ A kapu tárva-nyitva áll.

függővé teszi. S nem ok nélkül; mert egy nemzetnél, hol a magasabb politika ostromszereit többnyire csak az utasítások értelmezése körüli bölcsesség apró fegyverei pótolják ki, a törvényhozói szerep fontossága és a törvényt alkotó tanácskozások eredménye gyakran inkább függ a helyi viszonyoktól, mint akár a követ belátásától, akár azon diétai traktátusoktól, melyeket a Nemzeti Újság² oly fontosoknak tart, hogy érettök a parlamenti kormányt minden előnyeivel együtt cserében elfogadni az alkotmányos szabadság nagy veszteségének hirdeti.

Nincs semmi bizonyosabb, mint hogy a Nemzeti Újság mindig a leggyarlóbb védokokat találja ki nézeteinek támogatására. Vele polémiába ereszkedni annak bevallása volna, miszerint unalomig sok időnk és kevés dolgunk van.

Nem azért tehát, mintha e lapot cáfolni akarnám, de mivel eszméim sorozatával függ össze, kénytelen vagyok említeni, hogy a Nemzeti Újság az országgyűlési traktátusok rendszerét azért hiszi üdvösebb eredményűnek, mint a parlamentáris kormányzást – mely a végrehajtó hatalomnak a törv. hozó hatalommal összhangzásán nyugszik –, mert sokkal több alkalmat nyújt a vétó gyakorlatára; azaz a fölterjesztett törvénycikkek meg nem erősítésére.

² A Pesti Hírlapot és eszmevilágát ez időben gyakran bíráló, Liphay Sándor irányította politikai orgánum, az 1848 előtti években a katolikus egyház „védlapja”. A kétrészes írás, amellyel Kemény polemizál, aláírás nélkül jelent meg az 1847. július 1-jei és 4-i szám vezércikként, *Miről van a kérdés? Mi az első, az alapteendő?* címmel.

Ez oly eredeti nézet, mihez hasonló csak azé volna, ki így szólana: nem kell helyes elvekre épült büntetőkódex, nem kell okszerű ügyfolyam, nem kell a törv. széki önkényt formák által korlátozni, nem kellene a bűn súlyával viszonyban álló büntetések; mert ha a kódex rossz, ha a pörlekedési módszer az ártatlanokat is behálózza, ha a bíró szabadon áldozhatik ellenszenveinek, ha a büntetés többnyire túl szigorú: ekkor a kegyelemjog működésére gyakran nyílik rés.

Milyen könnyen megkímélhető vala magát a tudós szerző néhány vezércikk gyártásának fáradsalmaitól, ha eszébe ötlött volna, hogy a vétő, szintügy, mint a kegyelemjog, szükséges ugyan minden státusszerkezetben, de az országlási bölcsesség feladata akként intézni el a viszonyokat, hogy miután ezen magokban igen hasznos jogok rendkívüli esetekre találtak fel, ne váljanak mindennapivá a folytonos rendetlenség és a rossz gépezet hibás forgása miatt.

A Nemzeti Újság vezércikkírójánál beteljesedett, hogy *sok gond semmiért*. S ezt én onnan magyarázom, mert a legegyszerűbb igazságoknak is gyakran azon sorsa van, mi Thészeusz³ kardjának, melyet csak egy nehéz malomkő elmozdítása után lehetett felfogni. Ily nehéz malomkő pedig a meg nem emésztett tudományok halmaza.

Azonban akármiből eredtek a tisztelt cikkíró ok nélküli virrasztásai, annyi bizonyos, noha nem a Nemzeti Újság nézeteiből

³ A krétai Minotaurusz legyőzője a görög mondavilágban.

következik, hogy a diétai traktátusok, oly értelemben ti., hogy a kérdések kissé a szokottnál magasabb politikai szempontból vitatassanak meg, a képviselők tapasztalataik és meggyőződésök egész kincstárát kitárhassák, és az ellenkező érdekek, mennyire a pártok helyzete engedi, kiegyenlíttessenek – ily diétai traktátusok, ismétlem, nagyon hasznos, nagyon szükséges dolgok.

De mi áll ezeknek leginkább útjában?

Az utasítási jog, mely ha szigorúan gyakoroltatik, a kérdések részleteit is meggyetermekben dönti el, a képviselőből mandatáriust csinál, és az országgyűlési szónoklatot ügyvédi felelkezéssé törpíti.

Az utasítás politikai apoztáziától senkit nem ótalmazott meg; s ha szintén ezt tette volna is, többet ártott, midőn a leghatározottabb szellemű és legkimeríthetlenebb segélyforrásokkal bíró egyéniségeket gyakran lökte homályos helyzetbe, gyakran kényszerítette másodrangú szerepekre, mint amennyit használt akkor, ha egy követ kierőszakolt erényét diadalul felmutathatta.

Az utasítás hozatalakor követelt terjedése az eszméknek azért látszik némelyek előtt nagynak, mert a szenvedélyek terjedésével zavartatik össze. S ha szintén nyerünk is a meggyeteremben általa, vesztettünk az országgházban, a szabad vitatkozás helyébe léptetett alsóbb tér miatt, mely indokok helyett a küldői határozatok fölolvásával elégszik meg, az észert kibúvóajtók, csalokoskodások és oly expediensek keresésére irányozza, melyek az egyén meggyőződését az attól különböző utasítással összeférceljék.

Végtére, ámbár igen hihető, hogy az utasítási jog a folyékony és bőbeszédű orátorok számát szaporította; de az is nagyon valószínű, hogy apasztotta az országlárokat és a valódi szónokokét. Mert a kicsiny szabályokra kis eszközök is elégségesek. Hol kivételként sem igen lehet férfiakat találni, kik egy nehezebb ügy minden bonyodalmainak megoldásában következetességgel járhattak volna el; hol szünetlen változnak a helyzetek, és majd az elvet, majd a ráragott építményt kell idegen akarattal megtagadni; hol a politikai kérdésekre nézve sok követ az olasz *condottierik* szerepére van kárhoztatva, kik tudták, hogy melyik nap fognak harcolni, de hogy minő táborban és zászlók alatt, erről nagy bizonytalanságban valának; hogy végre a viszonyokból támadt kénytelenség kit-kit fölment akár attól, hogy magához, akár hogy küldőihez hű lehessen, s az aposztáziákra mindig érvényes támok léteznek: ott az egyéni és hivatalos vélekedések közti örökös habozásban csalhatatlanul két eredmény fejlődik ki: egyik, hogy kevés embernek lehet igen mély meggyőződése; másik, hogy azon könnyelmű politizálás, mely egyik napból a másikba él be, s a távolabbi rezultátumokat nem vizsgálja, kap lábra. Ily eredmény pedig ritkán állít elő akár nagy szónokot, akár nagy státusférfit.

A mondottakból nem akarom következtetni, hogy legközelebbi teendőnk volna az utasítási jogot megszüntetni.

Erre nincsenek még megérve viszonyaink.

Azután fönnebb már említettem, miként mostani cikkemmel semmi új kérdést megmozgatni nem szándékozom.

Igyekezzünk mindenütt, hol ezentúl kell

organizálni, hol még a törvényhozás „légyen” szavától függ azon szerkezet, mely által erkölcsi testületek az alkotmányos élet működésében részt venni fognak – igyekezzünk jelesen a városoknak nyújtandó arányos képviseletben nem kötni utasításokhoz a követeket.

Lépjén már valaha országházunkba oly egyén, ki mellett nem áll, mint a színpadon, egy sűgőlyuk, ki nem proletáriusa a legveszélyesebb kényűrnak – a naponként változó törvényhatósági izgalmaknak – akkor, midőn függetlennek látszik, ki politikai kérdésekben nyilatkozó ügyész helyett politikai jellemmé válhatik, mert most a közvélemény, majdan az utókor előtt számolhat erényeiről és bűneiről, hatékonysága és mulasztásai felől.

Különben is a városok rendezése, úgy, mint a múlt országgyűlés kívánta, a keresztülvitelben nagy akadályra, s ha ez elháríttatnék, működéseiben nagy anomáliára talál.

A képviselet kérdésének a koordinációvali összekötése idegen tərre vitte a másként könyűnyű ügyet, hogy ólomsűyakkal terhelje.

Az utasítások iránti előszeretet és a korteskedéstőlī félelem a követek mellé két testületet állított: egyiket, mely a bizodalmat nyűjtja neki, másikat, mely e bizodalom feltételeit határozza el; egyiket, mely elvásasztja őt, másikat, mely utasítja.

E testületek különböző elvek szerint alakítottak, s hogy más szellem által lelkesíttessenek, éppen azon eszméből foly, mely nekik életet akar adni.

A választótestület egy nagy tömegből áll, melynek nincs joga megmondani: miért bízik küldöttében? az utasító testület kevés számú

értelmes egyénből alakul, s joga van egy csomag javaslatához kötni oly egyént, kit semmire nem választott meg.

A követ pedig két ellenséges vonzerő által sodortatik, majd egy ismeretlen rokonszenv felé, mely vágyai tárgyáról nem nyilatkozhatik; majd pedig egy jól ismert, formulázott s pontonként elébe tűzött akarathoz, mely gyakran követelései által bizonyítja be, hogy nem ő azon eszköz, melyre szüksége van.

Ily, egész világon semmihez nem hasonlító helyzetben, még Ödipus eszével sem találhatná mindig ki a képviselő: hogy mit kell és mit nem kell tenni? Az ő szerepe szintoly fáradságos, minő a manicheusok hite volt, mely parancsolá két egymással örökké veszekedő istenség kedvét megnyerni.

Mentsük föl a városi követeket ily nehéz földadattól, nem kötvén őket utasításhoz.

Még van más javaslatom, melyet, ha az időből ki nem fogytam volna, most tárgyalnék, s mely a nemsokára elkezdendő megyei választásokra vonatkozik; de erről jövő alkalommal.

—

Kemény Zsigmond

Pesti Hírlap, 1847. július 23., [53. p.]

Még egy szó az utasítások körül

Ne tessék senkinek félremagyarázni jelen cikkemet. Én a rend és összetartás érdekében óhajtom, hogy a pártok semmi lojális eszközt érintetlenül ne hagyjanak jelentékenységek növelésére.

Lengyelhonon kívül még más országról is mondatik, miként süllyedésének főoka a viszály és meghasonlás; azonban ezzel senki sem célzott a szilárd organizmusú s határozott irányú pártokra: mert ha ilyek létezése gyöngéledés kórjele volna, akkor az alkotmányos élet betegségi ok – *materia peccans* – lenne, melytől gyorsan menekülni kell. De éppen ellenkezőre mutat a tapasztalás, miután egy nemzet belviszályainak valóságos kútfeje többnyire a szakadozottság, az eszmék anarchiája, az erős meggyőződések hiánya, a félrevonás s oly függetlenség, mely magát elvekhez és zászlóhoz nem kötötte, mert szenvedélyekhez kötö.

E rövid figyelmeztetés azzal együtt, hogy én a párthúséget a pártdühvel és türelmetlenséggel összezavarni sohasem akarom, remélem, meg fogja védeni igénytelen nézeteimet minden balmagyarázattól.

Már a tárgyra.

Múlt alkalommal említettem,¹ mennyire függ nálunk az utasításoktól a politikai vitatkozások természete és a megyetermektől az országház. Ugyanakkor mondtam, hogy noha az utasítási rendszernek eredményei több kárt, mint hasz-

¹ Lásd a kötet előző cikkét.

not hoznak, mégis viszonyaink a megyei utasítások eltörlésére nincsenek megérve.

Ebből, a diétai előkészületekre vonatkozólag, két szabály következik, melyet ha az ellenzék teljes eréllyel fog használni, mind jelen helyzetét leginkább utilizálhatja, mind a jövőendő fejlemények számára irányt adhat.

Tudatik, hogy törvényhatóságainkban, midőn jogos eszközök által szereztetett meg a többség bizodalma, még akkor is e rokonszenv ritkán politikai, hanem legtöbbsnyire csak egyéni; mit eléggé kimutatnak a követek magánnézeteivel oly sokszor ellenkező utasítások.

Ily esetben örökké fölmerül, mi fekszik inkább a párt érdekében: elfogadni-e egy kétséges utasítást, vagy azon képviselőket nélkülözni, kik – mennyire tudniillik nálunk a parlamentáris illedelemről tan megengedi – mostoha viszonyaik közt is némileg elősegíthetnék a kérdések célszerű megoldását?

Erről mindig – hogy úgy szóljak – az eszmék fiziognómiája s azon határok, meddig a szőnyegen levő tárgyak fejleményei kiterjednek, adják a tájékozási pontokat.

Oly sarkkérdések, melyek iránt ellenfeleink a negáció terén vannak, míg mi az állításén; oly elvek, melyeket ők megtámadási sibboletül tűztek ki, míg mi magunk megsebzése nélkül ajkainkra sem vehetnénk; oly törekvések, melyeket mi dicsőségnek címezünk, de ők gyaláznak bélyegeznek: igen természetesen át nem hágható korlátot vonnak az egyéni meggyőződés és az attól eltérő utasítás közé. Itt machiavellizmus nélkül annál bajosabb szerepet vállalni, minél bizonyosabb, hogy nyomorult párt az, melyben egyes ember bármi áron nélkülözhetetlen, s mi-

nél tagadhatatlanabb, hogy ily lépés azok előtt is gyanúsnak látszik, kiknek hasznot hajt.

De ha keresztülfutjuk a közelgő országgyűlés főteendőit, észre fogjuk venni, hogy bármekkora a pártok meghasonlása, igen könnyen készülhetnek utasítások, melyek határozott színt nem hordanak ugyan; azonban oly pontokat sem tartalmazznak, miknek elfogadásától megborzadna Kölcsey árnya, s mik mellett a törvényhozó terembe lépni ha nem önhittség, akkor nagy vád volna Deák politikája ellen, ki nem tartotta magát a legrosszabb kombinációk közt is mellőzhetlennel.

Nézetem szerint tehát hibás modor lenne e kétes jellemű utasításokat nem pótolni ki, mennyire – mint fentebb mondtam – a parlamentáris illedelem megengedi, egyéni erély által. Különben is tagadhatatlan, hogy nemigen volt országgyűlés, s most alig leendő, hol az eldöntő súlyt ne éppen azon megyék szavazatai adják, melyek szigorúan véve sem az egyik, sem a másik párt lobogójához nem vonultak, s melyekről ha nem is áll, hogy *miscent quadrata rotundis*,² de annyi legalább bizonyos, miként vaskövetkezetességgel nem ragaszkodnak a rögtönzésen kívül egyébhez. Ezekről visszavonulni csak oly párt fog, mely regényes hajlamot érez a kisebbségben maradásra.

Előttem világosnak látszik, hogy ha a határozott irányú megyékben a követséget elfogadni dísz, a vegyes utasításúakban oly kötelesség, melyet minden lojális módokon és nem mocskos eszközök által keresni kell.

² Négyszögletesek keverednek a kerekdedek közé, azaz össze nem illő dolgok keverednek egymással.

Mit eddig mondték, igen régi, igen ismert dolog, s legfellebb csak azon erély s következetesség által, mely az alkalmazásban használtatnék, adna némileg új színezetet megyei mozgalmainknak.

Merészebb a második szabály.

Vannak ti. tisztán reformer megyék, melyek a korteskedés és korrupció apró széllendületeire nem dőlnek föl, s hol kétség nincs sem a többség iránya, sem a követ szilárd állása felől. Itt arra kell munkálni, hogy az országházba utasítás nélküli képviselők küldessenek.

Ez a legrosszabb időben tett javaslat, ellevethetik elvbarátaink közül azok, kik az oppozíció többségre jutása iránt rózsaszínű reményekkel nincsenek, s könnyelműségnek hiszik mostani körülményeinkben bármit kockáztatni.

Nem szándékom ily aggály alaposságának elvitatása által indítványom egyik támaszát lerontani.

Megengedem: bizonytalan a többség, s könnyen ellenünk fordulhatnak a fejlemények.

De mi következik ebből?

Az-e, hogy a pártunk kívánataiban támadható divergenciákat szaporítani, az összetartás lehetőségét nehezíteni és azon férfiak számát csökkenteni kell, kik szabadon használhatván befolyásuk egész súlyát, a pártot vezetni, az ellevéleményűeket lefegyverkeztetni, a kétkezőket magokhoz vonni, a tárgyak előre nem látott nehézségeit elhárítani, a kérdéseket jól fölállítani és keresztülvinni tudnák?

Hogy ily mód nem lehet célravezető: ezt az egész világtörténelem hirdeti, miután még a míveletlen népek is, az önfenntartás ösztöné-

től kényszerítve, éppen akkor engedtek vezetőiknek szabad kezet, mikor a körülmények terhesek voltak, s akkor szorították meg azok befolyását, midőn nagy akadályokkal küzdeni nem kellett.

Mi lélektani igazságnak mutatkozik a régi és az új világban mindenütt, az Magyarország territóriumán nem változtathatja meg természetét. Az események bölcselete még delejtőnél is biztosabb kalauz; mert nincs oly mérfok, oly fagypon, hol ingadozzék, s annál kevésbé, hol irányát elveszítse.

Meg vagyok győződve – s bár csalatkoznam nézeteimben –, hogy az utasítási rendszer egyik főoka, miért nálunk szilárd pártok, minők például Angliában léteznek, nem alakulhatnak. S hol erős, tekintélyes és mély alapokra fektetett pártok nincsenek, ott meghasonlás, félrevonás, szakadozottság van – egy akol pedig sehol.

Csak azért is meg kellene kísértetni néhány követnek az utasításoktól föloldását, hogy láthassuk: nem hozhatnának-e törekvéseinkbe több egységet, sorainkba nagyobb rendet s kitűnő talentumaink modorába némi abnegációt, mely föláldozni tudná véleményeit a sikerért? Így, ki makacsságainak akar áldozni, segédül hívja mindig utasítása szellemét, s e szellem előtt elnémulunk; ki a pártban akar maradni, s mégis örökké azon kívül választ magának állást, hivatkozni fog küldőinek meggyőződésére, és mi le vagyunk fegyverkeztetve.

Még egy eszmét kívánok eddigi megjegyzéseimhez ragasztani.

Danton a francia forradalom legrajongóbb

pillanataiban így szólott Lajos Fülöphez, ki akkor chartres-i herceg volt: Ön még igen fiatal, hogy bíraskodhassék tetteink fölött. Térjen a sereghez vissza, harcoljon vitézül, de ne kockáztassa ok nélkül életét. Önnek még sok évei vannak. Franciaország nem szereti a köztársaságot. Megszokással, gyöngeségekkel és belszükséggel bír a monarchiai rendszer iránt. Viharaink után bűnei és az események hatalma visszatérítik a királysághoz. Ön uralkodni fog. Isten önnel! fiatalember. Emlékezzék meg Danton jóslatára.

Semmi sem kezeskedik inkább, miként az európai polgárisodás és szabadság csak a monarchiai formákkal együtt állhat fönn, mint az, hogy a köztársaság legvérengzőbb minisztere, akkor sem volt hittel a köztársaság iránt, midőn érette ezereket gyilkoltatott meg.

De a polgárisodás feltétele egyszersmind a képviseleti rendszer. Ezen széles alapon nyugosznak az európai szabadság monarchiai formái. A karok és rendek rendszere, minden intézményeivel együtt, csak átmenetelül szolgál. Egy diadalkapu ez, melyre felírva van: itt visz az út Byzantiumba.

A követutasítás, mely mandatáriusokat küld a törvényhozó terembe, a karok- és rendekről teóriába tartozik. Minél többet beszélünk a képviseletről, annál inkább higgyük el, hogy haladásunk irányában van valahára nélkülözni a követutasításokat is.

Kemény Zsigmond

Pesti Hírlap, 1847. július 25., [57. p.]

Ismételgessünk

I.

A Budapesti Híradó¹ az auditóriumot akarja rendezni. Mikor a karzat hallgatni fog, akkor nyílik meg az igazi szólásszabadság szája, akkor süt e memnon-szoborra² először a nap: ezt hiszi ő.

Én magában a szándékban sem kicsiny, sem nagy botránykozási követ nem látok lábunk elé gördítve – és benne meg nem ütközöm. Mert itt minden a terv részleteitől függ. S noha a nyilvánosság ügye nem mozdíttatik elő az auditóriumnak bárminő rendezése által, sőt ennek ellenkezője igen könnyen történhetnék, s noha a véleményszabadság azzal valami nagy hódítmányt nem nyert, ha egy húsz vagy huszonöt öles teremben a szónokok nagy csendben hallgattatnak ki oly kérdések felől, melyek iránt 4894 négyszögmérföldön a különböző nézetek, legalább irodalom útján, kifejelesztve nemigen lehetnek: mégis tagadhatatlan, hogy a Budapesti Híradó elvileg figyelmet érdemlő javaslatot pendített meg, mely, mihelyt kapcsolatban tartatik oly intézkedésekkel, melyek

¹ Dessewffy Emil gróf által alapított, 1844 és 1848 között működő vezető konzervatív lap, ez időben hetente négyszer jelent meg. Kemény föltehetően a lap egész szellemével vitatkozik, közvetlenül talán *A dolgok új rendje Északon s némi tanulság abból a mi szá munkra* című kétrészes írással, amely 1847. augusztus 1-jei és 3-i számában jelent meg mint vezércikk, aláírás nélkül.

² Memnón-kolosszusok – eredetileg III. Amenhotep fáraó két hatalmas ülőszobra Thébában.

a diétai vitatások terjedését egy alkotmányos ország igényeinek megfelelőleg eszközlik, legott a reformok barátai által pártoltatni fog. Gondolkodott-e a Budapesti Híradó ily intézkedések felől? én nem tudom, de fel akarom tenni; mert, hogy a törvényhozás termében kimondott szavak az ország minden részéig hangozzanak, ezt szintűgy követeli a képviseleti rendszer, melyet mi szeretünk, mint általában a megyei autonómia s különösen pedig az utasítási jog, melyet a más oldalon szeretnek.

Továbbá a konzervatívek egyik nagy tekintélyű embere, viszont a Budapesti Híradó hasábjain, igen pártolta a diéta belrendezését, mi által a tanácskozmányok módszeréről, az indítványok alakjáról, aztán hogy hol szónokoljon a követ, miként járjon el kötelességeiben az elnök, és sok más ily kérdések felől tisztába jőnénk. Nem vitatom ugyan, hogy teljességgel lehetetlen volna e szabályok útján is valamit kockáztatni a szabadságból; de azért mégsem tarthatok azokkal, kik a törvényhozási formákat érintetlenül akarják hagyni, mert kijavításukra nincs most kedvező idő – míg másfelől szintén sóvárognak nagyobb átmérőjű, mélyebb vágású reformokra. E sóvárgás lehet eléggé hő, de hogy oly gyakorlati volna, mily meleg, mily honfiúi, alig képzelhető.

Végre kétségen kívül áll, miként nemcsak a szoros értelemben vett ellenzék tagjai, hanem általában a haladás ügyének majd minden barátai évenkénti országgyűlést akarnak. S bár hajdan a Budapesti Híradó legalább száz argumentummal bizonyította be, hogy nálunk csupán három évben egyszer lehet szerkeszteni a törvéncikkeket, s hogy igen éretlen

gondolat hosszan, unalmason, a béketűrés minden határin túl nem ülni az országházban, és gyűlésezni és tanácskozni, míg a legernyedetlenebb orátor is hátában beszédcsömört érez; mégis meg vagyok győződve, hogy a Budapesti Híradónak mostani nézetei igen elütnek a régiektől; mert különben azon tekintélyes egyén, ki a belrendezés kérdéséről eléggé kedvezőleg nyilatkozott, nem tartotta volna természetesnek az évenkénti országgyűlést, több évekre választott követekkel – mi annak semmi párt által kétségbe nem hozott módja.

S mire mutatnak mindezek?

Hogy a dolgokban gyakran nehézkedési erő van bizonyos irányú eszmék felé, melyek, bár idegenséggel fogadtattak első föltűnésükkor, a viszonyok kényszerítésénél fogva utóbb egyaránt terjesztetnek azok által, kik kihirdették, s azok által, kik megtagadák.

Ily eszme nálunk az országgyűlés tekintélyének növelése és hatáskörének tágítása. Általánosán érezzük, hogy körülményeink közt nem az eldaraboltságoknak egymás irányában erőt, hanem az egésznek összetartást kell adni. Látjuk, miként eddigi rendszerünk igen sok oldalról gördít akadályokat azon törekvések elébe, melyeket kifejlődhetésünk alapjainak tartunk, s tudván, hogy szőnyegen levő kérdéseink többnyire az alkotmányos életben előment országokban rég fellelték megoldásukat, önkéntelenül is oly eszközökhöz vonatunk, melyek által mások célt értek, s naponként meglepőbb eredményeket idéznek elő.

A Budapesti Híradó is, midőn az auditóriumot rendezni igyekszik, a fönnebbi iránynak hódol, de csak akkor, ha ez által a nyilvánossá-

got, mely a sajtóban támással alig bír, Themis csarnokaiból³ kizárva van, a magasb politika műhelyibe ritkán tekinthet, s többnyire csak a legkorszerűbb ügyekben aggódhatik: ne quid detrimenti respublica capiat⁴ – nem megszorítani, de az eddigiéknél még hatályosabb csatornába akarná vezetni.

A fennebbi irányból foly az országgyűlés belrendezése, melyet a Budapesti Híradó elfogadott, és az évenkénti országgyűlés, mellyel mindinkább megbarátkozni látszik.

Ha ezeket fontolóra vesszük, nem vagyunk-e följogosítva remélni, hogy a verifikáció kérdésében is három év óta nevezetes változáson mentek az eszmék át? – Hiszen szorosán véve mi egyéb a követigazolás, mint az országgyűlés belrendezésének egyik ága? Midőn még a Budapesti Híradó is e rendezést – mégpedig a valódi alkotmányos országok értelmében – elfogadta, s midőn viszont a Budapesti Híradó, mely felesleges bőséggel pengeté a megyék autonómiáját, most oly kérdéseket pártol, melyek ha el nem ferdítettnek, ha természetökből ki nem vetkeztetnek, okvetlenül az országgyűlés méltóságának és hatáskörének emelésére szolgálnak: nincs-e elég okunk hinni, hogy a verifikáció a jövő novemberben sokkal nagyobb hévvel fog idvezeltetni, mint amily hidegen utasítottatott vissza három évvel régebben?

Különben is az eszmék rektifikációjának egyik sajtós módja az eszmék pihentetése, minek következtetésében azok, mint a bor a

³ A törvényhozás csarnoka, az országgyűlés; Themisz a görög mitológiában a jog és az igazságosság istennője.

⁴ Nehogy az állam kárt szenvedjen.

tartás által, gyakran magokban tisztulnak ki. Mert többször történt már, hogy midőn egy indítvány szőnyegre vonatott, előterjesztőinek a vele kapcsolatban levő kérdések egész láthatásáról világos nézetök, szorosán jellemzett irányuk nem volt; míg más részről az ostromlók is, megtámadásaik által, nem azt bizonyították be, hogy a tárgy gyöngé oldalokkal bír, hanem csak annyit mutattak meg, hogy viszonyba hozathatik oly nagy szavakkal, oly előlegezett és soha jól át nem vizsgált elvekkel, melyeket mindenik párt ajkain penget, s melyeknek komolyabb taglalásától nemével a szent borzadásnak visszatartózkodik. Ilyenkor mindent megnyer a rossz légkörbe fektetett kérdés, ha a diszkussziók alól elvonathatik, s ha idejök marad a pártoknak, más mezőn nyert eredmények által, kiüdülni azon faszcinációból, melybe ama nagy szavak, ama misztikus elvek ragadták.

Meg vagyok győződve, hogy a verifikáció e kérdések sorába esik. Megtisztult, jelentékenységeben nyert, a hozzáragasztott ellenszenvektől szabadult, míg róla hallgattak a pártok, míg a hírlapok hasábjain és a gyűléstermekben említve sem volt. S ha most, többévi mellőztetés után megint szőnyegre fog kerülni, nagy aggodalomban leendenek ellenségei; mert azon argumentumokat, melyeket ellene régebben némi hatással gördítettek, vagy magok is neveltségesnek találándják, vagy pedig olyaknak, mik a saját pártjuk által elfogadott eszmékkal összhangzásban nincsenek.

Taglalgassuk bár a közelebbi számban a követigazolás kérdésének megdöntésére egykor fölfordott eszméket, hogy lássuk: van-e közöttök csak egy is, mely mellett most ko-

molyan lehessen vezércikket írni a más oldal akármelyik közlegének – a Nemz. Újságot sem feledve ki? –

II.

Ha visszatekintünk azon okokra, melyekkel egypár évvel ezelőtt a követválasztások igazolása ostromoltatott, legelől következő tételt találunk:

Nem lehet a törvényhozásnak megkérdeni: hogy kik az országházba mint megyei képviselők lépnek, valósággal azok-e, vagy pedig teljességgel nem a megye képviselői? – Nem lehet a törvényhozásnak a verifikációba elegyedni. Miért? – Mert a verifikáció által a megyék autonómiája sértetnék meg.

Vannak szavak, melyek bizonyos időben eszmék helyett fogadtatnak el, s hozzájuk, míg e faszcináció tart, örökké lehet néhány álkövetkeztetést csatolni, anélkül, hogy ezen eljárás még az élesebb elméjű emberek előtt is egész meztelenségében föltűnjék. Vannak majd minden korban általánosan elfogadott alapigazságok, miknek megvizsgálása alól az is, ki nyomozó hajlammal bír, s kinek esze a rendes kerékvágásnál nagyobb bemélyedéseket tesz, fölloldoztatva hiszi magát. Ezen alapigazságok legkevésbé bírnak oly tulajdonnal, mellyel egy szép költemény szerint Ubaldó⁵ pajzsa bírt, melyre aki rátekintett, önismeretre jutott, megszabadult a viszonyaiba font minden bűvöletől, s látta az életet maga körül a leplezetlen, a föl nem piperézett valóság ép színeiben.

⁵ Tasso *A megszabadított Jeruzsálem* című eposzának szereplője.

Ily alaptétel vala nálunk, hogy alkotmányos életünk a megyei autonómiának minél szélesebbre terjesztésén nyugszik, s hogy ami ezen expanziót akadályoztatná, elvileg rossz, eredményeiben veszélyes.

Midőn a verifikáció először hozaték szőnyegre, már a nyers erőnek ólmosbotjai megrettentették a félénkebb vagy szelídebb kedélyű embereket, és a tömegek általi leszavaztatás, melyre mostani rendszerünk okvetlenül vezet, nem hirdetteték nagy nyereségnek, nem tekintetett oly *summum bonumnak*, mi az alkotmányosság végcélja volna, s mi mellett minden szabad magyar ember boldognak érezheti sorsát. A verifikáció tehát fontos kérdésnek tartaték ugyan, mint a korteskedést csökkentő szabály: de azon oldalról, hogy az országgyűlés jogkörét terjeszti, s hogy egy lépés a tisztább képviseleti elméletek felé, még nemigen tűnt fel jelentékenysége, nemigen méltányoltattak hasznai. S minthogy a törvényhozásnak több súlyt adni kevés embernek jutott eszébe, természetes volt, hogy ha a verifikáció ellen felhozatott, miként a megyék autonómiáját sérti, sokan ezen állítást bebizonyításnak vették, és sokan, ha csalfaságát megtudták volna is mutatni, óvakodtak oly vitatkozásba elegyülni, melyben félreértetni népszerűtlenségre vezethetett.

Most azonban az országgyűlés jogkörére vonatkozó nézeteket tekintve más helyzetbe léptek a pártok. Most a Budapesti Híradó is, mert az egész belrendezést óhajtja, nem veheti rossz néven annak egy részecskéjét, a követigazolás kérdését – s megszűnván e téren a szenvedélyes vitatkozások, hely nyílt az

ellenokok szigorú, de nyugodt és epe nélküli taglalgatására.

Semmi fölötőlő nem volna most, midőn a konzervatívok közlegei is más húrokat kezdenek pengetni, és senki sem vágyik a diétát oly függő, tétlen és méltóság nélküli állásba süllyeszteni, minőbe eddigi rendszerünk eredményei által lassanként sodortatnék – ismétlem, semmi fölötőlő nem volna azoknak, kik a verifikációt rossznak tartják, mert a megye autonómiáját sérti, egyszerűen csak ennyit válaszolni: uraim! vizsgálat nélkül megengedjük, hogy önöknek igazok van. De abból, hogy a megye hatásköre törvényes úton, alkotmányos eszközök által némileg korlátoltatik, következik-e, hogy a szabadság öszege is megapadt, és nemzeti kifejlődésünk ügyfolyama gátoltatott? Nincs-e más szempont is, melyet szemünk elől téveszteni egyoldalú fölfogás lenne, félszeg politikára vezetne? Adtunk-e elég súlyt törvényhozásunknak? Mondhatjuk-e, hogy azon csekély erővel, melyet rendelkezése alá kiosztánk, megfelelő hivatásának? Várhatunk-e diétánktól, melynek annyi jogot sem engedünk, hogy megtudhassa, kik tagjai? s melynek minden lépéseit nálánál kisebb testületek által tartott járszalagon vezetjük – oly erélyes reformokat, mik vérünket az elfajulástól megmenteni s e nemzetet az európai nemzetcsaládok köztiszteletben álló osztályába emelni fognák? S ha joggal ily hatást tőle nem várhatunk, kitől várjuk azt? Talán Nógrádtól, mely egy igen kényes alkalomkor – ha emlékezetem nem csal – fölötte sokat tőn dolgainkat alkotmányos vágásba téríteni; vagy talán Szatmár megyétől, mely a boldog emlékezetű

12 pontok⁶ által oly nagy distanciákat mért ki a rögtöni reformok fejszéje elébe, mint az éjszak-amerikaiak szoktak territóriumaikból a vállalkozók számára, midőn a földet nem jugerumok, hanem a hosszúság és szélesség grádusai szerint adják el? Ne ábrándozzunk. Az ország egyes részei, bármily autonómiával bírnak, szintúgy nem fogják a polgárisodás néhez harcát kivívni, mint napjainkban csatákat többé nem nyerhetnek sem a vitéz Orlandók,⁷ sem a szeplőtlen pajzsú Bayardok,⁸ sem a középkor többi lovagjai, magokra állva, magokra küzdve. – Az egész nemzet akarátát képviselő törvényhozás föladata ily szerep. Erre kell törekednünk. Az tehát a követigazolásnak országgyűlési tэрre vitele ellen még nem argumentum, hogy e tény a megyék autonómiáját csökkenti. Mert a sarkkérdés, melyen az egész dolog megfordult, utoljára is ebben öszpontosul: nyer-e a verifikáció által az országgyűlés tekintélye? Nyer-e az igazi alkotmányos élet, ha többé nem az erőszakos pártok parancsszava vezeti az országházba igen gyakran egy csekély töredék kijelöltjét; de a szabadon nyilvánuló többség akarata választ magának képviselőt?

S ha e kérdésekre *igennel* kell felelnünk, akkor, uraim! azon észrevétel, hogy a verifikáció a megyék autonómiáját csökkenti, legfőllebb

⁶ Szatmár vármegye 1841-ben országgyűlési követi számára készített utasítástervezete, mely megbukott ugyan, de a reformtörekvések alapidokumentumává vált.

⁷ Orlando – a Nagy Károly-mondakörben szereplő, a szaracénok ellen küzdő keresztény lovag, többek között Ludovico Ariosto *Orlando furioso* című eposzának hőse.

⁸ Lásd a névmagyarázatoknál.

egy történelmi tény lehet, de ok legkevésbé sem a verifikáció ellen.

Azonban mit mondanának önök, ha ezen ténynek is éppen ellenkezője bizonyulna be?

Én pedig meg vagyok győződve

1-ször arról, hogy az országgyűlés általi követigazolás nem sérti a megyék autonómiáját;

2-szor arról, hogy a mostani állapot – miszerint a credentialisok, keltek legyen azok bárminő kamarán, ha formássági hibájuk nincs, egyedül érvényesek egy embert követ-té avatni – igen gyakran és igen érezhetően sérti, s fogja naponként mindinkább sérteni a megyék autonómiáját.

Mindkét állításomat, remélem, nem cáfolandják egyhamar meg a régi jó állapot hű barátai.

De e nézetről közelebbi alkalommal. –

III.

Nem tudja az ember, honnan vegyen elég komolyságot, midőn hosszason kell cáfolni oly állítást, mely némely magyar politikusén kívül az egész világon senki koponyájába be nem férhetne. –

Helytelen az országgyűlésnek verifikálni: mondották többször a másik oldalról.

De miért helytelen?

Mert ezzel a megyék autonómiáját sérti. –

Lássuk: hogyan sérti?

Először is kérjük: mi lehet tárgya a követigazolásnak?

Miről határozhat itt a diéta?

Azon formásságon kívül, hogy áttekintse: helyesen van-e aláírva és megpecsételve a megbízólevél, az orsz.-gyűlés teendője volna a

verifikáció által rekuzálni minden oly követet, kinek az országházban nincs helye; mert megválasztatása nem úgy történt, hogy e tény által a megye képviselőjének joggal tekintethessék.

De a megválasztások gyökérhibája mi lehet?

A korrupció, vagy csak magára, vagy – mint többnyire előfordul – összekötve a nyers erő féktelenségeivel, a másik félnek a teremtből kiszorításával, harcokkal a kikiáltott nevekért, dulongásokkal a jó rend ellen.

E korrupciónak mi közvetlen eredménye?

Vagy az, hogy a követet küldő erőszakos párt zsarnokoskodik a megyén, hatalmat gyakorol a megye nevében, neveztetni magát megyének. S ily megye autonómiája végelemzésben az ólmosbot.

Vagy az, hogy a levert párt igyekszik hamar felüldülni, kettőzött iparral nyúl a megvesztegetéshez, felráz minden rossz szenvedélyt, fegyvert ad a legvadabb merények kezébe, csatát nyer, visszahívja a követet, s megtanítja az országgyűlést először arra, hogy hibáson vélte a régi követet megyeképviselőnek, másodszor arra, hogy nagyon téved, ha az új követet is megyeképviselőnek tekinti – mert hiszen ez is hasonló eszközök teremtménye –, és harmadszor arra, hogy a törvényhatóság általi verifikáció nem egyéb, mint jutalomhirdetés a megvesztegetésekre és sok más börtönbűnökre.

Ily torzsalkodásoknak pedig leggyönyörűbb vége az, miszerint a valóságos többség, ti. azon akarat, mely csendes körülmények között kiforrva, kitisztulva, megerősödve oly képviselő választásában nyugodott volna meg, kire minden érdekeit önérzettel bízhatná, majd mindig a háttérben marad, soha cselekvésre

nem szólíttatik föl, a mesés hitelű dolgok osztályába tartozik; mert nevét mások bitorolják, uralkodószékébe idegenek fészkeltek be magokat.

E valóságos többség sorsa hasonlít Sebastian⁹ király történetéhez Portugálban, vagy a trónkövetelő Demeteréhez Oroszországban,¹⁰ kiknek életéről soha tisztába nem jöhettek kortársai, a sok pszeudo-Sebastianért és a sok pszeudo-Demeterért, kik mindnyájan azok neve alatt hajhásztak koronát, akartak uralkodáshoz jutni.

A fölhozottakból mi következik?

Nem egyéb, mint az, hogy ha csakugyan kedvünk kerekednék a szavakkali visszaélés útján a követeknek az országgyűlés előtti *nem igazoltatását* autonómiának nevezni, akkor ez legföllebb az örökké változó sikerű megvesztegetések és erőszakoskodások autonómiája volna, de teljességgel nem a megyeé.

S mennyi fogalomzavar, mennyi erkölcsstelesség rejlik egy ily című autonómiában!

Ha valaki azon bölcsek közül, kik semmi józan eszmét nem akarnak a maga helyén

⁹ I. (Óhajtott) Sebestyén (1554–1578) háromévesen lett király, uralkodása végén keresztes háborúkat indított Marokkó ellen, csatában esett el, holttestét sokáig nem találták meg, az hírlett, hogy utóbb hazatért. A később jelentkező ál-Sebestyének az ő leszármazottainak hirdették magukat.

¹⁰ Az ál-Demeterék történetének kiindulópontja, hogy a közvélemény szerint Borisz Godunov 1591-ben meggyilkoltatta Dmitrij cárevicset, hogy trónra kerülhessen; az első ál-Demeter 1603-ban jelentette be, hogy ő az igazi cárevics, akit édesanyja egy másik fiúval kicserélt, hogy megmentse őt. A következő évben lengyel és litván segítséggel legyőzte Godunovot és cár lett.

hagyni, hozzánk lépne, és ekként szólana: uraim! önök rosszul fogták föl a bírói hatalom természetét, mert arra törekesznek, hogy oly emberek ítéljenek egy tény bűnössége felett, kik e tényben részt nem vettek: holott éppen ellenkezőleg kellene rendezni a bíráskodást, úgy ti., hogy az, ki a más jószágába erőszakkal beült, maga ítélje meg, erőszakos fogláló-e ő vagy nem? – továbbá aki ámtítások által törvényteleniségre ingerelt valakit, és e bűnből nyereséget vont, maga határozza el: élvezheti-e a csalárdságból folyó előnyeket? végre, ki polgártársainak lelkiismeretét pénzzel vásárolta meg, menjen egyenesen a bírói terembe, s döntse ott el: hogy tiszta kézzel szakíthatja-e le ő a megvesztegetés gyümölcseit? – Szóval, ki-ki legyen bírója saját bűneinek, mert így leend igazán az emberek szabad akarata, az emberek önkormányzási joga megóttalmazva: – ha, ismétlem, egy bölcs, ki minden dolgokat más színben, más világításban lát, mint a többi értelmes lények, ily javaslattal lépne előnkbe, nem volnánk-e meggyőződve, hogy e bölcsnek vagy esze, vagy szíve igen különös szerkezettel bír, és vagy a zavart fogalmak, vagy a bűnök terjedése iránt nagy rokonszenvennel van megtömve?

Ne csaljuk magunkat, nézzünk hályogtalan szemmel a misztikus szavak burkán belől levő eszmére, s bizony tüstént látni fogjuk, hogy a bűnnek fönnebb lerajzolt önbíráskodását követelik azok, kik nem akarnák, hogy az országgyűlés verifikáljon, mert szeretnék, hogy a kortesvezérek, kik a többséget ólmosbotokkal kiszorították, az agitátorok, kik a míveletlen népet törvényteleniségre ingerelték, és a megvesz-

tegetők, kik mindenféle undort terjesztének egész választási rendszerünk ellen – magok lépjenek a bíróságokba, s kiáltsák ki, hogy ők nem hibások, általok a rászédett, szétúzótt többség vélekedik, s e többség kívánja az autonómia paizsa alatt megyei követnek tekintetni azt, ki csupán nekik – az alkotmányos szabadság meghamisítóinak – képviselőjük.

A mondottakból világosan foly, miként a megye önkormányzását nem sérti az, ha a követválasztás országgyűlés előtt igazoltatik; mert éppen így nyílik lehetőség az önkormányzásra, ez eszközölheti, hogy a megye neve függjelül ne használtassák magánosak kicsapongásai fölött, s hogy az autonómia bünszövetségesnek ne tekintessék oly tények körül, melyeknek létezése már hirdeti, miszerint a közakarát bilincstre van verve, s a megyerendszer gépe megszűnt szabadon, függetlenül működni.

Jusson eszünkbe még két eset, mely, ha a választások érvényességét mindig magok a választók ítélik meg, okvetlenül elő fog kerülni.

Egyik, hogy a végrehajtó hatalom a rend fenntartásának parancsoló szüksége által kényszeríttethetik majd tetteleg verifikálni ott, hol a pártok minden erkölcsi erejüket, hitelüket és a közbecsültetést elvesztették. S ez aztán autonómia leend-e?

S mi a másik eset?

Azon igen szomorú körülmény, melynek előjelei már mutatkoznak, ti. a nyers tömegnek az intelligenciátóli tökéletes különszakadása. Mostanig bármint dúlt a korrupció, s bármint volt biztosítva az iránt, hogy kivívott céljai a közállomány felügyelete által meg nem semisítettnek, mégis sohasem történt, hogy az

egyik táborban csupán a proletáriusok és műveletlenek, a másokban az értelmes osztály tagjai lépjenek fel. Örökké úgy alakultak a megyei pártok, miképp mindeniknek élén hatalmas egyének állának, körülvéve a zöld asztal mellett ülő, a kérdéseket legalább nagyjára értő s azok fölött nyilatkozó emberekkel. Mert a tömegnek eszébe sem jutott volna gyűlésbe menni, ha a becsszomjas vesztegetők nem vivék vala zsoldon be. A tömeg kikiáltotta vezéreinek törekvéseit. A tömeg a pártoknak nem magva, csak involakruma volt, egy kemény boríték, mely alatt némi érettséget, némi tartalmat legalább lehetett gyanítani. De maradhat-e így soká? Bizonyosan nem. Mert ha mindig legelső gondolat lenne alkotmányos életünk azon ferdeségeit, melyekből, éppen senyvedések miatt, bámító élénkséggel burjánzik ki a korrupció, megóthalmazni; ha e ferdeségek közül a legbotrányosabb, ti. a követigazolásnak a választók általi eszközlése leghőbbben konzerváltatnék: akkor nem lehetne csodálkozni, ha majd oly idő következne, midőn a reformer és konzervatív meghunyászkodik, összevonja magát, és szomorúan leírja – mint Rogerius a tatárfutásról – carmen miserabiléját,¹¹ melyben megmondva lesz, hogy a tömeg addig hozaték be szekéren a vesztegetők által, míg végre eszébe jutott a maga lábán és maga előítéletes fejével jelenni meg, s aztán lőn követté sem p-ics, sem k-ky,¹²

¹¹ Siralmas énekét; utalás Rogerius váradi kanonoknak a tatárjárást megörökítő művére.

¹² „A két gúnynev 1839-ben keletkezett Tolna megyében a követválasztás alkalmával. Gróf Festetics Rudolf tisztartója, Pecsovits Ferenc szállásolta el és etette-itatta a kisebb tekintélyű konzervatív korteseket, ezért a

de egészen másféle ember, és hozattak végzések, melyekből kitetszik, hogy mind a szabadalmas osztálynál, mind a műveletlen köznépnél sokkal célszerűtlenebb honatya a szabadalmas köznép – ti. a kortes.

Rövid cikkeim, melyeket magam is ismétléseknek állíték, következő sarkeszméken nyugodtak:

A verifikáció sürgetős teendőnk, mit még a közelebbi országgyűlésen elintézni kell.

Ellene súllyal nem bír azon állítás, hogy sérti a megyék autonómiáját, mert e tényt meg is engedve, fő kérdés, hogy terjeszti-e az országgyűlés tekintélyét és befolyását, s nyer-e terjedésben az alkotmányos szabadság összege?

Továbbá nem is igaz, hogy a verifikáció által a megyei autonómia sértetnék.

De ellenben igaz ezen állításnak ellenkezője: hogy ti. ha továbbra is a választások törvényességének vizsgálatába az országgyűlés nem elegendhetik, a megyei autonómia okvetetlenül s naponként mindinkább fog sértetni.

Cikkeim kezdetén arról is szólottam, hogy régen a Budapesti Híradó volt a verifikációnak leghatározottabb ellensége; de az újabb időkben e lap a diéta tekintélyének és hatáskörének szélesbítése mellett annyira kezdett buzogni, hogy nagy következetlenség nélkül a verifikációt meg nem támadhatja.

liberális Huszár Pál a konzervatív Paczolay Györgyöt, akit szintén a kasznár látott el, úgy szólította meg egy alkalommal: »No te pecsovic, mire ez így vágott vissza: No te Kubinszky«, mert liberális ellenfele egy – szintén himlőhelyes arcú – Kubinszky nevű szekszárdi tímármesterre hasonlított.” A jegyzetért Miskolczy Ambrusnak mondunk köszönetet.

Cikkeim berekesztéseül szabad legyen tehát remélnem, hogy a verifikáció ügye nem a pártok kérdése többé – mert az egész haza közkérdésévé vált.

Kemény Zsigmond

Pesti Hírlap, 1847. augusztus 13., [103. p.];
augusztus 15., [107. p.]; augusztus 19., [115. p.]

Montesquieu és I. Béla király

I.

„Az eszméket is fel kell frissíteni, mint szokták potencírozni a mágnest”: mondá Pest megye közelebbről tartott közgyűlésén az igen tisztelt másodalispán úr.¹

Én a mágnes potencírozása körül kevés jártassággal dicsekedhetem, s ennél fogva nem tudnám hirtelen elhatározni, hogy éppen a mágnes misztikus tulajdonaiban keressük-e a legnagyobb rokonságot agyunkkal, és amely móddal az egyiknek erejét emelni szoktuk, azzal kísértjük-e meg a másikat is élénkebb működésre bírni?: de e tudatlanságom mellett is arról tökéletesen meg vagyok győződve, miszerint eszméinket, s különösen a politikaiakat igen hasznos volna felfrissíteni, sőt nagy részben újakkal cserélni be. Mert tagadhatlanul igaz, hogy sok korhadt, avas és elrothadt gyökerű eszme van még nálunk divatban, s mondatik szilárdnak, az alkotmányos élet földében mélyen fekvőnek és megdönthetetlennek. Igaz továbbá, hogy nyomasztó bősége alatt sínylődünk az eredeti eszméknek is, melyek semmi civilizált koponyától nem kölcsönöztek, soha a világirodalmi sajtó által sem Párizsban, sem Londonban, sem Koppenhágában le nem nyomattak, és oly sajátságosak, mint Wirth tanár és Gruithuisen nézetei az asztronómiában, vagy mint bizonyos honfitársunké, ki tulajdon vallomása szerint örökké egy lépéssel föllebb jár, mint Cartes² és Newton.

¹ Nyáry Pál

² Cartes – Cartesius, Descartes

Bölcsen figyelmeztet tehát a másodalispán úr, midőn kér, hogy reformáljuk eszméinket. Ő viszonyaink üterére tapintott, s kitalálta nemzeti betegségünket, mely a nagy mennyiségű elért és éretlen nézetek *materia peccansából* gyűlt vérünkbe.

De ne vegye tőlem rossz néven a tisztelt szónok, ha kívánságát, melyben egész lélekkel osztozom, nem hihetem felette könnyűnek. Mert bizonyos gyorsaság terveink változtatása körül, s az, hogy ma a honoráciorok szavazatjogától, holnap pedig a földesúri hatalom alatt levő községek képviselőitől reméljük nemzetünk újjászületését, még semmi kezesség arra, hogy agyunkban az eszmék reformálódnak.

Ily felfrissítése az eszméknek eszembe juttatja régi királyaink finanszabályait, kik a nem teljes értékű pénzeket, mihelyt azok kopni kezdettek – s e kopás igen hamar napirendre jött –, tüstént újakkal cserélték be, melyek szintén rövid ideig maradhattak forgásban; mert névbecsök nagy, de belértékek kevés volt, nem bírtak az ezüst igazi súlyával, és a rézvegyíték már a pénzek külszínén is elárulta magát. – E finanszabály sok zavarra és egy kevés *lucrum cameraera* vezetett.

Én eszméink felfrissítésére legjobb módnak tartanám, ha szónokaink és íróink sokacskát olvasnának, s még többet gondolkoznának; mert az élet nem neveti ki oly gyakran a teóriát, mint Magyarországon hiszik. Ily szatirikus hajlama nincs az életnek.

Ezen előzménnyel csak annyit akartam kifejezni, hogy noha nem vagyok politikusaink iránt oly szigorú véleményben, mint a másodalispán úr, ki *megunta már a régi elemet, mely*

1790 óta újat nem hoz fel, s csak ugyanazon eszméket pengeti kevés sikerrel; mégis tökéletesen átlátom, hogy nem minden terv jó, mely valamelyik megyében többséget vív ki – nem minden nézet új, mely eredetinek tartatik, és nem minden indítvány vezet reformra csak azért, mert változtat viszonyainkon.

Most már tárgyamra térek.

Montesquieu, ki sem az egyiptomi állatbűk kulcsához nem jutott, hogy a múmiákróli emlékeinket felfrissítse; sem Gruithuisen teleszkópiumával a holdban csinos alakú műépületeket nem látott: Montesquieu, minthogy meglepőleg eredeti eszű ember nem volt, minden zaj nélkül és sok fáradsággal készített egy munkát a törvények szelleméről. E munka által a képviseleti rendszernek – melyet egyébiránt nem ő talált fel, sőt új alapokra sem fektetett – fényoldalait világosan kitüntette.

Történt pedig, hogy *A törvények szellemét, noha ez az általános szavazatjog előnyeiről és az eszméknek a tudatlanság általi felfrissítéséről nem értekezett*, addig olvasták az emberek, míg kedvök támadt képviseleti rendszerről írni és beszélni, s míg majd itt, majd ott az alkotmányos reform a képviseleti rendszer medrében kezdett haladni.

Én a politikai andalgásokat versben örömmel olvasom; de ha kötetlen és rímetlen formában jelennek meg, s ha még ezenfelül mindazt, mit a felhevülés sugallásaiból merítettek, a státusbölcsesség aranyszabályaiként kívánnák elfogadtatni: már ekkor eléggé gyarló vagyok e költeményes tudományt minden szépségei mellett nevetségesnek tartani, csak azért is, mert eszembe juttatja a bolognai univerzitás

régibb korszakát, midőn ha a professzor, ki Martinus vagy Hugo nyomain magyarázta a római törvényeket, leckére nem mehetett, helyette leánya lépett – fejére parókat biggyesztve – a tanszékbe, és édesen csengő hangjával oktatva mulattatá a lángkeblű fiatalságot.

Minthogy azonban magára az emberre nézve is igen kellemetlen azt, mit más komolyan, sőt lelkesedéssel mond, lenevetni – mi akaratunk ellen is gyakran megtörténhetik -: ennélfogva azon óriás szellemek munkáit ritkán veszem kezembe, kik két vagy három nyomtatott íven lerombolják a polgári társaság fennálló alapjait, megsemmisítenek minden létező formákat, és egészen eredeti s eddig sohasem ismert elvekre építik föl a dolgok új rendét.

Ily mívelt Odoakerekkel tehát az irodalomban is ritkán társalogván, hitelesen nem tudom: hány sokkal bölcsebb, sokkal igazságosabb és sokkal szabadelvűbb kormányzási forma lehetne, mint aminő a képviseleti rendszer?

De annyit veszek észre, hogy az alkotmányos Európa meglehetősen kijön e rendszerrel – annyit veszek észre, hogy vannak országok, melyek régi állapotait megunván, éppen e rendszert sóvárogják; s annyit bizonyosan tudok, hogy Montesquieu-t fölötte kevesen tartják egy ámító szikofantnak, ki csillogó, de csalfa okoskodásaival ártott volna a valódi szabadság ügyének, meghamisította az alkotmányos élet műszereit, s tanba foglalta volna akár a kevesek zsarnokságát, akár a tömegek anarchiáját.

S most, uraim, magyar reformerek! – vegyének elé egy földabroszt és egy kézikönyvet, mely a képviselettel bíró országok alkotmányait tárgyalja, s keressenek oly monarchi-

át, hol az általános szavazati jog vagy az erre épülő kettős választási rendszer van divatban – hol a törvények leszállanak a társadalom legalsóbb rétegeibe, galléron ragadják a Kordokubászokat,³ kik a sertésnyáját legeltetik, és a flórenci Pierrókat, kiknek sertésnyájuk sincs, mit legeltethessenek, s galléron ragadván a csendes vérű vagy nyugtalan kedélyű, de mindenesetre tudatlan proletáriusokat, feltaszigálják a tanácskozóterembe és a voxoló ládák mellé, s megparancsolják nekik, hogy vélekedjenek az országos tárgyak körül, válaszszanak követeket, frissítsék fel az eszméket, boldogítsák a hazát, ha kitelik, saját nézetök, ha nem, a megvesztegetők és agitátorok nézetei szerint. Keressenek, uraim! önök továbbá oly képviseleti rendszert, mely a legegyszerűbb formációkban, ti. vagy a községeknél, vagy a kerületeknél, vagy departamentoknál csoportosítja össze az állományi erőket, s odagyűjti mint fókuszba a törvényhozó hatalom főbb hatékonyságát és a végrehajtó hatalom főbb garanciáit.

Találnak-e önök ilyenmű képviseleti rendszerre?

Felelet: *nem*.

Vizsgálják meg viszont a földabroszt és kézikönyveiket, s mondják meg: hány oly képviseleti rendszerre épült monarchiát látnak, melyben magasabb vagy alantibb cenzus nyújt jogot a politikai befolyásra – s melyben, ha e

³ Kordokubász – Jósika Miklós 1847-ben bemutatott drámájának hőse, moldvai pásztor, aki fölkelést indít a görögök és a bolgárok ellen, végül királlyá lesz. Témáját Jósika egy hivatkozás szerint Ignaz Aurelius Fessler *Die Geschichte der Ungern* című munkájából merítette.

szabály alól kivétel történik, e kivétel nem a tudatlanság, hanem a *minden kétségen felül álló műveltség számára* hozatott be? És mondják meg önök, uraim!, hány oly organizációra lelnek, melyben az állományi gép szerkezete a törvényhozás szabad működésére és a végrehajtó hatalom alkotmányos felelősségére vet minden nagyobb súlyt, minden nagyobb fontosságot?

Nemde, akár barátai önök különben a civilizáció mostani irányainak, akár pedig a közjölét szentföldje felé új utakon akarnak záródokolni, annyit mégis megvallani kénytelenek, *hogy nincs képviseleti monarchia, nincs képviseleti organizáció, mely jelenleg az egész széles világon ily alapokon ne nyugodnék?*

S mármost méltóztassanak reformereink, kik az ellenzék lobogói alá tartoznak – mert a más pártúakkal most semmi közöm –, azon aranjú szék napokra⁴ emlékezni vissza, midőn néhány eszélyes s egyértelműleg elfogadott megállapodás által a keblünkben támadt apró békétlenségek lecsillapítottak, és oly irány tűzetett ki, melyet a civilizált világ tribunálja előtt is – hol nemigen tudják: minő mellékes érdekei lehetnek Szabolcsnak vagy Turócnak? de annál jobban ismerik a szabadsággal párosult rend kellékeit – önérzettel magunkénak vallhatánk. S nem voltak-e kénytelenek még a más párt bajnokai is nyilvánítani, hogy bár különbözzenek nézeteik a teendő módjai és mértéke fölött, annyi csakugyan tagadhatatlan, miként mi semmi oly elvet nem

⁴ Elmúlt boldog, szép időkre – eredetileg Schiller *Don Carlos*ában szerepelt.

állítánk fel, mely mellett a reform legyőzhetetlen akadályokra találjon, s mely mellett vagy a szabadság kockáztattassék, vagy ne lehessen erélyesen kormányozni?

És mindezek egy rövid óra mulatságaért történtek-e? Játsszodni akartuk-e az eszélyes ember szerepét, vagy követni hivatását? S az, mit oly összhangzással alapítánk meg, magva akart-e lenni a józan reformoknak, vagy a kivihetőség mázával befestett involucruma ábrándozó terveknek?

Bátran merem erősíteni, hogy mi, tagjai az ellenzéknek, nem mint a blázirozott ember, idegeink fölizgatásaért s élvezetvágyból, de szilárd szándékkal és komoly célokért kerestünk tájékozási pontokat a politika széles mezején, hol gyakran a szomszéd ösvények is egészen más vidékekre vezethetnek, s annál inkább a távoliak.

Mi komolyan akartunk. És egyenesen azt akartuk, amit bevallánk.

S mi vala az egyik főeszme, mely iránt pártunkban különvélemény nem létezett?

Az, hogy alkotmányos reformaink által a képviseleti rendszerre törekszünk.

S viszont kérdem önöktől, uraim, vajon midőn a képviseleti rendszert említettük, ezzel olyat értünk-e, milyen – hála Istennek! – van már a világon; vagy pedig olyast értettünk, milyen nem taláztatik az ismeretes földön, s milyennek fölfedezésére politikai Columbusokra van szükségünk?

Én állhatatosan hiszem, hogy mi a képviseleti rendszert úgy fogtuk föl, miként a gyakorlati élet által definiálva van, és az alkotmányos monarchiákban létezik.

Nézetem mellett következő okok küzdenek:

Jól ismerem azon tekintélyeknek, kik e véleményt indítványozák, támogaták és keresztülvivék, doktrínáját, melyet ha magoktól eldobni akartak volna, nem hiányzék vala a bátorság keblökben, e szándékot nyíltan meg is vallani.

Továbbá: midőn legelőször közjogi reformról volt szó, ti. a városi szavazat kérdésében, nem a cenzus mellett maradott-e ezentúlra is meg pártunk, ismétlem, nem a cenzus mellett-e, mely egyik kritériuma az európai értelemben vett képviseleti rendszernek, mely, mint fönnebb említettem, nem találja célszerűnek a társadalom legsőbb rétegeiben keresni fölfrissítő eszméket, magas politikai számításokat, óriás világnézeteket?

Aztán, midőn az állományi erők reformjáról gondolkodott pártunk, nem mondá-e, hogy diétánk hatáskörét a parlamentáris törvényhozás értelmében akarná tágítani? – Ez viszont az ismeretes s nem a még föl sem fedezett képviseleti rendszer felé törekvést árul el.

S nem mondá-e az ellenzék, hogy felelősséget óhajt? És a felelős kormányon, kérdem, egy szimulakrumot értett-e, melynek kezében csak festve van a hatalom tridense – mely ékítménye az állományi hajónak s nem vezetője –, mely vagy semmit nem akar, vagy pedig nem arról felelős, amit ő akar, hanem arról, amit mások akarnak? Bizony nem ily kormányt értett, hanem olyat, milyent ismernek a többi alkotmányos emberek, kiknek eszébe sem jut a képviseleti rendszer egyik mozgatójához csonttal, hússal, izmakkal bíró lényt állítani; míg a másik mozgatót egy üres és erő nélküli fantom kezére hagyják.

Íme együtt minden kritériuma a rég delegált s nem új szövetű képviseleti rendszernek. Miből aztán önként foly, hogy pártunk, mint párt, csak oly terveket tekinthet magáénak, melyek nyilatkozataival diametraliter nem ellenkeznek.

Teheti természetesen e párt, hogy megjavuljon, hogy állapotásait téveszméknek, roppant aberrációknak ismerje el: de akkor – ha csak azért is, hogy öncsalódásban ne éljen –, remélem, fog eléggé deferens lenni maga iránt, és letépendi a függjeleket, melyek alatt nem oly tárgyak vannak többé, melyeket alattok képzelt.

Ily szép alkalom nyílt számunkra a múlt hó végső napján megkezdett Pest megyei közgyűlés azon határozata által, mely utasításba adá a követeknek, hogy a földesúri hatalom alatt levő községek küldötteinek a megyei közgyűlésen – még akkor is, ha belrendezésök nem eszközölthetnék – szavazat adassék.

Pest megye megállapodásainak nagyobb részét senki nálamnál őszintébb hódolattal nem üdvezli; azonban a fönnebb említett határozat sokkal meglepőbb volt, hogyses minden figyelmemet magára ne vonja, s annyival is inkább, mert sokan belőle az eszmék fölfrisítését, regenerációnkat remélik.

Tudtam, hogy a világ képviseleti rendszerrel bíró országaiban nem divatozik a népet községek szerint képviseltetni. Nyomoztam: vajon a Szent Vincent- vagy a Comorin-foknál, a Szajna vagy a Temze partjain, a Rajna vagy a Niagara mellett támadott-e ily óhajtás, izmosult-e közvéleménnyé, vált-e óriás követeléssé? Fáradságom sükertelen volt. – Kérdém: nem hever-e legalább valamelyik könyvtárusi boltban oly Párizsban készült és Brüsszelben gyor-

san utánn nyomott röpirat, Lamennais-tól vagy Blanc Lajostól, mely az eszmék fölfrissítésének ezen új recipéjét ajánlaná? Barátaim – noha vannak köztök, kik a bibliográfiával sokat foglalkoznak – nem segíthettek újságvágyamon. Végre eszembe ötlék, hogy mi a Corpus Juris és Kitionich népe vagyunk, és ez, mondhatom, felséges ötlet volt, mert a jelenből a múltra vezette vissza nyomozataimat, s a hasztalanul átforgatott törvénykönyvekből krónikáinkra. Itt látám, miképp I. Béla magyar király szánta volt magát arra el, hogy falunként két népképviselőt részeltessen az állomány jólétének előmozdítása iránti fáradalmakban. Hogy célt ért-e vagy föl hagyott tervével? az ide szorosan véve nem tartozik. Mert ami ma zavart okozott, szülhet tíz év múlva rendet, s annál inkább századok múlva. Viszonyainkkal változnak az institúciók hatásai is.

Itt csak az a kérdés: vajon a tizenkettedik század regenerálni fogja-e a tizenkilencediket? vajon egy – ha jól emlékszem – 676 éves ötlet fölfrissítend-i-e eszméinket? vajon Béla király tett-e a krónika egyik ismeretlen zugába vég hagyományként oly kincset le, mely akkor becs nélküli volt ugyan; de most annyira ragyog, annyira forgásba hozható, hogy miatta bizvást lemondhatunk Montesquieu-től kezdve minden európai kapacitás nézeteiről, a képviseleti rendszer minden eddig divatozó kritériumairól, s izolálhatjuk kedves hazánkat a világmozgalom irányától, s aztán még ráadásul széttéphetjük eddigi határozatainknak a népképviseletről szóló vezéreszméit?

Taglaljuk Pest megye határozatát, hogy le-hessünk tisztában teendőink iránt. –

II.

Pest megye követutasításának azon pontjából, mely boldog emlékezetű I. Béla király ötletét korigénné és halaszthatlan teendőnkké gyártotta, némelyek véleménye szerint „*csak annyi következnék, hogy e megyében 191 község levén, két-két képviselőt küldendő, ezek száma 382-re menne; holott a nemesség száma meghatározva nincs*”.

Ha e számítás a kínai statisztikusok módjában történt, kik sohasem – mint mi – lelket, hanem szájat számítanak: akkor sok igaz van benne. Mert noha a közmondás szerint csak a tenger fővényeinek mennyiségét nem lehet tudni; míg ellenben *Magyarország leírásában* Fényes Elek úr a Pest megyei nemesség lélekszámát elég pontosan meghatározta: mégis kétséget sem szenved, hogy Béla király reformterve, csupán numerikus tekintetből véve fel az egész kérdést, potomságnak látszik, mert így belőle egyéb nem következnek, mint az, hogy ezentúl a megyei teremben 382 népküldöttnek volna joga száját kitátni csodálkozásra vagy lármára; más részről pedig 2790 kiváltságos száj bírna joggal visszacsodálkozni és visszalármázni. – Szembeszökő tehát a szájmennyiség aránytalansága, s koránt sincs ki-elégítve ama kedélyes politika, mely gyönyörű fellegvárait az absztrakt számtöbbségre építi.

De ha azokban, kiket politikai befolyással akarunk felruházni, némi függetlenséget is keresünk; ha nem hisszük, hogy legnagyobb malasztja az égnek egy agitátor, a tudatlanság-s nyers erőtől mint liktoroktól kísértetve; ha nem gondoljuk, miként hazánk viszonyaival úgy kell bánni, mint az aenigmákkal, melyeket

minél inkább összebonyolított valaki, annál lángeszűebbnek tartatik, annál mesteribb művet készített; ha nem képzeljük, hogy a nemzetiség emelése iránti vágyaink, *velut aegri somnia*,⁵ meglephetnek ugyan néha, midőn ti. fejünk tompa, kábult és igen forró, de belőlök soha ki nem gyógyulni örültségnek neveztetnék; ha végre arról sem vagyunk meggyőződve, hogy a népelemnek, melyet az alkotmányba akarunk vezetni, nem kell a *koboltok* azon faja közé tartozni, melyek az ógermán hitregék szerint egyenesen azért vannak az istenektől teremtvé, hogy a házban, hol lakást választanak magoknak, minden bútort helyéből ki-mozdítsanak, a seprés után titkos kosaraikból tüstént szemetet hintsenek a padlazatra, és ne engedjenek semmi rendet, semmi csinosságot, semmi összhangzást lábra kapni: ha, ismétlem, politikai doktrínáink nem ily destruktív elveken épülnek, akkor, bővebb megfontolás után, remélem, átlátandjuk, hogy Pest megyének nem kellett volna a székesfejérvári emlékeket fölfrissíteni, hogy óriási tévedés a földesúri hatalom alatt levő községek képviseltetésétől a házra nézve hasznot remélni, hogy ily indítvány a XIX. század eszméi közé dobott nagy anakronizmus, s hogy eredményei világgért sem csekélyek, és hogy súlyaikkal, melyek mindinkább alá fognának sodrani minket, bebizonyítnák a római költőnek ezen mondását: *facilis descensus Averno*.⁶

Mosolyognak önök? Rémlátásnak tartandják állításaimat? Megengedem, sőt természetes-

⁵ Mint a beteg álmai.

⁶ Könnyű leszállni a mélybe – ti. az alvilágba. Az idézet Vergilius Aeneasának 6. könyvéből származik.

nek is tekintem; mert a nagy szó még nem győző argumentum: s vajha megtanulnák ezt azok, kik tudományaikat szóvirágokból gyűjtik, s kiknek politikai hitök csak a lelkesedésnek délibábja, köddel és üres fényképekkel!

Vizsgáljuk tehát – mielőtt más, szintén fontos okokra fordítanók szemeinket –, vizsgáljuk, mily független, mily egészséges, mily nemzeti elemmel ajándékozná meg alkotmányunkat Pest megye határozata? Képzeljük, mintha az már országosan elfogadva s törvénybe ígdatva volna, és egyéb hátra nem lenne, mint hogy a földesúri hatalom alatt levő községek két-két képviselőt küldjenek a megyetermekbe.

Kikből fognak választatni e képviselők?

Egy kategóriába nem lehet őket zsúfolni. Több osztályzat alá sorozandók.

Vannak falvak, hol teljességgel nem gyűlölik a földesurat, vagy ha nincsenek is megelégedve a robot és dézma filozófiájával, s az úriszéket nem is a legjobb fából készültnek tartják: de némely dolgok felől csakugyan tisztába jöttek. Jelesen, hogy hamar vásárba mennének a juhocskák meg a tinók, ha a magtárból kölcsönzött gabona s más effélék árát mindjárt a képviselőkre voxolás után meg kellene fizetni. Aztán, ha e baj nem is volna, látják, hogy a gazdasági igazgatónak kacsaringós bajusza van, s magyar nyíltszívűséggel tud figyelmeztetni az útra, melyet követniök kell, s melyet elhagyni nem tanácsos. E faluk jámbor ösgyűlései tehát közbizodalommal választják képviselőkül a kasznárokat és a kulcsárokat, kiket én többnyire igen becsületes embereknek tartok; de kérdés: hiszik-e ők magok is, hogy minden tekintetben függetlenek?

S hiszük-e, hogy közvetlen missziójuk az eszmék felfrissítése volna.

Menjünk tovább.

Vannak helységek, hol más mozgatóerők működnek. A nép ti., mely Voltaire-től nem tanulta meg könnyelmű indifferenzizmusunkat – s ezt igen helyesen tette –, gyermeki ragaszkodással vonzódik vallása szolgálóihoz, kik neki egyszer és másszor annyi jó tanácsot, annyi szép vigasztalást nyújtottak. E kedélyhangulatból, azon műveltség mellett, mellyel nálunk a tömeg bír, nem önként foly-e: hogy arra csak rábízhatja a teens megyéveléi ügyeit, kinek kezében van hite, lelkiismerete, reménye a majdani boldogság iránt s minden viszonya az éghez? – Ily keresztyén község ösgyűlése tehát közakarrattal indítja a megye termébe független képviselőit: a pópákat, a tanítókat, az egyházfiakat s más belső embereket. Én ezeknek az eszméket magnetizáló s potencírozó befolyása felől sem építék aranyvárakat.

Menjünk még tovább.

Harmadik osztályba oly községek tartoznak, hol a földesúri hatalom aránylag el van kopva; hol a *votum universale* malasztait élvezők vasárnaponként templomba mennek, de anélkül hogy e régi szokásra nagy súlyt helyeznének; s hol, végre, a kupaktanács erős népszerűséget vívott ki magának a csapszékekben. Itt a tizenhatodik rétű hivatalhatóság befolyása alatt levő ösgyűlés egy értelemmel képviselőnek kiáltja ki a falujegyzőt vagy a kisbíró. Ezek természetesen önálló státusférfiak, kik legkevésbé függenek a szolgabíró és esküdt úrtól. Dehogyan függenek. Aztán a gyakorlati élet emberei levén, képzelem, mint föl

fogják frissíteni a sok tudomány miatt ellankadt táblabírói eszméket.

Kifeledte ön – közbeszólhat valaki –, hogy ezen községek, minthogy sem a földesúri hatalom alatt nem nyögnek igen erősen, sem az ön által említett másik befolyástól nincsenek megbűvölve, tehát kivételként képviselőül választhatják a fővárosban lakó V... urat,⁷ ki híres selyemkelméket gyárt, K... urat,⁸ a nagykereskedőt, ki sok részvényt vett a duna-tisza gőzhajókra, és Gy... urat,⁹ a csinos tollú publicistát, ki röpiratot készít azon érdekes kérdésről: hogy a francia vagy angol békebírák lennének-e célszerűbbek apró ügyeink elintézésére, ha ti. nem volnának már nálunk szolgabírák és megyei rendőrök?

Ne vegye rossz neven az érdeemes közbeszóló, de én kétségbe hozom, hogy ezen egyszerű és tudatlan emberek sokat hallottak volna a Védegyletről,¹⁰ az ipartárról és az iparműkiállításról.¹¹ Én nem hiszem, hogy ők a nagyke-

⁷ Valero Antalt

⁸ Kunewalder Jónást

⁹ Valószínűleg Gyurmán Adolfot, aki Széchenyi ellen is írt egy röpiratot; Varga János szerkesztésében és bevezető tanulmányával jelent meg 1985-ben: *Hallgatásra kárhoztatva. Gyurmán Adolf kiadatlan röpirata*. Vonatkozhat az utalás Gyurmán név nélkül Hamburgban 1847-ben kiadott *Magyar Szózatok* című könyvének egyik írására is.

¹⁰ Országos Védegyesület, 1844-ben alakult a magyar ipar és kereskedelem védelmére, a megvalósíthatatlan védvámrendszer pótlására. Tagjai kötelezték magukat, hogy a következő hat évben csak magyar árut vásárolnak. A Védegylet – melyet Kemény is pártolt – kevés konkrét eredményt tudott felmutatni, Kossuth 1846-ban lemondott az igazgatóságáról.

¹¹ Az iparműkiállításokat 1842-től évente rendezték meg a fővárosban.

reskedők hazafiságáról is lajstromot vigyenek; sőt ez iránt még nagyobb homályban vagyok: vajon ismerik-e ama csinos tollú írókat, kiknek eszmevilága a megyei vitatkozások szürkületében majd illuminálni fogná az új képviseleti rendszernek beburkolt előnyeit?

De nem lehet-e őket informálni? – lehetne talán válaszolni.

Oh! Igen könnyen, muzsikaszó és ezüsthúszascsengés mellett. Vándoroljunk csak faluról falura. Vegyük szívünkre a nép sorsát. Jobbítsuk az erkölcsöket a korrupció által, s midőn nem leend egy kunyhó is, melyben a rothadás szaga ne terjedett volna el, örvendjünk, hogy noha még vannak sorompók a kiváltságos osztály és a nép közt, de legalább behoztuk a szabadságot és egalitét a lélekvásárlás életkérdésében.

Azonban én sokkal nemesebb kedélyűeknek tartom reformereinket, mintsem föltessem, hogy Béla király reformtervét éppen ezen utógondolatért akarták volna felfrissíteni; s viszont sokkal kiábrándultabbaknak tartom, hogysem csak egy percig is hihessék, miképp kedvenc ösgyűléseik más móddal a városi nagy gyárnokok, nagy bankárok és nagy publicisták polgári erényeit kifürkészessék, s őket közbizodalmukkal felkarolhassák.

Maradjunk tehát a morális eseteknél.

Nincs-e más osztályzat is, hová a községek választási tekintetben sorozhatók? Nem lehetséges-e, hogy ők, feledve a földesúri kastélyt, feledve a parókiát és feledve a kerületi tisztek kreatúráinak házait, vagy a falusorból kiszemelnek egy homéri alakot, egy ossziáni aggastyánt – vagy megkérik Iczik zsidót, az

arendátort, hogy képviselné őket –, vagy bizodal-mukkal ruházzák föl a prókátor urat, ki a városból hozzájuk költözött, s nagy népbarát, mert letelepülése óta mindig komisszió van a helységen, és a közlegelők s meg az elfoglalt erdők miatti perpatvarnak sem kezdete, sem vége? Nem lehetségesek-e mindezek?

Nézetem szerint nagyon hihető; sőt én azt is megengedem, hogy fognak a községek képviselői közt olyak is találkozni, kik megyei orátoraink malmára bőven öntenek vizet. S itt eszembe jut egy vígjáték, mely Saturnusban, naprendszerünk egyik bolygócsillagában foly le. Ott a nagyuraknak semmi bútoraik nem le-vén, ha ledőlni vagy felcsücsülni akartak, min-dig a rabszolgák fonták mesterségesen mago-kat ottománná, karszékké, hogy a rájuk fekvő főnök kényelmesen oszthassa ki parancsait keletre és nyugotra. S kérdem: nem ilyforma célra valók lennének-e e községi képviselők, s nem élő piedesztálók volnának-e, melyekre az agitátor fölpattanva, ékesen szólhatna arról, hogy őt a nép emeli, ő a nép akaratát kiáltja ki, az ő torkából milliók hangja cseng, és *trema Byzantia*¹² stb.

Szóval: mindenütt látok aggodalomra okot a Pest megye által hűn pártolt reformtervben; de sehol öröme anyagot nem.

S hát még ha a nemzetiség érdekeire vet-jük tekintetünket.

De erről a jövő számban. –

¹² *trema Byzantia* – reszkess, Bizánc! Feltehetően Do-nizetti-allúzió; *Belisario* című operájának egyik áriája kezdődik így.

III.

Vannak reformereink, kik még Hunnia felvirágzásában sem igen gyönyörködnének, ha aztán a civilizációnak más népfajok szakítanák le gyümölcseit, és a négy folyam mentén lehetne ugyan itt-ott magyar nyelven beszélő lakosokra találni, de az ország maga mint ország nem volna Árpád vérének birtoka. Ezen reformerek a közjogi formákra is ráütik meggyőződésük bélyegét, aggódva mérlegelnek minden adatot a vagyon és népesség különböző arányairól, a legparányibb institúciókban is némi túlsúlyt igyekeznek szerezni a magyar vagy a könnyen magyarosítható elemnek a többiek fölött, és ha a szabadság érdekei összeütközésbe jönnének a nemzetiségével, már ekkor készek az elsőt minden malasztával együtt korlátozni, sőt háttérbe is szorítani a másodikért.

Vannak viszont reformereink, kik elhinni nem akarják, hogy nemzetiségünk a haladás eszméivel valaha oly konstellációba hozathassék, miszerint azon reformok, melyek a szabadság ügyét biztosítják és terjesztik, vészthozólag folyhassanak be nemzetiségünk sorsára – s ha e tény kénytelenek lennének el is hinni, mindazáltal lelkek mélyében meg vannak győződve, hogy az örök gondviselés pálcát tör azon nemzetiség fölött, mely a polgárisodás közelítésénél gyöngítettik, a szabadság friss leheletére hervadoz, és üvegházi ápolás után tarthatja fenn sápadt zöldelőtét, beteg terményeit. Az ily reformerek tehát vezércsillagul tűzik ki a szabadságot, minden közjogi formák által egy stádiummal közelebb akarnak ahhoz jutni, a nemzetiséget semmi kedvezményben, mely az egész igazságnak árta, nem részesítik, s ha történni fogna, hogy a

magyar nép jövődjé kockáztatnék a haladás kérdései miatt, akkor elmondván a szent könyvvel, hogy „damnatio tua ex te Izrael”,¹³ továbbmennek megkezdett pályájukon, szomorúan ugyan, de szilárdul és tántoríthatatlanul.

Melyiknek van a két fél közül igazsága, vagy tán egyiknek sincs, de egy középárnyolatnak van? – ez oly kérdés, melyet most vizsgálni nem akarok.

Csak annyit jegyzek meg, hogy a közelebbi időkig nem akadt magyar ember, ki reformterveivel mesterségesen akarja háttérbe nyomni nemzetiségünket; ki, midőn az alkotmány sáncai közé új elemeket szándékoznék bevenni, ezt oly formák szerint kívánta volna tenni, hogy a beveendők közt annyi magyar se legyen, mint amennyit a különböző népfajok lélekszámának aránya követel.

Sőt merném állítani, hogy ha Gaytól, Kolártól vagy – hogy idegen szlávbarátokat említsek – Palacky- és Safáriktól kérdeztük volna meg: minő arányban részeltessük a kiváltságtalan osztályt az alkotmány malasztáiban? Ők bizonyára többet nem mondtak volna, mint ezt: uraim, álljanak el a cenzustól; mert a Magyarországon lakó idegen nyelvűek közül a vagyonosabbak és míveltebbek, divatból és a diplomatikai polcra emelt nyelv előnyei miatt, kezdik ősi nyelveiket elhagyni, s tanulgatnak magyarul. Ne használják kegyetek ezek gyöngeségét, ne legyenek önzők népfajunk

¹³ damnatio tua ex te Israel: kárhozatra juttatod magadat, Izrael (saját magadból támad átok ellened), valószínűleg Hóseás 13, 9 „perditio tua ex te Israel” (elvesztetted/elpusztítottad magadat, Izrael) fordulatának egy alakja.

rovására. Hanem méltóztassanak a nemes lelkű utasításkészítők – hiszen a magyar soha áldozatban fukar nem volt – azon rétegek közé szállani le, hová a magyar irodalom melegítő és olvasztó fénye még nem hatott le, s úgy részeltetni az alkotmányos jogokban a kiváltságtalan elemet, aminő arányban áll egymáshoz a Kárpát és Ádria közt lakó különböző ajkú népek számmennyisége.

Bizonyosan ők ennél többet nem követeltek volna tőlünk.

De Pest megye, midőn I. Béla király reformtervét fölmelegítette, ennél sokkal többre ment.

Boncolgassuk bár a községi képviselőket nemzetiség tekintetéből. Lássuk: mit nyer a haza, ha mindenik helység két-két képviselőt küld a megyetermekbe? –

Magyarországon – Erdélyt ide nem értve – Fényes szerint van:

Magyar: 4,745,900.

Szláv:¹⁴ 4,478,500. – A két népfaj közt a számkülönbség nem igen nagy ugyan, de mégis a szlávok vannak kisebbségben.

Azonban II. József parancsából a múlt század vége felé – 1787-ben – a magyarországi helységek az uralkodó nyelvek szerint különösen felszámoltattak, s mivel 3668 magyar, 5789 szláv, 1024 oláh és 921 német helység találtott: általánossá vált azon meggyőződés, hogy a magyar faj fölötte kevés, s hogy minden más népnél erősebbek a szlávok. Tudva vannak e tévedés következményei, s én tisztelettel hajtom

¹⁴ „Tót, rác, horvát, orosz, vindus, bolgár és montenegrinus”. (Kemény Zsigmond jegyzete.)

meg térdemet Ráday sírja előtt, áldást mondok a kimeríthetetlen buzgóságú Kazinczy, a tűzlelkű Virág és nyelvünk nagy reformátorának, Révainak szent porára. Ők, a dicsők, a felettünk virrasztó ég eszközeivé váltak, s azon mennyei kéjben részesülének, hogy közremunkálásaik által még hasznunkra fordult az, mi ezer csoda, hogy sülyedésünket nem okozta.

De hagyjuk el a históriát, s térjünk a jelenre.

Méltóztatott-e Pest megye azon *csekélység-re* figyelmezni, hogy egy magyar helysége közép számban 1294 lélek esik, míg egy szláv helység viszont közép számban 773 lakosnál többre nem emelkedik?

Ha erre figyelmeztet, bizonyosan észre fogta venni, hogy midőn a székesfejérvári eldobott minta szerint minden községből két-két képviselőt akar a megyetermekbe küldeni: akkor egyebet nem követel, mint azt, hogy az országgyűlés az alkotmány sáncain kívül állókat úgy ruházza fel befolyással, miszerint a magyar nyelvűek ne igen bírjanak több képviselővel, mint amennyi joggal illetné őket, ha számuk félannyi volna, mint jelenleg; a szlávok pedig csaknem kétannyi képviselőt küldjenek, mint amennyi népességök arányából folyik.

Esdeklem, magyarázzák meg nekem az érintett reformterv pártolói: minő szabadsági doktrína örök igazságaiból követelik tőlünk, hogy képzeljük, mintha hazánkban 7,473,861 szláv lagnék; noha tisztán tudjuk, hogy statisztikusaink szerint csak 4,478,500 lakik?

S pedig higgyék el önök, hogy ha az általános szavazatjog barátai volnánk is, csupán ily ábránd mellett tarthatnók I. Béla király megcsodált reformtervét igazságosnak.

Hátra volna még, hogy kimutassam, mily közjogi fejleményeket von e terv maga után, ha alapeszméihez a későbbi reformoknál is hívek akarnak lenni kegyetek, s ha nem azért fogadták el az egész javaslatot, hogy az ország semmit se fogadjon el belőle, vagy amit elfogadott, rögtön, mint haszonvehetetlent, félredobja – hátra volna, hogy világosságra derítsem azon sajtósági tant, melynek a községi képviselőlet ékköve; oldalfalai a megyei rendszernek főbb attribútumai; oszlopsora, melyen a halandó szemek által még soha nem látott épület terhe nyugodnék, az *általános szavazati jog és a kettős választás*.

De én, uraim!, végighallgattam ugyan az anatómiát, jártam halottházakban, hosszú asztalokat láttam magam körül földarabolt tetemekkel, kezembe vettem a bonckést, hogy vizsgáljam a senyvedésnek indult részek izma- it, idegzetét, s e foglalkozás közt soha undort, sőt visszatetszést sem éreztem: azonban a bírálatom alá vont reformterven, mely a szülés görcsei közt már kadáverre vált, oly mértékben uralkodik a koporsó szaga, hogy félbe kell szakítanom műtételemet, s kissé megpihen- nem, és szabad levegőt szívnom.

Majd talán még a jövő hét folytán folytatni fogom analízisemet.¹⁵

Kemény Zsigmond

Pesti Hírlap, 1847. szeptember 21., [191. p.];
szeptember 24., [199. p.]; szeptember 26., [203. p.]

¹⁵ Kemény az elkövetkezendőkben *Időjelek* című cikksorozatát kezdte írni a Pesti Hírlap számára, amelynek első része a november 2-i számában jelent meg.

Február 14-e és február 19-e

A múlt hó közepén két városban, akarom érteni, két országgyűlésen gerjesztett nagy figyelmet a kvalifikáció kérdése.

Párizsban a trónbeszéd azon pontja miatt jött előtérre, mely az iránylakomákon részt vevő követeket elvakultsággal vádolja. Pozsonyban a k. városok¹ rendezésének ügye vonta napirendre.

Semmi sem lehet különbözőbb, mint a fontosság, melyet e két törvényhozás a cenzusnak az állományi formákra hatásáról képzel.

Egyfelől, Párizsban febr. 14-én a kamara a legcsekélyebb kilátást a kvalifikáció változtatása iránt a tizenhét év óta követett kormányrendszer megingatásának híven, az erre vezető

¹ k. városok – szabad királyi városok, nem tartoztak megyei hatáskörbe, csak a királytól függtek. Országgyűlési jogállásuk rendezését az ellenzik a reformfolyamat kulcsmozzanatának tekintette; fő szorgalmazói a centralisták voltak. A politikai jogosultságokhoz, a választási képességek megállapításához szükséges minősítés, a kvalifikáció a vagyon mértékéhez, cenzushoz kötése kérdéséről van szó. Kemény Zsigmond vitatta azoknak az ellenzéki elképzeléseknek a jogosságát, amelyek a városok belső szerkezetét a megyééhez hasonlóvá – municipalistává – kívánták alakítani – mert ezáltal állítólag mentesülhettek volna a kormányzati befolyástól –, így a városi és a megyei követ egyaránt a municípiumot képviselte volna. Bírálta továbbá a választói jogosultság azonos mértékű cenzushoz való kötését az országgyűlési választások és helyhatósági hivatalviselés vonatkozásában, illetve a városok jogállása rendezésének tervezett alapját, a „kétfokú”, azaz a közvetett választást, mert az szerinte meghamisította volna a közakaratot.

indítványokat mellőzi: másfelől Pozsonyban febr. 19-én a kvalifikációról három terv bukik meg, mindenik egymástól lényegesen különböző, s mindenik pártszínezet nélküli rokonszenvek által kísértetve – ti. a kormány javaslata, a kerületi választmány javaslata és Borsod megye követének indítványa; s ezen utóbbinak *viszont a konzervatívok és reformerek által* azon remény nyújtatik, hogy az elfogadott negyedik tervet majd utóbb szintén meg fogja buktatni.

Hány megbuktatás fejlőd ki ezentúl? a tizenötödik vagy a huszonötödik tervnél állunk-e meg? s mindenik tervet a konzervatív és reformer elragadtatás együtt fogja-e fölkarolni? ezek oly beláthatatlan kérdések, amily zavarosok nálunk a cenzus természetéről fogalmak. Az egész ügyet a rögtönzés, a készültség homályba burkolja, nocte tegit caeca;² s ha ezen egyiptomi sötétségből fejlőd ki valami, a véletlennek s nem a higgadt elveknek, a kitűzött iránynak fogjuk köszönni.

Annyi legalább bizonyos, hogy a mi szónokaink más szemüveggel vizsgálják a cenzust, mint a többi országok szónokai.

Egész Európában, hol e szavak: *képviselő* és *alkotmány* vagy mint a nemzetek meglévő birtokai, vagy mint a jövődőhöz függesztett vágyai beccsel bírnak – mindenütt, hol e földrészen törvényhozó testek vannak vagy létesülnek, az országlárok a cenzus természetében találják föl még eddig az igazgatási formák ékkövét; ezen meggyőződés alól kivételt csak ama 4000 mértföld alkat, mely Kárpátoctól

² Sötét éjszakába rejti.

Adriáig terjed, hol még a reformbarátok nézete szerint is az egész *kvalifikációban semmi elv nem rejlik, az tisztán kialakvási kérdés, melyet minden kaptára lehet vonni.*³

Így aztán kedves hazánk meghasonlik Európával, s hogy megint februárra térjek vissza, azon nevezetes hónapra, melyben a világeszmék ellen *separatum votumot* mondtunk ki: kérdem, nincsen-e minden gondolkozó ember a legcsodálatosabban meglepetve, midőn a hírlapokból olvassa, hogy Odilon Barrot, ki a francia ellenzék tagja – a cenzus leszállítását azon elemek diadalának tekinti, melyek a júliusi forradalom óta szintúgy, mint a restauráció alatt, örökké kisebbségben voltak, s ekként ő nagy elvkérdést lát a szavazatok számában és a kvalifikáció minőségében; míg a magyar ellenzék némely főbb tagja is egész más véleményben van, s annyira nem talál semmi elvet a kvalifikációban, hogy a leghatározottabban megrója azon balhitet, mintha a szavazatok számában és a cenzus szélességében lehetne irányt képzelni?

Ki álmodott ekkora meghasonlást a státus-tan egyik sarkintézménye fölött? Ki hitte volna, hogy a kvalifikáció életkérdés a franciáknál: önkény és mellékes ügy nálunk, kialakvási tárgy nálunk, egy szerencsejáték a számokkal nálunk? Nem csodálatos-e e szembetétel február 14-e és 19-e közt? Nem valószínű-e, hogy vagy tizennegyedikén vagy tizenkilencedikén sok ember iszonyú tévedésben volt? S e két

³ Ilyen kijelentést Kossuth Lajos tett, amikor a konzervatívok és a reformpártiak egyaránt leszavazták Szemere Bertalannak a kétféle cenzus alkalmazására vonatkozó indítványát.

nap közül valamelyik nem *8. idusa-e a politikának*,⁴ melyben egy országtani nagy igazság – mint hajdan Caesar – nem egy, hanem huszonhárom sebet kapott?

Igen boldognak érezném magamat, ha több magyar szónokkal a kvalifikáció kérdésének *parányisága* felől egy véleményben tudnék lenni; mert akkor nyugodt kedéllyel hallanám a borsodi indítvány *elvének* leszavaztatását, s vigasztalna azon remény, hogy legalább annak ellenkezője pártolást nyerend, s így is szintűgy haladni fognak dolgaink.

És ezerszer boldog volnék, ha fejembe férhetne, miként negyven skálát is lehet készíteni a cenzusról, s akármelyiket vonják ki a traktátusok a sorsvederből, még ezzel hazánk kifejlődésére nézve semmi sincs eldőlve.

De, fájdalom, engem azon téveszme, azon balhit bilincselte le, hogy a cenzussal úgy vagyunk, mint a római követ tógájával, ki annak két öblét a karthágói tanácsnak fölmutatva, mondá: „*az egyikben had van, a másikban béke: válasszatok*”.

Hiszem, hogy a kvalifikációtól függ a magyar közjog jövője. Aszerint, amint a cenzus fölkeresni fogja a műveltség különböző rétegeit, amint a rend szilárdítására és a szabadság terjesztésére független vagy megvesztegethető, értelmes vagy nyers erőket szólít föl – aszerint, ismétlem, megy át hazánk sorsa a politikai rendszerek közül egyikbe vagy másikba.

S meg vagyok győződve, miként a városi

⁴ Értelmezésünkben: sosem volt, naptár által nem jegyzett napja egy, a Julius Caesar elleni merénylethez mérhető tragédiának, melynek végkifejlete a reformküzdelmek bukása.

kérdés megoldása szorosan összekapcsolva van hazánk egész közjogának jövődjével.

Ti megadjátok most a lengületet, a többi a mozgás törvényei igazítják el.

Engedjétek meg tehát, hogy néhány cikkben elmélkedjem a február 19-én elmondott különböző nézetekről.

Ez ártani legalább nem fog.⁵

Kemény Zs.

Pesti Hírlap, 1848. március 3., [181. p.]

⁵ A márciusi politikai fordulat a kérdés további taglálását időszerűtlenné tette, az ígért cikksorozatot Kemény nem írta meg.

Pest, május 8-án

Mi, magyar hírlapírók, ha külföldre tekintünk, rendszerint a civilizáció tere volt az, hová közönségünk figyelmét vezettük.

Szólánk Franciaországról és Angliáról; hallgattunk keletről és északról.

Igaz, miként a bukovinai határszéleken, Magyarországon és a Vöröstoronyi-szoroson túl közelebből nem történhetik olyas, mi akár a kedélyt fölmelegítse, akár anyagot szolgáltatson doktrínáinknak a szabadságról és egyenlőségről.

De csak esztétikai érdeket keresünk-e a világeseményekben világtapasztalás helyett? És az alkotmányos lét becsének méltánylására nem tanítanak-e egyaránt a függetlenség és szolgaság jelenei? S ki hozta valaha kétség alá, hogy a státusbölcsesség azon része, mely a polgári társaság egészséges állapotának fönntartására kíván befolyjni, mint a többi makrobiotika, óvszereit a betegségek ellen leginkább a kórágynál nyert tapasztalásokból meríti?

Ezen szempontból ajánljuk minden olvasóinknak, s különösen a Királyhágón túl lakóknak figyelmébe a Moldovában történt dolgokat, melyeket a Wiener Zeitung után rövid kivonatban közlünk:

A hoszpodár¹ – így szól a Wiener Zeitung – éppen most tevő 14 éves hatásának koronáját föl, oly merény által, mely egy tatár kánnak is a legrégibb időből becsületére vált volna.

¹ Mihai Sturdza; formálisan a Porta nevezte ki, de a fejedelemség ekkor orosz protektorátus, illetve megszállás alatt állt.

A bécsi események ti. és azon körülmény, hogy az ausztriai birodalomnak örökös tartományai alkotmányt nyertek, Moldvára is hatással valának.

A jobb honfiak érezték, miként régi sérelmeik megorvoslását sürgetni s a gyökeres átalakulásra előlépéseket tenni polgári kötelességök.

Ez okból az egyvéleményűek, a fejedelemség minden részeiből, Jassyba gyülekeztek, s értekezvén az ország szomorú helyzetéről, elhatározzák kívánataikat petíció útján közölni a hoszpodárral.² Összejövetelök törvényes volt, s nyilatkozataik – főleg Rosetti Lázáré – tartalomdúsak és élénkek valának, anélkül azonban, hogy illojálissá vagy rakoncátlanná fajultak volna. A tanácskozás nyílt ajtó mellett történt.

Választás útján 16 egyénre bízott a petíció megírása, melyben a törvényeknek hű végrehajtása, a halomra gyűlt sérelmeknek elenyésztetése és az úrbéri tartozásoknak ha nem is rögtöni megszüntetése, de legalább célszerűbb rendezése kívántatik. Továbbá mint közóhajtás terjesztetett elő, hogy a kereskedelmi viszonyok két bank föllállítása által élesztessenek, a népnevelésre gond fordíttassék, a sajtószabadság lépjen életbe, a diéta, melyben a kormány hallatlan korrupciók által szerzett magának többséget, minél hamarább szétoszlássék, és nemzetörség alakíttassék.

Ezen petíció, melyet majd minden Jassyban lakó bojárok, több miniszterek, kik lemondásu-

² A gyűlésre 1848. április 8-án a iasi-i Petersburg Szállóban került sor.

kat rögtön beadták, és számos polgárok aláírtak, a hoszpodár elébe terjesztették, ki a válaszára időt kért magának.

Másnap (ápril 10-én) a Mauro Cordato házában összegyűlt honfiak azon izenetet vették a hoszpodártól, hogy hajlandó ugyan némely kívánataikat teljesíteni; de a diéta föloszlatásában és a nemzetőrség organizálásában soha meg nem egyezik.

A kérelmezők a nemzetőrségről lemondottak, azonban a diéta szétosztása iránt viszontfolyamodni akartak, az aggastyán érseknek³ vezérlete alatt.

Ily szándokkal oszlott el a gyűlés.

Csak 17 fiatal bojár maradt még a házáknál, az estvét nála akarván tölteni. Midőn kilenc órát elüté, 800 rendes katona és 200 arnauta által, kik keleten a zsarnokoknak oly vak és gyűlölt eszközei, mint voltak régebben a nyugot-európai udvaroknál a svájci zsoldosok – Mauro Cordato palotája körülvették.

A fegyveres erő katonatisztek nélkül volt; mert, mint látszik, minden míveltebb ember egyszersmind gyanúsnak tartaték.

Demeter és Gergely, a hoszpodár két fiai, valának a vezérek.

Ágyúszegeztették a palotára, s 90 Oroszországban betanított zsoldos, kiket rendre megölelt, leitatott és megajándékozott volt a hoszpodár, Gergelytől vezéreltetve a szobákba rohant.

Gergely kijelenté, hogy atyja parancsánál fogva Murusi Aleko herceget szándékozik elfogni.

A bojárok, kik semmi bűnnel nem vádolhatták magokat, s kik ily eljárás törvény-

³ Meletie Lefter

telenségét mélyen érezték, határozottan válaszolák: miként vagy mind fogassa el őket a hoszpodár, vagy Murusi herceg letartóztatásának ellenszegülnének; mert minden tetteik közösek valának, legyenek tehát szenvedéseik is azok.

Gergely a szabadkozók mellére szuronyokat szegeztetett, s őket az udvarra hurcoltatta, hol a katonai erő által körülvétteté.

Itt miután rájuk annyi és oly durva bántalmak halmaztattak, mennyit semmi toll leírni nem tudna, és csak félvad ember hallhatna undor nélkül – végre Gergely a fegyver nélküli martalékokra tüzeltetni parancsolt; de testvére, megsokallva bátyja kegyetlenségeit, a levegőbe lövetett.

Ekkor a foglyok vizes kötelekkel hátrakötött karral, híves éjszaka, minden melegebb öltözet nélkül, parasztszekereken halomba fektetve Galacra kísértettek, hogy a Dunán át szállíttassanak.

A hoszpodár fiai dulongásaikat tovább folytatták. A város vagyonosabbjainak lakait fölprédálták. A négy Rosettit – a moldovai ifjúság díszzeit – a reformok többi barátaival együtt szintén megkötözték, Oroszországba küldendőek.

Nóken és leányokan is a legvadabb erőszakot követték el.

A vidéken lakó honfiérezelműek ellen pedig üldöző parancsokat köröztettek.

Ezen szörnyű jeleneteket egy orosz ukáz kihirdetése fejezte be, melyben a cár a két Oláhország fejedelmeit a rend fenntartásaért felelősekké teszi, s kinyilatkoztatja, *miként soha eltűrni nem fogja, hogy a forradalmi*

szellem az al-dunai fejedelemségekben gyökeret verjen.

Tehát Moldovában forradalomnak tartatik a sérelmek orvosoltatásaérti folyamodvány, bár az törvényes formában történt, s bár a gyűlésen, hol a petíció indítványoztatott, ellenőrként jelen valának egy miniszter és a rendőrség főnöke.

Eddig terjed azon kivonat, melyet a Wiener Zeitung hosszú cikkéből állítottunk össze.

Alig lehet feleslegesebb munka, mint oly történet elbeszélése, mely semmi tanúságot nem nyújt az életre, mely a viszonyok közti tájékozásra nem vezet, és sem eszméinkre, sem irányainkra be nem foly, oktattván minket arra, mi a világbölcsesség föladata: a rossznak kikerülésére, a jónak megtalálására.

Vonjunk tehát az elősorolt eseményekből következtetést politikánkra.

Erdélyben, hol a havasok közt maig is sok mamutcsontokat és özönvíz előtti maradványokat találnak, nagy többség óhajtja ugyan az uniót; de kérdés: nincs-e még néhány rozsdás kardú és eszű honfitárs, ki a „Regnum Transsylvanicum”-ról álmodozik?

Ha van ily boldog-együgyű, méltóztassék meggondolni, hogy ha e „Regnum Transsylvanicum” képzelhető, az azon szerencsés helyzetben volna, melynél fogva egy keveset protezsálná a magyar minisztérium, egy keveset az osztrák kormány, s egy keveset a pétervári befolyás, és ez utóbbi eleinte csak jó tanácsokkal, később pedig nem csak jó tanácsokkal.

Midőn mi hármas protekcióról beszélünk, úgy gondoljuk, hogy az az események hatal-

mában rejlenék, s nem a törvénykönyvekben volna „sua forma” megírva és megpecsételve.

Továbbá tekintetbe veendő, miként Moldovában virágzik a Sturdza család két jeles hoszpodár úrfival, Oláhországban⁴ virágzik a Bibesco család sok ágazattal, és egyáltalában minden tizenkettődrét regnumban, mely több protektor alatt nyugszik és népmíveltséggel nem dicsekedhetik, örökké oligarchák emelkednek föl, kik a közállományban mindazon helyet elfoglalják, melyet az alkotmányos organizmusnak kellene elfoglalni, s ebből viszont önként foly, hogy a sérelem orvoslásaért készült petíciók proklamációknak tekintetnek, lázadásnak neveztetik a szabadság szeretete, fölforgatásnak a reformvágy.

Ez az egyik tanulság.

Menjünk tovább. –

Isten kegyelméből nekünk most jogokból kizárt tömeg helyett 12 millió polgárunk van.

Nálunk a politikai befolyás nincs osztályokhoz kötve.

A föld és ipar fölmenteték bilincsei alól.

A keresztyén vallások egyenlők, s azokat egyenlő kegyelettel védi a törvény.

Ha Észak-Amerika nem panaszkodik rabsága felől, ámbár számos idegen nyelvű polgárai vannak és brit nyelvű törvényhozása, bizony a mi népünk békétlenségei is különösen hangzanak oly percben, midőn mindent megnyert, mi az emberjogokhoz és polgárszabadsághoz tartozik.

Erdély földművelő osztálya e Magyarhonnali unió által hasonló sorsban részesülend.

⁴ Havasalföldön

Egymillió s háromszázezer oláh fog oly szabaddá válni, minő nem, akár Moldovában, akár Oláhországban, még a bojár is.

S mindemellett vannak, kik attól tartanak, hogy e tömegnek másfelé szító rokonszenvei volnának.

Valóban különös neme lenne az egoizmusnak oly viszonyok után epedezni, melyek közt még az is, ha egy Rosetti, egy Murusi herceg, egy Mauro Cordato az úrbéri terheknek könnyítését kéri, e merény által érdemessé válnak jól elveretni s hátrakötött kézzel deportáltatni; mert Miklós cár soha tőrni nem akarja, hogy ily forradalmi szellem az ő protekciója alatti boldog tartományokban gyökeret verjen.

A harmadik tanúság Horvátországra vonatkozik.

Ott Jellachich báró a fanatikus ifjakon kívül többnyire oly földesuraknak tette élire magát, kik „Déli Szlávország” függjele alatt szeretnék az úrbéri tartozásokat épségben tartani, s elrendezni azon aranykori patriarkális viszonyt, mely a jogforrást az ukázokból és a jogargumentumot a kancsukáktól kölcsönzi.

Vajon e merény nem tiltakozás-e a polgárisodás ellen? Nem több-e, mint a közönséges lázadás? S azon polgári és katonai kormányzó, ki Zágrábban magyar ellen lázadást sző, nem jön-e két bűnvád alá? Nem az-e egyik bűne, hogy királyunk koronáját, s nem az-e másik bűne, hogy az európai civilizáció koronáját: a szabadságot és egyenlőséget sérti?

Míg az orosz cár, ki minden szláv fajok fölött hegemoniát szeretne gyakorolni, rabságot hirdet nemcsak saját birodalmában, de azon idegen földön is, mely, mint Moldova, nem

tartozik uralkodópálcája alá: addig Jellachich bárónak kettős lázadása kétségtelen.

Mi reméljük, hogy a magunk elleni mérenynek külsegítség nélkül is határt tudunk vetni.

De ha valahogy a világszellem elleni forradalmát „Déli Szlávia” hőseinek nem tekintenék ezentúl a bécsi lapok igen nyomorult, igen sötét és igen aljas mozgalomnak; akkor nem tudom: miért történt Bécsben a márciusi forradalom, miért úzeték el május 3-án Fiquelmont, és miért sajnálkozik Mauro Cordato és Rosetti szerencsétlenségén a Wiener Zeitung?

Ez a harmadik tanúság a moldovai eseményekből. –

Kemény Zsigmond

Pesti Hírlap, 1848. május 9., [415]–416. p.

Pest, május 15-én

A Pesti Hírlap szerkesztését, a mai naptól kezdve, mi alulírottak együtt fogjuk vinni.

Igyekszünk gonddal járni el hivatásunkban, s reméljük, hogy az eszmék terjesztésére és tisztítására befolyhatunk.

Ennyit magunkról.

A Pesti Hírlap felől több mondanivalónk van.

Magyarország újjászületett. Nehány hét küzdelmei és diadalai föloszlatták a régi intézményeket.

Majd minden átalakult köz- és magánjogunkban. Többnyire csak a törvényhatósági hivatalnevek maradtak még fenn; de ezek alá is más viszonyok csúsztak be, más kötelességekkel.

Midőn forradalmunk, e békés, de gyökerig ható forradalom, az előbbi rendszer romjain parlamenti kormányt léptetett életbe, és a független magyar minisztérium tárcáit elbarátainknak nyújtá: ily változásnak abban az arányban kelle befolyjni a Pesti Hírlap helyzetére, melyben következetes akart maradni a régi irányához.

Mi, a Pesti Hírlap munkatársai, nem feledeztük ugyan föl a parlamentáris kormányt - mint némelyek megközelíthetlen élccel mondák. Minden érdekünk csak a képviselői formák tulajdonainak erőnk mértéke szerinti fejtegetésében és azon szilárd meggyőződésben központosult, miszerint az átalakulás folyamát nem képzeltük középkori intézmények csatornáján vezethetni.

Mi jelszóul tűztük a felelős minisztériumot, szükséges eredményeivel; a törvényhozás tekintélyének túlsúlyaival és az igazgatás főágainak centralizációjával együtt.

Ezen vezéreszme, melynek mindent alárendelénk, közlönyünknek határozott szint adott, és számunkra delejtőül szolgált a cselekvendők széles tengerén.

Hírlapunk a politikai irodalom felesleges terménye, munkásságunk hasztalan papírfogyasztás, reményünk Magyarhon jövődjéről öncsalás vagy ámítás, és minden reformtervünk halt tetem lett volna ezen éltető szellem nélkül.

Éppen abban különbözénk többi elvrokonainktól, kikhez a legszorosb viszonyok, a rokonszenv legerősebb kötelékei csatoltak, hogy ők a korkérdések hosszú névjegyzékébe iktatták a parlamentáris kormányt; mi pedig e névjegyzék fölírásává tettük, azon egyetlenegy kívánattá, melytől a többi kívánatok lehetsége s regenerációnk egész művének szerkezete és sikere függ.

A gondviselés világesemények, mondhatók világcsodák által teljesíté szívünknek hó, de csak évek fáradalmai után elérhetőnek hitt vágyát.

A törvény táblái – mint hajdan a szolgaság földéről kimenekült nép tízparancsai – az égből hullottak alá.

Halandó kezek mutatták azokat föl a népnek; de emberi számításon felüli erő, oly európai mozgalom adta e halandó kezek közé, melynek keletkezését senki sem gyanítja, és jelentékenységet fölfogni még senki sem tudja.

Az országgyűlés eloszlása óta tehát parlamenti kormányunk van.

A múlt berekeszteték. Új korszak vevé kezdetét, melynek párkányáról talán joga van a Pesti Hírlapnak pirulás nélkül tekinteni a hátrahagyott viszonyokra, melyek ellen küzdött: és bizodalommal nézni a jelenre, melynek vezéreszméjét négy év óta magáénak vallá.

Mi, anélkül hogy fátyolt akarnánk borítani egyetlen cikkünkre, egyetlen nyilatkozatunkra, határozottan elmondhatjuk, miként követve eddigi eljárásunkat, híven és eréllyel fogjuk támogatni azon független és parlamentáris kormányrendszert, mely gyarmati s alárendelt helyzetünkéből kiszabadított, s melynek központosító iránya által óvathatik meg hazánk integritása, főleg ily háborgó időkben, midőn a világpolitika megváltoztatta nehézkesési pontjait, és Európa földirati fölosztása hetek alatt elavulttá lehet.

Továbbá őszinte hajlamból és szilárd meggyőződésnél fogva támogatandjuk a Batthyány-minisztériumot: mert pártunknak legtalentumosabb és szeplőtlen jellemű egyéniségeiből alakult; mert iránya minden most lehetséges kombinációk közt leginkább van összhangzásban a mi doktrínáinkkal; mert eddigi eljárásában a szabadság és rend utáni törekvést látunk; s mert azon csapások közül, melyek ifjú függetlenségünket még fenyegethetik, a legveszélyesebbek egyikének tartanók, ha e minisztérium nem konszolidálhatná magát, ha segéd helyett jóakaróitól is akadályok gördítenének elébe, ha erős többség nem pártolná reformjaiban, s ha visszavonulni kénytelenítenék, mielőtt mást adhatna utódainak át, mint le nem ülepült forradalmat, ingatag viszonyokat.

Ily értelemben válik közlönyünk kormány-lappá.

S nem más értelemben.

Programunkban kötelességünknek tartjuk azt is előre kinyilatkoztatni, hogy amennyire elvileg helyesnek, amennyire *kivált mostani körülményeink* közt életkérdésnek hisszük a tetteiben összhangzó, erejében központosított, alapjaiban alkotmányos igazgatást: szintúgy át vagyunk hatva azon meggyőződéstől, hogy csak a szabadság és egyenlőség lehet ékköve minden reformjainknak.

Tőlünk nem fognak olvasóink venni oly cikkeket, melyek válaszfalat emeljenek osztály és osztály közé. Mi az arisztokráciát nem állítjuk sem általában hasznosnak, sem általában veszélyesnek. Minden politikai forma szüksége vagy jelentékenysége egy országnak műveltségétől és erkölcsétől, hajlamaitól és szokásaitól függ, s függ igen gyakran még azon hangulattól is, mellyel bizonyos koreszmék befolyása közt valamely reformirányt elfogadott. Magyarhon közelebbi törvényeit demokratikus szellem lengi át. A végső pozsonyi diétán az arisztokrácia lemondott kiváltságairól, s csak oly jogokat tartott fenn magának, vagy hagyott még elintézetlenül, melyek kiáltó anakronizmusként tűnnek föl, s melyek, miután az életben elveszték támaszaikat, nemhogy védelemre, de elnézésre sem méltók. Miután pedig a demokrácia szelleme az érdekek kibékítésében, s nem egyik érdeknek a többiek fölötti túlsúlyában nyilvánul, mi bizonyára nem leendünk azok, kik az elfogadott tények értelmét kétségbe hozva, akár a régi várnarendszer düledékeit konzerválni,

akár az eltűnt előjogok helyébe bármi forma alatt újakat becsúsztatni törekednénk.

Ezt nem engedné sem a mi múltunk, sem ama szempont, melyből a haza jelen viszonyait tekintjük.

Továbbá mi a szabadságot és egyenlőséget az ország minden lakosai közvagyonának, de az országot magát egész kiterjedésében a magyarok országának tartjuk. Következőleg nyelvünk diplomáciai állását s honunk épségét akárminő megtámadások ellen hűn védendjük. Ezt valljuk a legszentebb alaptörvényünknek, melynek a többieket, bármi nagyok, bármi becsesek legyenek, alárendeljük. Megfertőztetve hinnők lelkünket, ha az érdekek csatája közt, ha magáért a szabadságért és a jólétért is, csak egy percig eszünkbe jutna oly salvificatoria clausula, mely által föloldozottnak képzelhetnők magunkat e kötelesség alól.

Végre mi a *pragmatica sanctio*t – e kétoldalú szerződést, mely kölcsönös igényeket szentesít – magas politikai tekintetekből s a nemzet önfenntartásának életösztönénél fogva szintűgy védelmezettnek hisszük, mint sérthetetlennek azon eskük által, melyek a királyt az alkotmányhoz, a nemzetet a dinasztiahoz kötik.

Minthogy azonban meg vagyunk győződve, hogy Ausztriának velünk egy közös veszélye van, ti. azon szláv forradalmi irány, mely az európai civilizáció romjain akar magának jövőndőt teremteni: ez okból semmit sem kételkedünk kimondani, hogy rossz szolgálatot teszen a birodalomnak, ki akadályoztatja az örökös tartományoknak minél szorosabb ragaszkodását a német szövetséghez; s viszont rossz szolgálatot teszen a birodalomnak, ki gátolja

Magyarország kifejlődését egy nemzeti és független kormányrendszer alapján.

Mert ha Ausztria különválasztja sorsát Németországtól, akkor Prágának oly erőt adand, mely Bécsset – mint más változások Velencét – hanyatlásra kárhoztatja, mely a germán elemet a szlávizmus számára leigazza, és Magyarhon felső vidékeibe könnyen vetheti a lázongás és örökös izgalom kanóciát.

Ha pedig hazánkban a független magyar kormány hatalma lábbal tiportatik, ha minden ellenséges elem ellenünk leend zúdítva, akkor azon pozíciók, melyeket mi elveszíthetnénk, nem lennének megtarthatók hosszabb időre sem a dinasztia, sem a birodalom számára; sőt minden talpalatnyi föld észak befolyásának s oly erőknél nyújtana támaszkodási pontokat, melyek főtáborozásaikat a civilizáció ellen Németország szívében folytatnák.

Mi tudjuk, hogy egy cselszövény, melynek sokan eszközei és álmítottai, Dévényen túl és innen, az önzés rövid céljaiért hajlandó veszélyes kísérletek végett természet elleni szövetségesekhez folyamodni. Olvastunk hasonló esetet a történetekből, midőn az V. század közepén a mocskos érdekek, többnyire a hazafiság köpenyébe takarózva, a római birodalom megmentéseért a barbárokat vonták magokhoz. A bűnös viszony megtermette gyümölcseit. A segédekből ellenség lett, rokonaival szövethető, rokonainak foglalásokra utat nyitó. Ütött a sors órája. Csakhamar bekövetkezék a 476. év, s vége lőn a birodalomnak egészben és részeiben.

Mi tehát ismerve viszonyainkat, s okulva a történelem által, az örökös tartományok-

kal szomszédi, sőt testvéri egyetértésben kívánunk lenni, s arra törekszünk, hogy minél általánosabbá váljék azon meggyőződés, minél fogva a monarchia erős csak akkor lehet, ha az alkotmányos osztrák részek a nagy német birodalomhoz egy köz- és oldhatatlan érdek által csatoltatnak: s ha Magyarország fölvirágozhatik saját alkotmánya alatt, mely a szabadság és egyenlőség malasztjait mindenkiére kiárasztva a különböző ajkú népiségeket egy nemzettestté olvasztja a független magyar közigazgatásban.

Így fog hazánk és a birodalom nyugot által védve lenni észak ellen; így szerzend hazánk és a birodalom nyugotnak állandó befolyást keletre.

Amennyire egy rövid program által történhetik, elmondottuk az alapnézeteket, melyek mellett fogunk szerkeszteni, és értelmeztük azon viszonyt, melynek korlátai közt kívánjuk a Pesti Hírlapot kormánylapnak tekinteni.

Önként érthető, hogy ameddig szerencsések leendünk a minisztérium közleményeit lapunk számára megtarthatni: addig a Pesti Hírlap, azon rovatra nézve, a kormány hivatalos orgánuma.

Csengeri [sic!] Antal, Kemény Zsigmond

Pesti Hírlap, 1848. május 16., [439. p.]

Pest, jún. 16-án

Dunánk alsó vidékén kiütött a lázadás, ha nem csalódom, folyó hó hetedikén.

Azon várost, hol nemrég egy ravasz főpap és egy fanatizált csoport az egyházi gyűlésekből konventikulumot csinált, hogy a pártütés zászlóját kitűzhesse, Karlovicot¹ derék vezérünk, Hrabovszky lődözeté, s rövid ostrom után elfoglalta.

Volt már egy ütközetünk, mely nem hoz szégyent a magyar fegyverre, és a Dom Miguel ezred rég ismert vitézségéről új tanúbizonyítást nyújt.

Győztünk.

S mi kétkedénk, hogy a pártütők rövid időn átlátandják, mennyire csalatkoztak, midőn a magyart már csak villongásra s nem a fegyverek villogtatására, csak pártküzdésre s nem a haza védelmére hitték alkalmasnak.

Az első áldozat, mely ügyünkért az égnek bemutatott, egy hadnagy volt a Dom Miguel ezredből, ki, midőn a golyó mellét átfúrá, vidám arccal, mosolygó ajkakkal mondotta: szívemből örvendek, hogy én lehetek első hazáért meghalók közt.

Ily tiszta áldozatért nagy áldásnak kell ránk hárulni.

Első halottunk nemes vére megszentelte

¹ Karlóca, szerémségi város, a szerb ortodox metropolita székhelye, 1848. május 13-án a városban tartott kongresszus határozatai alapján követelték a szerbek vajdaságuk fölállítását. 1848. június 11-én Hrabovszky altábornagy az itt összegyűlt 6000 szerb fegyveres szétverésére felgyújtotta a várost, de elfoglalnia nem sikerült.

fegyvereinket, melyekkel csatázni fogunk.

Míg a csajkások s az al-dunai rác faj egy része, néhány cseh küldött, néhány szerbiai kalandor s néhány honáruló által föllázítva, vakon rohan vesztére; míg Jellachich báró haddal készül megtámadni dús rónáinkat, s Nugent azon töri fejét, hogy déli Szláviával – mely még meg sem született – hány megyénket nyelesse el egy reggelire: addig az ős Prága is fölhagyott a képmutatással, levetette álarcát, s most egész Európa láthatja, hogy valósággal nem más, mint aminek rég gyanították, ti. a szláv propaganda központja s a rendzavarás azon fészke, honnan minden veszély *in populum, imperiumque fluxit*.²

Rég figyelmeztettük olvasóinkat: mennyire befolyhat sorsunkra azon nagy szláv gyűlés, mely Prágába június 2-ára hirdettetett, s melyre még idegen tartományokból is számosan hívtak meg.

Fájdalom! az osztrák kormány – mint gyanítható – a bécsi zavarok miatt eléggé hatályos lépéseket tenni nem tudott vagy nem mert sem a gyűlés betiltására, sem ellenőrzésére.

Az tehát a kitűzött napon megnyílt.

Bábeli nyelvzavar támadt a tanácskozmányokban a különböző dialektusok miatt.

Ki-ki a maga dialektusán szónokolt. Mindenik beszédét csak a gyűlés egy kis töredéke értette, míg végre németre kelle fogni a dolgot, s a pánszlávok többnyire germán nyelven adták elő ama szép terveket, melyeket keblök istene sugallt Szlávia megalapításáról.

Az egésznek nevetséges színe lenne, ha eredményeiben komollyá nem vált volna.

² a főhatalomra és a népre árad

Még azonban nem bírunk elég részlettel akár a június 2-án megkezdett gyűlés folyamatát közleni, akár azon katasztrófnak, mely Prágát június 13-án érte, e tanácskozmánnyali összefüggését földeríteni.

Legyen elég tehát most csak töredéket, csak mozaikdarabokat közleni.

Később az egészet egybeállítandjuk.

Prága június 11-én. A szláv kongresszus végéhez közelít. Sokan már hazaindultak. Mihelyt az idegen vendégek Prágába jöttek, és a gyűlés ünnepélyesen megnyitott, legott a nép keblét sivár, kényelmetlen érzések lepték meg. S mikor a szeszélyes öltözetű pánszláv csoport a templomi szertartások bevégződése után szláv dalokat énekelve vonult a Szófia-sziget felé, nem vala hallható semmi üdvezlet, semmi örömrivalgás az összetóduló tömeg ajkairól. Ezért keserű panaszokra fakadtak a rajongóbb hírlapok. Azonban tirádákkal és szódagállyal még nem lehet szellemet teremteni, s lelkesedést idézni föl. A mérséklett csehek inkább mesterkéltek, mint valódi ellenszenvvel viseltetnek Frankfurt iránt.³ Az iparososztály a szláv rajongók cselszövényeitől többnyire retteg; mert azokban az orosz érdekek előmozdítását látja. Nehány túlzó pánszláv energiája pótolja a tömeg hiányát, s az izgatás leginkább csak azért vált veszélyessé, mert a reakció emberei által pártoltatik, mint eszköz a szabadelvű reformok megdöntésére.

³ A német egyesítést kitűző és a polgári alapjogokat lefektető frankfurti alkotmányozó gyűlés iránt. A Pesti Hírlap álláspontja az volt, hogy a Habsburg Birodalomnak be kell lépnie az alakuló német egységbe – a vele csak perszónálunióban lévő Magyarországgal együtt.

Mi magát a kongresszus üléseit illeti: *ebben nyílt háború hirdetteték a magyarok ellen, és különszakadás Németországtól*. A kiűzött szlovák pap, Hurban, önkéntes csapatok alakítására szólította föl a szlávokat a magyarok ellen; mert míg ezek ki nem irtatnak, nincs remény Szlávia jövődjére iránt, s ha a magyar győz, akkor a többi szlávok Csehországtól el lesznek rekesztve. – A lengyelek – kik tagadhatlanul a szláv törzsök legnemesebb ágát teszik – eleinte vonakodtak a magyarok elleni szövetségtől. Csak Libelt, egy poseni lengyel, vetkezte egészen le e nemes indulatot, s ingerlé gyűlöletre a többi jelen volt lengyelek kedélyét. Hosszas izgatások után célját elérte. Stur, egy szlovák izgató, pálcát tört az ausztriai birodalom felett, melynek neve is – mint mondá – keblét epével és dühösséggel tölti el. A kormányelnök, Thun Leo gróf, ki a lázadók egyik feje, valamint Frankfurtra nem akart követeket küldeni, úgy most egész erejét arra fordítja, hogy a Bécsben tartandó országgyűlésre se jelenjen senki meg Csehországból. Ő a Svornost⁴ támaszkodva dacol a törvényt, s a császár rendeleteit tekintetbe sem veszi.

Eddig terjed az, mit a prágai kongresszusról olvasóinkkal most közölhetünk.

A másik közleményünk egy telegráfi tudósítás, mely ekként hangzik:

Bécs. Prágában június 13-án 2 óra és 45 percben aggasztó rendháborítás ütött ki.

Barikádok emeltettek, és az összekötte-

⁴ Svornost – cseh diákegyesület, illetve „gárda”; fontos szerepet játszott a cseh nemzeti mozgalom radikalizálásában és a júniusi prágai felkelésben.

tés a várral csak sok emberélet árán vásároltatott meg. Gróf Thun Leo, kormányelnök, a Clementinumban⁵ fogva van.

E hírre a minisztérium szükségesnek látta egy polgári és egy katonai biztost indítani Prágába, kik a lázadás oka és célja felől tudomást szerezvén magoknak, hatályos intézkedésekhez nyúljanak a rend helyreállítása végett.

Úgy látszik tehát, hogy az osztrák örökös tartományoknak oly helyévé vált Prága, milyen ránk nézve Zágráb.

Ügyünk már összefügg, mint összefüggött a szláv izgatás.

A magyar ezredek győzedelmei visszahatnak Csehországra, s az a siker, melyet a német sereg a Moldva mellett vívnek ki, nem leendő befolyás nélkül az Al-Duna és a Száva vidékeire.

Bízzunk a gondviselésben. Várjunk azoktól is, kik egy közügyben természetes szövetségeseink.

De mindenekelőtt támaszkodjunk magunkra. –

Kemény Zs.

Pesti Hírlap, 1848. június 17., 558. p.

⁵ Clementinum, Klementinum – Prága óvárosának egyik legszebb műemléképület-együttese, itt van a Cseh Nemzeti Könyvtár, a Národní knihovna České republiky.

A velencei táborból

Szept. 29-én a nyéki fogadóban – hol Pálffy János barátommal együtt a miniszterelnököt s ott mulató biztosainkat látogattuk meg – néhány órát pihenvén, siettünk a harcmezőre.

Reggel 8 órakor már a táborban valánk.

Itt a katonákban nagy készséget, a tisztikarban ügyünk iránti meleg részvétet találtunk, s tábornokaink minden rendeletei eléggé tanúsították, hogy a vezényletre biztosan támaszkodhatunk, és oly férfiak állanak a sereg élén, kik elszánva vannak a hazáért küzdeni, s kiknek nevét kitűnő helyre fogja emelni a történezszer.

A fővezér¹ a nagy vállalatra, mely közönséges jártasságnál sokkal többet igényel, a szakértők meggyőződése szerint hivatva van, s általános elismertetésben részesül.

Megérkezésemkor még a tábor elrendezéséről nem tudtam magamat tájékozni.

A hadosztályok kijelölt állásaikban voltak ugyan; de a katonák többnyire a földön ültek. Itt néhányan ismeretes népdalokat énekeltek, amott társalgás folyt, egy helyt a frugális reggelit költötték el, máshelyt dohány- vagy szivarfüst mellett beszélgettek az ellentábor rablásairól, mindenütt jókedv uralkodott s hit a győzedelem iránt.

Kocsinkkal nem valánk messze a fővezér mellé vont hadtesthez, és pontosan láthattuk a mozdulatokat, melyek táborunknak határozott fiziognómiát adtak, midőn az ellenség előőrei a

¹ Móga János, a cikk későbbi állításával szemben ekkor már altábornagy.

Lovasberénytől jobbra eső hegyek mögött a mi előőreinkre lődözni kezdettek.

A tüzelés élénken viszonzottaték. Minthogy a füst, mely a hegy girincein emelkedett, a Jellachich állásai felé vonult, gyanítók, hogy az ellenség előőrei nyomatnak hátra. Néhány perc múlva az Ernst és Wasa² csatárai a legélénkebb működésben valának, s Jellachich balszárnyát feltartóztatták.

Mi, kik a hadi dolgokkal eléggé ismeretesek nem valánk, azt hívők, hogy ezen részről fog az elhatározó ütközet történni, s igen csodálkoztunk, midőn láttuk, hogy Móga vezérőrnagy még a jobbszárnyat is egészen nem indította az ellenség elébe.

Rövid időn azonban kiviláglék, hogy fővezérünknek e tette volt, melynek lehetett azon nap fényes sikerét köszönni.

Jellachich ti. éppen arra számított, miszerint legnagyobb erőnk fog az ő visszavonuló balszárnya ellen küldetni.

Legalább ezt látszik mutatni azon körülmény, hogy kevéssel utóbb nevezetes ereje jelent meg a táborunkhoz vezető országút körül elvonuló dombokon, s a középet fenyegette.

De gyalogságunk egyik felállított osztálya s az ehhez közel fekvő huszáraink készen várták. A honvédi tüzérség a völgyből a szemben levő dombra felrohant, s oly sikeres tüzelést kezdett, hogy az ellenség két álgúját használhatatlanná tette, és a megtámadók sikertelen harc után minden nélkül visszaszaladtak.

Nem szándékom a csata rajzát adni. Ehhez elég jártasságom nincs. Hibát halmoznék hibák-

² A magyar kormány oldalán harcoló gyalogezredek.

ra, ha valami stratégikus viszketeg által magamat elragadtatni engedvén, oly dolgok részletes magyarázatába vegyülnék, mikhez akármelyik tüzér jobban ért nálam.

Kocsimat a Velence felé vezető úton a jobb kézre fekvő szőlődomb mellé rendelvén, hol gyalogságunk egy része állott, igyekeztem az út sáncain azon pontokra menni, hol a nagy-szerű látvány főbb momentumai kivehetők voltak. De a sűrű füst, mely a csatavölgy elő-teréről emelkedett, eme csapatainkat egészen betakarta, s csak a centrumhoz közelebb eső battériák tüzelését vehettem ki.

Az álgyük bömbölése s villámlásai lélek-emelőbb hatást gyakoroltak ugyan rám, mint a viharok, melyeket havasos vidékeinken, s különösen a kalotaszegi fenyőerdők közt láttam; de oly élénk színezettel, oly óriás nessel nem töltötték be a léget.

Midőn az ellenség löszerei elnémul-
tak, Lumniczer orvostanárral találkozván, sebesülteinket néztem meg, kiknek száma kevés volt. Közülök senki sem panaszkodott. Még azoknak arca is, kiket veszélyesebben talált a golyó, a győzelem örömétől lángolt. Ily nép csak diadalmaskodhatik.

Szünet állott be.

Fog-e Jellachich új megtámadást kísérteni?
– ezen kérdés foglalatoskodtat mindent.

Reméltük, hogy a nap nem áldozand le új babérok nélkül.

Sejtelmünk nem csalt.

Az ellenség balszárnya a pákozdi szőlőhegyek megőlt ágyúdurrogás közt előnyomult. A mi battériáink kitűnő sikerrel fogadták, s alig három óranegyedet tartó ágyúzás után visszanyomták.

A horvátok vesztesége, úgy látszik, tetemes volt.

Ha a három megtámadást együvé foglaljuk, biztosan tehetjük Jellachich seregeinek veszteségét egypár száz halottra.

A miéink közül, mint értésemre esett, csak két egyén múlt ki, s legfellebb húsz kapott sebet.

Négy és öt óra közt ágyúink azon hegyekre, hol az ellenség ütegei felállítva voltak, több irányban tettek még egyes lövéseket.

Minő eredménnyel, nem tudom; mert Pálffy János barátom Csány királyi biztos³ felszólítására magára vállalta utánjárni: vajon Jellachich seregének egy része nem tartja-e Lovasberényt elfoglalva, hogy minket megkerülhessen, vagy az ottani völgyekre vonván erejét, Buda felé haladhasson. Én sem akartam ezen kétes kimenetelű szemlétől elmaradni, s így egy szolgálaton levő falusi szekeren elindulánk kanyargós utakon az említett helység felé. Alkonyodni kezdett, midőn az erdőhöz érkeztünk, melyből Lovasberénybe lehetett leereszkedni, s melynek több nyílásokkal ellátott felső oldala az ellenség birtokában volt.

Körülöttünk csend, s a vadregényes táj szépségei. Előttünk oly keskeny út, mely egyetlen emelkedései s kígyózása miatt a meszebb tekinthetést gátolta.

Minden kezességet arra, hogy az ellenség nincs körülöttünk, csak a vidék némasága nyújtott.

De amint a helység felé kezdettünk lejteni, nesz és kivehető lódobogás támadt. Huszárok

³ Csány László

voltak, kik velünk szembejövén, nem tudtuk, ellenségéi-e vagy a miénk?

Csak midőn szekerünktől egypár öltre voltak, győződünk meg, hogy hozzánk tartozók, kik ezredökhöz siettek.

Tőlök értesülénk, hogy a helységben – amennyire ők tudják – még nincsenek horvátok.

Gond nélkül haladtunk tovább, míg a helységörök egy hídon feltartóztatának.

Igyekeztünk velök megértetni, hogy Csány királyi biztos úr meghagyásából jövünk.

De ők úgy vélekedtek, hogy Csány kir. biztos nincs, s hogy az útlevel nélkül járó emberekkel legjobb röviden bánni.

Mi előmutattuk azon egypár sort, mely szerint fontos ügyben jöttünk Lovasberényre.

De a betűk ólommal levén írva s egy kis papírdarabra, a többnyire ittás örök azt el akarták szakítani mindenáron, s még jobban kezdték fenyegetni.

Végre egy értelmesebb arcú lakos részünkre állott,⁴ s magához vevén a papírdarabot, társainak folytonos fenyegetései közt örökkel megrakván szekerünket a helységházba kísért.

Egy fehér hajú bíró kezében forgatta a papírdarabot, oly kétkedő és bárgyú arccal, hogy meg valánk győződve, miként útlevelünket elolvasni sem nem akarja, sem nem tudja.

Némi tanakodás után a nótáriushoz küldöttek, szelídebb őrizet mellett.

Ez is kétkedett az útlevel törvényességében, s abban, hogy országgyűlési követek volnánk. De végtére mégis elnyomta aggodalmait, kérdéseinkre elég értelmesen felelt, ren-

⁴ Értsd: pártunkra állott.

deleteink szerint öröket küldött azon pontokra, hová kívántuk, s átadott egy 9 darabból álló katonai földrajzot,⁵ melyet a lovasberényiek az ellenségtől kerítettek kézre, s mely nélkül – mint ő mondá – Jellachich már nem tudja, merre vegye útját.

Míg az igen becsületes érzelmű nótáriussal ezen konverzációnk tartott, különböző ágyú-lövéseket hallánk, s azt hittük, hogy táborunk ellen éjjeli megtámadást kezdett Jellachich.

Mivel pedig kielégítőleg sikerült küldetésünkben eljárhatni, szekeret rendeltünk, mely a táborba azon úton, melyen jövének, visszavigyen.

Az ágyúzás közönként hangzott, míg az erdőbe érkeztünk, de oly ellenkező irányban, hogy majd azt kelle gondolnunk, miként Jellachich Lovasberény felé nyomatik vissza; majd pedig azt, hogy a mi táborunk Velence felé vonul.

Míg ily hozzávetésekkel bajlódtunk, sebesen vágatva jött egy ló felnyergelve, utána többen érkeztek szintén felnyergelve s katonabőröndekkel, de lovas nélkül. Megvizsgálván egy az útra hullott bőrönd tartalmát, a vörös nadrágról a mi huszárainkra ismerünk.

Növekedő aggodalommal haladtunk tovább, míg az erdőből kiérve, alattunk a völgy tábornüzei fölragyogtak.

Ellenségünk választá-e ezen új táborhelyet magának, vagy mi? – elhatározni lehetetlen volt.

Bizonytalankodva vonultunk Lovasberénybe vissza.

⁵ Kilenc külön szelvényből álló térképet.

Itt újra útnak indultunk, s minthogy Nyék körül táborunkat a legrosszabb esetben is feltalálni remélettük, arra tartottunk.

Felesleges volna apró viszontagságainkat az olvasó elébe tárni.

Az egész expedíciónak rövid vége az volt, hogy másnap reggel, miután folytonosan puska- s néha ágyúlövéseket hallottunk a Vencéről Pest felé vivő országúton; miután a legrosszabb sejtelmekkel valánk eltelve, végre a mi csapatainkkal találkoztunk, s ezektől megtudtuk, hogy sergünk Martonvásárra van koncentrálni.

A visszavonulás pedig csak azért történt, mert fővezérünk attól tartott, hogy a horvátok Csákvár, Bicske és Bia felé szándékoznak sergeinket elkerülni. Mi az éjjeli álgúzást illeti, ennek oka azon kicsiny és hamar helyrehozott rendetlenség volt, melyet már olvasóink tudnak, s mely tüzeinknek parancsszó nélküli álgúzásából származott, és seregünket azon kellemetlen helyzetbe hozta, hogy lovasságunk egy osztályát a megtámadást kísértő ellenségnek gondolván, kölcsönösen egymásra lődöztek.

A reggeli puskázás pedig nem származott egyébből, mint onnan, hogy önkénteseink s némely sorkatonák löszereiket, melyeket az éjjeli eső áztatott, rendre elsütögették.

Istennek hála, tehát valamint táborunkra nézve dicsőséges volt szeptember 29-e, szintúgy ezen nap estvéje s az arra következett éjjel csak annyit bizonyított be, hogy Jellachich a hadviselésre alkalmatlan vezér. Mert még bátorsága sem volt sergünket akkor megtámadni, midőn egy tévedésből eredt rendetlenség miatt a magunk csapatai által hozattunk némi zavarba.

Aki a 29-i ütközetet látta, legkevesebb kétsége sem lehet, miként a mi sergünk, ha számra tán egypár ezerrel kevesebb is, mint a Jellachiché, de gyakorlottságra, lelkesedésre, bátorságra s vezéri ügyességére nézve sokkal felül áll. Az exbán tüzérei távolról sem hasonlíthatók a mieinkhez. Az ő álgyúi semmi kárt sem tettek nálunk; míg a mi álgyúink oly kitűnőleg működtek, hogy maga Jellachich is kénytelen volt elismerni, hogy szept. 29-én a vesztes fél ő vala.

- e -

Pesti Hírlap, 1848. október 3., 928. p.

Azonosításához: A cikkben szerepel, hogy a cikkíró Pálffy Jánossal közös élményeit írta le, Pálffy pedig a képviselőházban számol be ugyanerről. Lásd a magyar kormány hivatalos orgánuma, a Közlöny október 3-i számában (587. p.). Kemény szerzőségét ugyanerre hivatkozva megerősíti Barla Gyula.

Pest, okt. 28-án

Ellenségeink, künn és benn, egy szót vettek fel, mellyel izgatnak, mellyel a szabadság ügyét vélik gyűlöletessé tenni, s e szó: *a terrorizmus*.

Azt nem is említjük, hogy az Olmützben, okt. 16-án kelt császári manifesztum¹ – ha ugyan a császár tud belőle valamit – Windischgrätz felhatalmazását úgy adja ki, mint egyetlen óvszert *a fejtelenség iszonyatosságai és minden társasági kötelekek felbomlása ellen*.

Még ez csak az anarchiával ijeszti a népeket; s azzal igyekszik toborzani Windischgrätz zászlója alá, hogy ott menekülésre mutat.

Az ily frázisok rendet ígérnek, szolgaságot adnak: udvari stílus, melynek értelmét régen kiismertük.

Puchner erdélyi főparancsnok tovább megyen.

Ő a budapesti kormányt *terrorisztikusnak* nevezi, és mindazokat, kik annak engedelmeskednének, haditörvényszék elébe állíttatni ígéri.

Miben áll aztán a budapesti kormány terrorizmusa?

Abban, hogy Rott és Filippovics² kik a haza ellen fegyverrel támadtak fel, máig is élnek.

Abban, hogy a haza földére rabló módon

¹ Ezen a napon nevezték ki Windischgrätzet tábornaggyá és a birodalom haderejének – az olaszországi csapatok kivételével – főparancsnokává, feladatává téve a bécsi forradalom leverését.

² Roth és Filipović, horvát tábornokok, a Jelačić s oldalvédjét adó hadosztály vezetői. Nem tudtak egyesülni a Pákozdnál vereséget szenvedett és Bécs felé menekülő bán seregével; visszavonulás közben a Tolna megyei Ozoránál letették a fegyvert.

beütött horvátok ezreit hazájokba visszabocsátotta.

Abban, hogy Lamberg esetét rosszallotta és megvizsgáltatni rendelte.

A terrorizmus nem ily tényekből szokott szerkesztetve lenni.

Aztán csak menjünk a dolog eredetére; ne a közepén nézzük az ügyet, hanem a pontra térítsük vissza, honnan kiindult.

Ez a budapesti kormány³ talán csak amúgy ambícióból foglalta el helyét?

Korántsem. A végső kényszerítés vitte oda az országgyűlést, hogy a kormányt – miután minisztérium nélkül hagyattunk – kezeiben tartsa a hazának legveszélyesebb idejében.

És e végső kényszerítés a dinasztiaától jött.

Mert itten az a borzasztó fonákság van, hogy nem a nép támadt fel a dinasztia ellen; hanem a dinasztia költe lázadást és küldte fegyveres hadat a nép ellen, hogy miért él ez a törvényekkel, miket a király szentesített.

Így áll a dolog valósággal.

Minket független szabadságunk helyett egy közös szolgaságba akarának olvasztani.

Ezért kelle a szerbeknek fellázadni; Jellachichnak a horvátokkal betörni, a császári ármádiának csatlakozni s minden fajnak ellenünk feluszíttatni.

Ezért kell még most is a harcnak dörögni; ezért kell virágzó falvakat elpusztítani, rablásnak, gyilkolásnak történni.

Ezért kell, és ezért szabad a szerbeknek a magyart nyúzni, sütni, csonkítani; szabad

³ A Batthyány-kormány lemondása után, 1848. október 8-ától a kormány szerepét betöltő Országos Honvédelmi Bizottmány.

a horvátoknak békés lakosainkat kirabolni, erényt és erkölcsöt megtámadni és elgázolni; szabad az oláhoknak felzendülni s a magyart kínozni, öldökölni; szabad mindennek a magyar földre sorsot vetni; a szerbnek vajdát, az oláhnak centuriót s másnak még mást is tenni.

Mindez törvényes, mindez nem terrorisztikus.

Még végre pátriárka őszentsége⁴ azt is meg fogja mutatni, hogy az emberek megcsonkítása, az ártatlan csecsemők löccélul tüzetése kedves dolgok Isten előtt.

És ha a magyar nem nézheti hazájának pusztulását behunyt szemmel, és képviselői a kormányt magokhoz ragadják, azt nevezitek-e ti terrorizmusnak, hogy ez a kormány szembeszállott a haza ellenségeivel; hogy Jellachichot futóvá tette a földön; hogy váraiban saját színeit kitűzette, hogy azoknak, kik pénzünket veszik, engedelmességet parancsolt; hogy azokat, kik törvényeinket be nem veszik, elbocsátotta; hogy a hadizenet nélkül betörő ellenséget rablócsorda gyanánt traktálja; hogy hazafiságot követel minden kebelbeliektől; hogy megmenteni igyekszik a hazát minden ellenségei ellen?

Ha ti ezt nevezitek terrorizmusnak, akkor ezen rémszóval nem fogtok soha a budapesti kormány ellen agitálni; sőt minden ember azt fogja mondani, hogy az ilyen terrorizmust csak folytatni kell.

Isten látja, nem lehet másképp.

Olyannyira tapadtunk a törvényes ösvényhez, hogy a francia *National* már törvényességünket *megjavíthatlannak* nevezte.

⁴Josip Rajačić

Meddig várt a magyar egy őszinte alkotmányos szót királyától, s hozsánnát kiáltott volna, új engedményekért talán? nem; csupán, hogy megtartja szent törvényeinket.

Elmaradt a jó szó.

Haddal ütöttek ránk.

Mi valánk csak még egyszer védelemre kényszerítve.

Úgy adá Isten, hogy ők lőnek ez ideig még a csatavesztesek.

Egy ideig a minden fajok egyjogúságával agitáltak.

E tan azonban magában Ausztriában sem gyümölcsözött: belátták, hogy ámitás; felkeltek ellene.

S mivel a jognak és *szabadságnak* említését a múlt század végének kínos tapasztalása oly eszmékkal hozta kapcsolatba, melyek az embereket megborzasztják, most tehát *rém-kormányról* papolnak.

Ők így szokták – mint Canning mondja – a jognak említését vérengző, pusztító, az emberiség jólétével és szabadságával ellenkező tanok előszava gyanánt hirdetni.

De mi ne hagyjuk elámíttatni magunkat.

A szónak különböző helyeken különböző értelme van.

S mi értelmezzük azt ne ellenségeink proklamációi szerint, hanem magának a honvédelmi kormány egyik tagjának közelebb a képviselőházban mondott, s éppen e szóra vonatkozó beszédéből, melyben mondja többi között: „1789 óta folyvást nem éltek a királyok és zsarnokok a népek szabadsága ellen más fegyverrel, mint ijesztgetéssel azon állítólagos rosszak miatt, melyek, szerintök, a szabadság-

ból erednek. Ők mindig a guillotine-ra mutatnak, mintha az a szabadságtól elválhatlan lenne, hogy attól a népet elremítsék: meg kell cáfolni a híresztelt hazug koholmányokat és rágalmakat; s meg kell mutatni, hogy a jelen kormány és az országgyűlés csak [az] 1848-[i] törvények által szentesített jogokat és szabadságot kívánta a nemzetnek biztosítani, míg elleneink nem törekszenek kevesebbre, mint arra, hogy a népet a réginél is gyalázatosb rabigába döntsék.”

Jobb cáfolatot nem hozhatni fel, mint e nyilatkozatot – a rágalmazók ellen.

– a. –

Pesti Hírlap, 1848. október 29., [1015. p.]
Azonosította: Papp Ferenc.

[Proklamáció az erdélyiekhez]

Senki által soha kétségbe nem hozatott, hogy Magyarország, midőn a Habsburg-ház Sz. István koronájával szabad tetszésből megajándékozta, s midőn később az uralkodásra következés jogát a leányágra is átruházta: ugyanakkor ezen intézkedések által, melyek a nemzet nagylelkűségéről tesznek tanúbizonyságot, nem írta alá szolgaságának oklevelét, sőt a független és önálló kormányzást régi törvényeinek értelmében fönntartotta.

Miután I. Ferdinánd óta 14 király ejtett alkotmányunkon súlyos sérelmeket, a megváltozott európai viszonyok s ügyünk igazsága azon szerencsés fordulatot eszközölték, melynek eredményei az 1848. évi, V. Ferdinánd által szentesített törvénycikkekben vannak letéve.

Az 1848-i törvények, midőn a képviselői rendszer behozatalával a polgárisodás mellőzhetlen igényeit elégitették ki, független kormányzásunkat, hogy ezentúl az önkény ellen jobban megvédethessék, egy előjogos osztály kezéből kivéve a néphatalom védpaizsa alá helyeztették.

Az 1848-i törvényekben nem új eredményként tűnik fel hazánk önálló igazgatása, mert hiszen függetlenségünk azok által is, kik lábbal tapodták, mindig elismerve és esküvel szentesítve volt; de a népképviselő az, hogy a haza lakosai jogban és teherben egyenlőkké lettek, teszi az utósó pozsonyi országgyűlés újításainak sarkkövét. A király az 1848-i törvényeket megerősítvén, kötelezé magát azok hű megtartására. S esküvel szentesített ígére-

te önként következék alkotmányunk természetéből, mely az uralkodót a törvényhez, az országot az uralkodóhoz a hűség *kölcsönös és egyenlő feltételei* által csatolja.

Mindamellet a királyi udvar körében csakhamar a legveszélyesebb ármányok és titkos árulás kezdettek működni. Egy vakmerész reakció, mely megbélyegzett céljaira aljas és erkölcstelen eszközöknél egyebet választani nem tudott, lelkiismeretlen eljárásával a beteg s folytonosan gyöngülő uralkodónak szívet népeitől elidegenítette.

A szabadság ellenségei a király nevében mindent elkövettek, hogy Magyarország régi függetlensége s az osztrák tartományoknak a márciusi napokban kivívott alkotmányos élete természetéből kivetkeztessék, s garanciáitól megfosztatva, az abszolutizmus martalékává legyen.

Nálunk a különböző ajkú népek közé a vizály és testvérgyűlölet magvait hintették. A haza közlakosait, kik az 1848-i törvények által szabaddá és egyenlőkké lettek, a régi állapot visszakövetelésére izgatták, s midőn a polgárháborúra elég gyúlananyagot készítettek, az ellenforradalom lobogóit bérszolgáik által kitűztették.

Az al-dunai vidékeken és a Száva körül, Karlovicon és Zágrábban, a lázadást ausztriai közjövödelmekből elorzott pénzzel, ausztriai tisztekkel, löszerekkel és lobogókkal segítették, s hogy a nép, melynek egy ok és tárgy nélküli háborúra kevés kedve volt, kénytelen legyen végromlásáig küzdeni, az Al-Dunánál a rácokat Szerbiából megfogadott zsoldosok közé sorolták, Horvátországba pe-

dig a báni méltóságra álutakon csúszatták be teremtményöket, Jellachich bárót, hogy amennyiben ámítások által nem sikerülne a lázadást fenntartani, azt katonai diktatúra és vérbírótság által tartsa fenn.

Midőn a hazafi hűség, midőn nemzetünk ép és egészséges jelleme önmagában elég ségedforrást nyert, s a királyi udvarban összeküvők győzelmét naponként kétségesebbé tette, a reakció még a magyar nemzetnek a korona iránti ezeréves kegyeletét is fegyverül akarta használni, s beteg uralkodónkat rávette, hogy nevét gépileg, állandólag kölcsönözze, igazságtalan, törvénytelen és esküszegő tényekre.

Az őfelsége által pártütőnek nyilvánított Jellachich hivatalába visszahelyezteték, hogy a Dráván átkelve, Magyarország békés lakosait gyilkolni és kirabolni siessen.

Az országgyűlés, melyet a király különösen azért hívott össze, hogy a horvátországi lázadás elnyomására pénz- és katonai erőről gondoskodják, hibáztatva volt e kötelesség teljesítéseért, s felküldött törvényjavaslatai félretétettek, s ideiglenes teljesedésbe vételök is tilalmaztaték, mi e hazának az ellenség kezébe játszásával azonos vala.

Midőn Jellachich már beütött, visszautasítása az osztrák minisztérium emlékiratában foglalt oly föltételek tárgyalásához kötteték, melyek Magyarország önállását inkább megsemmisítették volna, mint valaha egy I. Leopold óhajtani, egy Lobkovicz javaslatba hozni, egy Caraffa végrehajtani merészjelheté.

Midőn seregünk Jellachich táborának ellentállhatott, hogy kezünkől a védelem

kicsikartassék, Lamberg gróf felhatalmazást nyert ezredeink átvételére; ámbár az 1848-i III. törvénycikk 6. §-ának világos szavai rendelkezik, hogy: „a katonai és általában minden honvédelmi tárgyokban, őfelsége a végrehajtott hatalmat csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni”.

Midőn Lamberg gróf egy utcai csoportozat következtében megöleték, azon szemérem is, mely a bűnt az illedelem leplével legalább némileg betakarja, mint akadály félrevettétvén, egyenesen Jellachich neveztetett teljhatalmú biztossá, mi szabadrablási engedménynél egyébnek alig tekinthető.

A képviselőház, hogy az üldözött és kifosztott nép jajveszékelését meghallani és enyhíteni ne tudhassa, szétűzetni szándékoltatott; ámbár az 1848-i IV. törvénycikk határozottan rendeli, hogy „az évi ülés az utósó évről számadásnak és a következő évi költségvetésnek a minisztérium által leendő előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlatatik”.

Végre pedig az egész ország, mert az ellenségtől magát védni kívánta, ostromállapotba tétetett, a 15 millió lélek katonai bíróság alá rendelteték, azon okból, mert hazája földét a hódítónak, ki kilenc oldalról fenyegette, házát a rablónak, ki kanócot hordott kezében, nyakát a hóhérnak, ki pallosát fölemelte, önkényt átnyújtani nem akarta.

Nincs példa a történetekben, hogy az abszolutizmusnak a szabadság elleni harca a közerkölcsiséget mélyebben sértő eszközökkel folyt volna, mint nálunk.

Más helyt, ha az alkotmány szelleme vagy szavai megtámadtának, az a kormányzás külső formáinak bántalma nélkül követ[et]hetik el. Sehol a bűn meztelenül nem járt. Nem süté homlokára a külbélyeget.

De nálunk a törvénytelen rendeletek az alkotmányos igazgatás formáit is nélkülözik.

Nem eszközölhetett ki a kamarilla egyetlen sort is e megtámadott haza ellen, melyet érvénytelenné ne tegyenek formásság tekintetéből is az 1848-i III. törv.cikk 3. §-ának következő szavai: „őfelsége s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó, a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar minisztérium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláíratnak”.

Ily viszonyok közt a minisztereknek tárcáikat le kellett tenniök. De a trón körül levők a törvénytelen rendeletek árjában még annyi előrelátással sem bírtak, hogy bár egy ösvényt tartsanak nyitva, melyen a törvényesség terére viszont átmenni lehessen.

Jelenleg tehát Magyarországon csak egy állományi hatalom maradt törvényes minőségben. Ez az országgyűlés.

Nem a mi hibánk, hogy az 1848. évi III. törvencikkben kijelölt kormányzási forma őfelsége által kikerültetett és nullifikáltatik; de a mi kötelességünk, hogy ezen szegény, elárult haza megvédessék.

Ily célból, nem szótöbbséggel – mi már magában is elégséges –, de egyező akarattal, 15 millió nép képviselőinek kivétel nélküli jóváhagyásából, egy honvédelmi bizottmányt

alakítottunk, mely a kormányzást ideiglenesen vezesse.

E bizottmány teljes erejével működik a rend fenntartásán, s eljárása a nép rokonszenvével találkozik. Soha a főváros nyugodtabb, soha az ország azon részeiben, melyeket az ellenség rablócsordái nem dúlnak, elégültebb nem volt, mint jelenleg.

A Honvédelmi Bizottmány, midőn minden oldalról végveszély fenyegette az elárult hazát, megkérdezte a nemzettől: akar-e még élni? s fölszólítására a népfelkelés, egyesülve vitéz se-regeinkkel, Sukorótól a Lajta- és Drávaig mindenütt fényes győzedelmeket vívott ki.

A polgári és katonai hatóságok versenyeznek a rend visszaállításában és a haza ótalmazásában. Biztosan lehet remélni, hogy a lázadás tüze rövid időn ki fog oltatni.

Az ideiglenes kormány, a képviselőház és az ország, melynek példátlan béketűrése még ki nem apadt, most is csak arra törekednek, hogy az 1848-i törv.cikkek által szentesített jogok és szabadságok a nemzetnek biztosíttassanak.

S ha van Isten az égben, s ha az igazság, mely magát védelmezni tudja, a gondviselés által el nem hagyatik: akkor amily szent a mi ügyünk, oly kétségtelen győzedelmünk.

A dolgok ily helyzetében meglepetéssel értesült az országgyűlés arról, hogy Puchner altábornagy, ki e hazának fia, s magyar kenyeren, magyar zsoldon és a magyar alkotmány védelme alatt élt, egy német proklamáció által nyílt lázadásra szólítja föl a Magyarországgal törvényesen összeolvadt Erdély különböző népiségeit.

A lázító proklamációban a Honvédelmi Bizottmány terrorisztikus kormánynak ne-

veztetik. Ily rágalmazás a reakció szokott eljárásához tartozik, mely egyebet nem tanult a történelemből, mint hogy ugyanakkor, midőn a vérbíróságot felállítja, kegyetlenséggel vádolja azokat, kiket legyilkolni szeretne. 1790 óta folyvást a zsarnokok a népek szabadsága ellen más fegyverrel nem éltek, mint ijesztgetésekkel, azon állítólagos rosszak miatt, melyek szerintök a szabadságból eredtek. Ők, hogy a népet elrémítsék, mindig a guillotine-ra mutattak, mintha az a szabadságtól elválhatatlan volna. De ti, a volt Erdély népei, hitelt nem fogtok adni egy lázítónak, ki midőn a terrorizmusról hazug híreket költ, ugyanazon papíron katonai kormány alá vet titeket, és a vérbíróságokat rendezi.

A Puchner által kiadott proklamáció, midőn a rend helyreállítását ígéri, azon a szolgáltság rendezését érti; midőn szabadságról szól, a népet a réginél is gyalázatosabb rabigába akarja dönteni; midőn a nemzetiség elnyomtatásán sajnálkozik, egyik népet a másik ellen ingerelni s kölcsönösen gyöngíteni kívánja; midőn végre az ország alkotmányos jogainak védelméről beszél, azon terv fonalszárait követi, mely szerint a reakció hasonló ígéretek közt Magyarországot több osztrák tartományokra felosztani, és azután az egész osztrák birodalmat az abszolutizmus járma alá vonni igyekezett.

A kamarillának gyalázatosságát éppen az tetézte leginkább, hogy az 1848-i törvényekben az úrbériség felszabadítását, a jogegyenlőséget, a népnek az alkotmányba befolyását gyűlölte; de miután mindezeket egyenesen megtámadni nem merte, inkább az ország

függetlenségét akarta aláásni; csak hogy a közromlás közt a népet ismét szolgaságba süllyeszthesse.

Ezen kamarillának, mely már majd minden segédttől megfosztatott, bűnös ügyét vette védelem alá a Nagyszebenben október 18-án megjelent lázító proklamáció.

De a törvényhozás biztosan számít a volt Erdély népeinek józan értelmére, melyet üres szavakkal megvesztegetni nem lehet; biztosan számít az igazság és a haza minden barátainak közremunkálására, reméli, hogy a már megtett hatályos intézkedések által a felzavart rend minél előbb helyreállíttatni és a lázadás el fog nyomtatni.

Pesti Hírlap, 1848. október 31., 1020. p.

Bevezető mondat: „A Kemény Zsigmond által készített proklamációt az erdélyiekhez itt közöljük:”

Pest, nov. 11-én

A kamarilla politikája Kremzirig haladt már.¹

Mondottuk már, hogy ez a kisváros a birodalmi országgyűlés helyévé van kijelölve, s hihetőleg intra paranthesim még sokszor el kell mondanunk az ő minéműségét, míg az olvasó világ betanulja azt.

Mert a képtelenségeket nehéz megtanulni.

Eddig haladt tehát a politika, melyről igazán azt sem tudja már az ember, a dinasztiaé-e vagy a katonai reakcióé; mert ezek szövetségesek és szinonimok ugyan; azonban az utóbbi időnek eljárásában csak a mereven kéz [sic!] mutatkozik, mely az elnyomás gyepelőit igazgatja; de a dinasztia érdekeinek kíméletét már egy pontban sem láthatni.

Ennek a kis Kremzirnek kiválasztása nagy elaljasodásra mutat.

Csak a cseh alk. lap boldog, midőn róla beszél.

Egy kis politikai Betlehemnek rajzolja azt, honnan, ha János főherceg akarja, az üdvezítőnek kellend származnia.

¹ Kremsierbe (Kroměříž, Morvaország, ma Csehország) a bécsi forradalom kitörése után, 1848. október 22-én menekült át az első választott osztrák birodalmi gyűlés, azaz „parlament”, egy hónappal később, 1848. november 22-én megkezdte munkáját, s kidolgozott egy alkotmányt a „népszövetséggé” átalakított Habsburg Birodalom számára, amelyet 1849. március 15-én hirdettek volna ki, ha Ferenc József császár és Schwarzenberg herceg miniszterelnök nem oszlatta volna fel a gyűlést 1849. március 7-én. Ekkor már megszületett az 1849. március 4-i „oktrojált alkotmány” - erre volt válasz a Habsburgok debreceni detronizálása.

Szépen vagyunk. Ferdinánd császár Béccsé tette; János főherceg tegye Betlehemmé.

Frankfurt pedig kívánjon szerencsét hozzá.

Valóban nem tudni: ez a cseh lap ámítani akar-e, vagy maga van ámítva?

Hiszen oly világos van már, hogy csak az örökkévaló vak nem látja a dolgok alakját.

Hát Magyarország *törvényei ellen* hadat indítani, minden fajt irtóháborúra kelteni és segíteni, Prágát összelődöztetni, minden erkölcstelenséget elkövetni, a király nevét játékká, esküjét megszegetté, zászlóját rablócsordák cégérévé tenni, s mindezek koronájául Bécsset összelövetni azért kelle-e, hogy Kremzir legyen a szabadság Betleheme, nem Pest, nem Prága, nem Bécs?

Soha és sehol meg nem próbálták szabadság alapjára fektetni a birodalom kormányzását; s most akarnák-e azt, mikor éppen a legerkölcstelenebb háborút folytatják azon szabadsági ingredienciák ellen, melyek a márciusi napokban a kormányzatban helyet foglaltak?

Kremzir nem leszen az ígélet földje.

Pedig mily várakozással függ rajta a cseh alk. lap, midőn felhív minden pártot, hogy bármennyire különböző színűek legyenek, hagyjanak fel itten a rivalitásokkal, és a szabad alkotmányos élet létrehozására működjenek.

Tehát eddig volt, ami volt, míg Bécsben ült a hohe Versammlung,² míg a világszellem csinálta a politikát; most már Kremzirben némuljon el a párt.

Köszöni hétmillió német.

² Értelme: „Tisztelt ház”: a birodalmi gyűlés.

Tehát Bécs már össze van törve, Magyarország a forradalom terére kényszerítve, élet-halálharcban a felbujtott fajokkal; Pest ellen a császári had készül, annálfogva Kremzir működhetik a szabadság ügyében.

Túlvagyunk azon.

Olaszországban füstölnek a hegyek, ma-holnap megdördülnek az álgyúk; a Bécsen elkövetett vandalizmus, s reá még Kremzir surrogatója³ a németiséget végképp harcra hívta; ötmillió magyar ellenségévé van téve; Lengyelország sincs odanőve a császársághoz; a szláv fajoknál is megannyi érdek, mely elhelyezést keres; aztán mindehhez a munkától elzaklatott nép; az erkölcstelen politika által konfundált hadsereg, a harc által megölt ipar; elakadt kereskedés, rossz financia és bomlásnak indult európai viszonyok.

Mit csinál Kremzir a dolgok ily környékében?

Kremzir, tagadhatatlanul, jókora lépés a kamarilla politikájában – csakhogyléfelé.

– a. –

Pesti Hírlap, 1848. november 12., [1063. p.]

Azonosította: Papp Ferenc.

³ Értelmezésünkben: szemfényvesztő pótszere.

Pest, márc. 20.

- A zsidói kastéllyal szemközt egy domború hegy áll.

Neve: „Rákóczi-hegy”.

A csatát veszített Rákóczi e hegyről tekintett még egyszer vissza Erdély bérceire; ezek egyikén a Wesselényiek zsidói kastélyára, s elhagyta Erdélyt örökre.¹

E végpillanatban a szabadság szelleme szállott át mint vég hagyomány a Wesselényiekre, hogy megőrizték azt századokon át saját keblökben, s beleoltsák a honfiak vérébe.

A független Erdély napja a „Rákóczi-hegyen” *kezdt* lehanyatlani.

Az új Erdély közéletének hajnala a zsidói kastély fölött tűnt fel.

A függetlenség kora Apafiban járt le.

A politikai közélet Wesselényi Miklósban tűnt fel.

Az 1834-i országgyűlés, melyre a nemzetnek egynegyed századig kellett várnia, új korszakot kezdett Erdély történetében.

A sérelmi mező megnyílt.

Három férfi lépett föl e térre.

Wesselényi Miklós,

Kemény Dénes,

Bethlen János.

¹ II. Rákóczi Ferenc nem az 1705. november 11-i vesztes zsidói csata után járt utoljára Erdélyben; fejedelmi beiktatása 1707. április 5-én történt Marosvásárhelyen. „Erdélyből kijövet” valóban elhaladt Zsidó mellett, s mérlegelte a korábbi csatavesztés okait.

E három férfi egy eszmét képviselt: az alkotmányos szabadságot; de három modort, mint különböző jellemök természetes kifolyását.

Az első nem ismert akadályt; a második bátran *leküzdeni*; a harmadik eszélyesen *elhárítani* akarta azt.

Wesselényi a merész áttörést; Kemény a meggyőző szónoklatot; Bethlen a kiegyenlítést képviselték.

A Wesselényi „modora” már az 1834-i országgyűlés vége felé ugyanazon akadályokon törött meg, melyeket ő elismerni nem akart.

A nemzet Kemény- és Bethlenhez fordult. Tőlük várta a bonyodalmak kiegyenlítését. – Késő volt.

Estei Ferdinánd herceg, Erdély teljhatalmú kormánybiztosa az 1834-i országgyűlést feloszlatta; az országot ostromállapotba tette.

Az idők megnehezültek Erdély fölött.

Wesselényi a közélet teréről lezorítottatott. – Ő Erdélybe csak mint „politikai halott” tért vissza. Testi szeme elvesztette világát; annál élesebben látott lelkével. Szózata² ezen állítás fényes tanúsága. Az erdélyi 1848-i országgyűlésen föllépve még egyszer, elénekelt hattyúdalát – az unió mellett, s megpecsételte azt 1850-ben Pesten halálával.

Az 1837-i országgyűlés borús sejtelmek között nyílt meg.

Kemény a szélső – Bethlen a mérsékelt ellenzékét vezérelték.

Ennél kritikussabb ideje kevés volt Erdélynek.

² Wesselényi *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című, 1843-ban Lipcsében megjelent munkája. Ez kezdődik így: „Polgári halott szólal meg ezenél”.

Erdély kormányzóját és főbb hivatalnokait országosan választotta. A kormány, valahára, e választásokat a k. előadások³ közé sorozta.

Kormányzót kellett választani.

Néhány hivatalnok a herceg-kormánybiztos nevét a megválasztandók közé sorozta – nyilvánosan. Az országgyűlés tagjai között aláírási ív keringett végre.

A mérleg két serpenyőjébe a herceg neve és Erdély alkotmánya vettetett.

Hallgatni gyávaság; szólni ellene veszélyes merészség volt.

Kemény és Bethlen kezét fogták.

A választás megkezdődött – a herceg neve talán tíz szózáttal kimaradt.

Erdély szabadabban lélegzett.

Kemény és Bethlen az alkotmányt mentették meg. A győzelem Bethlen eszélyes kombinációjának és taktikájának tulajdonítható.

E két férfi a vezérséget az 1841-i országgyűlésen is megtartotta. Az orvosolatlan maradott sérelmek mellé most először reformtárgyak is állítottak – szemelvényileg.⁴ A kormány az ily módon készült törvényjavaslatokat nem erősítette meg – rendszeres bizottmányokhoz utasította. E bizottmányokban a többség az ellenzék, s ebben a mérsékelt előhaladást képviselte.

³ A király által, illetve nevében az országgyűlés elé terjesztett, napirendre, tárgyalásra kitűzhető kérdések.

⁴ Szemelvényi törvényhozás: miután a rendszeres bizottságoknak a nagy kérdéseket (a jobbágság helyzete, adórendszer, büntető törvénykönyv) illető munkálatai és törvényjavaslatok nem kerülhettek napirendre, kisebb, ám a kérdéskör egészét érintő témákban alkottak törvényjavaslatokat abban a reményben, hogy e törvények szellemében majd az átfogó reformot is napirendre lehet tűzni.

A munkálatok az országgyűlés után elkészültek s átadattak az 1846-i országgyűlésnek.

A kormány, mit azelőtt nem tett, befolyt a követi választásokra, s ezáltal és a regalisták⁵ tetszés szerinti kinevezésében nagy többségre jutott.

Kemény és Bethlen néhányadmagokkal maradtak.

A nagy többség, eltérve a rendszeres munkálatok elveitől, egy úrbért hozott létre, mely az úrbéresek állapotát Erdély legnagyobb részében rosszabbá tette volna, mint volt azelőtt.

E törvényjavaslatok nagyobb része megerősítettet.

De mielőtt ezek életbe léphettek volna, Magyarország a pozsonyi országgyűlésen kimondotta az uniót, melyet Erdély 1791 óta folytonosan sürgetett, s V. Ferdinánd megerősítette e törvénycikket is, azon hozzáadással, hogy ha Erdély beleegyezik.

Az unió Erdély szabad akaratára volt tehát bízva.

Az erdélyi kormányzó utasításának egyik pontja felhatalmazza őtet: rendkívüli esetekben kihirdetni a hongyűlést, följelentve azt a fölségnek.

A kormányzó, minden magyar és székely hatóságok sürgetős kérelmére, mely részint írásban, részint küldöttségek által nyilvánult, s melyek egyikét Kemény vezérelte – kihirdette az országgyűlést május hóra. Ennek létrejövetelében kitűnő részök volt Kemény- és Bethlennek.

⁵ A főkormányzék javaslata alapján a király – azaz a fejedelem – által az országgyűlésbe kinevezett személyek, „királyi hivatalosok”.

A felség helybe[n] hagyta az országgyűlés kihirdetését, s k. előterjesztésbe tette – csak az uniót.

A Kemény Dénes által szerkesztett s előadott uniótörvény egyetlenegy ellenmondás nélkül, a szász követek közös beleegyezése mellett elfogadtatott, Innsbruckba küldetett, majd 200 mértföldnyire Kolozsvártól őfelsége által szentesítettett, s ennek következtében az erdélyi magyar, székely és szász hatóságok elküldötték népképviselőiket a pesti nemzeti gyűlésre.

Ezen országgyűlés ugyanazon törvényes elemekből állott, melyekből minden más hongyűlés azelőtt. Másokból nem állhatott. Akik tehát azt mondják, hogy az uniótörvény *azért* érvénytelen, *mert* az oláhok *mint nemzet* nem voltak képviselve, a törvények, történet és viszonyok iránt tanúsítanak nagy tudatlanságot. Ezen törvény azért nem érvényes, amiért ma Magyarország alkotmánya sem az. Az oláhok mint nemzet nem lehettek képviselve, mint akkor nem voltak nemzet, s ma sem azok.⁶ – Ők képviselve voltak úgy, mint az alkotmányon kívül álló magyarok, székelyek és szászok; de éppen ezen uniótörvény következtében lettek aztán mint honpolgár-

⁶ Természetesen: jogi értelemben nem alkottak rendi nemzetet, ugyanakkor románok, román anyanyelvűek, görög katolikusok és görögkeletiek is sokan nemesi előjogoknak örvendtek, az erdélyi nemesség, a magyar rendi natio részét alkották. A jobb módú birtokos nemességbe emelkedő románok egy-két kivétellel a válás után elmagyarosodtak, ugyanakkor nagyobb román kisnemesi tömbök éltek Hunyad megyében, valamint Fogaras- és Kővár-vidéken. (A jegyzet pontosításáért Miskolczy Ambrusnak mondunk köszönetet.)

ok képviselve a pesti nemzeti gyűlésen, mert azon törvény nyitotta meg előttük is az alkotmány kapuját.

Kemény az 1848-i nemzeti gyűlés tagja volt s a miniszteri párthoz tartozott, e gyűlés 9/10-ed részével. A nádor⁷ belügyi státustitkárnak nevezte ki: Batthyány az első minisztérium lelépése után mint miniszteri jelöltet terjesztette a felség elébe.

Tisztább honfiszív melegebb kebelben, mint Kemény Dénesnél, sohasem dobogott.

E szív 1849 elején törött meg. Ő hazáját elveszettnek hitte. E férfi is halálával szentesítette az uniót.

Tegnap, két évvel később, majd egy évvel Wesselényi után, Bethlen János holtteste tetetett le saját kívánata folytán a budai sírkertbe Kemény Dénes poraihoz, e hű barátja, hű elvrokona, hű honfitársa mellé.

Bethlen is az uniónak áldozott.

Ő kétségtelenül egyike volt nemcsak Erdély, hanem a két magyar haza legkitűnőbb talentumainak.

Ha Angolhonban vagy Franciaországban születik vala, nevét ma Európa hordaná tisztelve ajkain. A kis, elszigetelt Erdélyben küzdött és munkált egy egész életen át – gyakran elismerés, méltánylás nélkül. –

Wesselényi Miklós.

Kemény Dénes.

Bethlen János!!!

Ők nincsenek többé!

E három férfiban az 1834-ben kezdődött erdélyi közélet korszaka fejeztetett be.

⁷ István nádor

Azon elveket, melyeket ők képviseltek,
csak forradalom és erőszak forgathatták fel.

A gondviselés az új eszméket új egyének
által képviselteti.

E három férfi az unióért élt és halt.

Az unió nálok nem ábrándos nagyítási
vágy, nem bűnös nemzetiségi mánia volt.
Szívökön Erdély *jövő* sorsa feküdt. Ők átlát-
ták korán, hogy ezen ország napjai egyesülés
nélkül megszámítvák; ők azt az osztrák biro-
dalom és a dinasztia érdekében akarták.

Erdély birtoka unió nélkül ma sem biztos.

Wesselényi, Kemény, Bethlen – mindhár-
man Budapesten haltak el.

Isten ujjsmutatása, hogy Erdély jövője Ma-
gyarország- és az unióval ugyanegy.

Az életnek reményre; a reménynek hitre
van szüksége.

Higgyünk a magyar nemzet életében!

Higgyünk az alkotmányos szabadságban!

Pesti Napló, 1851. március 20., [1-2. p.]

Azonosította: Papp Ferenc.

Emlékezzünk régiekről

I.

Talán nem leend egészen érdeklődés nélküli még a dilettánsok könnyedségével is néha kérdéseket megpendíteni, melyek fölkeresik a szellem hatását azon összeköttetésekre, mik az állami változásokat a társadalmi alakulásokkal, s mindkettőt az irodalmi élet mozzanataival szorosán egybekapcsolják.

Ide tartozik egy nevezetes tüneménynek magyarázata is.

Legyen szabad futólag érintenünk.

Nemzetünk történeze iránt az irodalom és a közélet embereinek, a sajtónak és a gyűléstermeknek, a műveltek osztályának és a közvéleménynek előszeretete s elidegenülése alig száz év alatt a legcsodálatosabban váltá egymást föl.

Midőn a nyelvreform korszaka derengeni kezdett, még nem vala bezárva azon kimeríthetetlen munkásságú és széles ismeretű férfiak ciklusa, kiknek a magyar annyi hálával tartozik mind a történelmi források megnyitása, mind a történelmi adatok ítésete, sőt az előadó történezet körül is. Még a történetnyomozók és történetírók, bár rendszerint latin nyelvet használtak, az országban is szép közönséggel bírtak, és fáradozásaikat annyi elismerés követte, amennyi a tárgy iránti lelkesedésre okvetlenül szükséges akkor is, ha az író pályáján nem vezényli a törpe hiúság, mely naponkint taps után esdeklik, de a magasabb becsszomj, mely céljaiért tűrni, lemondani és áldozni tud.

Bámulnunk kell a vasszorgalmon, mellyel akkor a magyar história földérítésén jártak el oly egyének, kik a szó magasb értelmében hazafiak és tudósok voltak.

Napjainkban a legfáradhatlanabb író sem versenyezhet munkásságban velök.

És az akkori táblabíró kiválólag csak törvényes s históriai ismeretekkel bírt.

Keveset hallott a világforgásról, ritkán törtéte fejét az államróli elméletek fölött; de hazája évlapjait olvasta, s nem mert volna lenézéssel beszélni azon szerény tudósról, ki a levéltárak porai közül nagy kutatás eredményeként egy örökbevallást¹ vagy igtatási okmányt vont elő, mely a családi viszonyok és birtokjogok elintézése közben oly fonalszalakat nyújta az avatottak kezébe, minek segítségével valami történelmi tény kiderítéséhez vagy kétségbe hozásához lehetett jutni.

Mária Terézia korának hajtekerceses és rizsoporos táblabírói üstökeiket átadták ugyan az európai divatnak, de olvasmányaikkal a régienél maradtak. Elméjük, midőn politikai bölcsességre volt szükség, az adatokat, és szívök, midőn fölmelegedni tudott, a lendületet kiválólag vagy a római irodalomból, vagy a magyar történelmet lapjairól merítette.

De midőn a nyelvreform első diadalait kezdé kivívni; midőn Kazinczy minden munkája győzedelmes táborozása volt az újításoknak; midőn a feléledt magyar irodalom megbuktatá a latint mint a tudomány közlegét, és hátrtolta nyelvünk kezelésétől a régi írmodor² barátait;

¹ A tulajdonjog örökletes átruházását.

² Régi írásmód, stílus.

midőn a nagy küzdelem, mely egy egész nemzedék alatt folyt, a neologizmus részére végképp eldönteték: ezen különben dicsőséges változások közt a magyar történelem örökké kevesebb művelőkre, és amennyiben művelői voltak is, örökké gyérülő és hidegebb közönségre talált.

S főleg előadó történész, akár a felfogás és összeállítás értékét, akár csak a nyelvcsínt tekintjük, az egész neologizmus harca közt nem tűnt ki.

Pedig annyi gond, kellem, választékosság és a formáknak oly ügyes kezelése mellett, mennyi Kazinczy iskoláját az első korszakban is jellemzé, kétségkívül lehetett volna igen jeles historiai munkákat készíteni, ha akad szakismerettel bíró egyén az irodalom e mezején, s ha a közönség részvéte nem látszik naponkint csökkentebbnek a múlt emlékei, a magyar államélet és társadalom fejleményei iránt.

Mondani szokták, hogy kezdő literatúrában megelőzik a költők a prózaírókat, a mulattató olvasmányok a komolyakat, a szép elmék a tudóst.

Kik nem emlékeznek, hogy Pázmány előbb élt, mint Zrínyi, s hogy Luther mint prózaíró nagyobb volt korának költőinél, mindig ezt hozzák nálunk föl, ha a nyelvújítás idejében megjelent elmeművek közt hasztalan keressük az előadó történészeket, kik szellemök nyomát hagyják a teren, hol a közönség részvételtől kísértetve haladtak.

De az irodalomnak azon sajátosságát, hogy gyermekeveiben csak költeményeket tud teremteni, úgy hiszem, igen könnyelműen szabták a miénkire, midőn egyoldalúságainak kimagyarozására volt szükség.

Mert hogy a műveletlen népeknél még a sátorban és barlangok közt megzendül a dal, hogy a dicsőség első mámore hadi énekeket, az egély első nagy fölforrása hitregéket és valóságos szertartásokra vonatkozó verseket alkot; hogy midőn a nép, eldobva a sátorrudakat, állandó épületekre vet alapot és mestergerendát kezd faragni, már akkor többnyire ajkról ajkra szállnak a hőstettek költeményes hagyományai, s a nemzeti eposz gyakran előbb készül, mint a krónika; hogy végre a művészi prózát rendes fejlődésű irodalmaknál megelőzik a szép versek: mindezen észrevételeket csak nagy óvatossággal kell az újabb európai literatúrákra alkalmazni, s mindezen észrevételek felette meddők azon kérdés megoldására nézve: hogy a nyelvforradalom, mely a nemzeti érzelmek terjesztésére annyi befolyással volt, miért nem emelte a magyar történetírást a történetírás szintjére, s miért nem állította a történetírás mezején bár annyi művet elő, mint a régebbi korszakok? Hisz! a neologizmus két tért foglalt el: azt, ami a latiné volt, s azt, ami a régi magyar írók körébe esett.

Nálunk a XVI. és XVII. században kitűnő latin historikusaink voltak; de a kor történetíróit és a régebbi eseményeket hazai nyelven is számosan írták le.

Igaz, a XVIII. században már inkább nyomozó, mint előadó iránya lőn a történetírásnak, és a magyar nyelv ritkán használtatik; azonban magából a tudományból elég töke szállott az újítók keze alá – elég arra, hogy ha fogékony-ság van, nálunk is, mint az olasz irodalom virágzásba indulásakor, jeles költőkkel jeles történetírók versenyezzenek pályabérért.

De a nyelvreform alatt még a megmaradt csatornák is rendre bedugultak. A régi embereknek hagyaték a történelem. A nagy kötetek helyett többnyire havilapok gyűjték az anyagokat össze, s ezeknek előfizetői irodalmunk haladásával s az írmodor csinosulásával egy irányban apadtak, és végre bebizonyult, hogy a neológnak és olvasóközönségének nincs sem elég vonzalma, sem elég türelme a magyar nemzet múltjával hosszasan és stúdiummal foglalkozni.

II.

Az 1825. év utáni idők történezetünk ápolása körül mostohák, sőt népszerűtlenítésére törekvők voltak.

Mert midőn a nyelvreform egészen kivívaték, csakhamar megjelent a *Hitel*,³ és a gyökeres politikai reform sürgetése elkezdődött. Tízévi küzdelem után a mozgalom ügye e téren is teljes győzedelmet nyert, és az 1840-i országgyűlésen a konzervatívok is vezérigéül mondák ki a haladás elvét: mely később a magánjogban a föld teljes fölszabadítása és az ingó vagyonhoz hasonlónak tétele által, a közjogban pedig a képviselői rendszer behozatalával kívánta a független belkormányzatú magyar államot a nyugot-európai polgárisodás körébe vezetni.

Ezen korszak élénken hatott irodalmunkra, s annak több föl hagyott vagy még soha munka alá nem vett érágait nyitá meg.

A politikus világ, a közügyekkel foglalkozó

³ Széchenyi István nevezetes, 1830-ban megjelent könyve.

nemes, a megye- és országgyűlés szónoka még kevésbé törődött a múlt századok élményeivel, mint régebben, midőn néha történelmi idézetekre volt szükség a törvénykönyvi idézetek földelítése végett.

És a lángkeblű költő, az éles belátású ítéssz, a hazafiérzelmű Kölcsey még azt is állítja, hogy a magyar történelmet drámai és regényirodalomra anyagot nyújtani nem tud. Szerencsére ezt nem hitték el sem Jósika, sem Eötvös, sem azon jelesebb tehetségek, kik színművekre kerestek tárgyakat. S legalább a költészet által tartaték föl azon bűverő, mely a képzelődést és rokonszenveket majd Vörösmarty eposzaival a honalapítás korára, majd pedig sükerült drámák- vagy regényekkel a német és török elleni harcokra vezeté vissza.

Egyébiránt igen fölötlnök marad, hogy politikai reformaink éveiben többnyire még azon költők is, kik tárgyul magyar történelmet választottak, s kik tudák, hogy históriánk művészi előadásra elég érdekes eseteket nyújt, az iránt kétségbe[n] valának: vajon nemzetünk múltjában voltak-e valódilag nagyszerű momentumok? vajon az államélet forgott-e nálunk széles és mély eszmék tengelye körül? vajon valának-e bölcs státusférfaink? s nem fog-e óriás anakronizmus lenni, ha egy író anynyi agyvelőt és világnézetet mer keresni históriai egyéneink koponyájában, mint amennyi korunk tekintélyeinél úton-útfelen találhatók?

Innen folyt, hogy majd senki nagy koncepciókat nem tön műveinek alapjává, s innen folyt, hogy ha egy ravasz és belátó erdeli fejedelmet vagy magyar nádort kelle rajzolni, az rendszerint bornírozottabbá lön, mint

napi hőseink, és még Mátyás király ötletei is a megyei követalispánnak elmeélet meg nem szégyeníték.

Általábanaz írókakkorabizadalmatlansággal voltak a múlt idők eszmevezérei iránt, miként oly esetben, ha szereplő egyéneik státusférfiak, azokat korunk bálványaival egy *nívóra* emelni ritkán bátorkodtak.

Ez eléggé jellemzi átalakulási törekvéseink helyzetét a nemzet múltjával szemben.

De míg a történelem parlagon volt, vagy gyér pártolásban részesült, addig a népélet, néphagyományok, népdalok és regék felé naponként gondosabb figyelem fordul, s több rokonszenv, mint azelőtt valaha.

Szóval: ama szellemi mozgalom, mely a neologizmuson kezdődvén a hűbéri viszonyok eltörlésével, az osztályok közötti sorompók leverésével és a parlamenti kormány kivívásával zárul be – a nyelvet újjáteremtette, az irodalmat eszmékben gazdagabbá, formákban művészebbé és népiesebbé alakította; de közönyös, sőt elfogult volt a történelmi tanulmányok iránt.

S a revolúció, mely bekövetkezék, annyira nem keresett semmit a múltban, mit kövessen vagy kerüljön, hogy az előbbi magyar lázadások vagy szabadságharcok céljait, erőit, folyamatát és kimenetelét az 1849-i irányadók általában nem ismerék, és csak az 1789-i francia események képe volt szemök előtt.

De a *világosvári* napok után,⁴ mint látszik, a kedélyekben más hűrt pendít meg, a közvéle-

⁴ Azaz az 1849. augusztus 13-i világosi fegyverletételt követően.

ményhez más varázssal szól, az ítélőtehetséget más érvekkel vonja maga részére, a tudomány köztársaságában más jogokat kér és az állam érdekei iránt más hatáskört igényel *azon egyetlen kincsiünk*, mely életrevalóságunk önértetén kívül még fennmaradt, s mely dicsőség a múltban, oktatás a jelen bonyodalmai közt, jog és kezesség a jövőre nézve, ti. *a magyar nemzet történészete*.

Most minden, mi ezzel kapcsolatban van, aránylag nagyobb figyelemre méltatik.

A lenézés őseink iránt, kik legkényesebb körülmények közt megtartani tudták az államot, s ha a jogot néha föláldozták is, legalább a nemzetéletet nem; *a lenézés historiai intézményeink iránt*, melyek sok reformot megbírtak volna, anélkül hogy eredeti sajátságait elveszítsék; *a lenézés régibb irodalmunk iránt*, mely jóval több értékkel bír, mint a közelebbi korszak alatt szabad volt hinni: e lenézések mind füstté és párává lettek.

Mi ily változás oka?

Közelebbről megkísértendjük felvilágosításához járulni.

III.

Mi volt oka: hogy a neologizmusnak első táborozásaitól kezdve az utolsó szomorú eseményekig a magyar állam történelme aránylag kevés barátokra és művelőkre talált?

S mi az oka: hogy most az antikvárok boltjától kezdve, hol a „hungarikák” szokatlan kelendőségnek örvendenek, mindenfelől kétségtelen előjelek mutatják, miképp irodalmunk a haza történészetéhez forduland, és ez olvasóközönségünknel oly mértékben bírand

népszerűséggel, mint amekkora hidegségben eddig részesült.

E kérdések kétségkívül nagy érdekekkel bírnak.

De egész megfejtésök, minden tettleges és mellékokokkal, minden körülményekkel s apró befolyásokkal együtt, sokkal nehezebb és sokkal több tért igényel, mintsem célunk volna munkába venni.

Mi itt csak az alapokat keressük, mi csak az uralkodó nézetek befolyását kutatjuk az életre és literatúrára, áthatva lévén azon meggyőződéstől: hogy ha van irodalmi foglalkozás, mely a magyar közönség nézeteinek tisztulására hatást gyakorolhat, az: *az eszmék fejlődésének és a szellemi munkásság irányainak történelme hazánkban.*

E mező többnyire parlagon, s művelése, amely gyümölcsöző volna, szintoly ernyedetlen szorgalmat és el nem fogult kedélyt igényel.

Séppenazelősoroltkellékek mellőzhetlensége tartóztat vissza ily vizsgálatoknál az általánosságokon túllépni s a prekurzori szerep csekély igényeinél másra vágyni.

De kövessék mentegetőzéseinket taglalgatásaink.

A nyelvmozgalom, mint már most ki-ki belátja, szoros kapcsolatban állott – nem az újítók tervénél vagy meggyőződésénél, de a dolgok logikájánál és az események okszerűségénél fogva – a politikai reformokkal.

A gondviselés ki akarta ragadni a magyart régi fogalmainak, megszokott viszonyainak, nyugalmas, de álmosító csendéletének – melyben egyébiránt a patriarkális kapcsolatok rabbi-

lincseknek is valának tekinthetők – ernyeteg köréből: mert célja volt e szép nemzetet a nyugot-európai polgárisodással teljes meghasonlásra nem vezetni, és célja volt fajunk keblébe azon mély önérzetet csepegtetni fényes jövődjére iránt, mely soha csalni nem szokott.

Ezen végzetszerűségnek első láncszemévé lőn a nyugtalan nyelvújítási vágy, mely a szó és a szókötési szabályok, a mondatok szerkezete és a nyelvbölcsélet magasabb törvényei közt rombolva és változtatva, irtva és alkotva, évek hosszas küzdései alatt az addigitól lényegesen különböző zamatú, formájú és eszmebőségű irodalmat teremtett, s az új szavak által új fogalmaknak, az új fogalmak által új társadalmi viszonyoknak s az azokkal összhangzó politikai átalakulásnak hinté el gazdag vetését.

A neologizmusnak, amint a történelemben megjelent, kettős iránya volt: *egy észrevett és egy sejdítetlen.*

Amaz visszahatásként tűnt fel II. József átalakító célzatai ellen, s analógiával bírt a megyéken megindult politikai tiltakozásokkal, melyek a régi jogot s ősi szokásokat állították az új törekvések és egységesítő szervezetek ellenébe; emez pedig a roskatag és málló társadalmi viszonyok lerombolására, a polgári helyzetek egyenetlenségeinek kitüntetésére, a tespedés csökkentésére, a szellemi tevékenység felfokozására és az államéletnek új eszmék általi megfrissítésére vonatkozott.

Amaz konzervatívnek látszott; emez gyökeresen változtató volt.

Amaz segített a külső és nemzetünk jelleget szintúgy, mint az állam öncselekvényességét törlesztő behatások gyengítése körül;

emez a belső forrás és tisztulat ügyfolyamát idézte elő; mert helyesen jegyzi meg Széchenyi, hogy az új szavak új eszmék anyjai és az új eszmék új alakulások dajkái.

A neologizmus, bár a nemzetiség követelése által első tekintetre szövetségese vala a régi rendszer visszaállítóinak és az avita konstitúció minden részleteit őrző táblabíráknak, de belső lényénél fogva kényszerítve volt az avult polgári viszonyok és korhadttársadalmi rend alapjait aláásni. És természetes vala, hogy amidőn erélye és szigorú logikája által legyőzte a purizmus ellenségeit, szintén erélyt, vizsgálódó szellemet, boncolgató elmeelt és harctüzet támasztott a szellemi munkásságok többi körében. Természetes vala, hogy midőn a divatos polgárisodás, midőn az európai társadalmi fogalmak és az új alkotmányos tanok terminológiáját átvezeté az életbe, ugyanakkor nagy csomag vágyat s e vágyak elérhetésére nagy csomag eszközöket és fegyvert terjesztett szét.

Természetes, miként Kazinczy után Széchenyinek s az általános nyelvreform után a gyökeres politikai reformnak kellett, mint hajnalra a napderűnek, következni.

Tehát a neologizmus legbensőbb jelentőségénél fogva ellensége volt a rozsdás régi állapotnak, az ősi hűbéri és patriarkális világnézetnek, a kasztrendszerre épült és mozduatlan állambölcsességnek, mely a történelmi jogok pajzsa alatt követelte csalhatatlanságát, és a hajdani nagy emlékekre hivatkozott, midőn törpesége észrevéteték.

Nem mondjuk, miként minden neológ szükségileg a haladás embere lőn; nem mond-

juk, hogy közülük a legbelátóbb is tetteinek egész horderejét kísérni tudta és fölfogá, miként nem csak a nyelvben szakított a múlttal; de annyi bizonyos, hogy az általános nyelv-reformnak sem értelme, sem szüksége, sem diadali kilátása nincs, ha csak magában kell bejelentetnie, s nem vetheti következményeit a társadalom átalakítására.

Miután pedig a nyelvreformnak ily helyzete volt, miután győzedelme okszerűleg a létezőnek, mely gyökereit s életnedvét a múltban találta, megdöntésére vezetett, könnyen fölfogható, hogy a történelmi tér nem lehet szennvedélyes előszeretetének tárgya.

Érthető, hogy a nyelvújítás alatt csökkent a nyomozó szellem; mert a tekintélyek tiszteletével a hagyományok tisztelete kapcsolatban áll.

Átlátható, hogy az új nyelvcsín és elegancia nem örömet kereste föl a levéltárak porát, honnan annyi erőlködéssel lőn megtámadtatva, s az úttörők büszkesége több kielégítést nyert a Türtaiosz-kürtben,⁵ mely csatákra harsogott, mint az elégiai sípban, mely emlékek fölött andalgott.

IV.

Condorcet, a bölcséleti századnak híres tekintélye, ki azon eszmék által, melyeket oly hőn bálványozott, verpadra hurcoltaték, egy alkalommal állítá, hogy a történelmi munkákat nem volna kár megégetni, mert minden krónika csak a nagy családok gőgjének emelésére s az egyenlőség létesítésének gátlására vezet.

⁵ Türtaiosz görög költő a Kr. e. 7. századból, harci indulója és a spártai életformát és erkölcsöket magasztaló elégiái révén itt a katonai helytállás szimbóluma.

Bentham pedig, ki az újabb korban talán a leghíresebb analitikus fő volt, midőn azon szofizmát taglalná, hogy valamint a közmondás szerint a véneknél van bölcsesség, szintűgy a jelenkornak a régi századoktól kell tapasztalást és életeszélyt tanulni, hosszasan bizonyítgatá be, miként az ősök, miként a történeszet legragyogóbb szakai is, kevés irigyelni- és követnivalót mutathatnak föl.

Ami e két férfiú gondolkozása módjában szélsőségként jelentkezett, több vagy kevesebb mértékben uralkodni szokott a reformkor azon eszmevezéreiben, kik a történeti jogok ellen az elmélet fegyvereivel küzdenek, és szokott uralkodni leginkább azon tömegben, mely teli reményekkel s álmakkal a létező tények kikötőjéből fölemeli horgonyait, hogy szerencsés szelek mellett az átalakulás partjához evezzen.

Ellenszenv a történeszet iránt s az ősök cselekedeteinek és státusbölcsességének lenézése: e két jellemvonás kimaradhatlan a mélyebb politikai és társadalmi mozgalmak kezdetekor, s annál inkább, mentül nagyobb mértékben nyugszik az újítási szomj elméleteken, s minél szilárdabb ellentéte van ezen elméleteknek a múltban.

Később, midőn a lelkesedést a kivitel nehézségei, a meghíúsult kísérletek s a tan egyes állításai felett támadt kételyek mérséklék, midőn az ítéset a képzelmi erőn felülkerekedik, s alábbszállítja a követelések szenvedélyességét és mértékét; szóval a meghiggadt reformkorában megint föléled a történeszet szerete, kihallgattatik a múlt, s a pártokban ha nem is igazságos bírákat, legalább toleráns és megkövezésre nem hajló csoportozatokat talál.

Az általunk fölhozott tapasztalatok Magyarország reformtörekvései által sem cáfoltattak meg.

Sőt nálunk még inkább kellett ismételtetniök.

Mert a nyugati polgárisodáshoz tartozó államok összegében hazánk volt legközépidőibb⁶ szervezetű *társadalmi tekintetben*.

Nálunk a patriarkális élet s a kasztkülönbség jó és rossz oldalai mind megvoltak.

A törvények előtti egyenlenség még fölötőbb vala, mint a politikai.

A birtokviszonyok rendezetlensége inkább érezteté súlyát, mint a közjogi anomáliák.

Az állam közterheinek csak bizonyos osztályok általi viselése még nagyobb mértékben szembetűnt, mint az állam javadalmainak és a közigazgatásrai befolyásnak azok általi monopolizálása, kik minden közterhektől mentve vannak.

Szóval, nálunk a *társadalmi viszonyok* voltak legódonabbak.

Ellenben a bölcseleti század tanainak befolyása alatt mind az abszolutisztikus, mind az alkotmányos Nyugat- és Közép-Európában éppen a társadalmi szervezetben hajtátának legtöbb változtatások végre.

Valamint tehát természetes vala, hogy Magyarországon a társadalom formái ellen indítaték az első reformtáborozás: szintűgy kétségtelen, miként nálunk a történelmi jog éppen e mezőn nemcsak a tiszta elmélettel ellentétben, de még az abszolutisztikus államokban létező magánjogi állapotoknál is

⁶Leginkább középkorias jellegű.

többsnyire korhadtabb levén, egyszersmind mélyebb lenézést csepegtetett a heves kedélyekbe azon történezzet iránt, melynek fejleményei közt támadt és kövesült meg.

Ide járul, miként első nagy reformátorunk,⁷ ki az anyagi kérdégek fölötti izgatást elkezdette, bár lángeszű férfiú volt, de a létező jogokból kiindulás és folytonos odábbfejtés iránt igen kevés érzéssel bírt; következésképpen a társadalmi haladásra nézve az első jelszó már gyökeres átalakulás, azaz teljes meghasonlás vala a létezővel.

A kiegyenlítési törekvés, mely méltányos elismerést szül, mely az emlékezet és a vágyak, a régi történelem és a jövendő közt a kapcsolatot a jelenen átszőni igyekeznek, ily körülményekben elég erőre nem kaphatott.

Hogy e tény politikailag jó volt-e vagy nem? vizsgálni célunkon kívül esik; de hogy a magyar históriát az akkori közvéleményben holt tudományá tette, melyhez az életnek kevés köze: az kétségtelen.

Aztán az idő szelleme úgy akarta, miként éppen azon eszme, mely villanyos erejével felrázta a trespedő magyart, mely annyi ezer keblében gyújtja meg a lelkesedés lángját, s a sorsa felett elcsüggedt nemzetet egy magasabb hivatás önérzetével tölté be – ismételjük, éppen ezen mentő eszme minél többeknek vált meggyőződésévé, annál erőbben ingatta meg, kivált a fiatal talentumoknál, a história iránti szeretetet.

Midőn ti. Széchenyi mondá: *ne aggódjunk üres reminiszenciákon, a magyar nem volt,*

⁷ Föltehetően Széchenyi Istvánra vonatkozó utalás.

a magyar lesz – midőn e hit egy egész nemzedék szívének reliigiójává, eszének vezérszövetnekévé vált: akkor Clio⁸ halántékairól a dicssugár lefoszlott, és sok ifjú, ki hazánknek *annáleszét* írandotta volna meg, ahelyett programot készített jövődjéről.

Ily hatása volt a nemrégmúlt előtti kor uralkodó eszméinek és irányainak a történeti irodalomra.

Innen magyarázható: miért nem fejlett eléggé a haladás éveiben előadó történésze-tünk, s miért űzeték kevesebb éberséggel a nyomozat és a történeti források megnyitása.

Pesti Napló, 1851. szeptember 2., [1. p.];
szeptember 3. [1. p.]; szeptember 4., [1. p.];
szeptember 5. [1. p.]

Azonosította: Papp Ferenc.

⁸ Clio, Klió – a történetírás múzsája.

Pap Endre,

kinek költői és prózai művei most összegyűjtve látnak világot, az olvasóközönség figyelmét évek óta már annyira kiérdemelte, hogy emlékének megújítása a magyar irodalom iránti kötelességgé vált.

Ő 1817. évben Zsarolyán, Szatmár megyében született.

A falusi iskolából egy szorgalmas tanító kezébe, s onnan a debreceni főiskolába ment, hol a felsőbb tudományokat hallgatá, és szülei akaratának engedve egyházi pályára szándékozott magát kiképezni. De hajlami más irány felé kezdtek vonni, s keble sugalmaitól vezetettvén előbb hazasiertett, hogy vagyoni viszonyait rendezhesse, s midőn körülményei többé nem ellenzék, a sárospataki főiskolába.

Itt a jogtan akkor teljes virágzásban volt, bár azon nagy tekintély,¹ kinek munkái és előadása történeti hírt vívtak ki, fényes hatás-körét már rég befejezte.

Pap Endre a derék Gortvaynak² megkülönböztetett tanítványa lett, s egyszersmind az iskolai ifjúság által kiadott *Parthenon* című zsebkönyvben, csinos verseivel, már ekkor feltűnt.

Iskoláit végezvén, Csekét választá lakásul, hogy joggyakorlatát Kölcsey mellett kezdhesse, ki Szatmár megyében főjegyző s az ellenzék vezére vala, oly tekintéllyel, mely a más véleményűeket is többnyire vagy nézetei

¹ Kövy Sándor

² Gortvay János

mellé hódítá, vagy legalább személyes tiszte-
lőivé.

Mert ama visszahatás is, mely az örökvált-
ság ellen szegült, s Kölcseyt, ki elmondott
eszméi mellett szilárdul akart maradni, az
1836-i országgyűlésen visszavonulásra bírta
– nem vala a nagy szónok megbuktatására in-
tézve, s később is csak Wesselényi ostromai
által vált követelővé s erőszakossá.

Ki nem emlékeznék a nagykárolyi megye-
gyűlésekre, melyeknek viharából a pártok
közt állandó ingerültség s Wesselényi ellen
politikai kereset merült föl.

Ő, miután a k. táblára³ idéztetett, gyak-
ran és hosszasabb ideig mulatott Kölcseynél,
s együtt készítették nevezetes részét azon
mentőiratoknak, melyek az országban nagy
szenzációt gerjesztettek ugyan, de Wesselé-
nyi fölloldoztatását nem eszközölhették.

Pap Endre, míg Wesselényi Csekén mula-
tott, még mindig Kölcsey oldalánál volt, s így
ismerkedett meg ama népszerű férfiúval, ki
akkor hírének délpontján állott.

Ezen idő óta Wesselényi őt, a többi ifjak fö-
lött, barátságára méltatá. S midőn Pap Endre
joggyakorlat végett Pestre költözött, idejének
nevezetes részét kellett a folyamatban lévő
politikai pör körüli megbízásokra áldozni.

De bár Wesselényi munkával és vagyonta-
lan helyzete életgondokkal áraszták el, kitű-
nő előmenetelt tőn a jogtudományban, s az
ügyvédi vizsgálatot dicsérettel állá ki.

Ezen korszakra esik, apró lírai dolgozatok
mellett, első balladája is, mely a Kisfaludy

³ Királyi tábla

Társaság⁴ által megjutalmaztatván, nevét a két haza közönségének átadta.

Említnünk kell továbbá, hogy Kölcsey összegyűjtött munkáinak szerkesztési gondját majdnem egyedül ő vitte, mert azon három tekintélyes író, kinek neve a címlapon áll,⁵ a legátalánosabb felügyeleten túl egyéb befolyást nem gyakorolt.

Pap Endre ügyvédi esküjét 1840-ben letévén, visszaköltözött Szatmár megyébe, hol szorgalma által csakhamar független helyzetet szerzett magának, s a közgyűléseken is figyelmet érdemlő hatást kezdett gyakorolni.

Nem szükség ezen, Szatmár megyére nézve sem hasznos, sem dicséretes évek emlékét megújítanom.

Kölcsey halála után a pártok eltévesztett, sőt törvénytelen eszközökkel is küzdöttek a hatalomért, s Váradon kívül Nagykároly volt az egész országban a legzavargóbb jelenetek színpada.

A megyei ellenzék túlzó, a kormánypárt konok és makacs vala. Szenvedélyes célok végett rakoncátlanul használtatott vesztegetés és dorong.

Pap Endre a Szatmár megyei ellenzékhez tartozott, de mérséklettsége és szelíd jelleme által a többiektől megkülönbült, s azon közgyűlési tudósításaiban is, melyek részint az Erdélyi Híradóban, részint a Pesti Hírlap ha-

⁴ 1836-ban alakult, Kisfaludy Károly emlékének és a magyar irodalomnak az ápolására. 1867 és 1873 között Kemény Zsigmond volt az elnöke.

⁵ Eötvös József, Szalay László és Szemere Pál. Az életműsorozat 1840 és 1848 között jelent meg Pesten, hat kötetben.

sábjain láttak világot, kímélőbb hang, engeszteltebb kedély s a polemizáló modor mellett is több részrehajlatlanság uralkodék, mint másoknál.

Ő, midőn a pártok gyűlölete tetőpontot ért, nem veszté el elvbarátai bizodalját, sem ellenfelei becsülését.

De a szabad vitatkozás ledorongolására becsődített nyers erő végtére a közadózás kérdése miatt akkora ingerültségbe hozatott, hogy az ellenzéknek többé sikerrel küzdeni nem lehetett, s különben is a minden oldalról elkövetett kicsapongások Szatmár megyét a haza véleménye előtt már oly színbe helyezék, hogy a botrányos jelenetek további ismétlése megbélyegzést vonhatott volna maga után.

A pártok tehát elhányták ólmosbotaikat, s az ellenzék a szőnyegen levő kérdések és az ürességbe jött hivatalhelyek betöltése fölött egyezkedni kezdett a konzervatív párt főnökeivel, s ezen kialkuvások alatt befolyása naponkint csökkenvén, utójára vagy kimaradt a közgyűlésekből, vagy visszavonult a vitatkozásoktól.

Pap Endre, csendes kedélyénél fogva, örömmel osztozott a másoknak alkalmatlan elvonulásokban, s egészen 1848-ig családkörben élt, óráit gazdaság, ügyvédi pálya és írói munka közt osztván meg.

Elvei és hajlamai azon párttöredékhez vonzották, mely éppen Szalay vezérlete alatt az új Pesti Hírlap körül gyülekezett. E lapot választá első publicistai dolgozatainak teréül, s annak mindvégig munkatársa maradt.

Azonban a magyar minisztérium alakulása kiragadta kedvelt magányából s megszóktatott foglalkozásai köréből.

Közoktatási tanácsossá neveztetett, s követté lőn elválasztva.

Hivatalos kötelességeit eréllyel és belátással vitte, de a parlamenti küzdelmek, még mielőtt forradalmi jelenségekkel vegyültek volna, már számára igen szabálytalanok, igen átnézhetlen látkörűek voltak.

Nem tudott, nem akart általok érdekelteni, s többre becsülte a hallgatást, mint a harcot, melynek jelszavait, fejleményeit és megállási pontját sejtteni sem lehetett.

Érzé, hogy a forradalmat fékezni is csak az bírja, kinek jellemében forradalmi elem van.

Ő mérsékelni sem lett volna alkalmas azt, melyet nem ismert.

A világosvári fegyverletétel után néhány havat otthon töltvén, később jószágát haszonbérbe adá, s Pestre költözött, oly szándékkal, hogy napjait kizárólag az irodalomnak szentelendi, de véletlen halála, mely az erős és alig harmincöt éves férfiút rövid betegség után szeretett családja köréből kiragadta, megsemmisíté a fényes reményeket, mikre folytonosan emelkedő tehetsége jogosítá az irodalom s nemzeti fejlődésünk barátait.

Pap Endre műveiről nem e sorokhoz tartozik bírálólólag emlékezni; különben is azok állandóbb becsűek, hogysem az ítésznek elég ideje ne legyen kijelölni a helyet, melyet az elhunyt kortársai közt s a magyar irodalom történetében elfoglalt.

Ő mint költő jeles, mint stilizta és műfordító elsőrangú.

Bár a gond, mellyel a nyelvet kezelte, bár

a szép ízlés és nemes hang, mely legigényte-
lenebb dolgozatain is félreismerhetlen, mi-
nél több fiatal tehetségnek válnék sajátjává!

Kemény

Pap Endre hátrahagyott munkái. Kiadják
az elhunytak barátai: Csengery Antal és Ke-
mény Zsigmond. Pesten, Emich és Eisenfels
könyvnyomdája, 1852, I. köt., Költemények,
[III.]-X. p.

Eszmék és jámbor óhajtások

I.

Magyarország közgazdasága több európai országokéhoz képest nem tetemes, s ha Anglia, Holland, Belgium vagy Franciaország vagyonszétletével hasonlítjuk egybe, úgy valóban nevetségig csekély. De mégis kétségtelen, hogy van föl[d]részünkön nem egy oly állam vagy tartomány, melyben aránylag számosabb egyén szenved azon szerencsétlen állapotban, melyet különböző fokozatok szerint bizonytalan keresetnek, munkahiánynak, közsegélyre szorulásnak, végnyomornak és éhhalállal küzdésnek neveznek.

Sőt Magyarország még némi büszkeséggel veheti észre, hogy léteznek Európában jóval polgárisultabb országok, hol nem található annyi földbirtokost, mint amennyit ő hord kebelén. Pedig tagadhatlan, miként a tömeges elszegényedés ellen leghathatósabb óvszer: ha a közintézmények nem nehezítik mód nélkül a fekvővagyonszerzését; ha a körülmények megengedték, hogy a fekvővagyonszerzés ne csak elvileg, de tényleg is sok kezek közt lehessen; s ha végre a sok kézen lévő földbirtok mégsem apróztatott annyira el, mégsem porlott úgy szét, hogy egy család elélhetésére elégtelenné válva, a lelki és testi mecsevésés, az elsatnyulás és henyeség fejlesztésére viszahasson. S örömmel mondhatjuk, miként nálunk a Székelyföldön kívül nincs nagy térszín, melyen a szalaggazdaság, a fekvőbirtoknak apró töredékekre diribolása fenyegetné a családokat nyomorral és erkölcsi süllyedéssel.

Előreláthatólag jövend majd idő, midőn e tekintetben is panaszt emelhetünk viszonyaink ellen. De most kevés okunk van a közelszegényedés ezen forrását emlegetni, míg ellenben Franciaország oly méltán panaszolhatja, hogy földje igen csekély részekre kezd fölsozlni, mint amily igazán aggódhatik Anglia a másik szélsőségen, minélfogva ti. ott a föld igen kevés kezek közt és nagy darabokban található.

Minthogy tehát a fölhozottak szerint hazánkban aránylag sok háznépnek van saját laka és saját gazdasága, nem csoda, ha a pauperizmussal, újabb polgárisodásunk imez idült és alig gyógyítható nyavalyájával, gyéribben találkozunk.

Azonban kár volna e szerencsénket többre becsülni, mint ami valósággal.

A téveszmék kikerüléseért jó lesz tehát értékét vizsgálat alá vonni, különben nagy garral felkiálthatnánk: hogy Magyarországon kívül nincs is élet.

Közgazdászati elv, melyet a tapasztalás alkalmasint mindenütt igazolt, miként a tisztán földművelő országokban található a legtermészetesebb arányban a termelést a népszaporodással. Miből aztán önként foly, hogy ahol a gazdaságnak majdnem egyetlen elővarázslója az eke és a kapa, ott kevés ember hal azért étlen meg, mert jól tudna és szeretne is dolgozni, de munkát nem kaphat, miután a túlnépesedés nagy versenyt támasztott, s ha csak egy aratóra volna is szükség, már tíz ajánlkozik.

Szóval: a földművelő országokban, ha a politikai viszonyok a dolgokat rendes fejlődésökből ki nem forgatták, a népesség mindig elég gyér arra, hogy a munkahiány miatti tömeges elszegényedés majdnem lehetlenné váljék.

A polgárisodásnak munkát szomjazó éhenháltjai vannak; míg a míveletlenségnek csak éhezõ henyéi.

Ez tény.

Mi Magyarországot illeti: hazánk nincs oly kezdetleges állapotban, mint például Szerbia vagy az al-dunai fejedelemségek.

Népességünk történelmi előzményeknél fogva néhol – bár kivételesen – eléggé tömött, sőt minden kár nélkül lehetne valamivel gyéribbé.

Vannak vidékek, melyek hajdan a kereskedelem útvonalaiba estek; és azon összletet, melyet a sovány föld élelmökre nem teremhetett elő, az ipartól kölcsönzötték; míg most a lakosok egy része nehezen talál kielégítő munkát.

Vannak viszont új és jelentékeny gyűlpontjai a forgalomnak és a kiállítási erőnek, hol már mutatkoznak a proletariátusnak is elemei; hol a csődök véletlen adják a koldusbotot a vagyonos kezébe, s a mesterség tudása még nem biztosítja a kenyeret; hol a műhelyt egy külső körülmény a nyomor tanyájává avatja, s a szorgalmas napszámos sem talál mindig elég munkát; hol a művész a közvetlen szükséggel naponként küzd, s a szellemi foglalatosságok embere az ínség emlőin békétlen és szubverzív eszméket szí véérébe, s a bekövetkehető változásokra építi légvárait azon boldogságnak, melyre korunk míveltsége túl éles vágynak adott neki, de az elérhetés minden alkalmai nélkül.

Ennyiből ítélve, Magyarországnak vannak oly szegényei is, kik munkaképességgel és munkasóvárgással koplalnak; kik családai

eltartásaért az élet legemésztőbb gondjaival sikertelenül küzdenek; s kiket nem henyeségök, de a kereset teljes hiánya vagy bizonytalansága vet a legdurvább nélkülözések karjaiba.

Azonban – jól jegyezzük meg – ezen osztály száma aránylag kevés.

Nálunk rendszeren csak az bukik végnyomorba, ki munkát keresni nem akar, vagy laza erkölcei és sivár élete által saját jóllétének esküdt ellensége.

De, Istennek hála, az ily példák sem gyakoribbak köztünk, mint más országokban; sőt a bűnvádi statisztika, mely végre is a közerkölcsiség mérfokának elég hű mutatója, aligha nem tenne arról tanúságot, miként honunkban még tán kevesebb erkölcstelen és dúlt jellemű egyén van, mint Európa némely ragyogó műveltségű helyein.

Mindezen okoskodásokból, ha egy nézpontra összevonatnak, csakugyan az következik: hogy Magyarországon, a polgárisodott országokhoz mérve, nem sok oly egyén létezik, ki az állam ápoló vagy fegyelmező kezére – alamizsnáira vagy dologházaira – szoruljon azért, mert másképp a végínségtől menekülni kilátása sem lehetne, vagy egyedül csak a törvények megsértése által.

Valóban, nálunk nem is okvetlenül szükséges a szegénységi törvényeken vajúdni.

Nálunk nem égető kérdés a proletariátus és a pauperizmus azon alakban, mint ahogy Európa rémítésére a gyárországokban megjelent.

De ebből még ne higgyük, miként honunkban több ember élvez, mint például Angliában, vagy kevesebb van erős nélkülözéseknek kitéve.

Igen csalódnánk, ha Eldorádonak képzel-
nők lakhelyünket, s ha hinnők, hogy itt van
felütve a boldogság tanyája.

Éppen ellenkezőleg.

A kényelmetlenség, a szűkölködés és a
nélkülözések a mi állandó vendégeink, a mi
sátortársaink századok óta, s mi more patrio
frigyben élünk ezen alkalmatlan társasággal,
melytől másutt az emberek egész iparkodás-
sal kívánnak menekülni.

E részben helyzetünk hasonlít a kezdetle-
ges állapotban levő nemzetekéhez.

Nálunk nincs sok véginségben sínylő, de
annál több olyan, kinek fogalma sincs kénye-
lemről és jóllétről, s kinek sorsát csak azért
nem hirdetjük sajnálkozva, mert látjuk, hogy
azt télen-nyáron oly békével hordja, mint su-
báját.

Az erdélyi oláhok kunyhójában egy hol-
landi koldus három hétig sem tudna lakni, s
az angol szegényházakban föllázadnának a
közirgalomból élő vendégek, ha hús és leves
helyett csak kukoricakenyeret kapnának; pe-
dig köztünk, s kivált Erdélyben, sok ezer oly
egyén táplálkozik csupán ezzel, kinek még
eszébe sem jut magát szűkölködőnek tartani.

A ruházat körül is tehetnénk hasonló meg-
jegyzéseket.

S részletes taglalásainknak az volna ered-
ménye, hogy hazánkban kevesebb közirga-
lomra szorult lélek van, mint az egészen pol-
gárisodott országokban; de aztán annál több
állandólag szegény és állandólag nélkülöző
– annál több, kit csak keskeny köz választ el
a szigorú szenvedésekre kárhozottaktól, s kit
egy kevésbé feszültebb szorgalom, egy kevés-

sé józanabb belátás és valamivel kedvezőbb viszonyok a sorsával méltán megelégtelt és valódilig boldog halandók színvonalára emelhetnének.

S ebből eredményként mi következik?

Nemde, hogy hazánkban a szegénységtől óvó szabályok igényelnek több figyelmet, mint a szegénységi törvények körüli elméldések.

Ezeknek adok én is cikkeim sorozatában elsőséget.

K.

II.

Nem az a fő baj, mintha nálunk – mint előbb is mondtam – sok ember jutna keresethiány miatt ínségre; mert legalább anyagi munkát igen könnyű kapni, s kevés napszamos panaszkodhatik, hogy nagy kedve volna a dolgozásra, de senki sem fogadja meg. A szelleml kereset nemeire és a női kézmunkákra nézve ily feltétlen állítást nem merek kockáztatni; azonban aligha nem lehetne bebizonyítanunk, miként e részben is kedvező áll számunkra a mérleg.

Szóval: az úgynevezett pauperizmus, mely az alsóbb osztályok keresetforrásainak bedugulásaiból támad, és a proletárság, mely a szelleml vagy pedig a kézi ügyességet igénylő munkatárgyak hiányából nő legbujábbban ki, fenyegető kórjelenségek ugyan Nyugat-Európában, de a Közép-Duna területén legfeljebb sporadikus alakban mutatkoznak; az első a Kárpát fonadékai közt itt-ott, a második egy pár nagyobb város sötét zugaiban.

Nálunk az önhibán kívüli ínség enyhítése az egyének és egyletek keresztényi szeretetét méltán igénybe veheti, és a státus intézkedéseire is joggal tarthat számot; azonban rendszeres, általános s nagy szabályú eljárást, úgy, mint Angliában divatozik, nem tesz sem sürgetővé, sem óhajtandóvá.

Mennyivel sötétebb a kép másik oldala!

Kevés koldus, de borzasztólag sok szűkölködő lakja hazánk földjét.

Munkát majd mindenki kap, de ritka munkálkodik nagy szorgalommal és nagy sikerrel.

S viszonyaink is aránylag annak kedveznek inkább: hogy az ember élhessen, mint pedig hogy jól élhessen.

Az ínség összelete nem tetemes nálunk; a nélkülözésé óriás.

E nézponot tartsuk szemünk előtt.

Gondolkozzunk előbb a szegénység elleni óvszerekről; utóbb aztán ám szóljunk, amennyire szükségesnek látszik, a nyomorban sínylők eltartására és ápolására vonatkozó közintézkedések felől is.

A szegénység elleni óvszerek többnyire azon okok elhárításából állanak, melyek által a szegénység támad vagy gyarapodik.

S hol fekszik néptömegünk irigylésre nem méltó állapotának kútfeje? Miért van: hogy nálunk aránylag kevés ember éhezik ugyan, de szertelenül sok nem vergődik többre: mint hogy ne éhezzenek? Miért épül Magyarországon a sokaság elégtelése inkább a leghétköznapibb kényelmek nem ismerésére, mint élvezésére? Ki s mi az oka, hogy némely vidékeinken szemünk mindenütt az ínség tanyáját véli, bár sehol fel nem találja, s ha tekintetünk egy nyomorban

sínylőre akad, képzelődésünk tüstént száz hasonlót teremt elő, szintúgy nem hihetvén el a megelégedés- és bőségnek ily környezetben létezését, mint azt, hogy egy szennyes rézgyűrűn ritka becsű gyémántkő villoghasson?

E kérdések együttvéve minden politikai, társadalmi és nemzetiségi viszonyaink analízisét vonnák magok után, s akkora terjedelműek, hogy megoldásukat elvállalni több önhittség, mint belátás jele volna.

Elégedjünk tehát meg csak általános és töredékes ujjmutatásokkal.

Annak, miszerint nálunk bár kevés éhenhaló, de annál több szegény és szűkölködő van, egyik oka az emberekben, a másik a viszonyokban rejlik, s következőleg rész szerint magunkon, rész szerint pedig némely állapotainkon kell segíteni.

Tény, hogy hazánkban a nép – mert itt csak róla van szó – nem von az általa igénybe vett keresetforrásokból annyi hasznot, mennyit mostani körülményeink közt lehetne: azaz szegényebb, mint aminők volnának az ő helyzetében a nálanál munkásabb, belátóbb, rendtartóbb és több közszellemmel bíró népek. Például a britek, hollandiak vagy észak-németországiak.

Tény, hogy különösen földművelőink, kiknek sorsa bír nemzeti gazdaságunkra nézve eldöntő súllyal, önmagokban kereshetik aránylagos szegénységök fő alapját.

Nagyobb szorgalom, több értelmi tőke s takarékosabb gazdálkodás mellett sokkal vagyonosabbak lehetnének, mint jelenleg, és vagyonaik által sokkal több kényelemben részesülhetnének.

E vád általánosan megilleti ugyan hazánk összes földművelőit; de bizonyos mértéken túl a nemzetiségek szerint alkalmazható.

Mert nálunk a szűkölködés némely népfajnak majdnem nyakára van varrva, melyet ha javulnak is viszonyai, magával hord. Az országos intézmények nagy reformjai által, a szabad földdel, az úrbéri tartozások megszüntetésével emelkedett-e az erdélyi oláhok vagyona? vagy csökkent-e a felső-magyarhoni megyéken a tótok ínsége? s csökkent-e még ott is, hol a föld nem oly mostoha, hogy a munkát ne jutalmazná?

Aki Magyarországot és Erdélyt beutazta, tapasztalhatja, miként a vegyes népességű helyeken a különböző fajokkal együtt jár a bőség és szűkölködés. Hasonló termékenységű földön merőben más eredménnyel gazdálkodik és él a magyar, a rác, a sváb, a tót és oláh. Faj szerint hiányzik vagy a szorgalom, vagy a takarékoság. Faj szerint nincs néhol a munkán áldás, néhol a begyűjtött takarmányon. Itt a szűkölködést az üres csűr okozza, ott a megrakott sem távoztathatja el. Emitt a házvitel sivár és dúlt; amott a torkosságra kevés faji hajlam mutatkozik ugyan, de aztán annál több a henyeségre és gondatlanságra. S végre található oly jelenségekre, melyek ha optimizmussal nem vagyunk teletömve, még azon leverő eszmére is vezethetnek, hogy a Közép-Duna körében az események hatalma oly népiségeket szorított egymás mellé, melyek közül míg egyik a fiatalkor életvidorságával bír, a másik tán a vénség kimerültségét és krónikus nyavalyáit kezdi előtűntetni.

De bármiként álljon e kérdés, annyit sen-

ki sem fog tagadni, hogy az anyagi haladás nálunk a nemzetiségek szokásai, erkölcsi, sőt egész világnézlete által is új meg új komplikációkat nyer.

Az eszmék terjesztése, az intézmények hatása szintén különböző akadályokkal találkozunk. Egyiknek nyelve úgy kifejtve van már, hogy az irodalom által is közvetlenül lehet a tömeg érlelésére munkálni; a másikinál még a betűzés is az őskori hieroglifek hüvelyezéséhez hasonlít, melyet csak bizonyos osztályból az avatottak gyakoroltak. Az egyiknél inkább polgári úton lehet a képzést és átalakulást vezetni; a másikinál az egyházi befolyás eszközei legsikeresebbek.

Mindezekből az következik, hogy nálunk még a vagyonosodás egyszerűbb processzusa sem haladhat egy zsinórmértéken; nem, legalább azon kérdések nagy részében, melyek a létező szűkölködést népfaji rögeszmék vagy gyöngeségek eredményeként tüntetik föl.

A különböző nemzetiségek géniuszának tekintetbevételével juthatunk csak célhoz, s a szűkölködés elleni óvszerek, amennyiben a tömeg erkölcsének, értelmességének és szorgalmának fokozására vonatkoznak, gyakran oly speciálisok, oly kizárólagosak, oly alkalmiak, hogy csupán azok által találtathatnak el, kik a nemzeti szokásokat, sőt még az előítéleteket is respektálják.

Van azonban két biztos óvszer, melyet általánosnak mondhatunk.

Egyik a népiskolák terjedése; másik a közéleti élet fejlesztése.

Az a gyermekeket, ez az értkorúakat neveli.

S ahol mindkettőre kiváló gond fordítottik, ott leljük a népnevelést valódi értelmében föl.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1854. május 25. [1. p.], június 1. [1. p.]

Pest, jún. 29.

Nesselrode gróf a pétervári hivatalos lapban azt vitatja, hogy Oroszország a jelen háború¹ egész folyama alatt mindig a béke barátja volt, s most is az.

Tehát a sok vérontás egyedül a nyugati hatalmak és a Porta szilaj harcvágyának volna eredménye.

Csodálatos állítás, mely a tényekkel és Európa közhitével éles ellentétben áll.

Nesselrode gróf továbbá így szól: A legmélyebb tisztelet érzelme, melyet a nagy fejedelem – Miklós cár – emléke belénk önt, parancsolja, hogy *követeljük számára azon dicsőséget*, miképp vég kormánytényei oda voltak fordítva, hogy az általános kibékülésnek alapjait megvesse, míg Franciaország és Anglia azon gondtól látszának elfoglalva lenni, hogy a háborút tevékenyen folytassák.

Tehát a boldogult cár kedvelt minisztere kiragad egy momentumot urának pályájából, melyet *par excellence* békés hajlamúnak tekint.

Mellette látszik kétségkívül tanúskodni azon körülmény, hogy Miklós cár kevéssel kimúlása előtt csakugyan a négy pontot² elvileg békealapul elfogadta, s bécsi követének a távirda által rendelé: *e pontok vitatásába elegyedni.*

¹ Az 1853–1856 között lezajló krími háború, melyben az angolok, franciák, szárd-piemontiak és törökök szövetsége győzelmet aratott az oroszok fölött.

² Az osztrák kormánynak a békekötés feltételeként kidolgozott és a háborús felek elé tárt békepontjai.

De mily körülmények közt történt engedékenysége?

Sergei a Duna-fejedelemségekből egyrésztől Omer pasa győzedelmei, másrésztől Ausztria bevonulása és fenyegető hadállása következtében kihúzódtak. S e sergeknek nem csak száma volt nagyon megapadva, de erkölcsi erejük és hitök is. A fegyelem köztök szemlátomást bomlott, a demoralizáció terjedt. A nagy hadtestek, melyek csatlakozásukkal új erélyt és lelkesedést vethettek volna a csüggetegek sorába, Lengyelországból nem mozgíthatattak tovább, mert Ausztria egészen a nyugoti politikát pártolta, s azon ponton állott, hogy a pétervári kabinet makacssága által a háborúban tetteleg vegyen részt, mégpedig oly percben és oly módon, mely a német szövetséget, s különösen Poroszországot a semlegesség szigorú fönntartásában inkább *zsenírozta* volna, mint később bármikor. Hátározó körülményül ehhez járult még, hogy a szövetséges sergeknek Krímiában kiszállása nem gátoltathaték meg, s az *almái* győzedelem Menzszikoff herceg sergét a bahcsiszeraí szorosok közé vonulásra kényszeríté.

Ha tehát Miklós cár végnapjaiban a békére volt hajlandó: ez nem régi szándékáról tanúsítana, hanem az új kényszerűségek ereje felől.

Azonban kérdés: vajon a nagy uralkodó komolyan akart-e békét, vagy csak időt nyerni óhajtott a diplomácia és hadkészülődések számára?

Mi nem tudunk erre felelni: de Nesselrode gróf tettekben felelt.

A háborút provokáló cár után ti. Sándor, a szelíd és békés hajlamú trónörökös vette át az

uralkodást, megtartva minisztériumának élén azon ősz és köztiszteletben álló diplomatát, kit az orosz békepárt fejenek tekint a világ.

Nesselrode grófot értem.

Az első nyilatkozat, mely a pétervári trónról hangzék, egy kötelezettség vala, melyet a fiú az apa emlékének tón, s mely azon szilárd akaratanb összpontosult, hogy Oroszország jóltevőjének, a kimúlt nagy cárnak eszméi és célzatai fognak teljesíttetni.

Azaz, a pétervári kabinet politikája mindenben a régi marad, s az ifjú uralkodó éppen azon ösvényen halad tovább, melyről atyját a halál elragadta.

Szóval: a *ma* folytatása lesz a *holnapnak* a régi vágyakkal és régi gondolatokkal.

S mi történt?

Ha valaha, e trónváltozáskor lett volna alkalom Európa nyugalmát kompromisszió és áldozatok nélkül visszaszerezni.

A világ béke után sóvárgott, és Sándor nevéhez a háború ellenségei fényes reményeket csatoltak.

A hatalmas uralkodónak véletlen halála pedig megdöbbsenté a kormányokat és népeket; annyi tisztelet és szánakozás ébredt még a hidegebb kedélyekben, még a harminc év óta követett hódító és túl konzervatív orosz politika rögzött elleneiben is föl: hogy aránylag a legkedvezőbb áron lehetett volna Európával kialkudni.

Ha az orosz kabinet folytatja hadikészületeit, anélkül hogy a népszenvedélyekre és vakbuzgalomra hivatkozó nyilatkozatok történnének; ha rendes katonáit küldi ugyan a szükséges pontokra, de rendkívüli népfegy-

verzéseket nem rendez; ha védelemre készen tartja ugyan magát, de a nagy Péter cár és II. Katalin szellemét nem hívja, ködbe takart szavakkal ugyan, de merész vállalatokra segítségül; ha, midőn Bécsben diplomatizál, otthon nem lelkesít a kettős kereszt és szláv nemzetiség varázshangjaival; ha, midőn a nagyhatalmak konferenciáján a békealapokról akarna tanácskozni, a szent zsinat által nem készíti a tömeget egy hosszas vallásháborúra; ha, midőn körirataiban az európai viszály kiegyenlítését óhajtja, az orosz hadpárt befolyásának a külpolitikára folytonosan több tért nem nyit: ezen esetekben, ezen meg nem történt esetekben csakugyan kétségtelen volna Nesselrode gróf állítása, melyet idéztem, s mely ekként szólt: „A legmélyebb tisztelet érzelme parancsolja, hogy követeljük Miklós császár számára azon dicsőséget, miképp vég kormánytényei oda voltak fordítva, hogy az általános kibékülésnek alapjait megvesse.”

E sorok írója valódi tisztelettel viseltetik Miklós cár, mint általában minden nagy történelmi név iránt; de bátorkodik mégis azt állítani, hogy vagy nem voltak az ő vég kormánytényei az általános kibékülés eszközzésére irányozva; vagy a kormány később nem teljesíté azon ígéretet, melyben a boldogult nagy férfiú gondolatai és céljainak betöltése proklamáltatott.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1855. június 29., [1. p.]

Pest, ápril 27.

A nagy háborúk természete, hogy a békekötés is egy neme a krízisnek. Miután a nemzetek kiállítási ereje és tevékenységéből nevezetes rész volt bizonyos cél felé összpontosítva, már magában ezen összpontosítás rögtöni megszűnésében sok munka elpazérlása, sok érdek sérelme, sok terv és remény széteszlása foglaltatik. Milliárdokra rúg a veszteség a hadkészletek- és fölszerelésekben, melyekre vagy nincs többé szükség, vagy ha van, csak mesterkélt úton szított és indokolatlan célokra. S mennyi pénzbe nem kerülnek a roppant szállítások, s mennyi termékenyítő fáradság, mennyi kamatozó idő nem harácsoltatik általok el? Gyárok, üzlet- és iparnemek sínylik meg az olajágot hozó béke beköszöntését, kivált ha az a számításon kívül vagy hihetetlen gyorsasággal történt. De másfelől mennyi lebilincselte tevékenységet, forgalomból visszavont pénzt és árut nem hoz mozgásba a béke proklamáltatása. Ezen örömszóra, mint valami varázsigére, zárt tengerek nyílnak meg, elsorompolt piacok tárják keblöket föl, új kereskedelmi utak támadnak, s a régiek visszanyerik jelentőségöket. Felszámíthatlan fogyasztó, ki sokáig volt a nélkülözésre kényszerítve, fokozott élvezeti vágygal rohan a raktárakban heverő készletekre. A gyors kelendőség új erőfeszítésekre ösztönzi a munkásságot. A fényűzési szomj a gépeknél új találmányokra, a gyártmányoknál több-több csínra és alaktökélyre vezet. Az anyag mindig költőibbé idomult, s korunk po-

ézise olajfestvények, szobrok és versek helyett a kelmeszínezés, *dessinek* és minták körül mutatja ki virtuozitását. Szárnyos pegazusa a gőzgép lesz; ihletéseit a műerők robajában és a gyárak kőszénfüstjénél szerzi. Szóval: a béke tartóssága hamar fogja az anyagi téren feledtetni azon krízist, melyet a háború folyamának és megszüntetésének okozni kellett.

Egy van csak figyelemre méltó a nagy háborúk félbeszakítása által előidézett bajok között. Az ti., hogy aránytalanul sok ember hor-dott fegyvert. Sok lett katonává, ahelyett hogy hétköznapi munkát űzne, s a katonaságban mint testületben könnyen szenvedéllyé válhatott a harcvágy. Nemegyszer történtek már emiatt a békekötő államoknak nagy kellemetlenségei. Néhol a redukciók végrehajtásából belzavar eredt, néhol a seregapasztástóli félelemből financiai zavarok támadtak, s néhol csak azért, hogy a hadból megtért katonáknak legyen mit tenniök, új had indították.

A párizsi béke¹ – melynek pontjait négyen kívül az Ind. Belge-nek s utána nekünk is alkalmunk volt közleni, s melynek hivatalos és hitelesített szövegét a *Moniteur* ma vagy holnap hozni fogja – oly szerencsés körülmények közt szülemlett, hogy krízisei, mielőtt kezdődtek, többnyire már meg vannak szüntetve. Az értekezlet még folyamatban volt, midőn a Keleti-tenger ostromzár-lása félbeszakadt; a besszarábiai határkérdés még megoldásra

¹ Az 1856-os párizsi béke megtörte Oroszország európai befolyását: elvesztette a Duna torkolatvidékét, le kellett mondania a törökországi keresztények védnök-ségéről, s nem tarthatott hadihajókat a Fekete-tengeren.

várt, midőn az orosz kinyitá a Duna-torkolatokat az áruk és szállítások számára; a Fekete-tenger kereskedelmi szabadsága még nincs ratifikálva, midőn már a cár roppant birodalmát, nagy vámreformok által, a szabad kereskedelem tanyájául jelöli ki. A szövetkezett hatalmakat máris a cár reformjai az érdekek ezer meg ezer szövődékeivel csatolják azon államhoz, mely ellen éppen most hadat folytattak; de amely I. Péter cár hódító politikájáról lemondani látszik, hogy benn a polgárisodás hódításait osztatlan erővel terjeszthesse.

E biztató előjelek közt a seregapasztások a célszerű mértékig mindenütt megkezdődtek, s a krími hősök is – kiknek diadal közepett kellett a diadal folytatásáról lemondani – babérokkal fejeiken oly engesztelődési szellemet, annyi békehajlamot hordanak szíveikben, hogy III. Napóleon császár sincs azonban helyzetben, hogy a féketlen dicsvágy és harcias szellem manifesztációi erkölcsi kényszerrel gyakoroljanak politikája fölött, s a béke művének közepette új bonyodalmak előidézésére vezessék.

A mostani szituáció nehézsége – amennyiben nem az olasz viszonyokra vonatkoznék – Törökország alig orvosolható állapotáiban s különösen a dívánnak a Duna-fejedelemségek iránti újabb intézkedéseiben fekszik.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1856. április 27., [1. p.]

L' orient. Les Reformes de „l' Empire Byzantin”: Par Pitzipios-Bey.¹ Paris, 1858

E sajtóságos röpirat szerzője a *tanzimát*² életbeléptetésére kinevezett császári bizottmány titkára volt Ruméliában, s Kelet viszonyairól írt régibb munkái által – mint előszavában hálás kifejezésekkel említi – az európai diplomácia figyelmét szerencsés lőn magára vonni.

Pitzipios bej török alattvaló, s röpiratát a szultánnak ajánlotta. „Sire! ön szerencsecsilagában bízva azon reménnyel kecsegtetem magamat, hogy találkozni fog a felséged dicsőségét és érdekeit szíven hordó oly egyén, ki őszinte soraimat ön magas személye elé juttatni nem mulasztja el. Ez esetben látni fogja, hogy midőn *egyrésről* leplezetlenül tárom fel a kimondhatlan nyomort, mely birodalma népeit emészti, midőn elősorolom az okokat, melyek felséged nemes törekvéseit megghiúsítják, s most határozottabban folynak be, mint bármikor, a felséged dinasztiája alapjainak aláásására: *másrészről* nem mulasztom el azon eszközök kijelelését se, melyek a trónt a közelgő összeomlástól még megoltalmazhatnák.”

Pitzipios bej röpirata előszavában a szultánnak még néhány keserű igazságot mond-

¹ A kelet. A „*Bizánci Birodalom*” reformjai. Pitzipios bej által.

² Rendeleték – az 1840-es, Abdul-Medzsid szultán által elindított törökországi „reformatori törvényhozás”, melynek része volt az alattvalók polgári egyenjogúsítása, vallásukra és származásukra való tekintet nélkül.

ván, így szól: „Tudom, hogy őszinteségem és vakmerőségem lehetlenné teszi a hazám földre visszatérést életem kockáztatása nélkül. De mit árt, ha közre nem is munkálhatok azon műnél, melynek létesülése életem legszebb álma volt; csak találkozék más, ki a múlt oktatásaira és tanulmányaim eredményeire támaszkodva a bizánci birodalmat végtére visszaállítja!... Száműzetésemben legalább lesz annyi elégtételem, hogy az intő jelt az örvény és szirt felébe kitűztem, rámutattam a veszélyre, befolytam hazánk és felséged dinasztiaja megmentésére. Többre becsszomjam nem terjed.”

Pitzipios bej röpirata nagy hatást gerjesztett Párizsban, s még nagyobbat gerjeszt Pétervárbán.

Borzasztóan sötét színekkel rajzolja a török állapotokat, s új megoldást indítványoz a keleti kérdésben.

Nem lehet mondani, hogy a szerző forradalmi, s azt is alig lehet észrevenni, hogy ábrándozó.

Bár görög patriótának látszik, barátja a birodalom egységének; bár keleti hitű, az egész keresztényiségbe veti reményét; bár lelkéből gyűlöli a török hivatalnokokat, a szultán és dinasztiaja iránt ragaszkodást mutat, s bár orosz rokonszenvvel lehetne gyanúsítani, a párizsi békét aláírt minden hatalmasság diplomatai iránt kitűnő tisztelettel viseltetik.

Megannyi ok, hogy nézetei sokfelé nyerjenek bejáratot, s adatai, melyek pálcát törnek az egész *Fényes Kapu*³ fölött, megdöböntő hatást gyakoroljanak a kedélyekre.

³ a Porta

Nincs időnk a dús tartalmú röpirat igen érdekes részleteire kiterjeszteni figyelmünket. Csak fő eszméje fonalát követjük, hogy egyszermind felőle véleményünket elmondhassuk.

—

„Sokan – szól Pitzipios bej – a párizsi szerződésben nem tudnak vagy nem akarnak egyebet látni, mint oly egyszerű békekötményt egyrésről Oroszország, másrésről Franciaország, Anglia, Szardínia és a Magas Porta közt, melyhez hasonlót száz meg százat mutathat föl a történelem. Szerintök az egész kötmény fontossága összpontosul: a moldovai s az ázsiai orosz-török határszélek kijelölésére, Szerbia és a Duna-fejedelemségek szervezésére, a Fekete-tenger semlegesítésére, a Duna és a beleömlő folyamok szabad hajózását illető határozatokra. De aki inkább tekint a szellemre, mint a betűkre, aki magasabb látpontról hoz ítéletet a dolgok fölött, az a párizsi kötmény ropant horderejét azon záradékban keresi, mely az európai közérdek elvéül állította föl, hogy a XIX. században *Európa határai között egy állam sem maradhat a polgárisodáson kívül.*

Ezen elv nyert kifejezést a február 18-i hattí humajjunban.⁴

A szerző a *hattí humajjun* keletkezésének beltörténetét így adja elő: A keleten lakó keresztényének állapotjávali elégületlenség kényszeríté a nyugoti hatalmakat, hogy komolyan tanulmányozzák az ezen legfőbb kérdésre vonatkozó kö-

⁴ *Hattí humajjun* – Az 1856-ban kiadott ottomán reformediktum.

rülményeket. De mekkora volt megdöbbenésök, midőn tapasztalák, hogy a konstantinápolyi birodalom 18 millió keresztyéne és 10 millió mohamedánja egyaránt martaléka a legszélsebb nyomornak, s egyaránt a legvadabb, legönkényesebb zsarolások terhe alatt nyög. Láthaták e hatalmak azt is, hogy mind a két vallású nép a szultán uralkodása fölforgatására áhítozik azon sanyarú helyzet miatt, melyet elviselhetlennek tart, s amelyet méltó joggal a kormány bűnéül ró fel. A hatalmak meggyőződtek arról, hogy a létező állapot irtózatos rázkódásokra fogna vezetni, ha gyökeres reformok, melyek egyszersmind a keleti kérdés megoldását foglalnék magukban, hamar nem léptettetnének életbe.

A bécsi konferencia és a párizsi békekötés tehát a keleti kérdés célszerű elintézéséhez vezető elvként tűzte törekvése tárgyául: a keresztyéneknek a mohamedanizmus járma alóli fölszabadítását s a konstantinápolyi birodalomban a keresztyén polgárisodáson alapuló kormányzat *visszaállítását*. Így történt, hogy a bécsi konferencia megállapítja a 4. pontban a szultán keresztyén alattvalói számára a vallásos és politikai jogokat. A párizsi szerződésben pedig szintén alapul fogadtatván el a bécsi értekezlet határozata, ünnepélyesen szentesítették *azon reformok, melyeket a keresztyén hatalmak a szultán elébe írtak mint nagy célukra mellőzhetlen föltételeket, és amelyeket ez egész készséggel elfogadott s forma szerint közölt a kongresszussal, mint jövőendő eljárása zálogát*. Következőleg a keleten lakó keresztyének felszabadítása és a polgárisodásnak s a keresztyén kormányok

közigazgatási elveinek a szultán által elfogadása volt célja és alapja a szentesített reformoknak; de volt egyszersmind célja és alapja a keleti kérdésnek is.

Azonban a hatalmak dicséretre méltó eszélyvel és gyöngédséggel jártak el a szultán méltósága és tekintélye megóvásában, a körvonalozott reformok szerkesztését s kihirdetését magára a portára bízván. De midőn a fenségi jogot tiszteletben tarták, egyszersmind értesítették Abdul-Medzsidet, hogy csak e reformok elfogadása esetében veszik be a nagyhatalmak sorába, családuk közé, és a nemzetközi jogok teljes élvezetébe.

A török miniszterek, mihelyt az elfogadott elvek részletezésére került a dolog, rendszeres és makacs ellenhatást fejtettek ki a keresztyén polgárisodásra vonatkozó minden intézkedés ellen. Lépésről lépésre védték nézeteiket, küzdöttek a tartalom és kifejezések ellen, s csak az események menete által szorítva, sodortatva engedtek és egyezkedtek.

Midőn már munkájukkal készen voltak, midőn már a hattí humajjun ki lőn víva, a török miniszterek a reformhoz ragaszkodásukért három föltételt követeltek a nagyhatalmaktól, hogy ti. biztosítsassanak: 1) a szultán dinasztiája; 2) Konstantinápoly mint a birodalom fővárosa; 3) a mohamedán hit mint az állam vallása.

A hatalmak tüstént visszautasították e föltételeket, s a hattí humajjun a szultán által minden kikötés nélkül lőn elfogadva és szentesítve. Sőt Ali basának utasításul adaték az *értekezletben* ünnepélyesen kinyilatkoztatni: hogy a hattí humajjun a szultán szabad akara-

tából keletkezett, s hogy ez annak teljes életbeléptetését ígéri.

Nem kísérvük Pitzipios bejt a hatti humajjun tartalmának fejtegetésében.

Olvasóink tudják, hogy a hatti humajjun a török birodalomban létező minden vallás és faj jogegyenlőségét kiáltotta ki.

Szerinte a hódító török és a leigázott keresztényen közt nincs többé semmi válaszfal, semmi neme a felsőbbségnek vagy alárendeltségnek.

Minden alattvaló egyenlőn részesül az állam javadalmaiban és terhében.

Törökország régi története befejeztetik; a hatti humajjun újat kezd meg, melynek semmi köze a múlttal.

A hatti humajjun oly alaptörvény, mely, hogy érvényesíttessék, néhány kódexet tesz szükségessé, s e kódexek, hogy létezhesenek, megsemmisítik a *Koránt* mint törvénykönyvet; de a *Korán* köz- és magánjogi törvényeinek megsemmisülése okvetlenül maga után vonja a *Korán* erkölcsi törvényei egy részének eltörlését vagy módosítását is.

Szóval a hatti humajjun mellett a *Koránnak* tisztán csak dogmatikus része maradhat meg.

A február 18-i alkotmányos chartáról időn kívülnek tartjuk most részletesebben szólani.

Visszatérünk tehát Pitzipios bej fejtegetéseire.

—

Van-e Konstantinápolyban kormány? ezen kérdést gördíti elé szerző, miután a hatti humajjun sarkpontjait bíráló alá vette.

Itt azon Augias-aklot⁵ nyitja föl, melynek takarításához a napokban kezdett a szultán Riza basa segítségével.

Van-e kormány ott, szól Pitzipios bej, hol az uralkodó nejei néhány hónap alatt 100 millió frank adósságot csinálnak heréltjeik közbenjárása mellett? hol a miniszterek ezen úrhölgyek hitelezőinek követeléseit kijátszodják, vagy oly föltételek alatt elégítik ki, aminőket szeméremmel ajánlani sem merne a hamis csődre számító kalmár? hol a miniszterek negélylik, hogy az állam számára nem tudnak 100 millió frank kölcsönt szerezni, míg ugyanakkor a szultán odaliszkjai számára 300 milliót kerítenek? Van-e ott kormány, hol a közjvedelmek büntetlenül elfecséreltetnek? hol a hivatalnokok lopnak, a bírák megvesztegethetők, a nép rendszeresen zsaroltatik?

Reméljük, hogy a szerző ezen súlyos vádjai erejüket vesztenedik a szultán közelebbi intézkedései által.

Van-e ott kormány, folytatja a bűnlajstromot Pitzipios bej, hol ki-ki kénytelen saját kezével védeni életét és vagyonát a zsványok, a vad népek és a vadállatok ellen? hol a fővárosban is fényes nappal gyilkolnak és fosztanak, s hol egyeseknek kell a hatóság helyett magokra vállalni a banditák megfenyítését?

A szerző bizonyítékul Pedrixnek, az afrikai I. vadászvezred egyik altisztjének regényes történetét közli, ki a krími háború után Konstantinápolyba[n] telepedvén le, felada-

⁵ A görög mitológiában Héraklész egyik feladata Augeiasz évek óta nem takarított istállóinak megtisztítása, amit két folyó elterelésével s vizüknek az istállókon való keresztülvezetésével ért el.

tul tüzte ki a gonosztevők kiirtását, saját rendőrséget tartott, s a Thészeuszok és Herkulesek korába illő dolgokat vitt végbe, mígnem az ellene szövetkezett banditák által megtámadtatott és legyilkoltatott.

Szükségesnek tartjuk a török nemzet becsülete védelmezésére fölhozni, hogy a zsiványok, kik ellen Pedrix küzdött, többnyire olaszok voltak.

A töröknek nincsen ugyan kormánya, mint szerző állítja; de Konstantinápoly gyanús utcáit, hová fényes nappal sem mer a jól öltözött ember belépni, *általában nem törökök lakják.*

Pitzipios bej, mint eszélyes diplomata, csak csínján említi az egyik főokot a török kormány nemlétezésének bebizonyítására, azt ti., hogy a hatalmak konzulai teljes törvényhatóságot gyakorolnak kormányaiknak a török birodalomban tartózkodó alattvalói ügyében; mi végtére is más jelentéssel nem bírhat, mint azon lealázóval, hogy egész Európa semmi bizodalommal sincs a török törvények igazságossága, a török hivatalnokok belátása és becsületessége iránt.

De a főok, miért a bizánci birodalomban most nincs kormány, jegyzi meg szerző, a legújabb viszonyoknak tulajdonítható. A keleti háború és a párizsi béke előtt hazánk a régi rendszer nyomása alatt élt. E rendszer valósággal nem volt ugyan egyéb, mint megromlott katonai közkezelés; de önkénye és barbár eljárásai dacára is legalább némileg hasonlított némi rendszerhez. Most azonban a radikál reform kikiáltása tetteg és jogilag eltörölte e rendszert. Eltűnt az árnyék-közigazgatás és közkezelés, de anélkül, hogy a támadt úrt új

szervezés tölténé be. Ez másképp nem is történhetett. Most a szerencsétlen birodalom két rendszer közt himbál, melyek közül az *egyik eltöröltetett, a másik életbe nem léptethető*. Így lőn a nyomor, zavar és anarchia eddig példa nélküli színpadjává.

—

Micsoda lépéseket tettek a miniszterek a hatti humajjun foganatosítása körül? kérdi Pitzipios bej.

Pénzt kölcsönöztek az idegenektől súlyos föltételek alatt. Tervezgetnek oly bankot, mely idegenek által vezetettnek, s amely az állam vagyonát is kezelné ezen szerény cím alatt: *a közjövedelmek felügyelete*. Megbuktatták a honi gyárokat az idegen kelmék számára.

A köznevelés ügyében még sajátságosabban jártak el.

Előbb csak a mohamedán gyermekek tanításával akartak foglalkozni. Egyik közülök javaslatba is hozta, hogy a keresztyén iskolák zárassanak be addig, míg a törökök, kik hátramaradtak a míveltségben, utolérik a keresztyéneket. Akkor aztán taníttassanak a gyermekek egyenlő gonddal. Ezen terv tanácsosnak nem tartatván, a miniszterek a tilalom helyett csak akadályozni igyekeznek a magánalapítványokból épült keresztyén iskolák fennállítását. Konstantinápolyban orvosi, fizikai és matematikai főiskolát építtettek a minden előkészítő ismeret nélküli mohamedán ifjak számára. Ezen úgynevezett akadémia tanárai többnyire franciák, németek és olaszok, kik a tant saját nyelvökön adják elé; aztán egy tolmács, rendszerint azon fickók közül, kik az

utasokat szokták a város nevezetességeihez vezetni, közli török nyelven a tanár eszméit, s képzelhetni, mily badarul. Az orvosi szakban – miután a *Korán* a halott testének fölboncolását tilalmazza – a tanár az emberi agy alkatását a kos fején magyarázza meg.

De a muzulmánok – folytatja szerző – magzataikat oktatás végett nyugotra is küldik. E gyerekek rabszolgák, erkölcstelen cselédek és oly anya köréből lépnek a nagyvilágba, ki azonkívül, hogy őket megszülte, velök nem is foglalkozott. Képzelhetni, minő hatást gyakorol rájuk, kik zár alatt tartatának és növelés nélkül hagyattak, a nagyvárosok zaja, a tevékenység, a fényűzés és ezen egészen új világ minden csábítása. Elgondolhatni, mily sóvár szemmel nézik ezen idióta ifjak a szabadon, a fátyol nélkül járó nőket, a színházakat, bálakat, vendéglőket és az erkölcstelenség tanyáit. Botorul merülnek a kéjbe, s hamar feledik azt is, hogy muzulmánoknak születtek. Megvetéssel viseltetnek honfiaik, vallásuk, nemzeti szokásaik iránt. Mielőtt hazájukba visszatérnének, már materialistákká, kimerültekké, istentagadókká, közönyösekké váltak.

A hatti humajjun kihirdetése után a miniszterek 100 ifjat szemeltek ki, hogy az állam költségén taníttassák Londonban és Párizsban; de a választottak közül egy sem volt keresztyén, ámbár a közjövedelem nagyobb része ezek zsebéből foly a kincstárba.

Hát a hatti humajjun többi pontjainak végrehajtása körül minő haladások történtek?

Pitzipios bej cáfolhatlan adatokkal bizonyítja be, hogy mielőtt a reformok megkezdődtek, több keresztyén alkalmaztatott hivatalra, mint

utóbb, s legkevesebb nyer alkalmazást éppen amióta a török birodalom minden alattvalója hivatalképességgel ruháztatott föl.

A vallás jogegyenlősége is a papíron maradt.

A hatti humajjun 12. cikke, mely a vallások egyenlőségét kimondá, a leglényegesebb pont; mert alapul szolgálna a valódi reformok egész rendszerére. A vallások jogegyenlősége nélkül a bizánci birodalom különböző népfajainak politikai összeolvasztásáról és igazán erős kormányról szó sem lehet. Ámde a török birodalomban a mohamedán hit nemcsak az uralkodó vallás, hanem egyszersmind kizárólag minden állampolgári jogok feltételezője. A török rendszer a szó valódi értelmében csak azokat tartja a haza fiainak, kik az iszlámot vallják. Elvonatkozva minden nemzeti-, nyelv- és születéstől, a polgári jogot az iszlamizmus ruházza az egyénre. Mihelyt tehát a hatti humajjun 12. cikke életbe lépne, el volna döntve a politikai jogegyenlőség kérdése is. Enélkül pedig a híres alkotmányos charta minden intézkedései hatástalanak.

A mohamedán hit – szól Pitzipios bej – *idegennek* tekint a török kard alá vetett földön minden más vallásút. Ebből következik, hogy a nem mohamedán lakosok és községek a *külügyi minisztériumtól* függenek. A február 18-i reform után is a belügyminiszter csak az iszlám számára létezik. A keresztyén – mert ilyen – nem lakosa a szultán birodalmának, idegen, ki eltűretik, s csak abban különbözik az angol királynő, francia császár vagy az orosz cár Törökországban tartózkodó alattvalóitól, hogy nincs konzuli hatóság alá vetve, nincs, aki által védelmeztessék.

A török kormány a hattı humajjunból csak azon cikkek végrehajtását kísértette meg, amelyekre nézve bizonyos volt, hogyha az egészből kiszakíttatnak, a nagy ellenhatás miatt keresztül nem vihetők.

A *Korán* jog- és hittudorainak adómentességét eltörölte a 26. cikk, kihirdetvén a közadózás elvét.

A kormány mindenekelőtt követelte tehát az adót ezen teokráciai hivatalhatóságoktól, kik szent könyvük törvényeire támaszkodva visszautasíták magoktól az állam terheiben részesedés ezen nemét, s adómentességük maig is szilárdon áll.

Szintén a 26. cikk alapján követelte a kormány a keresztyénektől, mielőtt a hattı humajjun valamely jogát élvezhették s mielőtt a régi rendszer bármi terhétől megmenekedtek volna, hogy állítsanak újoncokat. De már e követelést nagy diplomáciai ügyességgel gördíték elő. Tudták ugyanis, hogyha amit kívánnak, hajótörést nem szenved: akkor a szultán haderejének nagyobb része keresztyénekből áll, s a 26. cikk életbeléptetése igen komoly következményűvé válhatnék. A státustanács elnöke tehát egy 1856-ban tartott ülés alkalmával így szólítja meg a keresztyén és zsidó egyház főpapjait: „A Magas Kapu 25 ezer emberben állapította meg a jutalékot, melyet nektek ki kell állítani; de már most a béke alá lévén írva, belőle 9 ezeret elengedünk. Marad tehát 16 ezer, de ebből is most csak 3 ezeret használhatnánk; a többiek váltsák meg a személyes szolgálatot fejenként ötezer piaszterrel.

Meghajlunk – felelé a görög pátriárka – urunk és uralkodónk akarata előtt; de úgy

rémlik előttünk, mintha a kérdést a feje helyett farkánál fogtatók volna meg. A dicsőséges szultán seregében mindenik muzulmán előtt van valami cél, melyre törekedhetik, midőn kötelességét teljesíti. Lehet belőle altiszt, törzstiszt, sőt magas katonai méltóság is. De mi lesz a keresztyén katonák sorsa? A hatti humajjun azt mondá, hogy külön szabályok fogják a nem mohamedán katonák sorsát rendezni. Csináltak-e tehát ilyen szabályokat?”

Az örmény pátriárka igen bölcs politikai tapintattal jegyzé meg, hogy az ő egyházi hatósága alatt levők ahelyett, hogy pénzt adnának, az egész jutalékot kiállítják.

A görög pátriárkának a török urak semmit sem feleltek, ellenben az örmény pátriárkának ezt mondák: „te azért vagy ide híva, hogy hallgass és közöld a néppel a Porta parancsát, nem pedig azért, hogy vitatkozzál”.

Így játszattott ki a 26. cikk azon ürügy alatt, mintha életbeléptetése szorgalmaztatott volna.

És a török kormány betölté Európát panaszkodásaival, hogy ő nem tudja a hatti humajjunt végrehajtani; mert magok a keresztyének is vonakodnak az elfogadástól.

Pitzipios bej még egy új és igen érdekes adattal szaporíthatta volna a török urak ravaszságának lajstromát.

Most követeli ti. a porta, hogy az idegen hatalmak konzulainak törvényhatósága szűnjék meg; mert különben nem lehet fenntartani a rendet. S igaza van, hogy a törvényszolgáltatási jog a konzulok kezében valódi megaláztatása a szultán szuverenitásának. De melyik keresztyén állam merné alattvalóit a *Korán* törvényeinek, a *Korán* jogtudorai bíraskodá-

sának, a török igazságszolgáltatásnak alávetni? Lehet-e alakoskodás és misztifikáló szándék nélkül ezen kezdeni a hatti humajjun végrehajtását? Nincs-e az egész csak arra számítva, hogy a megtagadáskor a török urak moshassák kezeiket, mondván, mi akarjuk a február 18-i reformok irányában kötelességünket teljesíteni; de a muzulmánok, a keresztyén alattvalók és az európai diplomaták folytonos akadályokat gördítenek előnkbe.

—

Pitzipios bej tovább haladva fejtegetéseiben bebizonyítja, hogy a török hivatalnokok, ha komolyan óhajtanák is, nem volnának képesek a reformokat életbe léptetni és életben tartani; mert nem bírnak elég műveltséggel a szükségelt szervezések elkészítésére s az elkészítettek alkalmazására.

S ha mindkét föladatra elég képességgel bírnának is, akkor sem tudnák az életbe bevenni a hatti humajjunt, mert az ellenkezik a *Korán* törvényeivel, erkölcsi elveivel s arra épült török társadalommal.

A párizsi szerződést aláírt hatalmak meggyőződtek e tény igazságáról, s azért hatázzák el: hogy miután a bizánci birodalom népei jól nem kormányoztathatnak a *Korán* elvei szerint, kormányoztatniok kell keresztyéni alapokon. A szultánnak adott tanácsaik és a viszonyok nyomása alatt hozott reformok logikája tehát az: hogy a szultán maradhat az iszlamizmus mint személyes hit mellett, de e hit befolyást nem gyakorolhat azon intézkedésekre, melyek tőle mint uralkodótól származnak.

Kivihető-e ezen önmegtagadása a szultánoknak? s ha nem, kivihetők vagy fenntarthatók-e az ígért reformok!

Valóban: nem.

Miért féltek tehát – folytatja okoskodásait Pitzipios bej –, miért vonakodtak a hatalmak a szultánnal megértetni, hogy a reformok múlhatlan föltétele magát keresztyénnek nyilatkoztatni ki?

Mi akadályoztathatta volna Abdul-Medzsidet: azon átalakítás külformáját elfogadni, melynek lényegét már elfogadta?

Az ő dinasztiajának alapítói nem tértek-e át, mégpedig népestől együtt, a XI. században az iszlamizmusra, hogy a kalifák kegyét megnyerhessék és biztosíthassák befolyásukat? S vajon a birodalom alapításának dicsvágya nagyobb ösztön-e, mint a birodalom fölbomlásának megakadályoztatása?

Könnyebb volt-e a bizánci császárság teremtetőjének a keresztyénségre áttérni, mint Abdul-Medzsidnek? Volt-e Constantinnak oly reformáló atyja, mint a szultánnak, támogatja-e őt századunk fölvilágosodása s a párizsi szerződést aláírt hatalmak erkölcsi ereje? Állott-e oldala mellett 18 millió keresztyén? Állott-e alattvalóinak nagy többsége?

Klodvig és nyugot uralkodói nem hasonló módon váltak-e hatalmasokká? Fennhangon mondjuk tehát a szultánnak: vagy tartsd meg atyáid szokását, kormányzását és intézményeit, s dacolj a keresztyénséggel, vagy ha a keresztyén kormányzatot, intézményeket és szokásokat pártolni kötelességednek tartod, akkor vedd fel a keresztyénséget, támaszkodjál néped élénkebb, tevékenyebb és erősebb

részére... Máris halljuk a kérdező szavakat: nem jött-e el az idő, hogy a Szent Zsófia-templomban félbeszakított mise bevégeztessék? S nem jobb-e, hogy bevégeztessék azt a keresztyénné lett szultán alatt, mint vérontások, mészárlások, a régi borzasztó jelenetek ismétlése közt?

De nincsenek-e a megkeresztelkedésnek komoly akadályai?

Némelyek ellenvetik, mondja szerző, hogy a hatalmak az áttérést sürgetvén, erőszakot követnének el a szultán és a mohamedán alattvalók lelkiismeretén.

Ezen akadály léteznék a szultánra nézve, ha hinne a vallásban, melyben született, vagy legalább állítná, hogy hiszen; de az egész világ tudja, mennyire közönyös a vallás kérdésében Abdul-Medzsid.

Mi a mohamedán népet illeti: számukra a lelkiismeret teljes szabadságát kellene fenntartani. Hadd kövesse ki-ki függetlenül saját meggyőződését.

Némelyek nehézséget látnak abban is, hogy melyik szertartásra térjen át a szultán. Legyen-e keleti hitű, nyugoti hitű vagy protestáns?

Majd mindenik keresztyén országban a fejedelem személye kötve van az uralkodó valláshoz. Az angol királynő hasztalan győződne meg a katolikus hit igazságáról, mert uralkodói helyzete nem engedné meg a hitváltoztatást. A francia császár hasztalan vonzódnék a protestantizmus felé; mert helyzete visszatlaná meggyőződése követésétől.

A szultánt – szól Pitzipios bej – fel kell ily korlátok alól szabadítani. Hadd legyen tetszése szerint nyugoti, keleti hitű, protestáns, anglikán vagy presbiteriánus. Tekintessék az ő

vallása saját személyes hitvallásának, minden más következmény nélkül.

Sőt fölvehetné a címet: *igen türelmes császár*.

Némelyek a fő akadályt abban látják: hogy a bizánci birodalom mihelyt keresztyénné lenne, tüstént Oroszország kizáró befolyása alá esnék.

Mintha Spanyolország hatna Portugálra, Franciaország Belgiumra stb. azért, mivel népe szintúgy katolikus, mint emezeké.

Oroszország befolyása Törökország keresztyénségére azon épült, hogy ezeknek nem volt politikai és vallásos szabadságuk. Midőn a kettővel bírni fognak, midőn a birodalom állammá vált: csakoly kevés oka volna vallási tekintetből az orosz uralom alá szegődni, mint Belgiumnak Franciaország vagy Portugálnak Spanyolország alá vetni magát.

—

Nem állítja Pitzipios bej, hogy a szultán megkeresztelkedése miatt nem ütne ki semmi nyugtalanság, de ellenben azt határozottan mondja, hogy a muzulmán visszahatás igen csekély fogna lenni, s egypár idegen ezrednek és hadihajónak Konstantinápolyba összpontosítása által könnyen fékezhető volna.

Ha ez igaz: akkor a keleti kérdésnek föl van találva nemcsak a legjobb, de az egyedüli megoldása is.

Mert a többi megoldások igen kevés reményre jogosítanak.

Ugyanis:

Nem hihető: hogy a *Korán* elvein nyugvó török birodalom regenerálhassa magát, s hogy erős és polgárisodott állammá szilárdulhasson

meg. Az ótörök pártnak, akár Abdul-Medzsid alatt törvényes úton jusson a hatalomra, akár Abdul-Aziz kikiáltásával és forradalmilag, csak a rombolásra lehet ereje, nem pedig az építésre.

Nem hihető, hogy a keresztyén polgárisodás elvein alapuló hattí humajunt a török kormány komolyan akarhassa végrehajtani. Erről minket, ha eddig kétkedtünk volna is, tökéletesen meggyőzött Pitzipios bej.

Nem hihető: hogyha a hattí humajunt a kormány teljes eréllyel és szeplőtlen jóhiszemmel törekednék is fogan[at]osítani, az valósággal megtörténhessék. Mert ellene szegülnének a törökök, miután e reform által a *Korán*, a mostani török társadalom s a török nemzetnek szupremáciája megsemmisíttetnék. Továbbá ellene szegülnének az európai keresztyének, miután nemzetiségileg van külön céluk a függetlenségre. A józan politikának hódolva sürgetik most a hattí humajun végrehajtását; mert az erős sérelmi tér, mellyel fölthagyni oktalanság volna. De se az oláhnak, se a déli szlávnak, se a görögnek nem volna kedve a politikai és vallási jogegyenlőség mellett is valami egységes nagy államban magukat föl-olvasztani.

Nem hihető: hogyha egy lángeszű és vaskezű szultán fogan[at]osítná is a hattí humajunt; ha megíratnának a magánjogi és büntetőködexe; szerveztetnének a közkezelés és európai szellemű kormányzat; az adózási rendszer mohamedánra és keresztyénre egyaránt mérné ki a közterheket; az uralkodó mohamedán vallás a keresztyén hit jogait egyenlő hűséggel védné s a szultán ármádiája tisztán csakoly összeírási rendszeren nyugodnék, mint a fran-

cia vagy belga: nem hihető, ismétlem, még ekkor is, hogy a hatti humajjun a török birodalom heterogén elemeit *bensőleg* is egyesíteni tudná, és a legelső nagy rázkódáskor minden úgy össze ne omlanék, mintha éppen semmi reform sem történt volna.

Nem hihető a keleti kérdésnek az a megoldása is, hogy miután a török birodalom szétbomlása kikerülhetetlennek mutatkoznék, a nagyhatalmak akár az osztozás iránt egymással kiegyezkedni tudnának, akár pedig az összveroskadott óriásállam még autonomikus életre képes részeit szervezni akarnák is, képesek volnának rá.

Szóval, minden eddigi megoldás kevés sikerrel kecsegtet.

Sokszorozott érdek vonz tehát Pitzipios bej új tervének vizsgálatára.

De hogy jól szólhassunk a dologhoz, a ki-tűnő szerző munkájából még néhány sort kell idéznünk.

„A bizánci birodalom főbb nyelvei: a görög, török, bolgár, szláv, örmény, arab, szír, oláh és albániai. E nyelvek némelyike alfabettel sem bír. A görögön kívül a többi nyelveket beszélők közül igen kevesen tudnak olvasni. Nagy rész ezen nyelveknek a törvényhozásra, közkeze-lésre és törvénykezésre szükséges műszavakat nélkülözi. Mindenekelőtt tehát a kormányzati nyelvet kellene szentesíteni, melyen írassanak a birodalom törvénykönyvei és a közokmá-nyok. De mindenike közt csak a görög nyelv az, mely e célnak teljesen megfelel. Senki sem tagadhatja, hogy a görög nyelv, melyhez a hala-dás és az emberi szellem fejlődésére vonatko-zó annyi előny van csatolva, egyedül alkalmas

a bizánci birodalom hivatalos nyelv[é]vé avatásra; mert leginkább el van terjedve keleten, a legrégebb, a legtökélyesebb, a legnemesebb, s általában minden nemzetek által leginkább tanulmányozott. A bizánci császárok Keletet polgárosítani akarván, állami nyelvvé emelték a görögöt, föllebb becsülvén saját hazájok nyelvénél, ámbár a latin azon korszakban igen gazdag, igen szélesen elterjedt vala.”

Most már kérdehetjük: miből áll tehát Pitzipios bej új megoldása?

A felelet igen könnyű.

Három dologból áll:

1) A régi görög császárság visszaállításából;
2) A Konstantinápolyt meghódító faj keresztyénné vált dinasztiájának e görög trónra emeléséből;

3) Ezen ténynél fogva oly tartományoknak is, melyeket a bizánci császárok sohasem bírtak, s melyek a kalifák kardjának szerzeményei, a görög uralom alá vetéséből.

Mi a keresztyénség érdekében forrón óhajtánánk ily megoldást. De ez idő szerint lehetségesnek nem tartjuk azt, s visszaborzadunk a vérontásoktól, melyekbe nem a megoldás – mert az sok vér árán sem volna drága –, hanem azon tapasztalat kerülne, hogy a kérdés meg nem oldatott.

Hisszük, hogy ha ma venné fel a szultán a keresztyén vallást, példáját Konstantinápolyban sok hivatalnok követné.

Hisszük, hogy az európai hatalmak néhány ezrede és egy idegen flotta a szultán szárazsi és tengeri haderejének maradványaival együttműködve a fővárosban és környékén a rendet fenn tudnák tartani, amennyiben az a moha-

medán hit mellett buzgólkodók által zavartatnék meg.

Nemigen hisszük, de – hogy az ellenkezőjének bizonyítgatása sok papírt ne foglaljon el – elfogadjuk mint valószínűt azt is, hogy a hatalmak ezen alkalomkor nem fognak egymás hajába kapni, sőt közrészvétellel, jóakarattal fogadják és segítik elő a szultán nemes törekvéseit.

Azonban csak ennyire terjed, amit megengedhetünk.

Mert lehetetlen, hogy a mohamedán hitű népesség megelégedjék egy főmuftival, s a birodalom ázsiai és afrikai mohamedán alattvalói alá vessék magokat a restaurált görög császárság fejének, csupán azért, mivel ámbár keresztyénné lőn, török származású. Akadni fog *padisahjuk*, ki a *kalifák* hatalmát örökölje. Úgyéért a rajongás egész hevével fognak fegyvert ragadni.

S ha még ez csak rendes lázadás lenne, mely az uralkodó ellen lép föl, ütközeteket áll ki, s győzve vagy veretve az erkölcs, fegyelem és humanitás korlátai közt marad. De a török birodalom ázsiai, afrikai részeiben, ahol csak lehet, legyilkoltathatnak a keresztyéneket, és az irtás megkezdett műve túl foghat terjedni a volt török határokon. Közép- és Hátulsó-Ázsiában mindenütt halmozva eshetnek áldozatul hitsorsosaink.

Vajon a görög császárság képes lesz-e saját erején Kis-Ázsiában, az Eufrátesznél, Szíriában, Arábiában, Egyiptomban s Afrika többi tartományaiban győzedelmeskedni? Képes lesz-e a világkereskedelmi nagy utakat biztosítani, s Indiáig, Kínáig, Japánig mindenütt nyit-

va tartani, hogy a polgárisodás és forgalom ne szoríttassék a régi keskeny határok közé?

Vagy ha ezt nem teheti: akkor nem Oroszországnak kell-e a kaukázi tartományokra támaszkodva foglalni vissza jobbra-balra Ázsiából, amit lehet? Nem a nagy tengeri hatalmaknak kell-e megszállani Egyiptomot, a Közép-tenger déli partjainak tartományait, a Vörös-tenger mellékét, a Perzsa-tengeröbölt, hogy a vad szenvedélyek rombolásainak határt vessenek? Nem Anglia, Oroszország és Amerika szerepe lesz-e biztosítani Hátulsó-Ázsiát, hogy ne kellessék utóbb azt új Columbusoknak fölfedezni?

És e hatalmak a sok pénzért és véren nem fognak-e kárpoztást venni?

Kár volna tovább fűzni okoskodásaimat.

A dolog veleje az: hogy Pitzipios bej megoldása szerint keresztyén kézben marad az európai Törökország és a kis-ázsiai partok egy részecskéje.

De tartani lehet, sőt kétségtelenül bizonyos, hogy Ázsiában heródesi kegyetlenséggel mészároltatnak le a keresztyéneket, s a vérontásnak határt csak a keresztyén világ minden tekintélyesebb államainak föllépése vethet.

Azonban ez okvetlenül a török birodalom nagyobb részének a nyugotiak általi elfoglalására vezetne, tehát *a beteg ember örökségén osztozásra*, mégpedig a legkellemetlenebb és a legtöbb áldozatokat igénylő konjunktúrák közt.

Legalább – mondhatná Pitzipios bej – a restaurált görög császárság számára megmarad az európai török birtok.

Ez is alig hihető.

Mert se a románok, se a déli szlávok nem mondanának le a görög nemzetiség kedvéért függetlenségi vágyaikról, sőt részint már létező autonomikus jogaikról. Ők is csakúgy fognának e közzavar növekedésére befolyjni, mint a keleti kérdés azon megoldása alkalmával tennék, midőn beburkolt projektumok helyett a török birodalom szétdarabolása forogna szóban.

Kemény Zsigmond

Budapesti Szemle, 4. kötet, 1858, 161–172. p.

Nézetek az európai kongresszus íránt

Midőn Zürichben voltam,¹ még akkor senki sem kétlé, hogy a diplomata urak legalább a határ és a Szardínia által elvállalandó államadósság kérdését végletesen [sic!] elintézni fogják.

Most már igen sokan Zürichet csak közbenső postának tekintik, honnan a *villafrancai* békeelőzések felbontatlanul vagy legalább feloldatlanul továbbmenesztetnek, hogy az illető helyre érkezzenek eldöntés végett.²

Kihez adresszáltatnak a villafrancai pontok végtárgyalásra – a forradalomhoz, a háborúhoz vagy az európai értekezlethez? Ezen kérdésen máris kezdi fejét törni a közönség.

Úgy vélem, még ennyire nincsenek elmérgesítve a viszonyok, s tán magában Zürichben is lehet bizonyos eredményekhez jutni, csak hogy éppen azon tárgyak fognak a legkényesebb természetűek lenni, melyek Zürichben el nem intéztetnek.

¹ Kemény nyugat-európai útja 1859. augusztus elejétől szeptember elejéig tartott; ekkor találkozott utoljára – véletlenül – Kossuth Lajossal.

² A folyamat következménye a Habsburg Birodalom, illetve Franciaország és a Szárd Királyság közötti háborút a villafrancai fegyverszünet után lezáró 1859. november 10-ei zürichi béke, melynek következményeként megkezdődött Itália egységesülése s az európai hatalmi viszonyok átrendeződése. Magyar vonatkozásban ennek a háborúnak az okozata lett Bach belügyminiszter menesztése, majd az 1860-as októberi diploma kiadása.

Napóleon³ tábornokai tekintélyes serget akarnak a béke megkötéséig Olaszországban; Szardínia jelenleg is hadilábon áll: s nem kénytelen-e ily körülmények közt Ausztria szintén azt tenni, mit a többi egyezkedő felek, kivált mióta Közép-Olaszthonban 50 ezer *mérséklett forradalmi katona* tartja kezét fegyverén, s várja a fejleményeket, hogy kizsákmányolhassa?

Valóban több zavar, több bonyodalom, több nehézség alig volt Európában, mint amióta az ágyú hallgat, és a diplomaták a béke felől beszélnek.

De végre is, amit Zürich nem győz rendezni, utólagosan ki fogják egyenlítani vagy a szerződő felek közt váltandó jegyzékiratok, vagy az európai aeropagus ítélete? ezen remény csillog a vérmesebb véralkatúak elébe, kik nem szeretnek mindig csak sötétet látni.

Isten őrizzen, hogy a siker lehetlenségét akarjuk bebizonyítani, midőn nehézségeit hozzuk föl.

A hadviselt felek a többi hatalmak nélkül aligha boldogulnak az olasz ügyek rendezésében, s nemcsak azért, mert ezen ügyek kimondhatlanul kényes természetűek, de azért is, mert legalább egyrészen európaiak, mint voltak azok, melyeket a krími hadjárat után a párizsi béke tárgyalt.

Midőn Szebasztopol be lőn véve,⁴ s II. Sándor cár békülni és III. Napóleon a béke számára aranyhidat építeni hajlandó volt, célszerűnek tartották-e a hadviselt hatalmak kizárólag csak maguk közt intézni el minden differenciát?

³ III. Napóleon

⁴ Szevasztopot a török–brit–francia csapatok 1855. szeptember 8-án foglalták el; ez jelentette a krími háború fordulópontját.

Nem.

Bevették tehát értekezletökbe Ausztriát, mely szövetezése mellett sem vőn közvetlen részt a háborúban, és Poroszországot, mely semlegességével és semmi áldozatot nem hozó tétlenségével, mint valami bölcs politikával, dicsekedett is.

S miért tevék ezt?

Nem azért, mintha azoknak, kik egymással verekedtek, szigorúan véve ne lett volna joguk, szintén minden idegen hozzászólása nélkül, egymás közt kibékülni.

E jog mint elv kétségbe nem hozaték, s rendíthetlenül állott és fog állni, amíg csak a háború szokásban lesz.

De a hadfolytatók a jog mellé az érdekek szolidaritását és a kölcsönös jótállás kezességét is akarták csatolni, s úgy gondolkoztak, hogy miután a békekötés tárgyai európai fontosságúak, szükség van minden európai nagyhatalomnak közremunkálására és a megállapítandó határozatok iránti érdekeltségére is.

Ami a párizsi békénél célszerűnek találtaték, amellet még erősebb okok szólanak a mostani békekötésre nézve.

Húzzunk bár pár vonalat a főbb kérdéseket illetőleg.

A keleti háború és a párizsi béke által a pétervári udvarnak számos oly magánszerződése szüntettek meg, melyeknek politikai fontossága Európára is kiható volt.

Szintén ezen eset fordul elő Ausztriának az olasz államokkal kötött *magánegyezményeire* nézve. Csakhogy itt még közszerződésen ejtendő változtatás is harcol az európai értekezletre hivatkozás mellett; mert az 1815-i

szerződés⁵ egyik pontja semmisül meg, midőn Lombardia Victor Emánuel kezébe megy át.

A párizsi értekezleten az al-dunai tartományoknak kellett bizonyos szervezetet adni, s ezt mint európai jelentőséggel bíró ügyet csakügy vitatta meg és dönté el Poroszország, mely egy katonát és egy tallért sem veszett, mint azok, kiknek államadóságai a keleti válság miatt száz- meg százmillióval szaporodtak, s kik Malakofot,⁶ Csernaja⁷ szirtjeit s az Al-Duna partját annyi hős vérével áztatták meg.

De vajon a moldovai és oláhországi szervezéseknél kevésbé európai kérdés-e az olasz államok szövetségének megalapítása? S nem nyert-e rendkívüli horderőt Párma, Modena, Toszkána állapotja, kivált azóta, hogy már tudjuk, miként itt nemcsak szervezésekről, de koronákról is van szó, melyek a háború viharja alatt a földre estek, s most vagy a régi tulajdonosok, vagy egészen más elvek mellett új egyének által vétetnek föl a porból?

Folytassuk a párhuzamot.

A párizsi békének a nemzetiségi ügyeken kívül a keleti keresztények állapotját kellett biztosítani és rendezni, s ha ez a hadviselő felek által európai érdekű kérdésnek tekinteték: vajon csekélyebb fontossággal bír-e az olasz nemzetiség kívánalmainak betöltése mellett a

⁵ Utalás a bécsi békére, illetve a Szent Szövetség létrejöttére.

⁶ Malakov – domb Szevasztopolban, fontos stratégiai pont volt az 1854–1855-ös ostrom idején.

⁷ Csernaja – folyó a Krím félszigeten, Szevasztopol ostrománál a harcoló feleket elválasztó határvonal, partjain 1855. május 25-én és augusztus 16-án zajlott orosz vereséggel végződő ütközet.

pápa tekintélyének és világi hatalmának minden eshetőségek ellenében megoltalmazása?

Szóval: akármelyik oldalát tekintsük a mostani olasz bonyodalmaknak, mindenütt találunk nehézségekre, melyek ha nem is a jog, de legalább a biztosság és állandóság tekintetéből tanácsossá teszik a zürichi konferencián felül még az európai értekezletre hivatkozást is.

Igaz, hogy a semleges hatalmak hangulata nem nagy kezességet nyújt az összhangzó eljárásra és sikerre.

Igaz, hogy több egyetértés mellett is sziszifuszi munkára volnának kárhoyztatva az európai értekezlet diplomatái, s halandó elmével alig lehet belátni, hogy minő meglepetések nem támadhatnak még az olasz kérdés miatt.

De valamint nagy betegségeknel az ordinárius mellett orvosi tanácskozásra is szükség van, ha nem is a gyógyítás sikereért, de a megnyugtatasért: szintúgy mondhatjuk, hogy az európai értekezletet az olasz ügy közelebbi fordulatai még akkor is óhajtandóvá tennék, ha minden sejtalem és számítás a békés megoldás lehetetlenségét hirdetné is.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1859. szeptember 8., [2. p.]

Gróf Széchenyi István meghalt

Az, kit pályatársai „a legnagyobb magyar-nak” neveztek, nincs többé.

E gyász hír nemcsak a Kárpátoktól Adriáig fog hangzani, de egész Európát a Bottniai-öböltől a Malapánig s onnan a Szent Vincent-fokig bejárván, átkel az Atlanti-tengeren, s mindenütt résztvevő és bánatunkat értő keblekre találva, utóneszével talán még azon partokat is halkán megérintendi, hol korunk polgárisodásának minden hódítmánya néhány áruraktárból, vakmerész gyarmatosítók-ból s a hittérítő által kitűzött egyetlen kereszt vagy föltárt egyetlen bibliából áll.

Mert ahány ember ismeri nemzetünk nevét, ismeri a Széchenyiét is. S ki ne tudna valamit dicsőségünk vagy legalább szenvedéseink történetéből?

De midőn nagy halottunkról a külföldi hírlapirodalom nekrológjai már készülnek: ugyan mit mondjunk mi a fájdalom elzsibbasztó behatásai közt órára, kinek, valamint üdvözült lelke a mennyek országában, szint-úgy áldott emléke – ha a magyar ki nem hal – e haza szent földjén örökre fog élni.

S miért szóljunk éppen most felőle valami emlékeztetőt, holott a milliók szeméből egymás után fakadó könny hatalmasabban beszél, mint a nyelv és toll – s holott aki a honfibú e jogos adóját letörli pilláiról és arcáról, hogy körültekinthessen, bármi irányban oly tárgyakra, emlékekre és benyomásokra talál, melyek hirdetik: *Íme! itt van Széchenyi kezének és lángeszének nyoma!!*

Mert ő ama kiváltságos hivatású egyének közé tartozott, kiról a kőtől, a fától, az átalakított anyagtól kezdve a legmagasabb szellemi vívmányokig minden tanulságot tesz, s kiról a dicséretekben fukarkodás mellett is el lehet a latin költővel mondani: *te facta loquuntur, rólad a tettek beszélnek*.

S beszél is róla országunk szélén a Vaskapu megszelídített örvénye s a nevét viselő szirtút; beszél a Duna Lánchida és füstölgő gőzösei-nek tömege; beszél az első kapa és ásó, mely-lyel ő kezdette meg az általa vezetett Tisza-szabályozás művét, s beszél a 140 mértföldnyi ártér, mely azt, hogy sáté és nád helyett gazdag kalászt és kövér legelőt teremtett, leginkább neki fogja köszönni.

Az okszerű gazdaság, a nemesített lóte-nyésztés évkönyvei nem fognak hallgatni érde-meiről. S minthogy az egyesülési és vállalkozási szellem az ő *génuszának*, e varázsvesszőnek érintései által ébredt fel, és új meg új siker árán bírta rá az egész nemzetet a tevékenységre s toborzá a haladás büszkén fenntartott és dia-dalmas zászlói alá; nem csoda, ha az ő nevének lesznek hirdetői saját kezdeményein, saját be-végzett vállalatain kívül még azoké is, kik tőle és példája által nyertek ösztönt és irányt, s ha a pesti kaszinón és a lóversenyen kívül az alagút, a kikötő, a gazdasági egyesület s az anyagi gya-rapodást és szellemi összpontosítást eszközölő számos más intézeteink is létezésökkel és köz-rehatásukkal eléggé érthetők, eléggé elraga-dón tolmácsolják azt, hogy ki volt Széchenyi és mit veszítettünk benne.

Az országgyűlés terméből is hatalmas benyomások, nagy kezdeményezések tanús-

kodnak mellette, melyek hogy a nemzedékekkel együtt, mely őt hallgatá és bámulta, el ne enyészzenek, már átadattak a történezetnek, s hűn őriztetnek általa.

Aki csak nemzeti fejlődésünk ügyfolyama által érdekeltetik, tudni fogja, hogy az 1840-i országgyűlésen *a hivatalképességnek a haza minden fiaira terjesztése* Széchenyi nyilatkozata által nyerte ama széles alapú és szabályozott szerkezetet, mely az újabb irány, az ó rendszeren diadalmaskodó gyökeres haladás teljes és szeplőtlen kinyomata volt.

Tudni fogja, hogy a *szabad birtokszerezhetési jog* az ő meleg és elragadó szónoklata nélkül az 1840-i vívmányok legfényesebb eredményeként nem tűnt volna elő, s hogy a *közteherviselés elvét* 1844-ben október 28-án a mágnások táblájával Széchenyi fogadtatá el.

Azonban a törvényhozás terén legnagyobb következményű az ő első fellépése volt.

Ki ne emlékeznék az 1825-i országgyűlés történetéből *november 3-ára*, midőn egy fiatal mágán, midőn egy alig ismert kapitány a Hessen-Homburg huszárezredből a magyar Akadémia alapját letette, s a közszellemen kívül nemzetiségünk leghűbb őrvét és tudományos fejlődésünk leghatékonyabb előmozdítóját – hogy érette örökké áldassék neve! – életre hívta?

Oh! nagy halott, rólad a tettek beszélnek; de mégis úgy tetszik nekünk, hogy legszónokiabban irodalmi munkásságod óriás eredményei által!

Az *anyagi* és *szellemi* újjászületésre hivatán, mind a két irányban egy-egy önálló, de egyszersmind összeható elv lebegett szemed előtt, mint vezércsillag.

Reformterved egyik sarkpontja volt: „*a szabad és biztos birtok*”; másik: „*a magyar faj biztosítása és nemesebb kifejtése*”. Amaz az országnak vagyonosságot szerzett volna; emez pedig az évezred óta megszerzett országot örökre biztosította volna számunkra.

Jelszavad, melyet – hogy soha el ne feledjünk – első és legdöntőbb hatású politikai munkádban kihirdetted, így hangzott: „Sokan azt mondják, *a magyar volt*; én azt hiszem, *a magyar lesz*.”

Mi, Árpád nemzetének minden egyes tagja, állhatatosan hiszünk e jósigébe[n], s oh! bár te ne feledted volna el azt a megpróbáltatás egy rövid, de sötét percében!

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1860. április 10., [1. p.]

A Berzsenyi-ünnep

Június 14-e

Nikla környékén korán reggel kezdődék a búcsújárás.

A szomszéd falvakból ellepte az utat a nép, s vasárnapi öltözékben haladt a *költő* háza felé.

S mennyi díszes fogat nem csatlakozék a zarándokolókhoz, hogy hazánk minden osztálya lefizesse a hála és tisztelet adóját azon férfiú emlékének, ki költő lévén, e hivatásnál fogva az emberiség élén állott, de egyszersmind szíve minden dobbanásával magyar hazafi lévén, költészetének egész varázsát nemzeti önérzetünk emelésére szentelte, és fellengő *ódáival* vagy korcsosodásunkat ostorozá, vagy lelkesedésünknek Túrtaiosza volt, buzdítván csatákra és áldozatokra?

Nem csak Somogy megye, s nem is csak a szomszéd Veszprém és Zala vőn részt a június 14-i ünnepben. A Niklába vonulók között országunk legtávolibb vidékeiből is többen valának, s a küldöttségek közül ha csak a magyar Akadémia, a testvér horvát nemzet, az Erdélyi Múzeum, a Szent István Társulat és a gazdasági egyesület képviselőit említjük, ezt egyedül azért tesszük, mert a már elmondottakat hosszasan ismételni nincs szándékunkban.

A ház – melynek udvara az ünneplők csekély részét fogadhatta be – hosszú, tág épület, náddal fődve. Belrendezése kezdetleges, a kényelemnek és lakályosságnak minden igényeit visszautasítani látszik. Ellenben a kert, bár nem nagy kiterjedésű, terebélyes fáinak árnyával, a nevető zöld pázsittal és ízlést tanú-

sító rendezésével magához vonzaná a vendéget, ha az nem is tudná, hogy a sötét lombok a *génusz* forró homlokát enyhíték meg hűs árnyaikkal, s hogy a keskeny ösvények porát azon férfiú lába taposta, ki hivatva volt kora legemelkedettebb érzéseinek s legmélyebb fájdalmainak utolérhetlen erélyű és ragyogású nyelven adni kifejezést.

A kert háttérében egy már föl hagyott méhes áll, s ez volt Berzsenyi szentélye, hol a zajtól visszavonulva a költészetnek áldozott, s versei többnyire méhzsongás és szellőszuttogások közt támadtak, még a viharosok is, vilámlók is.

Nikla dalárjának a földi szerencséből az általa magasztalt „arany középszerig” valóban elég jutott; de kedélye eredetileg is búskomoly és a kellemetlen behatások irányában túlságig ingerlékeny volt. Kereste a magányt, a homályt, a visszavonultságot, s midőn már a dicsőség örökzöld babérja fődte halántékait, még megyéje lelkesebb és őt tisztelő jeleseivel sem vala ismeretségben, mint ez a Kazinczyval folytatott levelezéseiből kilátszik.

Az évek és a minden házban kimaradhatlan apró viszontagságok folyvást fokozták komorságát, szíve mindig zártabbá lőn, s kedélyének szürkületében már csak néha villant föl és megint hamvadazék a költészet égi tüze.

Midőn a hullámozó tömeg közt Berzsenyi kertjébe léptem – Isten tudná, miért? a szorongásig szomorú érzés fogott el, s pedig *apoteózisra* gyűltünk össze, s pedig a nap is úgy fénylett, úgy ragyogott, mintha sugárait egyenesen lelkünkre akarná vetni, hogy onnan minden homályt eloszlasson.

Körülfogtak s kísérték lépésről lépésre a sötét fák közt fogamzott versek, de nem azon derült szellemű soraikkal, melyekben a költő fölkiált:

„Én is éreztem s tüzesen szerettem,
Éltem a szép föld örömit, barátim!
Barna fürtim közt szerelem s vidámság
Mirtusi nyíltak.”

Ehelyett mélán zsongott:

„Álmaim tűnnek, leesik szememről
A csalárd fátyol, s az aranyvilágnak
Rózsaberkéből sivatag vadon kél
Zordon időkkal.”

S magam előtt láttam a költőt, midőn eszményképeitől megválva:

„Kebletét szomorún bezárja;
S mint az őszült kor, komor és magányos
Rejteket választ, s szeretője mellett
Tépi bajuszát.

Hol sötét lelkét csak az egyetérző
Karja s ácsorgó csemetéi nyitják,
S visszapillant rá köde alkonyából
A nevető múlt.”

Elöttem volt Berzsenyi, midőn az őszi alkonyt lefestvén fölsóhajt:

„Életem képe ez. – Már elestvéledtem,
Beborult az élet vidám álarcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melankóliám szomorú nótája.”

S midőn leírhatlan fájdalommal szól a temetőhez:

„A kit szíve emészt, s elhagya a remény,
Annak még te reményt adsz s magas enyhülést.

Jer, adj nékem is, adj! ím leereszkeдем
Szentelt hantodon s álmodok.”

A harang megkondult, s a sírkert felé indulánk; elől iskolás gyermekek és leánykák; utánok a minden felekezeti papok; ezek után delnőink; a. m. Akadémia tagjai, az egyesületek, Horvátország, Veszprém, Zala, Fehér, Győr, Vas, Tolna, Baranya és Bihar küldöttségei; az arisztokrácia, az írók, a művészek, a nemesség, a birtokos osztály. A nagy néptömeg a temetőhez vezető úton sort képezett, szabad tért nyitva az ünnepi menet számára.

E lap rendes levelezője, a derék Roboz István már részletesen közlé a szertartás folyamatát,¹ s csak azt jegyezzük meg, hogy a vései evangélikus lelkész, Szalay Sándor gyönyörű imáját, mely már kezünk közt van, és Székácsunk fényes sikerű szónoklatát, melyet megkapni remélünk, közelebbi tárcánk valamelyikében adni fogjuk.²

Lélekemelő volt annak látása, mint sietett minden közelebb álló s különösen a katolikus

¹ R - z I - n.: *Berzsenyi-ünnepély Niklán*. (Jún. 14. 1860.) Pesti Napló, 1860. június 20., 2. p.

² A Berzsenyi- és Kisfaludy-ünnepségekről e napokban a Pesti Napló több cikket is közölt. Az említett imát és szónoklatot a lapban nem találtuk meg; a beszédet lásd: *Egyházi beszéd, melyet Berzsenyi Dániel sírja felett a niklai temetőben 1860. június 14. elmondott Székács József pesti evang. lelkész*. Oszterlamm, Pest 1860.

klérusnak számos tagja megszorítani az ihletett szónok kezeit, ki oly remekül fölfogta e nap jelentőségét, s ki midőn Berzsenyinek az irodalom és a haza iránti érdemeit jellemző vonásokkal hozta szemünk elébe, egyszersmind a szív leghőbb érzéseibe mártott ecsettel rajzolta Magyarország minden lakosainak egyetértését, melyet többé nem zavarhat meg sem a felekezetestesség, sem a fajgyűlölet.

Miután Székács József áldást adott, elzengett a záróének, s a lélekben és kellemben egyiránt gazdag Zichy János grófné, született Kray Irma a jelenvolt bájos hölgyekkel együtt megkoszorúzta a költő hamvait földöző szobrát.

Ezen emlékkő magassága 26 láb. Felső részén egy aranyozott lant alatt, aranyozott betűkkel, a boldogult egyik költeményének következő két sora áll:

„A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér.”

A törzs előrészén, fekete gránitba vésve a következő fölírás olvasható:

Berzsenyi Dániel hamvainak,
Somogy
MDCCCLIX.

Két oldalán Berzsenyi születése (1776. maj. 7.) és halála (1838. febr. 24.) napja van vésve.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1860. június 21., 2. p.

Pest, október 26.

Ha rendes állapotban volnánk; ha évek hosszú sora alatt nem lett volna a múltra hivatkozás joga tőlünk szekvesztrálva és az alkotmány említése bűn; ha az országunkban addig ismeretlen szervezetek és funkciók közt maradt volna hely a történeti pártok számára, és rá lehetne mutatni oly tényekre és irányokra, melyek a mostani változásokat egy rendezett párt folytonos és következetes működései eredményéül tüntetnék föl: akkor talán mondhatná egyikünk vagy másikunk, hogy menjenek tehát e párt tekintélyei Esztergamba, készítsék el az országgyűlés megnyitására igényelt javaslatokat, fogadják el érette a gáncsot vagy dicséretet, fogadják el a bekövetkezendő diadal babérját vagy a bukás szegyenét.¹

Ámde ki-ki tudja: hányszor emlegettük az egész nemzet egyérműségét, s ha ez csak bizonyos nyomás ellenében lett volna is igaz, nem kétségtelen-e, miként az 1848-i törvények, a közbenjött európai és magyar forradalom, s az ezt követő erős és tartós visszahatás alatt a néze-

¹ Az októberi diploma kiadása utáni hónapok jelentős eseménye az 1860. december 17–18-i esztergomi primási értekezlet; feladata annak az ideiglenes választási törvényjavaslatnak a kidolgozása volt, amely alapján a diploma megjelenése után napirendre tűzött választásokat meg lehetett tartani. Az értekezleten Scitovszky János bíboros-primás elnökölt, s részt vettek rajta – Deák Ferenc kivételével – a legfontosabb magyar közéleti személyiségek, akik egyöntetűen állást foglaltak az 1848-as törvények mellett. Az 1848. évi V. törvény-cikk az országgyűlési követeknek népképviselői alapján való választásáról intézkedik.

teknek oly lényegesen kellett változni és módosulni, hogy a régi pártok régi jelszavai, zászlói s diszciplínái alá többé nehezen sorozhatók.

Egészen új nemzedék támadt, számra majdnem több, mint összesen azok, kik a megyegyűléseken szónokoltak, tiszteket választottak, követeket küldöttek. Ezen kontingens, mely alkotmányos életünk továbbfejlesztésénél szintén szereplendő, hihetőleg nehezen tudná magát beilleszteni a régi pártkeretek bármelyikébe is; míg viszont tagadhatlan, hogy számlál jelentékeny egyéniségeket, kiknek hatásuk lesz, mert nevök, tehetségök és becsszomjuk van rá.

Aztán, ha e tekintetek értékkel sem bírnának, mindig szokásban volt az érett és hivatásos nemzeteknél, hogy rendes időben a politikai pártokat szembe-, rendkívüli időkben pedig egymás mellé állították, hogy közösen cselekedve, együtt hárítsák el a nehézségeket, s vállvetve vezessék vissza az államügyeket ama normális állapotba, midőn a pártok a haza veszélye nélkül, sőt annak jólléte előmozdítására válhatnak külön.

Országunk helyzete különösen utal az egyetértésre, vagy legalább arra, hogy a vitatás minden kínálkozó terén őszinte nyíltsággal megkísértsük nézeteinknek kicserélését, s ha véleményeinknek egyeztetése mindenben nem sikerülne is, legalább azon utolsó differenciák kijelölését, melyek a támadható pártárnyalatokat nem a hazafiságban – mert ez egyik részről sem vonatik kétség alá –, de a sikerre vezető eszközök megválasztásában elkülönzenék.

Az eszmék ily előkészítése, a törekvések ily tisztázása és amennyire lehet, összhangzásba hozatala nélkül az országgyűlés ismeretlen

erőket találna ismeretlen erőkkal szemben, eredményre tán nem is vezetne éppen annál fogva, mert ezen törekvések kellőleg nem tolmácsoltattak, nem fejtetének ki elég korán arra nézve, hogy egymáshoz simuljanak, s hogy egymást fölfogni és becsülni tudják, még akkor is, midőn küzdeni fognának egymással.

Senki sem vonhatja kétségbe az esztergami gyűlés országos fontosságát, s azt, hogy eredményeivel egyik előjósolata lesz az országgyűlés jó- vagy balszerencséjének.

Ezen a *Szelepcsényi* korára emlékeztető, de nagy horderejű tanácskozmány csak abban találná föl sikerének kezességét, ha az egész nemzet óhajtását, a tényező erők és befolyások kívánatait ismerni, s ismervén, a lehető ség korlátai közt kielégíteni bírná.

Nem egy vélemény- vagy pártárnyolatra van szüksége; de magára a közvéleményre.

Ereje a nemzet bizodalmaiban lesz, erőtlensége e bizodalom megingatásában.

Valamint tehát nem kétkedünk, hogy őminenciája a régi pártnevekre nem tekintve az ország kitűnőségeit, a kihallgattatási igény nyel bíró vélemények és érdekek képviselőit igyekezend a maga körébe gyűjteni: szintűgy óhajtjuk, s a haza ügyében tett szolgálatnak tekintjük, sőt reméljük, tekinti a közvélemény is azt, ha minden, ki meghívatni fog, amennyiben csak magánviszonyai engedik, nem utasítja vissza az ajánlkozó alkalmat elveinek érvényesítésére hatni.

Kemény Zsigmond

Pest, november 6.

Mit tett a megbukott rendszer¹ a nemzeti-ségek irányában?

Oly kérdés, melynek részletes tárgyalá-sához most, midőn az események rohannak, nem elég olcsó sem papírunk, sem időnk.

Csak egy törekvést említünk meg.

Az elnémetesítés tekinteték a kultú-rának hazánkba és keletre vezetésére kiváltságoltnak.

Megkapta szabadságlevelét a nemzetisé-gek ellen; elfoglalá a közadminisztráció legal-sóbb pontjait is, s az elemi iskoláktól kezdve a felsőbb tanintézetekig mindenütt németesi-tett, azaz kultúraképes egyéneket igyekezett gyártani.

Ezen üzlet nagy hévvel s még nagyobb szűkeszűséggel folytattaték.

A szűkeszűséget az elfoglalt álláspont ok-vetlenül igénylé; a hevet pedig a rögtön mu-tatkozó ellenhatás is eléggé kimagyarázza.

Zárjel közt említjük: hogy régi irodal-munk, dicsőséges múltunk s az alkotmányos élet által annyi század óta fejlesztett politi-kai műveltségünk németesítőinket hivatásuk iránt azért sem tölthették el aggálllyal, mert az ideológok nem szoktak kérdezni és kétked-ni. Tizenegy évig ernyedetlenül folytattaték tehát a kultúra tehénhímlőjének belénk ol-tása, hogy a műveletlenség járványától védve legyünk, mint a Lajtán túl lakók.

S mi lőn a végeredmény?

¹ a „Bach-rendszer”

Az, hogy a tudományokban tett előhaladásainkat – törekvéseik dacára – kizárólag magunknak köszönjük.

Ellenben nemzetiségünk erősítésére, a magyar nyelv terjesztésére és különösen az elnémetesedés gátlására konok és szűkkeblű eljárásokkal oly hatalmasan működtek, hogy a dotációt úgy megérdemelnék, mint a magyar Akadémia, mint a Kisfaludy Társaság, mint legnevesebb íróink árvái, ha erkölcsi botrány nem volna valakit azért jutalmazni, hogy szándéka ellenére használt.

És ha ez így van, vajon mit tegyünk mi most, midőn nemzetiségünk törvényes jogai-
ba vissza van helyezve, s a magyar korona anynyi vérrel s annyi kötésekkel szerzett birtokait igényelni, s reméljük, érvényesíteni fogja?

Képzelnék-e mi is, hogy kizárólag nyelvünkben rejlik a kulturális anyag, a műveletlenség ragálya elleni óvszer, melyet hazánk más nyelvű lakosaiba csupa keresztényi szeretetből még hatósági asszisztencia mellett is beoltani kell? Kövessük-e azokat, kik nemzetük elhírhezt alaposságánál fogva magokat irányunkban a szellemi himlőoltás megannyi doktor Jaennereinek vélték, s azt terjesztették nálunk legjobban, mit nyavalyának hittek, s miből kigyógyítani túl buzgón akartak – saját nyelvünket és nemzetiségi önérzetünket?

Ha ők nem lettek volna azok, amik valának: akkor a forradalom után lefolyt évek sokkal veszélyesebb nyomokat hagynak hátra.

S ha mi most az övékhez hasonló politikát követünk, a valószínűség minden számításai szerint hasonló sikert aratunk.

A középkor első szaka – midőn egy

elerőtlenült polgárosodás a keresztény hit új eszméi és a barbárok fegyverei által már romba dőlt – igen alkalmas vala a népfajok s a nyelvek összeolvasztására, a látszólagos elkorcsítás által.

De akkor is ritkán került elő azon eset, hogy egyik nemzet a másiknak nyelvét vette volna át, s amennyiben elő is került, rendesen a hódító csatlakozott a hódított népfaj nyelvéhez, alig tartva meg a magáéból nyelvemlékül egyes szavakat.

Így történt Felső-Olaszországban a hódító longobárral, mely az elkopott római nyelvből támadt olaszba csak egyes szavakat csempészhetett be, s majdnem oly csekély mennyiségben, mint a szintén hódító arab a máltai és szicíliai dialektusba.

Így történt a hódító normannokkal, kik hogy az angolszászoknak könnyebben parancsolhassanak, a hódított népbe merültek el.

Azonban bármiként történt is a középkor első századaiban az elnemzetesedés és felolvadás ügyfolyama, annyi bizonyos, hogy a XIX. században s különösen legközelebbi éveinkben oly élénken fejlődött ki a hátratett, a míveltségben nem részesült nemzetiségekben is az a visszaidézhetlen vágy, hogy saját nyelvökön és saját nemzeti individualitások szerint részesüljenek a polgárisodás malasztjaiban, hogy ezt csak konstatírozni lehet, de nem megváltoztatni.

Boldog az, aki a kor jelenségeit nemcsak elméjével fölfogja, de szívével is át- meg átérzi, s ki visszautasítja a *sziszifuszi* szerepet, s nem kárhoztatja sem mint egyén, sem mint nemzet magát arra, hogy ereje megfeszítésé-

vel folyvást toljon a hegyre föl oly sziklát, mely bizonyos ponton túl megint visszagördül, és a gyümölcstelen fáradságot örökkössé teszi.

Ez isteni büntetésként eléfordult ugyan, de pályacélul józan észszel nem fogadtathatik el.

S nemzetünk a józan ész nem közönséges mennyiségével áldatott meg.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1860. november 7., 1-2. p.

A nemzetiség kérdése

Mi magyarok történeti jogokkal bíró nemzet lévén, a viszontagságok hullámain századok óta velünk együtt küzdő horvátokat idvezeljük nemzetiségi törekvéseikért, mint idvezelni szokta a tengeren egyik hatalom hajója a másikat, midőn az kitűzi nemzeti lobogóját.

A horvátok autonomikus önkormányzását azon kiterjedésben, melyben régen gyakorolták, örömmel elismerjük, s nem akarjuk, hogy Horvát- és Tótországban¹ az anyai nyelven kívül más lehessen hivatalos nyelv.

Ami a horvátoknak történelmi viszonyait a magyar koronához illeti: e részben mindazon megoldásokat, mik alaptörvényeinkkel – melyek az övék is – nem ellenkeznek, készséggel fogadjuk el: vonatkozzanak bár azok Horvát-Tótországnak képviseltetési jogaira a mi országgyűlésünkön, vagy vonatkozzanak a közigazgatás és igazságszolgáltatás azon felsőbb kérdéseire, melyekben az ő autonómiájok a magyar korona joghatóságába ömlött.

De midőn a legitimitás nemzete vagyunk, egyszersmind a szabadelvűségé is.

Mi a történeti jogokat nem úgy értelmezzük, hogy azok az elnyomás szentesítései legyenek.

Azért fenyegeti az európai legitimitást a boszszuló *Nemesis*, mert a szabadsággal hasonlott meg, s mert jogai a nemzetiségi érdekek ellen számos tiltakozásokat foglalnak magukban.

Mi irtóznánk attól, ha törvényeink az európai nemzetközi jogok azon kötéseihez ha-

¹ Tótország – (akkor) Szlavónia.

sonlítanának, melyeknek megszegését vagy kijátszását megannyi vívmánynak tekintik a szabadság és nemzetiség számára, s melyek ellenében még a hitszegés és alakoskodás is sajátyszerű dicsőkörrrel bír, mely az erkölcstelen-séget besugározza, hogy észre ne vétessék.

Korunk kétségbe vonta azon tant, melyet az előhaladás barátai 1848 előtt még ingatlannak tartottak, hogy ti. az alkotmányosság és az egyéni szabadság kielégíti mindazon kívánatokat, melyeket az egyén az állam által biztosítva látni akar. Most az egyéni szabadság mellé a nemzeti individualitás szabad kifejlészthetése járult mint visszaidézhetlen követelés. S vannak népek, melyek az alkotmányosságot sem sürgetik, ha a létező viszonyok közt nemzetiségöknek kárt tehet, s vannak ezer meg ezerenként egyének, kik az egyéni szabadságot tétovázás nélkül áldozzák föl oly oltáron, melyen a nemzetiségi vágyokért égettetik a tömény.

Ezen irány az úgynevezett „elnyomott” és még míveletlen nemzetiségeket is már fölvezette, hogy szerepeljenek, ama színpadra, hol az emberiség nagy tragoediáiból közelebbről egy új darab fog előadatni.

Az ismeretlen, vagy még eléggé számba nem vett nemzetiségeknek ily előretódulása némileg hasonlít a középkor első századaiban megkezdett népvándorlásokhoz, melyek a régi államoknak nemcsak geográfiai határait bontották szét, hanem polgárisodási irányait is megváltoztatták.

Előbb a barbarizmus előidézőiként tűntek föl; utóbb az elpetyhedt és erélytelen műveltségbe rugonyosságot és erőt öntöttek. Igaz, miként e regeneráció a kereszténység akkor új eszméinek vezérlő befolyása alatt történt,

míg most a nemzetiségi törekvések csak a demokratizmus bizonyos árnyolatait képviselik.

De tulajdoníttassék bár kisebb vagy nagyobb fontosság a nemzetiségi követeléseknek, annyi bizonyos, hogy mi magyarok történeti jogainkkal az országunkban lakó többi nemzetiségek érdekeit kiegyeztetni komolyan óhajtjuk, s az országgyűlés mielőbbi megnyitását azért is sürgetjük, mert az október 20-i rendelvények által és az 1847/8-i V., XVI. és XXIII. törvénycikkeknek² ideiglenessége miatt a közelebbi országgyűlés okvetlenül az alkotmányozásra van hivatva, s éppen a választási cenzus meghatározása és a megyék s városok önkormányzásának rendezése az, mely leginkább elégítheti ki a nemzetiségeknek mind nyelvi, mind pedig politikai követeléseit.

A Vojvodina visszacsatoltatása³ már el van határozva; de azért az ottani román, német és déli szláv nemzetiségek nyelvöket nem fogják a községi, városi s megyei tanácskozási és törvénykezési termeiből kiküszöbölve látni. Alkotmányunkban tekintet lesz arra, hogy magas cenzus által a szegényebb nemzetisé-

² Az új helyzet tisztázásához támpontot nyújtó törvények tartalmáról röviden lásd alább a január 8-án megjelent Kemény-vezércikket. (A XXIII. törvénycikk helyett az eredetiben a XIII. szerepel, de valószínűleg nyomdahiba következtében; az itt releváns XXIII. a szabad királyi városokról, míg a XIII. a papi tized megszüntetéséről szól.)

³ Tudniillik visszacsatoltatása Magyarországhoz; a szabadságharc bukása után a bécsi kormányzat átalakította a magyar közigazgatási rendszert; visszaállították Erdély különállását, 1849-ben létrehozták a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, Magyarországot pedig öt kerületre osztották. Az októberi diploma után a korábbi közigazgatást állították vissza.

gek ne zárassanak ki az országgyűlési választásokból. Az oktatás ügyében a magyar a többi nemzetiségekre nézve egészen azon nézetet osztja, melyet Schmerling államminiszter úr körlevelében⁴ elég szabatosan formulázott.

Végre a Pesti Napló nem hiszi, hogy a magyar nemzet *kevesebbiségének* véleményét fejezte volna ki, midőn december 22-i számában kinyilatkoztatván azt, hogy az *országgyűlési hivatalos nyelv hazánkban nem lehet más, mint a magyar*, már azon okból is, mert a magyar népfaj képezi a lakosság relatív többségét; mindamellettt úgy vélekedék, miként a különböző nemzetiségek teljes megnyugtatóására minden országgyűlési tagnak szabad választására kellene hagyni, hogy *akár magyar, akár pedig saját anyai nyelvén nyilatkozhatnék*.

Ha – miben nem is kétkedünk – közelebbi országgyűlésünkön ezen engedmény is elfogadtatnék: akkor, a régi jogelv szerint szólva, büszkén elmondhatjuk magunkról, hogy mi a nemzetiségeknek „apai és anyai örökségét” egyszerre kiadtuk, sőt még annál többet is.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1861. január 1., 1. p.

⁴ Schmerling kinevezését követően a Wiener Zeitungban közreadott programjában, amelyet a Pesti Napló a „helytartókhöz intézett körlevél”-ként határozott meg, elismerte a nemzetiségek nyelvén történő tudományos képzés igényének jogosságát, tehát közvetetten a birodalomban használt nyelvek egyenjogúsága mellett foglalt állást: *Az ausztriai új államminiszter programja*. Pesti Napló. (Esti lap.) 1860. december 24., 1–3. p.

Pest, január 2.

Megvalljuk, mi nehezebb föladatnak tartjuk a nemzetiségi érdekek kielégíttetését a Lajtán túl, mint nálunk.

Számolni kell okainkról.

Először, ott a német és nem német ajkúak egymáshoz aránya nem kedvezőbb, mint hazánk térszínén a magyar és nem magyar ajkúaké.

Másodszor, Magyarország históriája a magyar nemzeté, míg magában az ausztriai örökös tartományokban is nem az ausztriai hercegség s nem a németek által lakott többi részek története körül voltak tömbözve az érdekek, hanem megoszlanak emezek és Csehország közt. Aztán az ausztriai ház uralkodása alá az örökös tartományokon kívül még két oly tartomány jutott, melynek történeti múltja és nemzetiségi törekvése súlypontjait nem a birodalom határain belől találjuk föl: értjük Galíciát és a lombard-velencei olasz részeket. Bizonyosan a cseh nehezebben fogja feledni múltját, mint nálunk azon nemzetek, melyeknek múltjuk általok is ismeretlen, s bizonyosan a galíciai lengyel és a lombard-velencei olasz, ha vágyait külkielégíttetés helyett egészen befelé fordítaná, ezzel több rezignációt tanúsítana, mint a magyarországi szerb vagy román.

Csatoljuk még ezen fő szempontokhoz a következőket:

A nemzeti érzést leginkább táplálja és szilárdítja a kifejlett irodalom. Ámde a Lajtán túl fekvő tartományokban a németen kívül még három nemzet bír régi és jelentékeny iroda-

lommal; míg nálunk a magyar literatúrán kívül a többinek legföllebb friss zsengei vannak, melyek reményre jogosíthatnak ugyan, de a nemzeti büszkeségnek a múltból táplálékot nem adnak.

Aztán, mi csak a horvátokat fosztanók meg történeti és törvényes jogaiktól, ha az ideológok rögeszméi által elcsábítatva, egyedül a magyar nyelvet tennők kormányzati s tanácskozási nyelvvé. Ellenben a németek, ha a Lajtán túl a német nyelvet hagynák kizárólag szerepelni: már akkor több nemzet legitim jogait sértenék meg.

De mondhatják a nemzetiségi igények ignorálói, hogy az örökös tartományokban a régóta kifejtett *bürokratizmus* a szláv értelmiségből egy nagy osztalékot idomított át hivatalnokká és németté; míg a magyarországi önkormányzás kevés számú tisztviselőket kívánván, az irodaszobákat az átmagyarosítás nagy gyáraivá nem teheté, még azon esetben is, ha a nem nemesek hivatalképessége 1844 előtt igen csekély kiterjedésű nem lett volna.

És mondhatják, hogy az örökös tartományok idegen ajkú s különösen cseh arisztokráciájának jelentékeny része anyanyelvül már a németet tekinti, s ahelyett hogy szíve büszkén feldobogna, arcpirulással gondol saját nemzetiségére.

E tényekből éppen azon németek, kik legtöbbet panaszkodtak, hogy a magyar az idegen ajkú nemzetiségeket nyomja: most kényelmesen vonhatnának ki olyforma következtetést: mintha a cseh s morva arisztokratikus és bürokratikus elem elnémetesedése miatt az örökös tartományokban nem szükséges

a nemzetiségek számára akkora engedményeket biztosítani, mint Magyarországon.

De az önzés és kizárólagosság ily szóvivőinek nem kellene megfeledezniök, hogy még a mi éltünkre is a magyar arisztokrácia azért, mert igen számos tagjai a német nyelvet folyékonyan beszéltek, míg az anyait csak törték – nemzetietlen iránnyal vádoltatott. S most hol van oly manifesztációja a haza és nemzet iránti hűségnek? hol van oly tere a közéletnek, irodalompartolásnak s irodalmi munkásságnak, melynek kitűnőbb képviselői közt helyet ne foglalnának azon fő családok, melyektől, mint most a cseh arisztokráciától, a németesítés barátjai éppen az ellenkezőjét várták.

S azok, kik Bécsben a nem német születésű, de németül tudó és úgy érző hivatalnokokat a specifikus német elem közé számítják be, gondolják meg, hogy a bürokrata legkevésbé szeret bizonyos eszmék vagy rendszerek kedvéért föláldoztatni, mert legkevésbé képes életpályát cserélni. S gondolják meg, hogy midőn 1848-ban Magyarország és Erdély a nemzetiségek küzdelmeinek színhelyévé vált, a szerb s román ellenhatás élén felsőházi tagoktól és jelentékenyebb hivatalnokoktól kezdve a patvaristákig és királyi táblai írnokokig nem egy oly egyént látánk szerepelni, kiket magyaroknak hittünk, mert tudtak magyarul beszélni és fogalmazni.

Szóval, a Lajtán túl csakúgy szükséges, csakúgy sürgetős kérdés a nemzetiségek ügye, mint nálunk.

S ne véljük Bécsben, mint nem véljük mi itt Pesten, hogy minden meg van téve, ha az idegen ajkúak biztosítatnak, miképp

nyelvöket saját erejükön, sőt a kormány segítségével is művelhetik, még a tudományok felsőbb fokain is.

Schmerling államminiszter úr ezen nyilatkozata¹ különösen az olaszok, lengyelek és csehek számára kevéssel lehet megnyugtatóbb, mintha mi a szerbeknek és románoknak mondanók: miért ennyi lárma! hisz szabadon vásárolhattok magatoknak ábécét, építhettek falusi iskolát, sőt magunk is segítünk titeket jó szándékotokban?

Hasztalan hoznák föl ellenünkben a bécsi zsurnaliszták, hogy szabadelvű alkotmányra van kilátásuk, s a politikai szabadság húsító-szerként fogja csillapítani a nemzetiségek hő vágyait.

Nem hisszük, hogy az új alkotmány oly demokratikus alapú lehetne, mint a nyugalomba helyezett márciusi volt.²

S minő állást foglaltunk el mi magyarok a márciusi alkotmánnyal szemben?

Idegenkedtünk tőle, s majdnem inkább, mint az abszolutizmustól.

S miért?

Elsősorban önállóságunk elvesztéseért.

És aztán?

Nemzetiségünk *kockáztatásáért*.

Mi ezen utóbbi tekintetből is az egész „vis inertiae” igénybe vettük volna a márciusi alkotmány elértéktelenítésére.

Nem is szólva az olaszokról, ugyan miért higgyük, hogy a csehek és lengyelek nemzetiségi szempontból ne volnának a mostani

¹ Lásd az előző cikk jegyzeteinél.

² Az 1849. március 4-én kiadott olmtüzi oktrojált alkotmány.

alkotmányozás iránt tökéletesen hasonló érzéstől áthatva.

Mindebből az következik, hogy a Lajtán túl legalábbis oly visszaidézhetlen szükség, mint hazánkban, az idegen ajkú nemzetiségeknek *nyelvi engedményeket* adni nemcsak a törvénykezés, közigazgatás és kormányzat terén, de a *statuárius és legiszlatív vitatkozások sorompóin belől is*.

Nálok annyiban nehezebb ugyan, mint nálunk, a nemzetiségek számára a méltányos és kellő tért kijelelni, mert nincs megyei életök, mely legképesebb a nemzetiségi befolyásoknak szabályozására, kielégítésére és ellensúlyozására: de a hátrányt, melyet az autonomikus középszervezetek hiánya előidéz, visszapótolni lehetne azon terjedelmesebb hatáskörrel, melyet az országgyűléseken biztosítanak a cseh, lengyel és a többi nyelvek számára.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1861. január 3., 1. p.

Pest, január 3.

A Vajdaság visszacsatlása nálunk nagy örömmel fogadtaték, s nem azon örömmel, melyet a pörlekedő felek közül az érez, ki ügyét a törvényszéken megnyerte.

Bármely igazságos volt valamely kereset, a győztes végtére is, amint összeszámítja földjeit, mikkel birtoka szaporodott, s amint az előnyekre gondol, amelyekkel a bíró ítélete által gazdagítva lőn, lehetlen, hogy eszébe ne jusson, miként az ő hasznával tökéletesen egyenlő kár érte a másik felet, ki talán a vesztett javakban jóhiszemű tulajdonosnak tekintette magát, s kit a szenvedett csapás tán földönfutóvá, tán az ínség és elhagyatás martalékává tesz.

Ily elmélkedés, mely a nemesebb kedélyűeknél kimaradhatlan, mindig néhány csepp ürmöt vegyít az öröm poharába, s a meghatottságba bizonyos szomor szívárog be, mely nem enged egész élvezetet nyerevényeinken.

Nem úgy vagyunk a Vojvodinával.

Mi nem pörlöttük vissza azt, bármily kétségtelen jogunk volt hozzá. Maga az ellenfél adta át közakaratból, s tán főleg nem is azért, mert tulajdonunknak hívé, hanem mert az átengedést hasznosabbnak tartá saját magára nézve.

Ezért van, hogy Temesvártól kezdve a volt Vajdaság majd minden jelentékeny pontján kivilágítottak az ablakok, s lobog a magyar háromszín.

Levelezőink, kiknek hitelességében kételkedni nem volt okunk, a visszacsatlás előtt

folyvást értesítettek minket arról, hogy az izgatók, kik a magyarok iránti rokonszenvet gyűlöletté akarák változtatni, a Vojvodina és Temesi bánságban nem bírnak jelentékeny befolyással, s hogy ott a románok, németek, bunyevácok majdnem mind és a szerbeknek is többsége hajlandó a *reinkorporációra*, de nemzetiségi érdekeinek – melyeket mi szintén tisztelünk – méltányos kielégítése mellett.

Tartózkodtunk e levelezések közlésétől, nehogy nyomást láttassunk gyakorolni, s óvakodánk még oly vitatásoktól is, melyek Magyarország jogait a napfénynél világosabban tüntethették volna ki, de egyszersmind azt sejtetheték, mintha mi csak saját nemzetünk érdekeit hinnők e kérdésben fennforogni, s mintha követeléseinkkel keseríteni akarnók azokat, kiknek számára a lemondás és áldozat van – mint sokan vélték – szerepül kitűzve.

A nemzetiségek ügye iránti tisztelet lebegett hallgatagságunk felett s tette beszédessé némaságunkat, hirdetvén azon óvatosságot, azon testvéri kíméletet, mely Magyarország történetének újabb folyamában mindig elő fog kerülni, midőn a velünk együtt lakó népfajok jogviszonyai és kívánatai hozatnak szőnyegre.

Hazánk zsurnalisztikája, hasonló benyomásoktól áthatva, a Vajdaság kérdésében majdnem kivétel nélkül velünk egy úton haladt.

S most, midőn a visszakeblezés megtörtént, nem vádoltathatunk tapintatlansággal, ha Rajacsics pátriárkának a *Serbske Novinében* megjelent levelét,¹ mely nemcsak a magyarok,

¹ A Pesti Napló 1861. január 3-i esti kiadásában szerepel, hogy a Srbske Novine utolsó számában jelent meg a pátriárka Rechberg grófhhoz intézett, régebbi keltezésű levele.

de a Vajdaságban és Temesi Bánságban lakó minden népségek ellen – odaszámítva még a katolikus rácoakat is – egyenlő szenvedélyességgel kel ki, a legszerencsétlenebb *aberrációnak* tekintjük, melyet csak az menthet vagy magyarázhat ki, hogy a perc ingerültségének lehetett műve.

A papság, helyzeténél fogva, mérséklő és közvetítő elem. A papságra illeszthetők különösen a szentkönyv ezen igéi: „*ti vagytok a világ sava, s ha a só megízetlenül, mivel sózatik az meg*”. Ha a papság lobogtatja a gyűlölet és ingerlés zászlóit, ha a papság veti a hívek aratása közé a kanócot és parázst, akkor minő nemtők fogják a béke, szeretet és testvériség érzését megoltalmazni és terjeszteni az emberi kedélyben, mely csodálatos természeténél fogva szintúgy magasztosulhat a felsőbb lényekhez méltó gerjedelmekig, mint alásülyyedhet azon dühig és vérengzésig, mellyel a vadállatok egymást tépik szét és falják föl.

Azonban okunk van hinni, hogy Rajacsics pátriárka levele régibb *dátumú*, s azon időre esik vissza, midőn az október 20-i rendeletek első hatása közt valamint a közvéleménynek, úgy az egyeseknek sem lehetett még tájékozást nyerni sem a valódi érdekek, sem a kellő hangulat iránt.

A *Serbske Novine*, a belgrádi hivatalos lap, mely egy általunk is közlött cikkben² oly me-

sű levele, amelyben amellet érvel, hogy a Vojvodinát ne csatolják vissza Magyarországhoz. Pesti Napló (Esti Lap), 1861. január 3., 1. p.

² A cikket a Pesti Naplónak az októberi diploma kiadásától 1861. január 3-ig megjelent számaiban nem találtuk meg.

leg szavakkal köté a vajdasági szerbek szívére a magyarokkal barátságos viszony fenntartását és megszilárdítását, midőn hasábjain a pátriárka cikkének helyt nyitott, csak a magas méltóságú egyházi férfiú iránti tiszteletét tanúsította, s mint hisszük, távol volt attól, hogy politikai irányt akarjon adni a Vajdaság lakosainak, s az ottani népességnek legalább háromnegyed részét a szerbek ellen ingerelni akarta volna.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1861. január 4., [1. p.]

Pest, január 7.

A *Corpus Juris* nemzete vagyunk: ezt mondták régen, s úgy hiszem, többször gáncs-, mint dicséretként.

Sikerült az 1848-i törvények által közjunkt a haladás korának igényeivel, a XIX. század szellemével összhangzásba hozni, anélkül hogy az egyenlőség kedvéért a régi római *imperializmus* egyenlő szolgaságát *modernizáltuk* volna, vagy a másik végletre tévedve, ábrándok által az államba és társadalomba fejtleniséget és zavart hoztunk volna be.

Midőn tehát az 1848-i vívmányok a polgárisodás és tapintatos szabadság édes rabságánál egyébbel nem fenyegetnek, midőn törvényeink által csak a közszabadság biztosításáért követelt engedelmesség és rendtartás igáját kell hordanunk: ugyan ki gáncsolhatna azért, hogy a *Corpus Juris* nemzete vagyunk s akarunk is maradni, és törvénykönyvünk legfényesebb lapjai közé sorozzuk azokat, melyek 1848-ban íratlak?

De valamint ősi szertartásaink szerint a koronás király a törvényeket megtartani s másokkal is megtartatni ígéri, ezen királyi kötelesség a honpolgároknak szintén kötelessége. S ha az alkotmány szeretetéből önként folyó nehezteléssel szólalunk föl a hatalom által elkövetett sérelmek miatt: fordítsuk egész figyelmünket arra, hogy mi is mindig a törvény ösvényén járjunk.

Tizenegy éves nyomorgattatás után nem csoda, ha a bős emlékektől vérünk forrongásba hozatván, néha tetteink és szavaink túllép-

nek azon határon, melyen belől mozogtunk volna máskor.

A megyei hatóság ideiglenes gyakorlatát megszabó XVI. törvénycikk természetes összefüggésben áll a III.-kal, mely a felelős miniszteriumot alakította meg. Ha a kormány az 1848-i elvek szerint alkotmányos volna, akkor a megyei rendszer szokásos és törvényes jogai közül azok, melyek a felelősséget lehetlenné tennék, vagy önként megszűnnének, vagy a végrehajtó hatalom alapelvehez simulva, átváltoznának.

De most, midőn ideiglenesen, *kollegiális* igazgatásunk van,¹ s nincs senki, ki az elkövetett hibák és mulasztások miatt a felelősséget elvállalni akarná és tudná; most, midőn az ország kormánya, bár nem az egyének érzelménél, de a szervezetnél fogva, abszolutisztikus: nem menthető-e, ha az alkotmányosság az alsóbb szervezetekbe szoríttatván be s védelmi álláspontok foglalására kényszerítettván, minden jogot föléleszt és igénybe vesz, mellyel a megyei önkormányzás századok óta küzdött a kényuralom, idegen befolyás s az ország különállását fenyegető törekvések ellen?

¹ A kollegiális kormányzás a feudális kor egyik igazgatástörténeti jellemzője; 1848-ban felváltotta a miniszteri felelősségre épülő kormányzás, hogy ezt a neoabszolutizmusban megint visszafogják - ezért lett az osztrák „minisztertanács”-ból „miniszteri konferencia”, amely fölé kerekedett az 5-10 tagú birodalmi tanács („Reichsrat”), amely a császár legközvetlenebb döntés előkészítő szerve volt, s ezáltal mintegy a kollegiális rendszer ideiglenes továbbéltetője. A II. József idejében, majd 1849-ben is létrehozott kerületi rendszer a magyar megyerendszer felszámolását szolgálta. (A jegyzet pontosításáért K. Lengyel Zsoltnak tartozunk köszönettel.)

Így látjuk tisztelettel félretéetni a kormány rendeleteit; látjuk a „*vis inertiae-t*” és a statutárius jogkört azon nagy kiterjedésben, aminővel csak bírt valaha.

És mondhatjuk-e? íme! törvénytelenység követetett el a megyei bizottmányok és a megyei közgyűlések hatóságával felruházott királyi városok közgyűléseinek ez vagy amaz végzése által. Kijelelhetjük-e a pontot, hol egy határozat, mely régi szokásra hivatkozhatik, törvénytelenné vált? Amit az alsó rétegekbe leszorított alkotmányosság a testületi kormányzat abszoluzizmusa ellen valaha gyakorolt, s gyakorolt anélkül, hogy az fegyveres lázadás volna: mind cynosuraként idéztethetik. Amit 1790-ben és 1823-ban a megyék végzésbe hoztak, mind támogathatja a mostani eljárásoknak azon részleteit, melyek a viszonyainkat nem ismerők által kiválólólag anarchikusoknak tekintetnek.

Ha a III. cikk eleve szunnyad, fölébred a megyei élet régi praxisa, s árgus szemeivel végigtekintvén a valódi vagy vélt visszaélések csoportozatán, tiltakozik, gátol, szabályokat alkot, örködik a veszélyezettnek hitt szabadság fölött. A különbség csak az, hogy régen a *kollegiális* rendszer ellenében ezen eljárást a kiváltságos osztályok gyakorolták; míg most a megyei élet sem lévén a nemesség számára *monopolizálva*, gyakorolja maga a képviselt nép is, mi, a dolog természeténél fogva, nagyobb horderőt ad minden intézkedésnek és határozatnak.

Akik tehát a XVI. vagy XXIII. cikk életbe léptetésével előforduló egyes tények miatt aggódnak, keressenek az állított visszaélések ellen orvoslást a III. cikkben.

Mi a megyei manifesztációkra nézve mérsekletet, tapintatot és óvatosságot tanácsoltunk mindig, s készek vagyunk ezentúl is tanácsolni; de azt nem mernők magunkra vállalni, hogy kijelöljük: mik törvényesek, s mik nem azon régi megyei *úzusból*, mely az ideiglenesen visszaállított felelősség nélküli és kollegiális kormányzat ellenében tetteleg ismét fölélesztetett?

Van azonban oly tér, melyen szigorúan meg tudjuk határozni a törvényességet, s hogy most csak egy példát említsünk, ez a XVI. s XXIII. törvénycikknek, mely a megyei és k. városi önkormányzatról intézkedett, viszonya az V. cikkhez, mely az országgyűlési képviselők választásának módját rendezi.

Naponként várjuk az országgyűlés kihirdetését.

A megyék, egypár kivételével, már szervezték magukat, s a k. városok, reméljük, sietni fognak a tisztikar és képviselő-testület megválasztásával.

Mi gátolhatná hát az országgyűlést, s mennyi körülmény összehatása nem sietteti azt?

Hihetőleg e hó közepén már tudni fogjuk azon napot, midőn a törvényhozás oly hosszasan zárva tartott termei megnyílnak, s ezáltal történetünkben egy, tán viszontagságos, tán szerencsés, de mindenesetre nevezetes korszak kezdődik.

Őrködjék felettünk a kegyes gondviselés, vezesse elménket, akaratunkat és a viszonyokat kedvezőleg!

Azonban ügyeljünk magunk is, hogy a *törvények által kiszabott mód szigorú megtartásával* oly követek választassanak, kik elveik

és jellemök által mindenben kezességet nyújtanak azon roppant felelősséggel járó hivatás hű betöltésére, mely mindig erős próbára vetette a közbizodalom ezen választottainak hazafiságát, bölcsességét és tapintatát, de – merjük állítani – sohasem annyira, mint éppen most.

Idő szerinti tehát a közönség figyelmét azon kérdésekre irányozni, melyek a követválasztásra vonatkoznak, vagy azzal kapcsolatba hozattathatók.

A P. Napló közelebbi számaiban lesz alkalmunk nézeteink továbbszövése.²

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1861. január 8., [1.] p.

² Kemény az elkövetkezendőkben számos vezércikket írt az új alkotmányos helyzet következményeiről, lásd például: január 10., 12., 16., 23. stb.

Pest, március 15.

Tudják önök, hogy a bécsi *kongresszus*, mely Franciaországot megalázta s a Napóleon családot trónvesztettnek nyilatkoztatá, harmadszor és utoljára határozott Lengyelország fölosztása iránt?

Mint hívé, végleg kitörölt egy államot az élők sorából.

I. Ferenc osztrák császár, meghatva a jegyzőkönyv általi nemzetgyilkolás idegenszerű és borzasztó tényétől, mint lelkiismeretes férfiú, a következő nyilatkozatot tétet: „*Őfelsége óhajtasát nemcsak tökéletesen kielégíti Lengyelország függetlenségének lengyel nemzeti kormányzás alatti visszaállítása, de még a legnagyobb áldozatra is kész volna a dolgok régi rendjének ezen idves restaurációjáért.*”

Porosz- és Oroszország nem oszták Ausztria nézetét.

A *kongresszus* tehát a ragadomány fölött osztoztató bírónak lőn; azonban világosan kimondá, miként az orosz, osztrák és porosz uralkodás alá vetett lengyelek képvisellel fognak bírni, s külön nemzeti intézményeik szerint igazgattatnak.

A hatalmaknak tehát önálló alkotmányt kellett volna lengyel tartományaik számára oktrojizni.

De e részben csak az orosz cár bírt kötelezettsége iránt eléggé friss emlékezőtehetséggel.

Ő a varsói királyságnak¹ alkotmányt adott.

¹ A lengyel kérdést a Napóleon oldalán hozott áldozataik miatt is rendezni kellett. A Napóleon által 1807-ben létrehozott, majd az 1809-es schönbrunni béké-

Miért nem elégíté ki az ily, magában véve *lojális* eljárás a lengyeleket, s miért vezetett forradalomra? oly kérdés, melynek mélységeibe merülni s a nemzetiségi érzelmek titkait, *misszióját* és csalódásait bonckés alá venni nem lehet egy rövid cikk tárgya.

Mindnyájan tudjuk, hogy a júliusi francia forradalmat² hamar követte a lengyel³ – de szerencsétlen eredménnyel.

A szabadságháborúk jogosultságát a siker szokta eldönteni, s éppen ennél fogva egy mindig megújítható perhez hasonlít, melynek elévülései nincsenek, s a görög nemzet, miután 4 századig ismerte törvényes urának a hó-

ben területileg megnövelt Varsói Hercegség középső és keleti részén kialakították a Lengyel Királyságot, amely perszónálunióban állt Oroszországgal. Saját parlamenttel, közigazgatással, hadsereggel, iskola-rendszerrel rendelkezett. I. Sándor cár lengyel királlyá koronáztatta magát, s Európa egyik legliberálisabb alkotmányát adta a lengyeleknek – barátja és munkatársa, Adam Jerzy Czartoryski közreműködésével. A bécsi kongresszus lengyelekkel kapcsolatos intézkedéseit voltaképpen Lengyelország negyedik felosztásának hívták – az 1772-es, 1793-as, 1795-ös után. (A lengyel vonatkozású jegyzetekért Kovács Istvánnak mondunk köszönetet.)

² Az 1830-as júliusi forradalom, mely véget vetett a Bourbon-ház uralmának.

³ A párizsi forradalom, de főleg annak visszhangjára, hogy Belgium kivált Hollandiából, I. Miklós cár haddal készült a régi rendet visszaállítani. Az intervenció sereg zömét a Lengyel Királyság hadserege alkotta volna. Ezt a lengyelek semmiképpen sem akarták. A cári hatalom ellen összeesküvő varsói hadapródok 1830. november 29-én robbantottak ki szabadságharcot a Lengyel Királyság fokozatos felszámolására törekvő uralkodó és köre ellen. A formális indok az volt, hogy I. Sándor cár ígérete ellenére az orosz birodalomba beolvasztott lengyel területeket nem csatolták a Lengyel Királysághoz.

dítót, a keleti kérdés minden megoldásai közt a bizánci trónt csakúgy fogja visszakövetelni, mintha tőle tegnap vették volna el.

II. Sándor császár a varsói közelebbi tüntetésekre nem felelt ostromállapottal.

S éppen e percben vesszük a távsürgönyt, melyben nevezetes engedmények nyújthatnak Lengyelországnak.

Nyelve elismertetik, a köznevelés körül jelentékeny reformok ígértetnek, s a helyi érdekeket és helyi szabadságot oly hűn védő helyhatósági önkormányzás be fog hozatni a Lengyel Királyságba, mely egyszersmind külön államtanáccsal lesz ellátva.

Az ország notabilitásai alkotmányozó gyűlésre hívatnak össze, s mi meg vagyunk ugyan győződve, hogy a pétervári udvar nem fog a szabadságnak Varsóban oly épületet emelni, mely az orosz birodalom önkény alatt élő lakosainak szemét kápráztassa kényelme, díszítményei, fénye s megdönthetlen oszlopcsarnokainak varázsa által.

De a varsói királyság abban mégis különbözni fog mind a porosz, mind az osztrák-lengyel birtokok állapotától, hogy jó vagy rossz, *de nemzeti és önálló beligazgatással leendő ellátva*; míg Ausztriában és Poroszországban a központosítás van divatban, s bár változtatja formáit, követelései a lengyelekre nézve is ugyanazok maradnak.

Valószínű tehát, hogy ezentúl Varsó lesz a mágnes, mely a régi Lengyel Királyság elszakított darabjait állandólag maga felé vonja.

Az új engedményekkel meg fognak-e a lengyelek elégedni? ez sokat függ a külviszonyok alakulásaitól.

Hihető, hogy kiindulási pontként elfogadják. S ha II. Sándor az idők intő szavát fölfogja, és ha megszűnik a katolicizmust a keleti hit és a lengyel nemzetiséget az orosz által gyöngíteni és elnyeletni akarni: akkor nem éppen tartozik a lehetlenségek közé még az is, hogy a szlavizmus az első alkotmányos államot láthatja kebelében megszilárdulni.⁴

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1861. március 16. [1. p.]

⁴Az 1830–1831-es lengyel szabadságharc leverése után I. Miklós lényegében felszámolta a Lengyel Királyságot, amelynek a neve maradt meg csupán, s némi közigazgatási önállósága, valamint vámhatár. Az 1863–1864-es lengyel szabadságharc leverése után a Lengyel Királyság látszatkülönállása is megszűnt, s neve Visztulai tartomány lett.

Az uniótörvényekről

I.

A Pesti Napló egyik közelebbi számában¹ azon meggyőződésünknek adtunk kifejezést, hogy az országgyűlés törvényessége Erdély részvéte nélkül kétségbe vonható, s az *inaugurale diploma* és az alkotmányunkra teendő királyi eskü aligha nem ütközik legyőzhetlen nehézségekbe.

De vannak olyanok is, kik vagy az unió *bevégzett* törvényességét gyanúsítják, vagy *opportunitását* tagadják. Vannak továbbá, kik mély meggyőződésből levén az egyesítés pártolói, azon óvakodásnál fogva, mellyel szeretünk tárgyait szoktuk a veszélyektől védeni, még arra is ráállanak, hogy a formák elleni gáncs és a nemzetiségi követelések elhallgatásáért még egyszer nyilatkozzék az erdélyi országgyűlés az unió mellett.

Hogy ezen tűzpróbát az unió szerencsésen kiállaná: erről egyénileg teljesen meg vagyunk győződve.

De csúszott-e a pozsonyi VII. és az azzal kapcsolatos kolozsvári cikkekbe valami oly formahiba, mely kevésbé tenné érvényesekké, mint a többi törvényeinket? ez az egyik kérdés.

A másik: vajon növekednének-e az opportunítás, a kor- és célszerűség esélyei az uniónak ismételt elfogadása által? s ha tán növekednének is, lehetne-e ezen tényt a magyarországi országgyűlés különös beleegyezése nélkül

¹ Az 1861. április 3-i szám vezércikkében, *Pest, március 30.* dátum alatt.

az erdélyi országgyűlésre ruházni, mely nem is létezhet azon esetben, ha az unió törvényes?

Nem mind túlfinomított suptilitások ezek, hanem egyrészen valódi aggodalmak s végmegállapodást igénylő életkérdések.

Úgy hisszük, hogy az országgyűlés tisztelt tagjainak és az ország nagyközönségének figyelmet érdemlő szolgálatot teszünk, ha az unió iránt fölmerült kérdések felől véleményünket kifejtve, alkalmat nyújtunk az ellenvéleményűeknek is nézeteik előadására, s ezáltal siettetjük a végeldöntést, melyre hosszasan várni nem lehet. Országgyűlésünk nemcsak az alkotmányt visszaállító, de alkotmányozó és koronázó is lévén, háromféle föladatot kompromittálhat, ha a szőnyegre vitt lényeges ügyek egészen kitisztázva nem fekszenek előtte. S mi lényegesebb, mint hazánk területi épsége?

Erdély a leopoldi hitlevél² óta 1848-ig csak személyi unióban volt Magyarországgal. Egyedül a Szent István koronájához tartozás eszméje fűzé egybe a nagyobb testvérrel, s hogy a szakadás még tetemesb legyen, a királyt nagyfejedelemnek nevezte, s a *pragmatica sanctiót* később és külön fogadá el.

Midőn I. Lipót győzedelmei Erdélyt a török véduralom lerázására kényszeríték, ezen önállóságához szoktatott s múltjára még büszke ország, *Apsolon*³ tanácsát követve, egészen a testvérhonba olvadhatott volna; de akkor az unió megaláztatásnak s még azonkívül a válásszabadság megsemmisítésének tekinteték.

² Diploma Leopoldinum; I. Lipót hitlevele 1691-ből; az ebben foglaltak szerint intézték Erdély belügyeit 1848-ig.

³ Absolon Dániel

Azonban az erdélyiek egy keserves század alatt, mely az alkotmányt elkobozva tartá, s még a sérelmek meddő elpanaszlására nyújtott alkalmakban is fukar volt – igen, a törvényeikből kifosztogatott és a vallásszabadságtól is elejtett erdélyiek kezdék érezni a Magyarországgal szorosabb kapocs szükségét, s kivált 1790 óta az unióra törekvés számos kísérleteivel találkozunk.

Nem szándékunk az egyesülés ügyének *peripetiáit* közleni; de annyit állíthatunk, hogy az 1847–8-i VII. cikk tárgya amily lelkesedést gerjesztett Erdélyben, szintoly teljesen előkészítve vala a kedélyekben, s a hazafi törekvések főcéljául már régóta ki volt tűzve.

Annyira nem veszítheti el becsérzetét a Pesti Napló, és az ország nincs annyira a meghunyászkodás és szolgaság dialektikájához rákényszerítve, hogy erőszakot téve lelkiismeretünkön, tanácsosnak tartsuk még azt is színleni, mintha az 1847–8-i cikkek törvényességéhez valami gáncs és gyanú férhetne.

Ha e törvények törvénytelenek volnának, szakítsuk szét egész törvénykönyvünket, mert ez esetben azok is bitorlott tekintéllyel bírnak, s még a koronás királyok *szentesítése* sem nyom hitelességi bélyeget a magyar alkotmány egyetlen tételére sem.

Óvakodunk tehát a VII. cikk legalitásának bebizonyításához járulni. Mert a közérzületet inkább tiszteljük, hogysen miután a nemzet az utolsó pozsonyi diétának törvényalkotási és V. Ferdinándnak *szentesítési* jogát soha kétségbe nem vonta, most azzal fárasszuk olvasóink figyelmét, hogy harmincegy cikk közül éppen a *hetediknek* érvényességét tárgyaljuk.

Ahelyett egyedül csak azt vizsgáljuk: mit tartalmaz a VII. cikk.

E cikk 1. §-a szerint azon királyi hivatalosok, kik a legközelebbi erdélyi országgyűlésre meghíva voltak, a főrendi táblán üléssel és szavazattal ruháztatnak föl; ide nem értve a kormányzók s királyi tábla tagjait.⁴

A 2. § szerint „Erdélyt – a visszakapcsolt részeket ide nem számítva – a legközelebbi hongyűlésen 69 szavazat illeti”.

A 3. § e szavazatösszletet kiosztja a törvényhatóságok közt.

A 4. § meghagyja a felelős miniszteriumnak, hogy „az összegyűlendő erdélyi országgyűléssel és az unió ügyében Erdély részéről már kinevezett országos bizottmánnal tegye magát érintkezésbe”: mindenestre pedig úgy az egyesülés teljes végrehajtására szükséges lépéseket tegye, mint szintén e tárgyban kimerítő törvényjavaslatokat terjesszen a legközelebbi hongyűlés elébe”.

Az 5. §-ban vezérelvül mondatik ki: hogy „Magyarhon Erdély mindazon törvényeit, melyek amellet, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni s fönn tartani kész”.

A 6. § két nyilatkozatot tartalmaz: először

⁴ „Erdélyben a kormányzók testületileg szokott volt az országgyűlés ülésein jelen lenni, de csak a fontosabb tárgyalások alkalmával: mégpedig vagy előre tudtul adván e szándékát, vagy a rendek által hivatva meg, a szőnyegre hozott kérdések a közönségesnél nagyobb hordereje miatt.

Az erdélyi k. tábla tagjai az országgyűlési vitatkozásokban részt vettek, szintúgy mint a többi országgyűlési tagok.” (Kemény Zsigmond jegyzete.)

azt, „hogy ama rendelkezések, melyek a volt erdélyi diéta királyi hivatalosainak a magyar főrendi táblán ülést és szavazatot adnak, s amelyek az erdélyi képviselők számát és törvényhatóságok közötti fölosztását szabják meg, az összeülendő *erdélyi országgyűlés megegyezésétől föltételeztetnek, és csak provizórikus természetűek*”;

másodszor, a 6. § még azt is kinyilatkoztatja, „hogy ha Erdély az uniót elfogadta, *azontúl az erdélyi érdekek képviseltetésének elrendezése az egyesült törvényhozás föladata leend*”.

A VII. törvénycikk nem akarta Erdélyre erőltetni az egyesülést. Erre nem is lett volna joga; ámbár a leopoldi hitlevél sohasem igttattaték be a magyar *Corpus Juris*ba.

Következőleg bármely törvényes önmagában a cikk, foganatosítása csak az erdélyi országgyűlés beléegyezésének törvényességétől függ.

A kérdés súlypontja tehát azon nyugszik: *vajon az 1848-i erdélyi diétának az egyesülést elfogadó törvénycikkei bírnak-e a törvényesség minden kellékeivel?*

Mert ha bírnak, akkor nemcsak az egyesülés bevezetett tény, de még azon kérdésnek eldöntése is a most összegyűlt magyarországi törvényhozás illetékességéhez tartozik: *hogy ezentúlra Erdély minő cenzus és a nemzetiségi igények minő kielégítése mellett képviseltessek a mi alsóházunkban? továbbá, hogy minő tagokkal szaporítsa a főrendek koszorúját?*

Ha ellenben az 1848-i erdélyi törvények a törvényesség minden kellékeivel nem bírnak, akkor nemcsak az unió kérdése, de annak minden feltételei is egy újabban egybehívan-

dó erdélyi országgyűlés végzéseitől vannak fölfüggesztve.

íme a *punctum saliens*.

Különös jelleme a lefolyt tizenegy évnek, hogy mikor a jogról és igazságról beszélünk, kénytelenek vagyunk még nem akarva is megbélyegezni a Bach-rendszert.

E rendszer emberei hol a rosszindulat ösztönéből, hol a korlátolt eszűség rövidlátásával üldözték azon adatokat, mikből a történetírás a forradalom és az azt megelőzőt idők felől részreghajlatlan ítéletet mondhatott volna.

Rögeszméjük volt irtani az emlékeket, mint-ha ezáltal csökkenthetnék a gyűlöletet, s mint-ha a közbékéltenség a tudomány számára szükségelt adatok apasztásával szintén apadna.

Ily eljárás fejt meg, hogy most a mívelt, sőt szakembereknél is gyakran hiányzanak oly okmányok, melyek a forradalom előtt mindenki kezén forogtak volna.

Ebből eredt, hogy midőn némelyek az unióra vonatkozó erdélyi törvénycikkeket formahiányokkal vádolták, ezen állítás megcáfolása az első fölemlítés alkalmával nem volt oly könnyű, kivált Pesten, mint aminő szokott vala lenni hasonló esetekben.

Pedig az erdélyi I. és II. törvénycikk semmivel sem áll hátrább a törvényesség tekintetében, mint a magyarországi VII.

Vegyük bár vizsgálat alá.

II.

Amily bőven alkotó Erdély a nemzeti fedelmek korában a törvényeket, oly csekély az osztrák ház alatt szentesített törvények összlete.

Mert azon kívül, hogy a lipóti hitlevél óta országgyűlések ritkán tartattak, aggodó formásgokkal volt a törvények hozatala egybekötve.

Ha a törvény szerkezete iránt, sok föl- és leírás után, egyértelműség eszközölték a diéta és az uralkodó közt; ha ez a törvényt *megvizsgálván, helybenhagyván és megerősítvén* leküldé, hogy az országgyűlésen *fölolvastassék, kihirdetessék és hitelesíttessék*; ha az országgyűlés a fejedelmi akaratnak hódolva, a törvényt fölolvastatá, kihirdetett, s az elnök és ítélőmesterek aláírásával és a nemzet pecsétjével megerősíté: csak akkor haladt a törvény azon válságos fordulaton, hol vagy a végső formáson is átesve – de ami ritkán történt – engedélyt nyert arra, hogy az életbe léphessen; vagy pedig szép csendesen az udvari kancellária levéltárába betétték, hogy heverjen, míg elavul, s a megváltozott viszonyok miatt senkinek rá szüksége nem leend.

Ezen fordulaton a *szentesítés* vala, melylyel az uralkodó által megerősített, a rendek által pedig kihirdetett és hitelesített törvényeknek el kellett láttatniok; bár rendszerint vagy sohasem, vagy csak évtizedek múlva részesültek e szerencsében.

A '48-i mozgalmas idő hatott ugyan arra, hogy az uniót a VII. cikk értelmében elfogadó erdélyi törvény kivételes gyorsasággal nyerje meg a szentesítést; azonban e gyorsasághoz nem csatlakozott semmi formahiba, mely érvényének megtámadására ürügyet szolgáltatna.

V. Ferdinánd 1848-ban május 29-re hirdetett Kolozsvárra országgyűlést, főleg a VII. cikk fölött hozandó határozat végett.

A rendek közegyetértéssel fogadták el az uniót, s másnap a kész törvénycikket megerősítés végett föl is terjesztették.

Őfelsége jan. 10-én Innsbruckban azt megerősíté oly meghagyással, hogy a rendek kihirdetvén és a szokott módon hitelesítvén, küldjék vissza legfelsőbb királyi szentesítés végett.

A rendek a megerősített törvényt közgyűlésökben fölolvasták, kihirdették, s az elnök és ítélőmesterek aláírásával és a nemzeti pecsétekkel megerősítvén, jún. 19-én, aláza-
tos fölírás mellett őfelségének be is mutatták.

Erre pedig őfelsége július hó 11-én a törvényt *jóváhagyta*, és *királyi levelébe szóról szóra befoglalván, azt szentesíté* és a törvények sorába *igtatta*.

Ily ténnyel szemben a világ legnagyobb szofistájának sem volna lehetséges az egyesülést elfogadó kolozsvári tc. legalítására árnyat vetni.

A 73 képviselőt mind nem láttuk ugyan az 1848-i országgyűlés padain; mert a szászok többnyire kimaradtak, ámbár pecsétjük csak úgy rá volt nyomva a megerősített törvényre, mint a magyaroké és székelyké.

A szász a magyarországi diétától féltette nemzeti közgyűlését és statútumait, pedig a pozsonyi VII. és a kolozsvári I. c. védpajzsa alatt az önkormányzást sérthetetlenül megőrizhette volna: míg elveszté azt az osztrák központosítás alatt, melyet saját érdekeinek félreismerésével segített elő, s bár csatlakozását még el sem ismerte, mint reméljük, vissza fogja nyerni azt a felelős magyar minisztérium visszaállításakor.

A román értelmiség egy része azért kíváná az unió kérdését egy erdélyi országgyűlésen új eldöntés alá vonni, mert az 1848-i törvényhozásban részt nem vett. Az kétségtelen tény, hogy a román nemzet azon nagy többségének, mely az úrbéresek⁵ sorába tartozott, éppen az uniót elfogadó erdélyi törvénycikk adta meg a politikai jogokat a következő szakokban: *„valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbe léptetve van, ugyanaz ugyanazon módon, itt is, e hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül örök és változhatlan elvül elismertetik, és az evvel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníttatnak”* – de midőn az erdélyi 1848-i országgyűlés a népet s ezáltal a román nemzet legnagyobb részét az alkotmány sáncaiba bevette, vajon éppen a demokráciától, melyet megalapított, várhatta-e, hogy azon törvénye érvénytelennek tekintessék, melyben az unióért van indokolva a népképviselő.

Valóban, a románok csakoly joggal tarthatják az erdélyi 1848-i törvényeket érvénytelennek, mégpedig azon okból, mert hozatalában részt nem vettek – aminő joggal mondhatják a magyarországi volt úrbéresek érvénytelennek az 1847/8-i törvényeket, melyek által szabadá lettek s politikai befolyással bírnak.

Ezen sajtóságos logika szerint, valahányszor a reformok a politikai jogot szélesbítik, kockáztatva van a régibb törvények érvénye, s Anglia, ha új választókat nyer, mindig számot

⁵ Akik jobbágytelek használatáért jobbágyi szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak 1848 előtt.

tarthat rá, hogy törvényei – melyek e választók befolyása nélkül hoztattak – megszűnnek kötelező erővel bírni, s csak a mozdulatlan konzervatizmusban van kezesség a törvények szentsége iránt.

Hova vezet e logika!

S hova vezet éppen oly nemzetiségek által használtatva, melyeknek jövője éppen abban fekszik, ha a haladásnak nincsenek visszariasztó válságai, melyek a veszélyek félelme miatt tanácsossá teyék a csökönyösséget!

Az unió úgy, amint az megállapítva van az 1847/8-i VII. s az 1848-i kolozsvári I. és II. cikk által, törvényes és bevégzett tény, mely nem szorul sem új meghányásra, sem új szentesítésre.

S ha a mostani magyar országgyűlés azon hitben van, hogy míg az erdélyi követek nincsenek meghíva, addig törvényeket hozni sem lehet – e hitével csak Magyarország területi épségének megvédése mellett buzog, s azon téren áll, melynek elfoglalására a király a koronázási eskü által szokta magát kötelezni.

III.

Erdélynek csak közös törvényhozása lehet Magyarországgal, melynek felelős minisztériuma szintén aláírta az Innsbruckban szentesített 1848-i I. cikket.

Ha *Erdély országgyűlés* címe alatt bármi tárgyban tanácskozatot tartana, végzései csakoly törvénytelenek és érvény nélküliek volnának, mint azon összejöveteleké, melyeket a Corpus Juris *konventikulumoknak* azért nevez, hogy megbélyegezzon.

Viszont ha Magyarország Erdély részvéte nélkül törvényt hozna, nemcsak nagy politikai

hibát követne el, de az illetékesség határain is túlterjeszkednék. Ily lépést csak Erdély megzavart belviszonyaiból támadt kényszerűség menthetne; mert például egy föllázadt vagy idegen csapatoktól megszállott tartománynak részvéte a törvényhozásban a rend visszaállításaig pihenni szokott.

Azonban hasonló eset most nincs szónyegen.

Miután tehát Erdély *törvényhozási uniója* az 1847/8-i VII. és az erdélyi 1848-i I. cikk által kétségtelen és semmi elfacsarást nem tűrő tényként áll előttünk: folytatni fogjuk e két törvénycikk *analizálását*, hogy tisztába jöjjünk az iránt is: vajon a *kormányzás, közkezelés és törvénykezés* tekintetében minő határokig terjed az unió? s mi tartaték fenn Erdély *autonómiája* számára?

Nem száraz és untató kérdés ez: mert véleményünk szerint egyenesen ettől függ, hogy: Erisz almáját⁶ nyertük-e ajándékkul Erdély által, mely ádáz küzdelmekre ingerelhet? vagy pedig a szeretet és egymásra támaszkodás azon zálogait, melyektől nemcsak belfejlődésünk szerencsés üggyfolyama függ, de sok részben még azon visszahatásnak természete is, mely a *keleti* kérdés megoldása által minket fenyeget vagy kecsegtet.

Az 1847–8-i VII. cikk 4. §-ában a minisztérium kötelességévé tétetik az egyesülés tárgyában kimerítő törvényjavaslatokat terjeszteni a legközelebbi hongyűlés elébe; az 5. § pedig így szól: „Magyarhon Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek *amellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a*

⁶A vizsály magva.

nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni és fönntartani kész”.

Ezen szempontokat fogván föl az erdélyi országgyűlés az I. törvénycikk 2. §-[á]ban, 30 tagból álló országos bizottmányt nevezett ki gróf Teleki Józsefnek, és ennek meg nem jelenhete esetében báró Kemény Ferenc elnökle alatt, oly utasítással: hogy a teljes unió részletei iránt a m. minisztériumot világosítsa föl, *„Erdély érdekének Magyarországéba illesztésén közremunkáljon és a közelebbi közös hongyűlésre a minisztérium által e tárgyban előterjesztendő törvényjavaslatra anyagot adjon”.*

A *közelebbi* közös hongyűlés, melyen az országos bizottmány munkálódása alapján az unió teljes foganatosításáról törv.-javaslatnak kell előterjesztetni, nem más, mint éppen a most megnyílt.

Valószínűleg az erdélyi rendek a *közelebbi* közös hongyűlés alatt nem is értették a törvény szentesítése előtt már egybegyűlt 1848-it; de ha azt értették volna is, a dolgok természete hozza magával, hogy a szétoszlott országgyűlések be nem végzett munkáinak örököse: a rá következő országgyűlés.

S eszerint az 1848-i erdélyi bizottmány kötelessége munkáját elkészíteni s használat végett a magyar kormány elébe terjesztetni, hogy ez törvényjavaslatot készíthessen az unió teljes foganatosítása iránt.

De hányan vannak még e bizottmányból életben? s hányan nem vonultak vissza a tevékenység küzdhomokjáról aggkoruk vagy a körülménynek kényszere miatt?

Jósika Miklós, a kedvelt író s hű hazafi, a száműzetés kenyerét eszi. A magyar Akadémia

volt elnökének s Erdély kormányzójának⁷ kimúlása napját a veszteség nagysága miatt lapjaira följegyezte a történezszer, hogy az utódok századokig emlékezzenek rá. *Kemény* Dienes, az ellenzék vezérszónoka, *Szász* Károly, a tudomány és közélet mezején ragyogó tanár és képviselő, *Bethlen* János, Erdély legbelátóbb államférfia s a két ország által ünnepekt nevé *Wesselényi* Miklós több jeleseinkkel együtt nincsenek többé, s a 30 számból álló országos bizottmány a halál tizedelő keze által már annyira megapasztaték, hogy tagjainak fele alig gyűlhetne össze.

És mennyit változtak azóta az idők? mennyi új igények nem léptek föl kihallgattatást kérve, sürgetve?

Az 1848-i erdélyi törvény a magyarországit követvén, kimondá ugyan e haza minden lakosaira nézve *nyelv-* és *valláskülönbség* nélkül a jogegyenlőséget; de ennek praktikus keresztülvitele a *nemzetiségi* igényekkel összhangzásban, ha valahol, úgy Erdélyben nehéz s mindenekfölött bonyolult kérdés.

Részint tehát a bekövetkezett halálozások miatt, részint a román nemzetnek, mely az 1848-i törvény által szerepre és befolyásra van hivatva, jogos követeléseieért, részint pedig a görög nem egyesült hit érdekeinek tekintetbe vételeért szükséges, hogy a harmincos bizottmány kiegészítették, és a hiányzó tagok Erdély sajátserű viszonyainak szem előtt tartásával neveztesse nek ki.

Országos bizottmányt csak országgyűlés alakíthat, s csak az pótolhatja új választások által a hiányzó tagokat.

⁷Teleki Józsefnek

Erdélynek törvényes országgyűlése nem lehet.

Tehát a magyarországi közös törvényhozáásra szállott örökségül a jog azon bizottmány kiegészítésére, mely az unió teljes foganatosítása iránt anyagokat gyűjteni és tervet készíteni fog.

De lehet-e addig a bizottmányt kiegészíteni, míg az erdélyi képviselők országos termükben meg nem jelennek?

Úgy hisszük, hogy ha egyéb tekintettől elvonatkoznánk is, tanácsos volna őket bevárni, mint akik a helyi viszonyok részletesb ismertetével bírnak.

E megjegyzés után haladjunk tovább fejtegetéseinkben.

Midőn az erdélyi 1848-i I. törvénycikk L. §-[á]ban⁸ intézkedés tételik a Magyarországgal egyesülés minden részleteinek végeldöntése iránt, ugyanakkor a 3. § elhatározá, hogy a törvényhozásilag történendő *végelrendezésig a kormányzás, közigazgatás és igazságszolgáltatás* mennyiben egyesíttessék Magyarországgal s mennyiben maradjon Erdély kezében.

a) Az udvari kancellária funkciója teljesen megszűnend, s annak egész hatásköre a magyar minisztériumra megy át.

b) A kormányzék – természetesen a minisztérium alá helyezve – régi szerkezetében marad.

c) Az igazságszolgáltatás folyama és személyzeti szerkezete is ideiglenesen az 1848-i helyzetben tartatik.

⁸ Nyilván nyomdahiba; a már említett 2. §-ról lehet szó, amely az „eggyé alakulás” részleteivel foglalkozó bizottság kinevezésére vonatkozik.

Tehát a királyi tábla folytatja működését. És Erdély is kénytelen lesz az országbírói értekezlethez hasonló módon a politikai jogegyenlőséggel és az ősiség eltörlésével összhangzásba hozni régi anyagi, alaki és büntető jogrendszerét.

Hogy ez az igazságügyi magyar miniszter törvényes fölügyelete alatt történend, önként értetik; miután a megszüntetett erdélyi kancellária a hosszas *úzusnál* fogva körülbelül oly hatósággal is bírt, minővel az alkotmányos országokban a felelős igazságügyi miniszter van fölruházva.

d) az egyházi, polgári, katonai és kincstári igazgatás tekintetében a nádornak és a magyar minisztériumnak hatósága Erdélyre is kiterjesztetik.

Íme, az unió föltételei és határai az 1848-i I. törvénycikk szerint, melyet V. Ferdinánd szentesített, s mind az erdélyi illető egyének, mind pedig a magyar minisztérium tagjai aláírtak.

Legyen szabad még egy cikkben e pontok politikai horderejének magyarázatára visszatérni.

IV.

Miért történt, hogy mikor Erdély *a közös országgyűlésben* Magyarországgal egybeolvadt és a *kormányzás s igazságszolgáltatás körül a legfelsőbb intézkedés jogát végleg átadta a magyar felelős minisztériumnak*; ugyanakkor *ideiglenesen megtartá mind kormányzékét, mind pedig királyi tábláját?*

E nagy kérdésre kell felelnünk, hogy olvasóink előtt álljon egész terjedelemben nemcsak a szentesített uniótörvények rendelkezése, de politikai iránya is.

Ki ne ismerné a nemzetiségi kérdések európai fontosságát?

Hogy a bécsi kongresszus durva keze, mely az országokat kíméletlenül vagdalta szét, s életető elv nélkül csak gépészetileg alkotta össze; hogy a nemzeteket lenéző és göggel tipró diplomaták eljárása, a visszahatás kimaradhatlan törvényeinél fogva, az elnyomott nemzetiségek elégtelenségét, követeléseit és forradalmi hajlamát folyvást táplálta és erősíté: az, úgy hisszük, semmi kétséget sem szenved.

Hogy a bécsi kongresszus által megalázott Franciaország hivatva volt az ellene hozott végzések érvénytelenítéseért az elnyomott nemzetiségek rokonszenvét megnyerni és kizsákmányolni, de e hivatást még a júliusi dinasztia⁹ sem fogta föl: ezt a lengyel és olasz forradalmak története is tanúsítja.

Hogy az osztrák kormány a Sz. István koronája alatt élő nemzetiségeket az 1848-i törvények ellen föllépni segítette, s hogy midőn a Bach centralizációjának szabadkény szerinti *objektumává* lőn a birodalom, akkor ugyanazon kormány a nemzetiségek általa kikiáltott jogegyenlőséget csak a *germanizálás* és az *egyenlő leigáztatás, csak a szolgaság és jognélküliség formáiban tudta létesíteni: ez mindnyájunknak friss emlékében él, s úgy-szintén az is, hogy az ily politika temérdek gyúanyagot gyűjtött össze miellenünk, s bár nem akarta, még sokkal többet a Lajtán túl lakó német elem ellen.*

El kell tehát ismernünk, hogy a bécsi kong-

⁹ Az 1830. júliusi francia forradalom által hatalomra került „polgárkirály”, Lajos Fülöp „dinasztiája”, az Orléans-iak.

resszustól kezdve Bach rendszeréig a reakció Európa különböző részeiben igen sokat tőn mind az elnyomás, mind a csalfa ígéretek által a nemzetiségek fölizgatására és a nemzetiségi követelések kifejtésére.

Eközben az orosz is szellemi és anyagi terjeszkedés végett szorgalmasan előkészíté az óhitű s többnyire szláv eredetű népfajok általi fölbontását az európai Törökországnak.

Csak az hiányzott még, hogy Franciaország egészen fogja föl azon sorsteljes hivatást, mely számára a bécsi kongresszus okmányainak francia érdekek elleni és a nemzetek jogait tekintetbe nem vévő iránya által előkészítve, sőt határozott vonalokkal kijelölve lőn.

Lajos Fülöp dinasztiajának bukása s az éretlen szocialisztikus kísérletek és eszmeszegény reakcionárius törekvések miatt hamar elviselt köztársaságnak egy státuscsin[y] általi megsemmisülése a Napóleonidákat emelte trónra.

III. Napóleon, midőn a leszorított pártokkal ki nem békülhetett, és a régi uralkodóházakban a legitimitás és népfelség közti ellentétért őszinte szövetségeseket nyerni nem remélt, a forradalomnak, melynek teremtménye és legyőzője volt, szabályozójává és propagandistájává lőn.

Ezen helyzetében okvetlenül a bécsi kongresszus által rendezett európai súlyegyennel kell élethalálra harcot vívnia.

Ő a harcot megkezdette, és folytatja, bár még nyíltan be nem vallá.

Első táborzása az olasz háború volt, s ez a többi hadjáratok természetét is jellemzi, s jellemzi főleg azon törekvést: hogy Franciaország, midőn a bécsi kongresszus építményeinek

széthordását tűzi ki hivatásul, maguk a nagyhatalmak között mindig tudjon szövetségest találni; de egyszersemind az *elnyomott nemzetiségek* védelmezőjeként léphessen föl.

Nincs szándékunk a francia császár eljárásairól *apológiát* írni.

Csak azt tudjuk, hogy egész Európában föl vannak izgatva azon nemzetek, melyek legitim jogaik által kielégítve nem érzik magukat; továbbá, amelyek *legitim* jogokkal nem bírván, elnyomottaknak neveztetnek; végre, amelyek több államban élnek szórványoson, vagy több állammá vannak földarabolva, s még a politikai szabadság által sem hiszik nemzeti egységök hiányát kárpótoltnak.

Mindenik, helyzetének sajáttsága szerint, különválni, egyé alakulni, vagy ha csekély száma miatt elég erővel nem bír, konföderációba lépni, s ha szórványossága miatt még erre sem képes, akkor legalább nemzetiségét védő külön statutárius jogokkal bírni akar.

S jelentkezzék bár e törekvés szabadságháborúkra készülődésben, vagy a politikai jogegyenlőségen kívül a nemzetiségi jogegyenlőségnek is követelésében, III. Napóleon föllépése óta demokratikus színben mutatkozik, s az 1789-i nagy eszmék zászlója alá kíván vonulni.

A nemzetiségi párt sürgeti, hogy valamint 1789-ben az arisztokratikus előjogok szétrontrására az egyenlőség kiáltatott ki, szintúgy most a történelmi jogokra hivatkozó nemzetek ellenében *minden nemzeti egyediségnek teljes és elévülhetlen jogegyenlősége ismertessék el.*

Állítja, miként ugyanazon eszméből foly a

tiltakozás a *hódító nép legitimitása és a társadalmi osztályok előjogai ellen*, s aki 1789-nek hódol, az kétségbe nem vonhatja, hogy *elidegeníthetlen jog az egyén és a nemzetiségek egyenlősége*.

Ezen irányú filantropikus és polgárisodási szempontból ekként formuláztatik: *mentessék meg minden nemzeti egyediség az emberiség nagy családja számára, és saját nyelvének kifejtésével fejlődjék s haladjon a műveltségben*.

A nemzetiségek törekvéseinek politikai végcélja, vagy ha úgy akarjuk nevezni: ábrándja, nagyravágyása – két egymástól különböző, de egyenlőn destruktív eszmén nyugszik.

Az egyik eszme ez:

Alkossanak az egymás mellett lakó kisebb nemzetiségek – mégpedig leginkább etnográfiai alapon – *szövetséges államokat vagy államszövetséget*, hogy az *egynyelvű nagy államokkal szemben* is fönntarthassák függetlenségüket.

A másik eszme ez: *Érezzék mindig melegebben az egytörzsű és rokon nyelvű nemzetiségek a szorosabb egymáshoz tartozás szükségét, s e szükségnek adjanak politikai kifejezést is*.

Az első eszme a kisebb nemzetiségek föl szabadításával szétbontaná a nemzetközi szerződések nagy részét, s lényegesen megváltoztatná Európa földabroszát és a hatalmak viszonyait.

A másik eszme, mely a pánszlávizmus mellé pánromanizmust és pángermanizmust teremtene, az erők legóriásibb összpontosítása volna, mégpedig a szabadságnak vagy szolgál-

ságnak oly nagy és változó sikerű diadaljárataival, minőkről most a legmerészebb képzelet sem álmodozik.

Az eszmék salaktisztítója és aranymérője az idő maga.

Mi még most csak azt érezzük, hogy a nemzetiségi kérdés nem csupán téveszmék és tisztátlan törekvések műve, s nem is oly dolog, mely ellen biztos *antidotum* volna a politikai szabadság.

Önálló cél az, mely bármi más vívmány által nem lehet sem kipótolva, sem lefegyverezve.

S mint korunk sajtósági törekvése, oly élesen van a történelmi joggal szembeállítva, mint volt a reformáció a XVI. században.

Küzdelmei a csatatéren nemrég kezdődtek el.

S hogy mikor köttetik meg westfaliai békéje?¹⁰ ezt a jövőendő titokleple fedi.

De az akkori és mostani helyzetekben egy lényeges különbség van: hogy ti. a XVI. század leghatalmasabb uralkodója, V. Károly, a reformáció elleni visszahatás élére lépett; míg most III. Napóleon a nemzetiségi mozgalmak élén áll, hogy részint szabályozza, részint saját céljaira használja föl.

Ránk nézve, kik a történelmi jog terén állunk, de a nemzetiségi törekvések iránti erős rokonszenvvel vagyunk egyszersmind áthatva; ránk, magyarokra nézve, a kedvezőtlen időjelek dacára is, tán kevesebb válsággal fog járni azon európai nagy alakulás, mely a nemzetiségek fölszabadításának címe alatt a török

¹⁰ A vesztfáliai béke a harmincéves háborút zárta le, 1648-ban.

birodalmat szétbontani, Európa földabroszát megváltoztatni és a román eredetű népeket szorosabban összekötve, Európában vezérsze-
repre emelni akarja.

De hogy a Szent István koronája alatt levő területen mentül csekélyebb legyen a rázkódás, arra okvetlenül szükséges:

1-ször, hogy *a történeti jogokkal nem bíró nemzetiségek* méltányos igényeit kivétel nélkül teljesítsük;

2-szor, hogy *a történeti jogokkal bíró nemzetiségek* jogait, habár kedvenc eszméinknek vagy féltett érdekeinknek megrövidítésére szolgálnának is, egész hűséggel tartsuk föl, sőt oltalmazzuk is.

Ha korunk legújabb törekvésének magaslátáról a múlt századok tőlünk távol fekvő eseményeire tekintünk, látni fogjuk, miként *Erdélyben a nemzetiségek oly sajátságos viszonyban állottak egymáshoz*, melyet jelenleg azon népiségek akarnak maguk részére kivívni, melyek nem bírnak sem annyi becsomjjal, sem annyi erővel, hogy külön állammá óhajtsanak alakulni, s ennél fogva ama *legitim nemzetiséggel*, melynek hatalma alá tartoztak, föderalisztikus alapokon szeretnék viszonyaikat rendezni, de az állami egység föltételei mellett.

E népiségek ti. azt kívánják, hogy a *politikai egyenlőség mellett a nemzetiségi jog-
egyenlőség is biztosíttassék számukra.*

Ámde a nemzetiségi jogegyenlőségnek szeretett vagy gyűlölt elmélete, az óhajtott vagy rettegett *korolláriumokkal* együtt, akkor is megvolt Erdélyben, midőn Európa ily ügybajjal nem foglalkozott.

Tekintsünk madártávpontról e nagy kérdésre, hogy átérthessük horderejét az 1848-i erdélyi I. törvénycikk 3. §-a következő sorainak: *Erdélyben a közigazgatás és igazságszolgáltatás folyama és személyzeti szerkezete a közelebbi közös közgyűlés általi elrendezésig jelen helyzetében marad.*

—
Erdély három, előjogos és külön területtel ellátott nemzetből állott; a magyar, a székely és a II. Géza által gyarmatosított¹¹ szász nemzetből.

A magyar a megyéket bírta, hol egyébiránt a lakosság többsége alkalmasint mindig az oláh vagy román nép volt, mely semmi nemzetiségi előjoggal nem dicsekedhetett, ha a *kenézség* – bírói hatóság – hamar elavult jogait annak nem vesszük.

A székely azon földet tartá meg *territóriumként*, melyre vagy Etele, vagy az avarok birodalmának fölbomlásakor menekült, s melyet csodálatos vitézséggel és szerencsével meg tudott oltalmazni.

A szászok a Géza által nekik ajándékozott s akkor csak kevés számú oláh- és besenyőtől lakott területet tekintették sajátuknak; de idők folytán még más, bár csekély telepítésekkel is növekedtek.

Az erdélyi *magyar föld* közigazgatási szerkezete, magánjogi és törvénykezési rendszere általában olyan arisztokratikus volt, mint a magyarországi.

A *Székelyföld* ősi szokásait és törvényeit megtartá. Lakosai eredetileg egyenlők és

¹¹ Értsd: betelepített.

szabadok voltak s utóbb is egyénileg mind nemeseknek tekintettek. Jogviszonyaikba sokáig nem csúszott be a hűbériség semmi arisztokratikus vegyülete, s a székely örökési jog mindig más szabályokat követett, mint a magyar. Fiörökös nemlétében a leány fiúsíttaték. Felségsértés és honárulás miatt nem szállott az elítélt birtoka a fiskusra, és a magvaszakadaskor a szomszédot illette a birtoköröklés. – Erdély szomorúbb napjaiban a vagyonos székely elnyomta a gyöngébbet, s bizonyos osztálykülönbség alapjait veté meg. De ezen részletek tárgyalásunkon kívül esnek; valamint az is, hogy *Hadik* tbk.-nak sikerült a *mátéfalvai [sic!] siculicidium*¹² által a székelység egy részét határőrvidékké alakítani.¹³

A *Szászföld* közigazgatási szerkezete a városi rendszer volt; mégpedig legszélesebb demokratikus alapokon. Évek múltával azonban a patriciátus kiemelkedék; de anélkül hogy létezése jelentékeny nyomait hagyta volna hátra, csakhamar a hatalmat a nepotizmusra csodálatos szívóssággal támaszkodó *bürokratizmusnak* adta át.

A szász várost és vidéket – mit együtt széknek neveztek – zártkörű törvényhatóságnak annyiban nem lehetett tekinteni, amennyiben

¹² „A nép máig is ezen latin kifejezéssel említi a fegyvert felvenni nem akaró székelyek legyilkolását.” (Kemény Zsigmond jegyzete.)

¹³ Kemény pontatlan, Hadik Andrásnak nincsen köze a madéfalvi veszedelemhez, ő a székely ezredek megszervezése és Buccow tábornok halála (1764. május 18.) után kerül Erdélybe mint katonai parancsnok, királyi biztos és a főkormányshék vezetője. Az ő nevéhez kötődik a Moldvába menekült székelyek bukovinai letelepítése.

a statutárius főbb jogok a nemzet közgyűlésén gyakoroltattak.

Végre a szász anyagi és alaki jog a német értelemben vett római jogon alapult.

Erdély három nemzete az oláh lázadások miatt – ha jól emlékszünk – még Zsigmond király¹⁴ idejében *egy szövetséget kötött*,¹⁵ melynek nem volt politikai célja, hanem csak *védelmi*, vagy – mint a románok mondják – *elnyomási*.

E szövetség a törvénykönyvekben unió neve alatt fordul elő, s igen kérjük olvasóinkat össze nem téveszteni közös szabadságunk és állami fölvirágzásunk azon nagy tényezőjével, melyet 1848 vívott ki, s mely szintén uniónak hívatik.

Az előjogos nemzetnek a néplázadások elnyomására alakult szövetkezése idők folytával megváltoztatá föladatát, s a nemzeti fejedelmek korában már az állam alapjogai védelmezőjeként, sőt az egyeseken elkövetett önkény megtorlójaként is szerepelt.

Különösen a fejedelmi hatalom ellenőrzése végett az „aranybullában” kikiáltott fegyveres fölkelés jogához majdnem hasonlót vívott ki magának.

Az 1630-i törvényben az unió főbb feladatai következők: A négy bevett vallás szabadsága közösen védessék. A három nemzetből álló ország akármelyik nemzete szabadságán és előjogain ejtett sérelmek közsérelemnek tekintessenek. A törvényhatóságokon, községeken, sőt egyes egyéneken elkövetett jogsér-

¹⁴ János Zsigmond

¹⁵ Valójában az 1437-es Budai Nagy Antal-féle felkelés leverése után; a kápolnai unió.

tések is egyértelműleg orvosoltassanak.

Az 1630-i törvény az orvoslás módját ekként jeleli ki: „A *sérelmes nemzet* requirálván a két más nemzetet, ezek tartozzanak hitek és kötelességek szerint mindjárt megtalálni a fejedelmet és tanácsosait a panaszkodó nemzetiségnek megbántódása fölül; sőt *minden úton és módon* a három nemzet egymásnak oltalommal és segítséggel tartozzék lenni.”

A községeken és egyéneken ejtett sérelmek orvoslása végett törvényhatósági körlevelek által szólíttatnak föl a testvérnemzetek törvényhatóságai.

Az unióra az ország rendei esküt tettek le, s az 1630-i eskü, mely az *Approbatába* igtattaték, száz évnél tovább volt hatályban; ámbár egyik pontja szerint az esküt letevő egyén és nemzet csak addig ígér hűséget a fejedelemnek, míg ez a beigtatáskor kiadott fejedelmi „conditiókhoz”¹⁶ hűn ragaszkodik.

Erdély történetében van ugyan arra is példa, hogy a három nemzet közös gyűlésben tanácskozott; de általában véve az unió semmi szervezettel nem bírt, s ahelyett hogy állami intézménynek tekintetnék, inkább csak a testvériségnek, a nemzeti egyenjogúságnak és érdekközösségnek minden ünnepélyes alkalomkor eskü által megújított kinyilatkoztatása volt.

Ellenben a három nemzet közül a székely, midőn vagy a közügyek fontossága, vagy a rajta elkövetett sérelmek kívánták, Agyagfalván nemzeti gyűlést tartott, határozatokat hozott,

¹⁶ „A magyarországi inaugurale diplomához hasonló természetű okmány.” (Kemény Zsigmond jegyzete.)

fölkeléseket rendezett, s gyűlései bizonyos szervezettel voltak ellátva.

A szász nemzeti gyűlések pedig jelentékeny pénztárral, s legalábbis oly kiterjedésű *statutárius* jogokkal bírtak, mint Magyarországon a horvát nemzeté.

Ezenkívül mindenik nemzetnek külön címere és pecsétje van, s az országcímer a három nemzet címeréből, és az országpecsét, mellyel a hozott törvények megerősítettek, a három nemzet pecsétjéből volt összeállítva.

Midőn Buda bevétele után az erdélyi fejedelmek kora lejárt, és I. Lipót mint magyar király Erdélyt a Szent István koronája alá visszatéríté, nemcsak biztosítá a három nemzet egyenjogúságát, de azon alaptörvényben, melyet *lipóti* hitlevélnek neveznek, még a *kormányzéki és más főbb hivatalokban is e három egyenjogú nemzetet és a négy bevett vallást egyenlőleg megosztotatá.*

Igen belemerülnénk a törvények analízisébe, ha ezen osztotatás módját előadnók.

Csak azt jegyezzük meg, hogy mentől több tért nyer az abszolutizmus, annál inkább ragaszkodtak a nemzetek, ha már egyéb jogikat nem gyakorolhatták, legalább egyenlő képviseltetésökhöz a főbb hivatalokban. S viszont mentől több tért nyert az alkotmányosság, annál inkább igyekezett az országgyűlés, mely a kormányzéki és a több főhivatalokra a *választás címe alatt* tulajdonképp csak *kandidált*, akként tenni e kijeléléseket: hogy a hivatalok betöltésénél a nemzetiségeknek nemcsak jogegyenlősége, de érdekei és rokonszenvei is teljes kifejezést nyerjenek.

Erre a törvényen és a politikai belátáson

kívül még vallásos kötelesség is buzdítja a honatyákat.

Mert az unióra – melynek az 1744. évi VI. cikk által leginkább csak a tettleges ellentállásra vonatkozó sorai töröltettek ki – minden országgyűlés megnyitásakor esküt letenni kötelesek voltak. –

Tudjuk, hogy az 1848-i törvényeknek három nagy vívmánya van, melyet sem a magyar nemzet ellen mesterségesen szított szenvedélyek nem képesek tőlünk elvitatni, sem a mellünkre szegzett szuronyok és a hatalom minden rémítései nem tudnának velünk megtagadtatni.

A három vívmány:

1. A független és felelős magyar kormány életbeléptetése s ezáltal régi alkotmányos jogaink állandó, de soha hűn végre nem hajtott követeléseinek teljesítése.

2. Erdély különszakadása által megcsonkított területi épségünknek visszaállítása.

3. A jogegyenlőségnek kihirdetése, a közterhek közös viselésével, az örökváltsággal s az alkotmányosság *demokratikus* átalakításával együtt.

Erdély egyesülése Magyarországgal, mint tudjuk, a pozsonyi VII. és a kolozsvári I. cikkben van kimondva.

E törvénycikkek egyenlő érvényűek, s ennélfogva egyiknek is egyetlen ígéje sem magyaríztathatnék félre vagy áldoztathatnék föl a másik kedvéért.

Mindkettőjük szelleme szerint a nagy *unió* megsemmisítette a középkorban alakult erdélyi kis uniót, mely az előjogos nemzeteket közvédelemre egyesítette.

Nem a székely, nem a szász és nem az erdélyi megyék magyar nemessége s polgári rendje egyesül 1848 óta a haza alkotmányának védelmére és a jogokon ejtett sérelmek orvoslására: hanem Szent István koronájának minden tagja, az összes nép.

A kis unió eltemetett; örököse a nagy.

A román, melynek föllázadása adott a három nemzet szövetségének első lendületet, a *jogegyenlőség* elvénél fogva az 1848-i II. cikkben meghatározott *cenzus* szerint szintúgy részt vesz a törvényhatósági és az országgyűlési választásokban, mint a szász, mint a székely, mint a Királyhágón túl és innen lakó magyar, mint a kárpáti rutén, mint a bánási szerb, mint a szepességi német.

Ez oly elvitathatlan tény, melyről szólani sürgősen szükséges.

De kérdés: vajon midőn Erdély 1848-ban a politikai *jogegyenlőséget* a magyarországi törvények elfogadása által megnyerte, nem mondott-e le éppen ezért a nemzetiségek *egyenjogúságáról*, mely százados történetén átfonódik, s állami életének alapföltétele volt? S ha arról le nem mondott volna, kérdés: vajon a pozsonyi VII. c. 5. §-ának azon szavai, melyek szerint Magyarország elfogadni s fönntartani kész „Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek amellet, hogy a *teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők*”, magukba[n] foglalják-e mindazt, mit az erdélyi nemzetiségek régibb törvényeik nyomán a *bevett vallások és nemzetiségek egyenjogúsága* érdekében követelhetnének?

A felelet e kérdésekre nézve igen egyszerű.

Az egyenlőség elvéből következik, hogy a görög nem egyesült hitvallás, melyet a román népesség nagy többsége vall, nem lehet kevesebbé jogosult, mint a négy másik keresztény hit, mely 1848-ig előjogosított helyzetben vala.

Az egyenlőség elvéből következik továbbá, hogy a román nemzet osztozik azon egyenjogúságban, melyből 1848 előtt nemzetiségileg ki volt zárva; de ellenben a nemzeti egyenjogúságnak tárgyai csak azok lehetnek, melyek a pozsonyi VII. cikk 5. §-ának alkalmazásaul az 1848-i kolozsvári I. törvénycikk 3. §-ában a későbbi törvényes intézkedésekig, bizonyos intézmények fönntartása által, szintén fönntartva és biztosítva vannak.

A szóban forgó 3. § pedig, az udvari *kancellária funkcióján* kívül, mely rögtön megszünte[te]tett, a többi *közigazgatási és igazságszolgáltatási* hatóságok folyamát és személyzeti szerkezetét meghagyja az előbbeni helyzetben.

Alkalmazzuk ezt a három nemzet *territóriumára*.

A magyar territóriumon – a királyi és az úgynevezett taxális városokról nem is szólván – rögtön szemünkbe ütközik a megyerendszer, mely közigazgatási, rendőri, törvénykezési és statutárius jogokkal bír, szintűgy mint a magyarországi; de autonómiája, személyzeti szerkezete és tárgyalási módja a lipóti hitlevelen s az erdélyi fejedelmek alatt szentesített törvénykönyveken kívül főleg az 1791-i XII. cikk által szabályoztatnak.

Ezek tehát egyképp kötelezik a *megyéken lakó románokat és magyarokat*, de a teljes jogegyenlőség elvének sérthetlen alapján.

Elismerjük, hogy a XII. törvénycikk nagyon alkalmatlan, s kivált a tisztviselők szabad választását a bosszantásig korlátozó; de azért mégsem kételkedünk bevallani, miképp, fájdalom! létezik, s érvénnyel bír mindaddig, míg a magyarországi közös törvényhozás el nem törli.

De midőn a XII. cikk alkalmatlan voltát említettük, azon meggyőződéstől valánk áthatva, hogy ha az alkotmányos élet kellékeitől elvonatkozván, csak a nemzetiségi érdekeket mérlegeljük, akkor e cikkel a román nemzet teljesen meg lehet elégedve: mert a hivatalok betöltésénél, vallásánál fogva, aránylag jelentékeny előnyökben részesül.

A *Székelyföldön* csekély számmal lakik a román.

Azonban ezen területen a székely municipális rendszer, mely a legszabadabb intézmény, és a székely magánjog vált az ő közös tulajdonává.

Igaz ugyan, hogy a Székelyföldön – mely elméletileg sem *jus regiumot*, sem *jobbágyságot* nem ismert – az úrbéri viszonyok megszüntetésekor az örökváltság malasztja nem terjesztették ki azon, bár nem számos családra, mely robotot s más úrbéri tartozmányokat teljesített. Mindenike zsellérnek tekintették, miután a Székelyföld saját természeténél fogva szabad.

De e terű egyiránt nehezedék székelyre és nem székelyre, melyet midőn mi mint a nemzetiségi kérdéstől merőben független tényt említünk, nincs szándékunk az erdélyi 1846-i törvényhozásnak nézeteit dicsérni.

A *szász territórium* székekre és vidékekre van osztva, s mint már említettük, városi rendszerrel bír, mely az egész székre kiterjed. Né-

mely szék a másodrangú erdélyi megyéknél nagyobb, míg némelyiknek területe alig halad meg 5 négyszegmértöldet.

A székek fölött áll a nemzeti gyűlés – universitás –, melynek joghatóságát a lipóti hitlevél elismerte, és az 1791-i XIII. cikk teljeseen visszaállítja.

A Szászföldön a románok majdnem annyian vannak, mint a németek, s midőn egy eredetileg demokratikus és csak a visszaélések-nél fogva a bürokraták kezébe jutott rendszer közös tulajdonosai, saját életrevalóságuktól függ, hogy azt a szabadság és politikai egyenlőség irigylésre méltó művévé restaurálják.

A mondottak szerint tehát a negyedik nemzet, ti. a román, mely az 1847/8-i VII. és az 1848-i kolozsvári I. cikk által az egyenjogósított nemzetek területe sorába lépett, a más három nemzetiség szerint három közigazgatási és magánjogi rendszer osztályosává lőn. Ezen osztály része pedig a kolozsvári országgyűlés II. cikkében meghatározott cenzusnak és az öt bevett vallás számára biztosított *szám szerinti* jogegyenlőségnek alapján van szabályozva.

A román nemzetnek nem volt soha külön territórium, s ezt adni az 1848-i országgyűlésnek jogában sem állott. De egy csoport oly szervezetbe lépett bele, melyben nagy, sőt ha anyagi előhaladásra törekszik, rövid idő alatt döntő befolyása lehet; mert a II. cikk csekély *cenzusa*, csak valamennyire szorgalmas nép-nél is, a *suffragium universaléhoz* hasonlít.

A román nemzet, oly államban, mely történelmileg a nemzetiségi elméletre építették, anyanyelvét megszorítások nélkül használhatja.

Nehéz volna tehát megmondani: hogy mit kívánhat többet? –

Legközelebbről a megszüntetett második oláh ezrednek határőrvidéki kerülete, *Naszód*, mely 33 ezer lakost számlál, külön törvényhatósággá tételét, azon gondolattal, hogy a román nemzet számára külön *területté* alakíttassék. Elfogadja-e a magyarországi közös törvényhozás e változtatást, s ha elfogadná, mi hasznuk leend abban a románoknak? azt eldönteni nem tudjuk s nem is akarjuk.

Áttérünk az erdélyi kormányzásokra, melynek – a magyar minisztérium legfelsőbb intézkedési jogainak éppen tartása mellett – a kolozsvári I. törvénycikk 3. §-a szerint, közigazgatási és személyzeti szerkezete *ideiglenesen* épségben tartatott.

Hogy e ténynek minő egybekötötése van a nemzetiségi kérdéssel és a vallások jogegyenlőségével, az kitűnik, ha a kormányzók alakítására vonatkozó törvények szavait idézzük; előrebocsátva, hogy Erdélyben a kormányzók tagjait az országgyűlés választotta.

A lipóti hitlevél VIII. pontja így szól: „Megengedjük kegyelmesen, hogy azok, kik kormányzóságra, az erdélyi katonaság hadvezérségére... és belső tanácsosságra választatnak, megerősítés végett előnkbe adassanak, hogy a különböző nemzetek álláspontja annál csendesebben maradjon.”

A lipóti hitlevél IX. pontja a bevett vallások szám szerinti egyenlőségét követeli a belső tanácsban (kormányzókban), s még ezenkívül a szebeni királybíró, ki egyszersmind a szász nemzet grófja, ezen minőségénél fogva a kormányzók tagjának tekinti.

Vége az 1791-i XX. cikk rendeli, hogy a sarkalatos hivatalok – s ezek közé tartoznak a kormányzók tagjai – megüresedésének esetében a rendek „mindenik bevett vallásból a választandó hivatalra voksok többségével három személyt válasszanak[,] s azt a királyi ki nevezés végett fölterjessék”.

Tehát a kormányzók alakításánál az egyenjogú nemzetek és az egyenjogú vallások érdekeit és követeléseit *numerikus* egyensúlyozás által kellett kielégíteni.

Ez egyike vala a legbonyolultabb és legtöbb nehezteléseket eredményező feladatoknak.

Az unió szentesítésével megszűnvén az erdélyi országgyűlés, megszűnt a kormányzók tagjainak választása is.

De éppen a nemzetiségi és vallásos érdekek féltékeny és aggódó megóvásáért a kormányzók hatósága és szervezete fönntartatott, s a kolozsvári I. törvénycikk 4. §-a a minisztérium legfelsőbb intézkedési jogaihoz még csak azt csatolá, hogy elmozdíthassa a kormányzók egyes tagjait, kik ekkorig csupán *halálozás* vagy *nyugalmaztatás* által szűntek meg hivataloskodni.

Vége még érintenem kell, hogy a királyi tábla, mely a magyar és székely területen támadt perek tartományi főtörvényszéke, az erdélyi jogviszonyok sajátosságai miatt hagyaték meg.

—
Bevégezvén az uniótörvények magyarázatát, cikkeink eredményét röviden egybe kell foglalnunk.

A következő tételket konstatíroztuk:

Az egyesülési törvénycikkek kivétel nélkül oly szentesítéssel bírnak, mint sok százados

alkotmányunk bármelyik évben s bárminő körülmények közt hozott törvényei;

E törvények egymást egészítik ki, s minden szavaikban sérthetlennel;

Szerintök Erdély külön országgyűlési joga megszűnt, a közös magyarországiában olvadván föl;

S midőn Erdély képviselője nem hivatott meg a jelen országgyűlésre, ez területi épségünk ellen elkövetett oly tény, mely sérelmi tekintetben tökéletesen egyenlő ahhoz, mint ha Magyarország dunántúli vagy tiszáninneni területe nem hivatott volna meg;

Következőleg most még a magyar országgyűlés nincs is törvényesen konstituálva.

Mi az unió többi részleteit illeti:

Kifejtettük, hogy a pozsonyi és kolozsvári törvénycikkek által *együttesen* fönntartatott a jogegyenlőség politikai elve mellett még az erdélyi történelmi nemzetiségek és bevett vallások teljes egyenjogúsága is, azon hozzáadással,

Hogy ezen egyenjogúságban részesítették a román nemzet és a görög nem egyesült is.

Fönntartattak végre a nemzetiségek külön törvényhatóságai egész szerkezeti minőségökben, és a közös kormányzók.

Fönntartatott a székely s magyar nemzet számára a királyi tábla.

Ellenben megszüntették az udvari kancellária, s annak mind kormányzati, mind pedig főtörvényszéki funkciója a magyar független és felelős minisztériumra ruháztatták át.

A kolozsvári I. és II. törvénycikknek a kormányzók, a törvényhatóságok és a királyi tábla fönntartására vonatkozó intézkedései *ideigleneseknek* vannak kinyilatkoztatva, azon

értelemben, hogy a közös országgyűlés teendője közé soroltatott a *teljes egybealakulás részletei iránt* törvényt hozni.

Hogy a föladat megkönnyíttessék, országos bizottmány neveztetett ki *Erdély érdekeinek a Magyarországi]ba illesztése iránt* javaslatot készíteni.

E bizottmány tagjai száma a halálozások által rendkívül megapadván, szükséges, hogy a jelen országgyűlés új tagokat nevezzen a régiekhez.

Az új tagok kinevezése továbbá azért is szükséges, mert az 1848-i törvények elveinek következtetésében, a román nemzet és a görög nem egyesült vallás egyenjogúsággal ruházván föl, az országos bizottmányban kellőleg képviseltetendők.

Midőn a bizottmány beadja munkálatát s az törvényhozási objektummá válik, akkor meg lehet változtatni mindazt, mi az unióra nézve igen szűk vagy igen tág intézkedésnek tekintetik; de addig az 1847/8-i VII. és az 1848-i I. és II. törvénycikkek minden betűje szent és sérthetetlen.

Kemény Zsigmond: *Az uniótörvényekről*.
Lenyomat a Pesti Naplóból. Pest. Emich Gusztáv, Magyar Akad. nyomdász, 1861, 28 p.

Pest, június 24.

A bécsi lapok közül azok, melyeknek két kiváló tulajdonok van: ti. bárgyún gyűlölnék minket és magukat a kormánytitkokba avatottaknak hiszik; ezen bécsi lapok megint azt állítják: hogy *a feliratot az udvar el nem fogadja, a küldöttség kihallgatást nyerni nem fog, és általában az országgyűlés ignorálta által büntettetik.*

Ha érdemes kollégáink az ily hírt csak azért koholták, hogy az okozott kellemetlen benyomás országgyűlésünket a felirat kézbesítésének módjára nézve a külső illem szabályait sértő eljárásra csábítsa; akkor e fortély nem volt egészen ügyetlenül kigondolva, bár célját el nem érte.

De ha a bécsi lapok e hírt csakugyan nem koholták, hanem hiteles értesítések után közlik, már ezen esetben meg kell vallanunk, hogy az osztrák kormány politikája most készül egyik legnagyobb botlását elkövetni.

Mi óhajtottuk volna Deák fölirati javaslatának változtatás nélküli elfogadását.

Mi azt sem kívánjuk tagadni, hogy a cím miatti vita oly *quiproquo*, oly – ha akarjátok állítani – balfogás vala, mely bizvást elmaradhatott volna.

De végtére is egy *konvencioniai* kérdés – kivált miután a „felség” címe Európa egyik nagyhatalmasságára nézve sem lehet sértő – szolgálhat-e okul oly eljárásra, melynek hordereje veszélyes és kiszámíthatlan mind Magyarországra, mind a birodalomra nézve?

A kormány konyhája körül sütköző bécsi

zsurnaliszták állíthatják ugyan, hogy ha az országgyűlés a külső illem bizonyos mellőzésével járt el, magának tulajdonítsa, midőn visszatörlesul lenézetik, midőn halálra fog ignoráltatni. Állíthatják, hogy e lépés végtére is csak nemleges természetű, s csak azon ténynek kifejezése, miként a gyöngédtelenség kímélytelenséget szokott maga után vonni.

Azonban minden mélyebben látó politikus nemcsak a kímélytelenséget, hanem a *provisorium* leggyűlöltebb nemeit s a végmeghasonlás rémalakját fogná ezen eljárás eredményeiben föltalálni.

Tehát ignoráltatik az országgyűlés, anélkül, hogy eloszlássék: ugyan mit tesz ez? Talán azt teszi-e, hogy *el fog oszlani önmagától?* vagy tán azt, hogy oly törvénytelen helyzetbe sodortatik, melynél fogva *konventikulumnak* tekinthető, s következőleg minden merészebb szavaiért és tetteiért a rendes büntetőtörvények szigorát vonhatja magára?

Nézetünk szerint éppen ezen két eset közül egyik sem történhetik meg.

A képviselők ti. három évre vannak választva.

S az országgyűlés hatalmas testület ugyan, de mégsem tehet semmi olyast, mi világos törvények szerint az ő hatáskörén kívül esik, s ami tisztán a fejedelmi jogok közé van sorozva.

Tudatik pedig, hogy az országgyűlés összehívása és feloszlata fejedelmi jog.

Az országgyűlés törvénytelen ténre lépne akkor, midőn magát akár *permanensnek*, akár *feloszlottnak* nyilatkoztatná ki.

Tanácskozataiban szüneteket tarthat ugyan; de ha a maga módja szerint nem oszlatik szét, há-

rom évig – akarva, nem akarva – kénytelen munkálkodását folyamatban levőnek tekinteni.

S ha *salvus conductusa* van ma a képviselőnek és a felsőházi tagnak; ha szónoklataiért pörbe nem fogathatik: e joga nem fog csorbíthatatni azáltal, hogy az országgyűlés létezése *ignoráltatnék*. Nincs oly törvény, s nincs oly törvényszék, mely egy el nem osztatott országgyűlés jogosultságát megszüntnek tekintse az által, mert egy felíratra a válasz késik vagy megtagadatik.

És ha ez így van, képzelhető-e az a sajátos helyzet, mely szerint az uralkodás megszakít minden viszonyt egy oly testülettel, mely a törvényszerűség oltalmazására van hivatva, s megszakít anélkül, hogy egyszersmind e testületet széteszlassa? Avagy nem azt tenné-e ez, hogy a hatalom, midőn a viszonyok erejénél fogva kénytetve hiszi magát kivételes, sőt tán erőszakos szabályokra támaszkodni; ugyanakkor a nemzet általa ignorált képviselőt mint egy fölhívja, hogy ellene folyvást küzdjön tiltakozásokkal, manifesztumokkal s mindazon fegyverekkel, melyekkel egy elnyomott, egy kigúnyolt, de népszerű és jogos hatalom szabadon rendelkezhetik?

Vagy tán azon nézetben vannak a bécsi urak, hogy a mellőzés, az ignorálás vissza fog hatni a közvéleményre, s az ország minden részeiből bizodalmatlansági nyilatkozatok özönlendenek a képviselőházba, és saját küldőik által lesznek megtagadva azok, kik egy *etiketti* kérdést kellő tekintetbe nem vettek, s a felíratból kitöröltek oly *indigitatiót*, melyet célszerűbb lett volna benne hagyni?

Mi nem kételkedünk ugyan az iránt, hogy

az ország többsége örömmel fogadta volna a fölirati javaslat épségben tartását, de arról viszont meg vagyunk győződve, hogy az országgyűlés *halálra ignorálása* a legbiztosabb mód volna az országgyűlés határtalan népszerűségén kívül még arra is, hogy a legszélsőbb nézetek emelkedjenek a többiek fölébe.

De legyen elég ennyi egy képtelen hír illusztrációjára.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1861. június 25., 1. p.

Pest, március 17. 1862

Mily tevékenyek voltunk tavaly. Mennyit sűrögtünk, mozogtunk, oráltunk, restauráltunk, meetingeztünk, terveztünk, reméltünk, aggódtunk, s izgattuk magunkat és a közvéleményt!

Hát most miért nem tesszük azt? mondja egy kitűnő költőnk és szerkesztőtársunk.

Mert nem lehet.

Vagy tán amit tavaly egész instrumentáció mellett harsányan énekeltünk, mondjuk el most suttogva, s hol a suttogás is árthatna, kihagyásokkal és a szavak helyett elköhhögéssel?

Ha tavaly mozsarakkal durrogtattunk, miért ne sütnénk el, ti. élénkségünk jeléül, de csak vaktöltéssel, egy-egy pisztolyt? S ha ez sem volna tanácsos: tehát akkor pattogtasunk ostorral vagy ujjainkkal. Hisz azok is adnak hangot? S pedig hang a fő dolog!

Tavaly arcunk piros volt, s ha most már nem az, mázsoljunk rá egy kevés kármint – hisz úgy pirossá lesz, s a külszín minden.

Ez magában jó tanács volna, s csak attól függ, kinek adatik.

Úgy vélem, a magyar nemzet büszke, önérző és nyíltszívű. Midőn alkalma volt véleményét szabadon megmondani, sohasem tartózkodott vissza sem nézetei kifejtésétől, sem kívánatainak, sérelmeinek és követeléseinek határozott és szabatos előterjesztésétől.

E természete annyira ismeretes, hogy szójárassá is vált, s valamit *magyarán* megmondani annyit tesz, mint nyersen, igazán és utógondolat nélkül szólani.

De ha a magyar nemzet nem titkolódzó is, tud, ha kell, *hallgatni*, s érzi, hogy vannak pillanatok, midőn a szenvedőleges magatartás szóno ki erővel bír, mert mély érzés és önérzet jele.

Múltunk fényes példákat mutat föl arra, hogy a fáradhatlan tevékenység és megfontolt hallgatás esélyeinek kilesésétől függ a siker.

Aztán igen sokat lehet belőlünk gyártani; de mégsem lehet alkalmatlan sollicitátorokat, sürge tervkovácsokat, s oly élénk tettvágyúakat, kik minden lében kanalak akarnának lenni.

Értettem Horn¹ logikáját, midőn haragudott, hogy a megyék miért szüntették meg önmagukat, s a nemzet miért adott fel majd minden elfoglalt pozíciót.

Ez a vád, bár én nem osztom, legalább egy összefüggő politikát sejtet.

De megvallom, nem értem, hogy így, amint most vagyunk, miként és mily célra reprodukáljuk en *miniature* a tavalyt? s honnan merítjük a függőben levő nagy kérdésre nézve az indítványozási *élánt* és *bőséget*?

Ha nem csalódom, tavaly az október 20-i diploma szelleme és intenciója által oly helyzetbe jutottunk, melyben szabadon és törvényes formák szerint nyilatkozhatott a nemzet arról, hogy Magyarországot miként lehet a *közmegelegültség* megnyerésével kormányozni.

Erre a válasz két feliratban közölteték, s legrövidebben összevonva, így hangzik: Magyarország a jogkontinuitás és az 1848-i cikkek elismerése mellett kormányozható törvényesen és közmegelegedéssel.

¹ Horn Ede

Ezzel szemben föl lőn állítva a jogfolytonosságnak a forradalom és a rákövetkezett hódítás általi megszüntetése. Most október 20-a és febr. 26-a van szőnyegen.

Az országgyűlés elosztatása után, ha jól emlékszem, még semmi kérdés nem intéztetett hozzánk, s e részben tehát nincs is mire felelünk és mit fejtegetünk.

Következőleg azok, kik az országgyűlés nézeteiben nem osztoznak, pártkötelességet teljesítenek, vagy lelkiismereteket nyugtathatják meg, ha indítványoznak, ha terveket készítenek, s ha a meghamisítottnak vélt közvélemény helyett a szerintők igazira hivatkoznak. Más országokban is ez a szokás.

De az egészen eredeti eljárás volna, ha azok, kik a jogfolytonosságban hisznek, s abba teljesen belefoglalják a '48-i törvényeket is, és ennél fogva a két fölirat nézpontjait tették magukévá; most már csak azért, hogy legyen élet és pezsgés, indítványozásokhoz, formulázásokhoz kezdenének, s vitézül kivernék saját magukat saját pozícióikból.

Vagy hát indítsunk rendszeres hadjáratot a 47-esek, az október 20-asok, a febr. 26-osak ellen: tanácsolhatnák nekünk, 48-asoknak.

Aki közülünk újonc, és még nem volt alkalma e kérdések felől nyilatkozni; ám tegye.

De nekünk, kik véleményünket már többször, és nem hatás nélkül mondtuk el, e részben óvatosaknak kell lennünk, mert a közönség új nyilatkozatainkat bágyadtaknak, elburkoltaknak, sőt kétértelműeknek is fogná találni, s e hiányokat a körülmények helyett könnyen ránk róhatná.

Nem kárhozzatjuk tehát azokat, kik az *idén*
a *tavalyt* en miniatúra reprodukálni akarják; de
szükségesnek nem tartjuk példájukat követni.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1862. március 18., [1. p.]

Pest, március 19-én

Saguna püspök őméltósága folyó hó 15-én fényes román követség élén tisztelgett a kancellárnál.¹

Az ünnepélyes fogadtatást a Sürögöny² után mi is adtuk, vegyes tudósításaink rovatában.

A követség célja vala a magyar kancellária támogatását kikérni a románok azon óhajára nézve, hogy *egyházi ügyeik a szerbekétől* elkülönöztessenek.

A püspök úr ősi jogokra hivatkozott, s csak *restitutio in integrumot*³ kíván, midőn a román nemzet számára külön metropolitát akar.

Távol van tőlünk, hogy egy, általunk pontosan nem ismert ügyben határozott véleményt kívánjunk mondani.

Inkább csak a nyerendő fölvilágosítás kedvéért kockáztatunk néhány kérdést.

Vajon a románoknak a velök egyhitű szerbektől különválása, mint csak kísérlet is, nem fog-e e két nemzet közt a politikai téren szintén súrlódást idézni elő? Nekünk, magyaroknak, tulajdonképp semmi okunk nincs a karlovici patriarchátus ügye mellett kardoskodni; de szívünkben sajnálnók, ha a volt Vojvodinában a szomszéd a szomszédal heves civódás közt élne, s tán hosszabb ideig, mint előre belátni lehet.

Továbbá, Saguna püspök mellett majdnem egyenlő mennyiségben találunk román tekintélyekre Magyarországból és Erdélyből.

¹ Forgách Antal grófnál

² 1860 decemberében indult kormánylap.

³ Az eredeti állapot visszaállítását.

Vajon azt jelenti-e ez, hogy a román nemzetnek a Királyhágón túl és innen lakó kapacitásai meg vannak győződve, miként nemcsak az egyházi, de a politikai érdekek is javasolják a szorosabb egyesülést, s hogy a románokra nézve az 1848-i pozsonyi és kolozsvári uniócikkek nemcsak azért fontosak, mert hozott és szentesített törvények, de azért is, mert mi, ha csak a nemzeti önzés mértéke szerint számítunk, Erdély által csupán 600 ezer lelket fűzünk magunkhoz, míg a románoknak majdnem hasonló Magyarországon lakik?

A püspök úr által vezetett küldöttségben két bukovinai egyént is találunk: az egyik birodalmi tanácsos és archimandrita; a másik pedig alkapitány.

Vajon ez urak jelenléte azt mutatja-e, hogy a követség nemcsak a Szent István koronája alatt élő románokat akarná egyházi adminisztráció tekintetében egyesíteni, hanem általában a románokat, ahol csak megkaphatók? S ha csakugyan ily nagyobb hordereje volna a követség kérelmezésének, vajon ez régi jogokból folyna-e, s csak a püspök úr által említett *restitutio in integrumot* tartalmazná-e?

Még van egy kérdésünk; de a követség tagjai közül többet személyesen ismervén, azt felesleges említenünk.

Meg vagyunk tudniillik győződve, a követség nem azt kívánja, hogy a magyar kancellár egy rendelvénnyel határozza el a román egyházi ügyeknek elkülönítését. Mert ezen eljárás nem volna alkotmányunkkal összhangzásban.

Aztán a magyar kancellár, ha a szerbektől elkülönítné is a románokat, ebből még nem válnék patriarchátus; mert ha az uniótól elte-

kintünk, akkor a szoros értelemben vett Magyarországán nincs elég kelethitű román egy patriarchátus számára: föltéven, miképp e legfelsőbb egyházi méltóság alatt azt érti a követtség, amit a keleti hitűek rajta értenek.

Tehát az erdélyi kancellárnak⁴ is külön kellene arról intézkedni, ha a románok egyesítése legcsekélyebb mértékben is alterálná az erdélyi nemcsak vallásos, de politikai ügyeket is; miután Erdélyben a vallásügy szorosán összefügg a politikával, és visszahat súlyban, számarányban még a politikai szervezetekre is.

Továbbá nem hisszük, hogy a kelethitű szlavónoktól elválás kérdésébe bele ne vegyítse magát a horvát kancellár;⁵ kinek aztán ezen ügyben tett lépéseit a horvát országgyűlés subsummálná, ha azok az alkotmányos formák mellőzésével történnének.

Végre, ha a két bukovinai tag jelenléte irányt és törekvést képvisel; akkor az államminiszternek és Reichsratnak is kellene szerepelni, minthogy Bukovina hozzájuk tartozik, s követei a szűkebb Reichsrat padjain ülnek.

Tehát a románok egy külön patriarchátusban egyesítése, mihelyt pátens, privilégium vagy rendelvény alakjában történnék, négy helyen ütköznék az illetékességi kérdésbe, négy helyt taláztatnék sérelmesnek, ti. a bécsi Reichsratban, azután a pesti, zágrábi és kolozsvári országgyűlésen.

Valamint azt hisszük, hogy a követségben a bukovinaiak csak tisztesség kedvéért vettek részt, szintűgy át vagyunk hatva azon meggyő-

⁴Nádasdy Ferenc grófnak

⁵Ivan Mažuranić

zódéstől, miszerint a román deputáció csak azt óhajtja, hogy a magyar kancellár a valóban nehéz kérdést tanulmányozva, a magyar országgyűlés számára előmunkálatot készítsen.

A román követség, midőn tisztében eljár a nevezetes föladat kivitelének nehézségeibe mélyedt, lehetetlen, hogy észre ne vette volna, miként a megoldás, ha szükséges és eszközölhető, akkor legkönnyebben az 1848-i unió végrehajtása által történhetik.

Mert akár egy alku létesüljön a patriarchátusnak a két nemzet közötti alternálására nézve, akár pedig a teljes különszakítás kísértessék meg, annak szerencsés esélyei a háromféle országgyűlésen hármias arányban apadnának; pusztán a kormányi intézkedés által pedig sok jogos érdekeket sérthetnek, s a definitív rendezést hátrább vetnék, mint első tekintetre látszik.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1862. március 20., [1. p.]

Pest, jan. 26. 1865

A horvát országgyűlés – mint állítatik – egyszerre fog a magyarral megtartatni. A félhivatalos lapok a Lajtán innen és túl azon okból vélik szükségesnek, hogy Zágrábban előbb történjenek az országgyűlésre előkészületek, mint Pesten, mert – szerintök – a horvátoknak nincs jogérvényes választási törvényök; ellenben nekünk van – az 1848-i.

A báni értekezlet számára a kormány oly szerepet jelölt ki, minő az esztergami „Prímási értekezlet”-re ruháztatott volna, ha az ott megjelent egyének az oktrojírozásra magukat hivatva érezték vala, s egyhangúlag nem fejezték volna ki ragaszkodásukat a törvényesen alkotott és szentesített 1848-i V. cikkhez.¹

A báni értekezlet, mint tudjuk, február 4-ére hívatott össze. Tagjainak száma csak 42; míg az 1860-inak, mely szintén ideiglenes választási szabályokkal foglalatосkodott, 55 volt.

A horvátok a mostani báni értekezlet tagjai sorában keresik Erdődi János és Draskovics² grófok, úgyszintén Ozegovics Metell báró nevét; de nem találják fel. Kiszámították, hogy a volt báni értekezlet tagjai közül 32 hagyatott ki, s a horvát ellenzék – miután sorából egyedül csak *Mrazovics*³ hívatott meg – a konferencián jelen nem léte által tűnik fel.

Némelyek attól tartanak, hogy a februári

¹ Az 1848. évi, az országgyűlési követeknek népképviselőlet alapján való választásáról intézkedő V. törvény-cikk a horvátországi követek számát is megszabja.

² Juraj Drašković gróf

³ Matija Mrazović

oktrojírozás a cenzust emeli feljebb, s a képviselők számát szállítja alább. Némelyek ellenkezőleg azt reménylik, hogy a báni értekezlet, ismerve az ország hangulatát, nem fog a közvélemény ellenére szerkeszteni választási szabványokat.

S végre van oly párt is, mely a báni értekezletet szükségesnek azért sem tartja, mert az 1848-i V. cikket Horvátországban célszerűnek, sőt teljes érvénnyel bírónak is tekinti.

Varasdi levelezőnk erre vonatkozó tudósításából csak néhány részletet közlünk:

„Varasd, jan. 23-án, 1865.

A báni értekezlet hírére Varasd és Körösd megyék több alkotmányos érzelmű és tekintélyes férfiai egy köztiszteletben álló vezérünknel a vélemények kicserélésére összegyűlni készültek, és ugyancsak a mai napon össze is gyűltek.

A horvát nyelven tartott megnyitóbeszédben ki lőn emelve, hogy a báni értekezlet összehívó rendelet magánegyének által akar oktrojírozni választási rendszert, holott ez csak törvényesen egybehívott és választott nemzetgyűlés elébe tartozik. Az 1848-i törvények alkotásában részt vettek a horvát nemzet követei is. Ezen, a horvát követekkel közösen alkotott törvényekben meg van alapítva Horvátország mikénti képviseltetése az országgyűlésen... A mi választási törvényeink – mondá a szóló – egyek a magyarokéval: az 1848-iak, melyek királyilag szentesítvék. A jogfolytonosság elvéhez mindkét nemzetnek szigorúan kell ragaszkodni, különben inog az alap, melyen állunk.”

A jelenlevők, a levelező tudósítása szerint, harsány éljennel fogadták e nyilatkozatot.

Az érdeemes vezérszónok beszédében a Pesti Napló is meg lón említve a következő szavakkal:

„A zágrábi báni értekezlet összehívását elrendelő kormányrendelet a Pesti Napló tegnapi számában megjelent, minden kommentár és fejtegetés nélkül. Kétségkívül a Pesti Napló nem akar prejudikálni, s mintegy pressziót gyakorolni alkotmányos és törvényes nézeteink nyilvánítása előtt.”

A Pesti Napló – bár érdemén kívül – azon szerencsés helyzetben van, hogy nyilatkozatait ritkán értik félre, és hallgatását mindig megértik.

Valóban, mi semmitől nem óvakodnánk inkább, mint a „három egyesült királyság”⁴ hangulatára és véleményei irányára nyomást gyakorolni – ha szintén ez hatalmunkban is állana. Horvátország, Kálmán király uralkodása óta, mint társország, tágabb vagy szorosabb, de soha meg nem szakított viszonyban élt velünk. Annyi százados egybeköttetés, törvényeink azonossága, érdekeink és társadalmi helyzetünk összhangzása, vagy legalább a főbb pontokban találkozása elég indok részünkről arra, hogy nagyra becsüljük a baráti viszonyt és politikai összeköttetést Horvátországgal; de szintén elég indok Horvátország részéről is, hogy fontossággal bírónak tartsa a hazánkkali összeköttetést.

Ezen érzet nem zárja ki sem azt, hogy egyesülni ne törekedjék, *mint háromegy királyság*; sem pedig azt, hogy autonómiáját, mely kezdetben tágabb volt, s később saját képvise-

⁴ Horvát-Szlavón-Dalmát Királyság

lóinek megegyezésével keskenyedett, ne akarja ismét törvényes úton kiszélesíteni.

A Pesti Napló mindig méltányolta e törekvést, és célul tűzte ki, hogy alkalmatlan javaslatok által, melyek az erkölcsi nyomás gyanúja miatt, ahelyett hogy csendesítenének, ingerlőleg hathatnának, ne növelje a társországban azon bizodalmatlanságot és nehezteléseket, melyek ismeretes bonyodalmaink alatt támadtak, a politikai rázkódások közt erősödtek, és – fájdalom! – tán még most sem veszítették el egészen befolyásukat a kedélyekre.

De meg kell vallanunk, hogy azon okon kívül, melyet a varasdi levél említ, még egy más is bírta arra a Pesti Naplót, hogy a horvát ügyekre nézve ne lássa szükségesnek a gyakori nyilatkozatokat.

A Pesti Napló ti. a horvát–magyar kérdésben is *Deák és a két felirat néztpontjait fogadta el*, s ennél fogva feleslegesnek tartá az oly világos nyilatkozatokat parafrázisok által homályossá tenni.

Deák Zágráb megye körlevele és az egyesülés című cikkében⁵ ezt írja: „Az egyesülés kérdésének megoldása főleg Horvátországtól függ. Ha Horvátország velünk egyesülni akar, mi az egyesülést szívesen elfogadjuk; ha saját nemzetiiségének vagy önkormányzatának érdekében feltételeket akar kikötni, ha saját országgyűlésének hatáskörét szélesebbre akarja terjeszteni, ha a velünk közös törvényhozásban más módon, más arányban akar részt venni: mi feltételeit vissza nem utasítjuk, módosításait nem ellenezzük.”

⁵ „Megjelent a P. Napló 1861-i márc. 24-i számában” (az eredeti közlés szerkesztői jegyzete).

Az 1861-i országgyűlés első *feliratában* ezt olvassuk: „Ami Horvátországot illeti, nem követeljük, hogy az ő kisebb számú képviselőik ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általuk netán előadandó követelések és feltételek felett. – Horvátország saját territóriummal bír, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velünk és társországnak volt, ki jogainkban és kötelességeinkben, szerencsénk- és bajainkban osztozott. – Ha tehát Horvátország mint ország akar részt venni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon feltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni, ha erre nézve úgy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, mi nem fogjuk azt visszautasítani.”

A *második* feliratban pedig a következő nyilatkozatokra utalunk: „Horvátországot az 1848-i törvények sem akarták bekebelezni Magyarországba; hanem azt saját territóriummal bíró külön állású társországnak kívánták tekinteni, mely Magyarországgal ugyanazon törvények alatt közjogi viszonyban áll...”

Jelenleg azonban kétségtelennek látszik, hogy Horvátország tágítani kívánja azon kapcsolatot, mi százado[ko]n keresztül Magyarországhoz kötötte... Mi sokkal inkább méltányoljuk érdekeit, minthogy készek ne volnánk erre nézve vele bármikor értekezletbe bocsátkozni, s a kapcsolatnak fenntartása vagy méltányos átalakítása rajtunk nem múlik.”

Ezen nyilatkozatok a magyar közvéleményei is egyszersmind, s valamint 1861-ben lelkesülten hangoztatá a törvényhozás mindkét

háza, szintúgy ezentúlra is lehetlennék tartunk nálunk oly országgyűlést, mely az 1861-i országgyűlés e hagyatékát ne fogadná el minden kikötés és fenntartás nélkül.

Tehát el lehet mondani, hogy Magyarország Horvátországnak *tiszta lapot* adott át, melyre ez a sanctio pragmatica, a királyi hitlevelek s a koronázási eskü értelmében szabad kénye és kedve szerint jegyezheti be azon feltételeket, melyek mellett állami érdekeit Magyarországihoz csatolni hajlandó.

Kemény Zsigmond

1865. január 27., [1. p.]

Pest, ápril 27. 1865

Előbb a hadi dicsőség, most egy vérlázító merény fordította az egész művelt világ szemét Éjszak-Amerikára.

Lincoln, az elnök, meggyilkoltatott; *Sewardot*, a külügyi titkárt, szintén halálos golyó találta,¹ s életéhez nincs remény.

Minél szokatlanabb az Egyesült Államokban az ügynevezett attentátum, annál gyulasztóbb hatással lehet a kedélyekre, s elvadíthatja a küzdelmet a déliek ellen, kiknek ügye vesztve van, és reményök – ha lehet e szót kétségbeejtő viszonyokra alkalmazni – már csak egy csekély csapaton és *Mobilén*² nyugszik, hol komoly ellenállásra alig lehet gondolni.

Az attentátum, mely az állam fején hajtatott végre, ha a speciális körülmények által még fokozni lehetne a *betoldást*, annyival nyomorultabb, mert védelmetlent talált.

Az éjszak-amerikai elnök csaknem annyi hatalommal bír, mint egy alkotmányos uralkodó; de sem szertartásos fénnel, sem védelmi eszközökkel nincs körülvéve. Nem őrzik palotáját, kocsiját, lépteit.

Kevés híján király, ha jogkörét tekintjük; egyszerű polgár, ha személyes biztonságát vetjük mérlegre. Testéhez csakúgy lehet férni, mint akárkihez.

De aztán a közönséges, a nemtelen bosz-

¹ William H. Seward külügyminisztert a Lincoln elleni merénylet napján támadták meg saját hálósobájában, késsel sebesítették meg, de túlélte.

² Kikötőváros Alabama államban, a déliek hadtápvonalának fontos pontja, hosszú ideig az északiak blokádja vette körül, végül 1865-ben elesett.

szúálláson kívül más cél el sem érethetik az ily orgyilkolás által. Államcsínyra, a trónváltozás miatti rázkódásokra, ellenforradalomra nem számíthat a gonosztévő; semmi brutusi csábfény nem eshetik sötét vállalatára. Politikai szofizmák a leghígabb velejével sem hitethetik el, hogy a merényt elkövető más volna, mint közönséges bandita.

Mihelyt Lincoln szemét behunyta, az alkotmány 2. cikke szerint kétségkívül az alelnök³ vette át a kormányzást, s minden úgy folytatatik, mintha semmi sem jött volna közbe. Különben is Lincoln nem volt *Washington*, nem volt diadalmas hadvezér vagy nagy organizáló. Érdeme a józan ész, a hazafiság, a kitartás, az erély. Szép tulajdonok; de feltalálhatók másutt is, és bőven Éjszak-Amerikában.

Sem a *liverpooli*, sem a manchesteri pamutlordok, kik a *rabszolgatartó* államokban hamar felfedezték a lázadók helyett a *hadfolytató feleket*, és jelentékeny kölcsönökkel látták el, nem kapják meg pénzeiket azon oknál fogva, mert Lincoln meghalt; sem azon hatalmak, melyek a déli államok kalózhajóit a semlegesség örve alatt kikötőikben túrték, nem bátorodnak inkább fel arra, hogy semlegességüket most több cinizmussal folytassák, mint tenék, ha Lincoln életben marad.

Az amerikai forradalomnak menthetetlenül vége van, noha a derék Lincoln nem érhetette meg a befejezést.

Vannak, kik a lángész missziójában gyönyörködnek, s kiváló egyéniségektől várják a polgárisodás óriás vívmányait; de minket vi-

³ Andrew Johnson

gasztal, felemel az a látvány, midőn egy egész nagy állam, midőn a nép felfogta és követni tudja hivatását. Inkább szeretjük nem egy testben – mely ma él, de holnap viatikummal láttathatik el – összpontosítva találni a polgárosító eszmét, hanem egy erkölcsi nagy testületben, egy országban, mely halhatatlan, vagy legalább évek helyett századokra számíthat, s a politikai szabadság által fejlődésének, anyagi és szellemi gyarapodásának határtalan tért biztosított.

Ilyen az Egyesült Államok helyzete.

A forradalom pusztításai hamar fognak elenyészni.

A változás, melyet a déli államok leveretése idézett elő, nagyszerűek lesznek. Mind az áldozatokat, mind az eredményt tekintve. De abban senki sem kételkedhetik, hogy a romok nem fognak ott mint egy magasb, egy fényesebb kor emlékei fennmaradni, hogy a törpébb nemzedék által bámultassanak; hanem a még élő, de haladóbbá vált nemzedék fogja az új építményeket, a bekövetkezett változást az eddiginél csodáltabbá tenni.

Pedig nehezebb feladat alig lehet, mint ami az Egyesült Államoknak szerepül jutott a lázadás legyőzése után.

Lincoln a katonai dicsőség legfényesebb pillanatában hunyta be szemét, utódainak nyílt belátása a béke művének szintoly ragyogó korszakát varázsolandja elő, a népszellem missziójánál fogva, mely eddig is oly határozottan nyilatkozott az Egyesült Államok történetében.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1865. április 28., [1.] p.

[Beszéd lipótvárosi választóihoz]

Megengedik önök nekem, hogy néhány köszönő és figyelmeztető szót intézzek önök-höz. A régi hetruriai¹ nemzeteknél és latin fajoknál is több helyt templomot emeltek a hallgatásnak, és oltárai előtt áldozatot tettek. Azok érezték nemcsak azt, hogy a fecsegés milyen hivalkodó, hanem érezték azt is, hogy mennyire szónok az a némaság, mely a sebet fedí, s amely márvány vonásaival reklámot intéz azokhoz, kik őt szenvedtették. Ez volt értelme a hallgatás templomának.

Az 1861-i országgyűlés eloszlatásakor a jogvesztés elmélete kimondatott, egyszersmind ugyanannak következtében ostromállapot alá tettünk. A Pesti Napló, nem a Pesti Napló, hanem nagy része, legnagyobb része a zurnalistikának, nem a zurnalisztika nagy része, hanem a nemzet egyeteme a passzív ellenállás sáncai közé vonult, s áldozott a hallgatásnak. (Helyes, éljen.)

Ellenfeleink azt mondták, hogy ezen tettünk által anyagi gyarapodásunkat gátoljuk. Igazuk lehetett. De mi bízunk abban, hogy a birodalom egyik fele azáltal, hogy mint hulla - velut cadaver - élettelen maradt, nevezetes változást fog előidézni. (Éljen.)

Uraim, a húsvéti cikk,² öflge ap. királyunknak Pesten mulatása, az ellenséges indulatú

¹ Hetruriai - etrúriai, utalás az etruszk birodalomra.

² Deák Ferencnek a Pesti Naplóban 1865. április 16-án megjelent cikke, mely fontos lépés volt a kiegyezést előkészítő tárgyalások folyamatában.

minisztériumnak elbocsáttatása,³ a bürokrácia sorainak gyérítése, de legfőképp a szept. 20.[-i] manifesztum, mely a jogfolytonosság elvét restituálta, mindez megváltoztatta a mi helyzetünket, és mi, kik a hallgatás emberei voltunk, készeknek érezzük magunkat a közügyek kérdéseinek megvitatásába bocsátkozni. Készeknek érezzük magunkat rendezni a rendezendőket, és megnyugtatót szerezni a birodalomnak, s egyúttal alkotmányunk sarkalatos jogait megvédeni és továbbra is fenntartani. Ezen országgyűlés, melyre önök engem képviselővé választottak, korszakot alkotó lesz minden tekintetben, korszakot alkotó akkor, ha reményeink sikerhez jutnak, és fájdalom, akkor is, ha reményeink meghíúsulnak.

Valóban nagy vállalat az, mellyel önök engem megtiszteltek.

Ezen országgyűlésnek, minthogy több évig nem tartatott országgyűlés, s minthogy a provizóriumok egymást váltották fel, nemcsak anyagi viszonyaink rendezése körül sokat és tartósan kell tennie, nemcsak az ipar és kereskedelem érdekeit kell tekintetbe vennie és munkája tárgyává tennie, hanem két hagyományt, a múlt országgyűlés hagyományait teljesíteni, melyek reánk bízattak.

Egyik a nemzetiségi kérdés elintézése, a másik hagyomány, mely a vallás szabadságának betetőzését kívánja: az izraeliták viszonya-
inak rendezése. (Hosszas zajos éljenzés.)

Ezenkívül és felett, uraim, vannak nagy közjogi kérdéseink, melyek szintén megoldást várnak tőlünk. Nekünk a *pragmatica sanctio*

³ a „Schmerling-kormány”-é

alapján és annak határai közt kell rendeznünk a közös ügyeket, meg kell adnunk, ami a birodalom biztosságára mellőzhetlenül szükséges, de egyszersmind meg kell tartanunk országunknak különállását, meg kell védenünk sarkalatos jogait. (Éljen.) Uraim, ily terhes kötelességekre hívott meg önök megbecsülhetlen bizalma, nem közönséges az én hálám önök irányában, és nem közönséges a teher, melyet elhordanom kell. Nem érzem magamat elégségesnek, hogy a hálának csak kamatait lefizethessem, nemhogy a drága tőkét is törleszthessem. (Éljen.) – Én nem fejezhetem be másképp beszédemet, mint hogy kívánjam, hogy önök felett terjessze a gondviselés örökös kezét, terjessze Pest városában Lipót városára különösen, és adja Isten, hogy Magyarország mindig növekedjék erőben, fényben, és minden viszontagságok közül magasabban, felemelt zászlóval emelkedjék ki. Isten éltesse önöket, ajánlom magamat önök szíves barátságába. (Hosszas éljenzés.)

Pesti Napló, 1865. november 24., [1. p.]

Az 1865-i választások Pest városában című cikkbe tagolva. Az eredeti cikk szerkesztői jegyzete szerint „E beszédet Fenyvessy gyorsíró jegyzetei nyomán közöljük”.

Pest, márc. 20. 1867

Tizenkilenc év telt el azóta, hogy Magyarországnak koronázott királya, törvényes kormányja és *hozott törvénye* nem volt.

Provizóriumok és oktrojózás jöttek divatba, s minél inkább dúlatott fel minden, mihez a honfikebel ragaszkodott, annál inkább hittek a rendszer emberei, hogy nagy haladást tett a polgárisodás, és a birodalom ereje csodaszerűen gyarapodott.

Nem akarjuk részletezni, sőt érinteni sem, mily veszélyeket állott ki, s minő kárvallásokat szenvedett maga Ausztria is ily, részint agyafúrt, részint együgyű experimentálók miatt.

Csak arra hivatkozunk, hogy a magyar nemzet évek során át példátlan öntagadással tette szembe Bach mohó szervezésével a szenvedőleges ellenállás szívósságát.

Férfiak, kik elméjük- és helyzetüknél fogva nagy szerepre voltak hivatva, lemondottak dicsszomjaikról, le azon kielégítettésről, melyet a közpálya nyújthat a tevékeny akaratnak. Családatyák, kiknek a hivataloskodás volt egyedüli kenyerük, kockáztatták az elélhetést, s részint gyermekeiknek jövőjét is, csakhogy eszközül ne szolgáljanak oly politika meggyökerezésére, mely történelmi önállásunkat és alkotmányos jogainkat egy tollvonással eltörölve, *tabula rasát* csinált, hogy az üresen maradt tért a beolvasztás és elkorcsosítás számára bitorolhassa.

Ezen szenvedőleges ellenállás közt folytak le azon évek, melyek a világosvári fegyverletételtől a zürichi békéig nemzetünknek életrevalóságát

bizonyították be, úgyszólván cselekvények nélkül, s csak a szilárd eltökélés, a törhetlen akarat imponáló és tömeges jelenségei által.

Az októberi diploma s a rá következő februári alkotmány ugyanazon alapú, de más modorú eljárást tett önvédelmünkért szükségessé. S elkezdődött jogaink erélyes visszakövetelése, azon jogoké, melyeket az összbirodalmi alkotmányosság nevében a *Lajtán inneni* népek¹ centralista képviselői előbb csak egy részben nyilvánítottak érvénytelennek; de utóbb, a fegyverrel hódítás tényénél fogva, egészen *verwirkoltnak* tekintettek. Oly határozott, oly általános, oly elszánt lón a jogaink védelméért folytatott küzdelem, aminő talán I. Lipót vagy II. József korában sem volt; nem is említve azon hangulatot, mely az 1825-i országgyűlést előzte meg.

Az 1861-i országgyűlés két felirata fejezte ki legpregnánsabban az ország gondolatainak és érzelmeinek menetét.

Később a Lustkandl fércműve elleni nagyírú polémia² emelte még hatalmasabbá azon uralkodó irányt, mely az alkotmány teljes visszaállítása előtt, dönthetlen okoknál fogva, nem tartá sem célszerűnek, sem törvényesnek magát az óhajtott kiegyezkedést is, s az opportunítási tekintetekért nem akart a jogalapról lemondani.

¹Azaz - Magyarországról nézve - a Lajtán túliak.

²Wenzel Lustkandl *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht* főcímmel 1863-ban megjelent, az 1848-as törvényeket az osztrák centralizmus szempontjai alapján érvénytelennek minősítő könyve cáfolatául írta meg Deák Ferenc *Adalékok a magyar közjoghoz* főcímű munkáját, mely 1865-ben jelent meg.

Kétségkívül ezen oppozíció a magyar történezetnek egyik legfényesebb korszakát alkotta. S bármennyit szenvedett volna is a nemzet, szellemi és anyagi érdekeit tekintve, intézményeinek ezen kitartó pártolása által, bizton lehet arra számítani, hogy a közvélemény nem fog elpártolni oly eljárástól, mely hazánk függetlenségét védi, tiltakozik minden despoliatiótól, ha az még a szabadság és anyagi jóllét örve alatt sürgettetnék is.

Ugyanazon nemzedék, mely felindulás nélkül hallá Kossuth szájából „a Corpus Juris avas obskuritásait” emlegettetni, s gáncs helyett inkább csak a népszerű reformok törvényes behozatala iránti buzgóságot látott e szigorú szavak használásában; ismételjük, ugyanazon nemzedék kész volt védeni minden betűit oly legalitásnak, mely el nem ismerteték, hogy a *tabula rasa* készítőknék tömérdek szabványokra adassék alkalom.

Egyébiránt ezen eljárást jutalmazóvá tette azon körülmény is, hogy a '48-i vívmányok által alkotmányunk parlamentáriszá lett, s az arisztokratikus intézmények célszerű átalakításával a mérséklett demokráciának tág hatáskört nyitott, s szabadelvű intézményeivel a Schmerlingénél valódibb kezességekkel bírt.

Azonban bármily tiszteletreméltók voltak a törvényességért folyt küzdelmeink, a külföld méltánylásában csak gyér alkalmakkor részesülhettünk.

S ez, bár hibánkon kívül történt, szintén természetes volt.

Mert a száraz-európai³ alkotmányos álla-

³ Az európai kontinens, az Anglia nélküli Európa.

mok a régi törvényeknek nyűgét érezték csak, és bilincseit törték szét.

Trónokat kellett megbuktatniok, s társadalmi forradalmakat előidézniök, hogy alkotmányhoz juthassanak; míg a mi alkotmányunk, rövid feltartóztatásokon kívül, folytonos volt, s a reformok elfogadására alkalmas.

Nálunk a múltat csak a legitimista párt csökönyösebb töredéke bálványozta; azon töredék, melyről mondák, hogy semmit sem tanult és semmit sem feledett. Ők ha nem szerezték az alkotmányt barikádokon, akkor vagy oktrojírozásnak köszönhatték azt, vagy oly konstituáló gyűlésekben állapították meg, mely maga előtt csak tabula rasát látott. Egyik alkotmányt a másik cserélte fel, s az államcsinok és népmozgalmak végre is a kedélyekben legnagyobb mértékben csak a *siker* és *bevégezett tények* kultuszát fejtették ki.

Az ily nemzetek a sűrű és nagy változások által elszakítatván államjogi múltjuktól, s nem is érezve iránta különös tiszteletet, nem méltányolhatták kellőleg a jogfolytonosságért vívott küzdelmeinket. S tegyük még hozzá, hogy a mi ellentállásunkat a beolvasztástóli félelem is sarkallta; míg ők ily veszélytől nem tartottak; vagy azért, mert hatalmasak voltak, vagy pedig azért, mert ezen veszélyen a régiség homályában már keresztülestek.

Általában egyes egyének bírhatnak nagy objektivitással az idegen helyzetek megítélésében, de egész nemzetek sohasem.

Íme, azon főbb okok, melyek miatt a külföld részvéte nem lehetett nagyon élénk az alkotmány visszaállításáért folyt hosszas küzdelmeink iránt.

Sikerült azonban végtére még a Lajtán innen is aziránt meggyökereztetni a hitet, hogy midőn alkotmányunk visszaállításához ragaszkodunk, érdekeinket a dinasztiaéval s őfelsége többi országainak és tartományainak szabadságával össze tudjuk egyeztetni, s hogy a közös érdekek elintézése által midőn mi befolyásban nyerünk, ők bennünk alkotmányosságuk egyik hú kezesére találtak.

Pár hete már annak, hogy őfelsége utolsó leiratával teljesíté az ország óhajait. Az alkotmány teljes visszaállítása megtörtént.

A sérelmi politika anyaga híggá vált, s mint reméljük, szemünk láttára egészen el fog párologni.

Az opportunitás, melyet – míg lefoglalt törvényeink visszakövetelői valánk – mereven elutasítottunk magunktól, most, midőn törvényalkotóvá lehetünk, legbecsültebb tanácsadónkká válik. Ennek az opportunitásnak javaslatára bírtuk magunkat arra, hogy minisztereinket teljhatalommal ruházzuk fel oly szervezésekre, melyek minket ideiglenesen kötelezzenek, mintha szentesített törvények volnának. Az opportunitás győzött minket meg arról, hogy felelős minisztériumunkat egy világos törvény felfüggesztésére is képesé tegyük, s majdnem diktatúrai hatalommal ruházzuk fel Erdélyben.

A helyzetnek ily nagy változása az új korszakba[n], melybe léptünk, azon kielégítetést is nyújtja, hogy a külföld már minket tökéletesen fog érteni: miután vele az eszmék és törekvések hasonló terén állunk; anélkül, hogy hasonló konvulziók által jutottunk volna oda.

Megengedjük, hogy lehet közöttünk, ki jobbnak tarthatja a most bevégzett sérelmi politikát az alkotási politikánál, mely már napirendre jött.

Lehetnek, kik őszintén búsulnak azon a helyzeten, hogy a megtagadott jogok exposztulációi nem háborgatják a kormány rúdján állók éjjeleit és nappalait; lehetnek, kik a 67-es bizottság⁴ oportunitási eszméi helyett visszaóhajtának a provizóriumot, azon kikötés mellett, hogy legalább *concoctio kedvéért* jogokat reklamálhassanak.

De az mégis igaz marad, hogy nem kell összezavarni a szerepeket, nem kell a 67-es bizottmányt azzal ostromolni, hogy új pontozatai a régi törvényekkel nem hangzanak mindig össze.

Hiszen éppen azért neveztetett ki, hogy némely törvényeinken változtasson, és lelkiismeretes szigorral tisztelvén alkotmányosságunkat, folyamodjék most már az oportunitáshoz annak megtudására: hogy kell célszerűen változtatni és alkotni.

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1867. március 21., [1. p.]

⁴A kiegyezés előkészítésére kiküldött bizottság; éppen 67 tagja volt.

Nyílt válasz¹

Kossuth nyílt levelére

I.

A Pesti Hírlap egykori munkatársainak, kik közül a legcsekélyebb befolyású én voltam, lekötelezettséget kell érezni *Kossuth Lajos* iránt annál fogva is, mert ő, midőn a Pesti Hírlap a dikaszteriális rendszert folytonosan ostromolta, s a felelős minisztérium létesítése mellett küzdött, egy darabig ábrándozóknak nyilatkoztatott ki ugyan minket; de később, megváltoztatva nézeteit, a parlamenti kormányzáshoz csatlakozott, s leginkább neki köszönhetjük, hogy a '48-i pozsonyi országgyűlésen törvénybe iktattaték az, mit a Pesti Hírlap évek óta sürgetett. Igaz ugyan, hogy mi talán másképp formuláltunk volna e nagy átalakulás alatt némely megoldásokat, s részemről nem átallok megvallani azt is, hogy akkor még nem ment annyira vérebe a nemzetnek ez a reform, mint most, midőn az alkotmány fogalmával teljesen azonosít[ta]tt. De csalhatlanul Kossuth érdemei közé tartozik, hogy előmozdítá, mintegy előlegezte a jövőt.

S egyszersmind mi, kik a mérsékelt de-

¹ A szerkesztőség eredeti, csillag alatt közölt jegyzete: „Nem tudjuk, ha vajon Deák F. fog-e válaszolni Kossuth Lajosnak a Magyar Újság tegnapi számában közzétett és hozzá intézett nyílt levelére – mi, mint kik a Deák-párt érdekeit törekszünk előmozdítani és védeni, kötelességünknek tartottuk az azon levélben előforduló több állításra nézeteinket elmondani, s ebbeli válaszukat cikksorozatba foglalva – a mai számban megkezdeni – Kossuth L. levelét alább egész terjedelmében szintén közöljük. Szerk.”

mokrácia tagjai közé számítottuk magunkat, könnyíteni akartunk a nép terhein, s csekély erőnk szerint támogattuk Széchenyit és társait, kik egész ciklusát a reformoknak sürgették; Deákot, ki az alsóház ellenzékének ünnepezt vezetője volt; Wesselényit és Bezerédj Istvánt, ki meleg keblének minden dobbanásával a nép érdekein csüggött. E részben is méltánytalanok volnánk Kossuth iránt, ha őszintén nem vallanók meg, hogy a nép felszabadítására végtére is legtöbbet ő tőn. A forradalom történetét bírálókat alá venni nem feladata e cikkeknek.

Kossuth hontalanná lőn, s a száműzetés keserű kenyerét eszi.

Ha őfelsége magas kegyelme a koronázás után, vagy bármikor később, általános amnesztiát adna is, talán egyedül ő volna az, ki ezt igénybe nem vehetné anélkül, hogy barátai és ellenségei ne mondanák, hogy nimbusza ezáltal egészen szétfoszlott.

Őt az egykori érdem és a mostani szerencsétlenség védi a kímélytelen bírálattól.

De vajon ebből következik-e az, hogy aki 18 év óta hazájától távol volt, ismeri annak helyzetét, közvéleményét, reményeit, törekvéseinek irányát, kielégítettségének eszközeit? Következik-e, hogy aki egy nagy forradalmat szerencsétlenül végzett be, s még azután háromszor hirdete *kasszandrai jóslatot*, mely tökéletesen megghiúsult: már most negyedszer a krétai lázadást² a többek közt auguriumnak adja ki oly ország számára, mely a *pragmatica sanctio* alapján törekszik viszonyait a birodal-

² 1866-ban Krétán felkelés robbant ki a törökök ellen, szervezői bejelentették a sziget Görögországhoz való csatlakozását; a mozgalom 1868-ban elbukott.

lom többi országaival és tartományaival, függetlenségének megóvása mellett, kiegyenlíteni, s melynek uralkodója iránti ragaszkodását őszintén az sem vonhatja kétségbe, kit e tény reményeitől teljesen megfosztana?

Kossuth mindezen tekinteteket számítás alá nem vette. Azon ügyességnél fogva, mely neki sajátja, gondosan kitűzte éppen azon időt, midőn az országgyűlési vitatkozásokat a koronázástól csak néhány nap választotta el, s akkor veté be a bombát közénkbe, oly reményben, hogy az nagy pusztításokat fog előidézni.

A bomba szétpattant, de senkinek éppen semmi sérelmet nem okozott.

A többség által védett minisztérium nem tartá szükségesnek Kossuth cikkének egy baloldali pártorgánban³ megjelenését akadályozni; sőt abban sem látott semmi felötlőt, hogy fővárosunk utcáin kolportáltassék több ezerre menő példányban, s a vidéken szép mennyiségben osztassék ki választóink és a nép közt.

Kossuth, ki több államnak sajtó- és rendőri viszonyait ismeri, jól tudja, hogy a nála csekélyebb befolyású Ledru Rollainnek, Victor Hugónak és más kibujdosott tekintélyeknek manifesztumait Franciaországban tüstént lefoglalták, s a kontinentális országok legnagyobb részében ezen szokás van divatban. Kossuth két tanulságot vonhatott ki e tényből: először azt, hogy a szabadság nem csekély összletével kell bírni oly országnak, melyben

³ Kossuthnak a kiegyezést bíráló „Kasszandra-levele” az akkori „szélsőbal”, a Negyvennyolcas Párt 1867-től 1874-ig megjelenő lapja, a Magyar Újság 1868. május 26-i számában jelent meg.

nemcsak útlevelet nem kérnek senkitől, hanem még a szubverzív eszmék behatásai ellen sem emelnek sorompókat; másodszor pedig azt, hogy a magyar nemzet szakított ama törekvésekkel, melyek az alkotmányos kérdések megoldását a kard élével akarnák eszközölni.

Mi köszönettel tartozunk a minisztériumnak azért, hogy az eszmék küzdelmének szabad tért enged, s az emigránsi tüntetéseknek sem tulajdonít súlyt, míg a vita csak szavakkal és betűkkel vívatik.

Követve kormányunk példáját és saját hajlamunkat, mely a szenvedélyes invektívák ellenében is a higgadt tárgyalást szokta fegyverül választani, Kossuth Lajosnak a Magyar Újság május 26-i számában megjelent Nyílt levelét Deák Ferenchez egész malatiával és nyugodt objektivitással fogjuk bonckés alá vetni.

II.

A *Nyílt levél* híres írója az országgyűlés többségének politikáját kárhoztatja.

Ezt tenni kétségtelen joga van.

De az ellen meg nekünk kell tiltakoznunk, kik az úgynevezett Deák-párt többségét alkotjuk, hogy Kossuth a *többség helyett* mindig csak Deák nevét említi, mintha minden érdem, vagy – mint ő elhítenni akarja – minden gyalázat egy névre lenne ruházható.

Igaz, hogy volt a '48-i pesti országgyűlésnek oly időszaka, midőn a horvát szélekről és a ciszlajtánus⁴ vidékekről seregek közeledvén hazánk fővárosa felé, tetteleg Kossuth kezébe ment át a *teljhatalom*, s a szavakkal visszaélés

⁴ Ciszlajtániai, a birodalom Lajtán túli részéről való.

lett volna Kossuth neve helyett a *többséget* emlegetni.

De ami akkor elérhető volt, azt minden ok nélkül hiszi Kossuth most ismét megtörténtnek.

1848 második felében az ő gyűjtő szónoklata a gyűlékony anyagok közt hatalmasan működött, s csaknem tündércsapással bírta az általa törpének nevezett minoritást többségé varázsolni.

De bír-e a szónoklat izgató és mámorító hatalmával Deák? Nem jellemzi-e kiválólag az ő előadását bizonyos antik egyszerűség, nyugodt tárgyilagosság, a részletek boncolgatása és határozott idegenkedés minden csattanó ellentétektől, bizonyos óvakodás a szenvedélyekre hivatkozástól?

S azon évek, melyek folyama alatt mi a passzív ellenállás terén, hogy úgy szóljak, hollandiai szívóssággal működünk, kedvezők voltak-e oly felpezsgő, hívékeny lelkesülésre, oly önfeledésre, mely zengzetes szavak, orátori virágok, költői képek által ragadtatik? S nem vette-e észre Kossuth, hogy mostani országgyűlésünk fejtegető modorú szónoklataiba elvéteve sem vegyül költői elem, s ha prózai stílusban a szenvedélyekre hivatkozások olykor fordulnak is elő, azok nem a többség padjairól keletkeznek?

S vajon micsoda rendkívüli körülmények, micsoda fenyegető veszélyek, a kétségbeesésnek mely indokai kényszerítették volna csaknem háromszáz képviselőt arra, hogy egyéniségéről lemondjon, s Deák által sodortassa magát?

Ezen tekintetek is meggyőzhették volna Kossuthot arról, hogy Deák hatalma pártjának

vele közös meggyőződésében fekszik; fekszik azon tényben, hogy ha árnyalatokban egyikünk vagy másikunk különbözik is az ő felfogásától, az egészben vele összhangozunk; fekszik végre abban, hogy midőn – bár ez ritkán történik – a tranzakciónak szüksége felmerül, Deák szintén kész véleményét a nyert benyomások szerint módosítani.

Nálunk a pártok előleges és magánjellemű tárgyalásai nélkül semmi sem vitetik az országgyűlésbe, s miután a pártfegyelmet a helyes mértékig mindnyájan szemünk előtt tartjuk, nem történnek meglepetések, átcsapások a másik félhez.

Deák hatalma leginkább csak abban áll, hogy véleményei az ország nagy többségének nézeteivel összefolynak, s hogy úgy szóljunk, egy testet és lelket képeznek.

Tiltakoznunk kell tehát az ellen, hogy Kossuth Deákot vádolhassa a többség helyett.

Amiért ő megtámad egy egyént, az a többség műve: annak, ha valóban rossz, a felelőssége, ha pedig, dacára a gáncsnak, jó, a dicsősége reánk, a többségre háramlik.

Kossuth nyílt levele által a többséggel jött összeütközésbe.

III.

Kossuth sok szellemmel és gyönyörű iránylyal ragyogó *Nyílt levelében* a többek közt ezt mondja: „Amit most a közösügyi munkálat az úgynevezett birodalmi egységnek és nagyhatalmi állásnak áldozatul hoz, lényegében éppen az, ami 1848-ban Jellachich betörését megelőzőtt ultimátumképp tőlünk követeltett. Ultimátum volt, barátom, fegyver éléről

nyújtott ultimátum, nekünk, védteleneknek. És támogatásra fel volt szítogatva ellenünk a szenvedelmes háború, s határainkon invazionális seregek álltak csatarendben. És e veszéllyel szemben volt-e a minisztériumban, melynek mindketten tagjai voltunk, volt-e az országgyűlésen csak egyetlen hang is, mely *azon, most annyi készséggel elfogadott követeléseket* csak tárgyalásra is méltónak tartotta volna.”

Kossuth egy novellának csak érdekes kezdetét beszélte el; elmesélem tehát én a végét is. Szeptember 19-én *Strobach*, az elnök, jelenté a bécsi Reichsratnak, hogy a magyar deputáció egyezkedés végett megérkezett, s átadta felhatalmazó levelét, és kéri, hogy a gyűlésbe bevezetessék. Ekkor *Sierakowsky*, a baloldal egyik szóvivője, indítványozta, hogy a házszabályok mellőzésével fogadja el a birodalmi tanács a pesti országgyűléstől a kibékülés megkísértésére küldött bizottságot. *Borrosch* pártolta az indítványt. Hosszú és szenvedélyes vita támadt. „Azért jöttek-e a magyarok Bécsbe – kiáltá a cseh jobboldal vezére –, hogy az államadósság egy részét elvállalják, s Magyarország nem magyar törzseit nemzeti jogaikba visszahelyezzék? Nem. Ők most is a régi szeparatistikus politikájukat űzik a bécsi kormánnyal szemben, és zsarnokilag bánnak a szlávokkal.” Ezen mély gyűlöletet lehelő nyilatkozatot a birodalmi tanács német eleme megtámadta. Több óráig tartott a parlamenti vihar, s oly kitörésekben végződött, hogy az elnöknek többször kellett az ülést felfüggeszteni. Késő este Vessenberg⁵ minisz-

⁵ Johann von Wessenberg-Ampringen báró

ter kijelenté, hogy a magyar országos bizottság kellő utasításokkal nem levén ellátva, a birodalmi tanács által el nem fogadtathatik.

Szeptember 22-én a Pestre visszaérkezett bizottság jelentést tón a történetekről.

Erre Kossuth, ki a deputáció kiküldését indítványozta, a Reichsrat kímélytelen és rövidlátó eljárásán fel lón ingerülve, s a többek közt így nyilatkozék: „Azt gondoltam, hogy célszerű lesz, hogy szóljunk, mint nemzet nemzethez, *kiknek közös az ügyünk, közös az ellenségünk, és szabadságunknak kincse önállásunk fenntartása mellett szintén közös és mindkettőnké.* Elment tehát a küldöttség baráti kezet nyújtani és elmondani, mert sok érdektalálkozás foroghat fenn köztünk jövődében, hogy egyenlítsük ki hát barátságosan a dolgokat.

Ők a küldöttséget el nem fogadták.

Ha hottentottákhoz küldött volna a nemzet, barátsággal hajolt volna meg előttök.

Ez csak azáltal történhetett, mert a bécsi országgyűlés sem érdekből, sem érzelemből, sem elemeiben nem német, hanem a többségre nézve szláv országgyűlés.

Ha az ausztriai birodalmi gyűlés német gyűlés volna, lehetetlen volna a magyar barátságot magától eltaszítani.”

Ezen elbeszélésből végtére is az sül ki, hogy Kossuth eleinte ugyan az országgyűléssel együtt visszautasította azon bécsi államiratot, mely, mint most írja, fegyver éléről nyújtott *ultimátum* volt; de néhány nappal később megváltoztatja gondolkozását, s ha az osztrák minisztérium reakcionárius és a magyar alkotmány ellen intézett emlékiratának

követeléseit elfogadni nem is hajlandó, késznek mutatkozik a közös érdekek kiegyenlítésére oly lépést tenni, mely elég szerény volt, s elég durván utasított vissza.

Nem akarok gáncsoskodni, de azt hiszem, hogy tán jobb lett volna Kossuthnak nem hozni fel éppen ezen történetet; ámbár azt szintén értem, hogy miután felhozta, megrövidíté, s csak az első részét adta elő.

Kossuth azt állítja, miként a közösügyi munkálatunk lényegében éppen az, mi a Vessenberg-minisztérium emlékirata.⁶

Hogy mily sajtóságos párhuzamokat találhat ki a felhevült képzelődés, annak elég tanúbizonysága Kossuth e nyilatkozata.

Röviden említem tehát olvasóimnak, hogy az emlékirat *a birodalmi kormányzás egységét követelte, az összes pénzügyet teljesen centralizálni akarta, megszüntetését kívánta a magyar kereskedelmi minisztériumnak*, a nagyobb közlekedési vonalak irányát a Reichsrat által határozta volna el, s a magyarországi postaügyet is az államegységbe visszakeblezte volna.

Vessenberg emlékiratához képest rendkívül bőkezű volt irányunkban az októberi diploma, s a februári alkotmány sem vala oly mostoha.

És Kossuth mégis az emlékirattal tevő párhuzamba közösügyi törvényünket.

Úgy hisszük, ezen tapintatlanságra vála-

⁶ Az 1848. augusztus 31-i államirat az áprilisi vívmányokat, a Batthyány-kormány döntéseit bírálta, néhány önálló magyar minisztérium megszüntetését követelte, amelyek léte a bécsi értelmezés szerint ellentétben áll a *pragmatica sanctio*val és a birodalom érdekeivel.

szolt tegnapi országgyűlésünk, midőn, noha többnapi vitákat vártunk, az egész és eléggé terjedelmes közösügyi munkálatot egy dél-előtti vita alatt változtatás nélkül elfogadta.

IV.

Kossuth azon nézetben van, hogy Magyarország magára fenn nem állhat, kivált a mostani világviszonyok közt, melyek csak a nagy államok alakulását mozdítják elő.

Ez az én meggyőződésem is.

De hogyan tudom Kossuthra vonatkozólag e merész állítást bebizonyítani? – kérddhetik sokan megnyugvással, s némelyek tán aggodalommal.

A bebizonyítás könnyű.

Kossuth 1862-ben, máj. első napján, ezt írta: „Ha minden Duna-nemzet a területén lakó többi népek töredékeit is magához kapcsolná, még akkor is csak oly másodrendű államot alakítana, melynek függetlensége veszélyekre tétetné ki, s következőleg kényszerítve volna idegen befolyásnak vetni alá magát.”

Ő tehát csakúgy érezte, mint őseink, kik a trón üresedésekor Szent István koronáját rendszerint egy szomszéd uralkodónak ajánlották fel, hogy csak a kölcsönös védelem biztosíthatja Magyarországot az alárendeltségtől és a hódítás veszélyeitől.

Hasonló érzettől voltak áthatva III. Károly uralkodása alatt azon honatyák, kik a *pragmatica sancti*ót elfogadták. – Némi vonakodás után mondtak ugyan le a fiág kihalása esetében a királyválasztás jogáról; de mihelyt ezen változás feletti megütközésök lecsillapult, sarkalatos törvényeik biztosítása

mellett örömmel fogadták el a leányörökösdéssel együtt a kölcsönös védelem kötelezettségét, s nyilváníták azon kívánatukat is, hogy III. Károly többi országainak és tartományainak népeivel szövetségre léphessenek. De az uralkodó ezt tőlök megtagadta, oly következményektől tartván, melyek az abszolutizmus érdekeit támadhatnák meg.

S mi, kik a *pragmatica sanctio*hoz az önfenntartás éber és folyvást örökdő érzetével ragaszkodunk, s állami önállóságunk megóvása mellett a közös érdekek kívánalmait tekintetbe vesszük, mélyen át vagyunk hatva azon meggyőződéstől, hogy Ausztria nélkülünk, hogy mi Ausztria nélkül vagy általában nem, vagy csak nagy alárendeltség és megaláztatások közt tarthatnók fenn magunkat. Mert abban csakugyan igaza van Kossuthnak, hogy a Duna völgyében külön egyik nemzet sem elégé erős arra, hogy nagy szomszédainak vagy bilincset, vagy legalább pórázát állandólag ne érezze.

Minket, mint már említettük, az önfenntartás ösztöne buzdított arra, hogy egyenlítsük ki viszonyainkat Ausztriával. E törekvés eredménye volt a közösügyi munkálat, mely az alsóház mai ülésén nagy szótöbbséggel végképp elfogadtatván, a főrendi rövid tárgyalás után legfeljebb három hét múlva csalhatatlanul szentesíttetni fog.

Úgy látszik, hogy a közösügyi munkálatnak a delegációkat szervező része az, mely Kossuthot Deák – vagy tulajdonképp a többség – ellen hadviselésre nógatá. Levelében, mely ingerült idegrendszerének szembeszökő bizonyítványa, a többek közt így szól: „A jogvissza-

szerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére jutottál, s mert minden álláspontnak megvan a maga kérlelhetetlen logikája, e téren annyira látom vive a dolgokat, hogy mély fájdalommal kell kérdenem, *mi marad még feladni való mindazon jogokból, melyek az alkotmányos állami élet lényegének biztosítékait képezik?*”

Engedje meg Kossuth, hogy mielőtt erre feleljek, én kérdezzem tőle mély fájdalommal: vajon maradt volna-e fenn csak egy rongydarab, egy foszlány is Magyarország önállóságából azon alkotmány által, melyet ő a *dunai konföderáció* számára dolgozott ki, s 1862-ben, május 1-jén, Turinban közzétőn.

A dunai szövetség ezen elhírhedt Magna Chartája szerint a közös ügyek a következők lettek volna: 1) *A szövetségi terület védelme, a külpolitika, a kereskedelmi rendszer képvisellete, a vámok, a nagyobb összekötő vonalok, pénz, mérték és súly.* 2) Minden, mi a szárazföldi és tengeri haderőre, erődökre és hadikikötőkre vonatkozik. 3) A diplomácia. 4) A vámrendszer, mely egységes, s melynek jövedelme az államok között egy alkotmányozó gyűlés által megszabott arány szerint osztatnék el a szövetségre lépett államok közt. 5) Az egész konföderáció számára csak egyetlenegy kereskedelmi törvényhozás lesz érvényes. 6) A közös ügyekhez tartozik a pénzláb, a mérték és súlyegység elhatározása.

Szóval: a dunai államszövetségben, melyben a magyar, a délszláv és román nemzet szerepelne, *valamivel* még szorosabb volna a beolvasztás, s még inkább vesztené el hazánk *függetlenségét, önállóságát*, mint a *bécsi*

minisztérium azon emlékiratának elfogadásával, melyről mondá Kossuth Deáknak: „Ultimátum volt ez, barátom, fegyver éléről nyújtott ultimátum, nekünk, védteleneknek!”

Tulajdonképp tehát Deáknak kellett volna Kossuthot figyelmeztetni, hogy ne búsítsan minket oly alkotmányterv pontozataival, melyek Vessenbergék emlékiratának szövegénél gyarlóbbak. Hiszen Kossuth legjobban tudja, s levelében említi is, hogy a *Memorandumot* 1848-ban Jellachich fegyver élén hozta Magyarországra, s mégsem fogadtatott el.

S mennyivel nem volna még nehezebb az eredetinél is hiányosabb kiadásban elfogadni?

Azon konföderációnak, melyet Kossuth ígért híveinek, s mely 22 millió magyart, szlávot és román foglalna magában, még csak egy nagy európai háborúval lehetne fogantatást eszközölni.

Valóban, sok zaj volna ez egy tojáslepényért.

S nem is az szomorít el minket, mintha tartanánk, hogy ő nem dobta már rég a megillető helyre azon alkotmányt, mely csak egy szerencsétlen ballépés következményéből született; hanem az, hogy ő oly kevés figyelmet fordított a mi közösügyi munkálatunkra, hogy még tán azt sem vette észre, miként az általa kárhozott delegációink törvényhozási joggal sem bírnak, a paritásra vannak fektetve, üzenetek által közlekednek egymással, közös ülésre csak ritka esetben jelenhetnek meg, s akkor is csak szavazhatnak, de nem szavalthatnak.

Kötelességünk ez esetben a némaság.

V.

Kossuth, olvasva azon polémiát, mely három megyének eljárása ellen hazai hírlapjainkban bizonyos élénkséggel folyt, célszerűnek vélte e részben is kétségtelenül súlyos véleményét a latba vetni.

Nem csodáljuk, hogy midőn az országgyűlés többségét ignorálva, minden tényért, minden eszméért, minden mozzanatért egyedül Deák ellen emelt vádat; ugyanakkor a nézete szerint megrovást érdemlő hírlapcikkéért is őt vonja felelősség alá.

Valóban nagy bámulat tárgya lehet oly ember, ki, Kossuth bizonyítgatásai szerint, a többség helyett egész széles országban egyedül gondol és cselekszik!

Deák a kormány, Deák az országgyűlés, Deák a napisajtó.

Ha ő vádoltatik, felesleges volna a többségből mást vétkesnek képzelni: felesleges még a zsurnalisztikában is, mely midőn a többséghez tartozik, minden eszmét, minden lendületet Deáktól kölcsönöz.

Úgy látszik, ilyennek képzele Kossuth Deákot, s ebből következik, hogy az országgyűlési többséget pártoló lapokért is őt vonja kérdőre.

Felhozza, hogy szomorúan látja a Deák nézeteit képviselő magyar lapokban azon agitációt, mely a megyei intéciónak – hazánk *utolsó reményhorgonyának* – elmállasztására, *országpolitikai és alkotmányőri állásából kivetkőztetésére és puszta adminisztracionális bűrókká süllyesztésére irányoztatik.*

Szeretnők tudni, hogy Kossuth, ki a felelős minisztérium létesítésére oly döntőleg folyt be, a megyék felelősség nélküli *országpoli-*

tikai és alkotmányőri állását miképpen tudná kiegyeztetni a felelős minisztérium országpolitikai, *de egyszersmind alkotmányőri állásával is?*

„Fejtsd meg, óh gróf Orindur, a természet ezen meghasonlását”, deklamálnák színpadunkon, ha a *Schuld* című tragédia⁷ ki nem hullott volna a repertóriumából.

S lehet, hogy e felszólításra Kossuth sem találna megoldást.

De akár könnyű, akár nehéz a régi jogú megyei rendszernek a parlamentáris kormány jogaival és kötelességeivel egyesítése, annyi bizonyos, hogy a megyerendszer számára mi még semmi törvényt nem alkottunk. Egy határozat csak arra hatalmazta fel a minisztériumot, hogy az 1861-i állandó bizottmány visszaállítatván, még egyszer tisztújítás tartassék a törvényhozás intézkedéseig, s hogy a XVI. cikk 2. §-ának e) betűje alatt előforduló azon tilalma, *hogy a megyei tanácskozási nyelv a magyaron kívül más ne lehessen*, felfüggesztethessék a kormány által.

Az országgyűlés a megyei kérdésben még eddigelé semmi egyebet nem tett, és nem is tehetett.

Voltak azonban számos megyék, melyek a Kossuth döntő befolyása alatt formulázott XVI. törvénycikket, bár hiányos volt, kegyelettel és kötelességérzettel igyekeztek fenntartani; de viszont volt három vagy négy oly megye, mely – mint látszik – nem vala megelégedve Kossuth és elvtársai művével, mely az

⁷Adolp Mullner (1774–1829), német író drámája, a tragédia prototípusa.

1848-i pozsonyi országgyűlésen szentesítést nyert. – Ezen csekély minoritás azt akarta keresztülvinni, hogy a megyék rosszállásaikat az országgyűlés politikája ellenében hatóságilag gyakorolhassák, a kormány iránti bizodalmatlanságukat mint jogosított közlegek hirdethessék ki, s a miniszteri felelősséget semmiért nem felelhető álláspontokra szorítsák.

Azon hírlapírók, kik a miniszteri felelősséget megalapító 1848-i III. törvénycikkhez és a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatát meghatározó XVI. törvénycikkhez ragaszkodtak, hibáztatták a kisebbségnek eljárását, mely a III. és XVI. törvénycikket egyformán tenné lehetlenné. A III.-at, ti. a felelősségnek illuzóriussá tételével, a XVI.-at pedig oly revindikációja által a dikaszteriális rendszer alatt dívó szokásoknak és részint jogoknak is, melyek más kormányforma alatt nem tarthatják fenn magukat, melyek a '48-i törvényhozás reformjaival ellenkeznek, *s melyeket Kossuth maga sem tűrt el.*

Vagy tán tévedünk, ha azt állítjuk, hogy alig van időszak, melyben annyi teljhatalmú kormánybiztost küldtek volna a megyékbe, mint Kossuth idejében, és pedig alig volt idő, midőn oly igénytelen, oly szerény, oly hallgató lett volna a megye, mint éppen 1848-ban?

Ez egyenesen azt bizonyítja, hogy Kossuth, legiszlátori eljárásához híven, arra törekedett, hogy a megyék a XVI. cikk által emelt korlátok közt működjenek.

Íme, most megváltoztatván nézeteit, ellenünk fordul, kik azon dicséretre méltó művet s azon szabadelvű irányt védjük, melynek élén ő állott.

Minek tulajdonítsuk ezt?

S ha nem tettünk többet, mint amennyit a III. és a XVI. cikk kíván, akkor csak kötelességünket teljesítettük.

De mi a megyék hátrányára magyaráztuk a '48. év intézkedéseit a kormányfelelősséget és a megyei autonómiát illetőleg: ezt mondhatná Kossuth.

Azonban szóljon mellettünk maga 1848.

Lépünk be az országterembe.

Éppen Pázmándy Dienes kezd szónokolni, az a Pázmándy Dienes, kit akkor Kossuth még kitűnőleg kegyelt, ki egyike volt a hangadó egyéniségeknek.

Halljuk, mit beszél az ápril. 3-i kerületi ülésben:

„A municípiumot, melynek emlőjén nőtem fel, én is oly erős védbátyának tartom, mely külső ellenség ellen megtartott és mostanig megőrzött. De valamint a legnemesebb gyümölcs csíráját kemény héj fedi, mely azt a tél zivatarai közt a romlástól megőrzi, ezen héjnak azonban tavasszal fel kell pattanni, hogy a csíra előbújhasson, így a municípiumnak is, mely annak idejében védőkéreg volt, most, midőn erősebb biztosítékok, sajtószabadság, felelős minisztérium állottak helyébe, szét kell pattanni, különben nem fog a csíra ég felé lövelleni és megnőhetni. És mi a municípiumot éppen ezen nagyobb institúciók által azon helyhezetbe hoztuk, hogy azt most, mint száraz hohlhippent, szét kell zúznunk. A nagyobb és erősebb institúciók abszorbeálják a kisebbet és gyöngébbet. Azokkal tehát, kik a mostani amabilis konfúziót akarják fenntartani, legkevésbé sem lehetek egy véleményben, s ha a megyét fenn lehet tartani, csak *en miniature*

a szóban lévő törvényjavaslat szerint lehet fenntartani; különben úgy áll a dolog, mintha egy kis verébnek sasszárnyakat adnánk, hogy repüljön, a municípium barátai tehát gondolják meg hidegen, hogy ez az egyetlen mód annak fenntartására, semmi más, legkevésbé pedig azon amabilis konfúzió. Figyelmeztetem továbbá önöket a végtelen nagy különbségre, mely a megyei és községi rendszer közt létezik. Magyarország alkotmányos jövődjének alapja főképpen a nagyközségekben van letéve. Községi rendszert kell tehát kifejteni, ez a szabadság valódi bázisa, nem pedig a megyei rendszer, hol a törvényjavaslat szerint egyenesen nem is folynak be az emberek, 800 lévén képviselve egy által, hol fontos politikai kérdések ezentúl nem fognak tárgyalatni, s az adminisztráció is csak kisebb helybeli dolgokra terjedhet. Mert ha a megyék a minisztériumot megakaszthatják, ha ezentúl is azt mondják: *nos universitas*, akkor a kormányzás lehetetlenné tétetik. Ha Franciaország el lett volna szakadozva municípiumokra, sohasem lett volna nagy francia nemzetiség. Akármi szépeket beszéljünk is a megyékről, lehet talán azokat egy darabig mintegy mósusszal tartogatni, de ha magunkat ámítani nem akarjuk, meg kell vallani, hogy ha a megyék mostani hatóságukban megmaradnak, eltemettetik a magyar nemzetiség. Vagy megye, vagy magyar nemzetiség. Ha a jövő törvényhozás többre becsüli a municípiumot, mint a magyar nemzetiséget, ám állítsa ezt helyre, addig azonban sem restauráció, sem közgyűlések ne tartassanak.”

Megvallom, Pázmándy Dienes nézeteit nem osztom.

Én valódi felelős kormányt kívánok és valódi megyei autonómiát saját belügyeiben. S nem is kell említenem, hogy a nagyközségek szabadelvű szervezését sem feledem ki csekély törekvéseim sorából.

De meg kell vallanom, hogy Pázmándy Dienes beszéde az *akkori szellemet fejezte ki*.

S vajon Kossuth, ki most minket azzal vádol, hogy adminisztracionális bűrókká akarjuk süllyeszteni a megyéket, s ki hazánk utolsó reményhorgonyának címezi a megyei intézményt, lesújtó ékesen szólását felemelte-e Pázmándy Dienes ellen?

Nem tudok ennek nyomára akadni; s aki rátalál, kérem, közölje velem.⁸

VI.

Kossuth Deáknak szemére veti, hogy „Magyarország éppen a sadowai csata⁹ után mond le legbecsesebb állami jogairól, és lemond oly módon, lemond magát oly politikának eszközeül szegődtetve, mely szomszédainkat úgy *Nyugat*, mint *Kelet* felé ellenségeinkké teszi, *a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását, a Horvátországgali kiegyezkedést* lehetetleníti, a szemlátomást közelgő európai bonyodalmaknál hazánkat a vetélkedő ambícióknak céltáblájául teszi”.

⁸ Dányi Károly rátalált; a bevezetőben említett könyve szerint Kemény érvelése itt nem helytálló, ugyanis Kossuth tiltakozása megjelent a Pesti Hírlap 1848. április 9-i számában.

⁹ A porosz-osztrák háború döntő, Königgrätz és Sadowa között 1866. július 3-án lezajlott, porosz győzelemmel végződő csatája, „a kiegyezés kulcsa”.

Ha forradalmi téren működünk volna, a sadowai szerencsétlenség kétségkívül másképp hatott volna reánk, mint amidőn a *pragmatica sanctio* alapján törekvünk viszonyainkat kiegyenlíteni.

De azt ne képzelje Kossuth, hogy a nép hangulata mámoros lelkesedéssel karolta volna fel törekvéseinket, s ne képzelje, hogy az ő működésének is szembeszökőbb eredménye lett volna, mint az olasz háború alatt. Bismarck csakúgy köszönte volna meg Kossuth működését Königrätzben, mint Napóleon Villafrancában.¹⁰

Poroszország körülbelől oly okokból kötö meg Ausztriával a békét Prágában, mint Franciaország Zürichben.

Világkonflációt egyik sem akart, s ne is reméljen Kossuth egy uralkodótól is ily eltökélést. S ne higgye, hogy a népek, ha helyzetök békés úton javítására kilátásuk van, eszményképül tűzzék ki a Lengyelország sorsára¹¹ juthatás szerencséjét.

Kossuth arra is figyelmeztet, hogy nyugati és keleti szomszédainkat ellenségeinkké tesszük, mihelyt ügyeinket rendezzük. De én úgy vélem, hogy ha a Kossuth által említett szomszédaink csakugyan ily izgágák volnának, mihelyt saját belügyeinket rendezni mernők; akkor bizony nem mulasztanák el még rakoncátlanabban vi-

¹⁰ A francia–szárd–osztrák háború előtt III. Napóleon utalt arra, hogy a szövetségesek győzelmük esetén elősegítik Magyarország függetlenségének megvalósítását, a solferinói győzelem után azonban békét kötött Ausztriával.

¹¹ Lásd főntebb a *Pest, március 15.* című 1861-es cikket és jegyzeteit.

selni magukat, ha látnák, hogy ügyeinket rendezni nincs sem vágyunk, sem eszünk.

Ami Kossuth azon vádját illeti, hogy Deák oly politikának eszközéül szegődteté magát, mely a nemzetiségi kérdés kielégítő megoldását lehetetleníti; csak azt válaszolhatom, hogy a koronázás után országgyűlésünk első gondjai közé fog tartozni: a nemzetiségi kérdések célszerű megoldása.

Arról azonban kezeskedni nem mernék, hogy törvényhozóink éppen azt kölcsönöznek át Kossuthtól, amit ő a dunai konföderációba bekeblezett Magyarországnak a *nemzetiségi kérdésekben* ajánl.

Ajánlatai ti. következők: Erdély legyen csak személyes unióban Magyarországgal. Minden tagja a végrehajtó hatalomnak és a törvényhozásnak azon nyelven fejezhesse ki véleményét, amelyen tetszik; minden község maga határozza meg, hogy iskolájában minő nyelven tanítsanak; minden törvényhatóság szótöbbséggel maga döntse el, mi legyen a közigazgatás és a kormánnyal közlekedés nyelve. Ezen nyelven szerkesztessék a jegyzőkönyv, ezen expediáltassanak a kormány válaszai és rendeletei.

Továbbá: minden népiség saját nemzetiségének érdekeiben *roppant* egyesüléseket alakíthat; választhat nemzetiségi vezéreket: bán, vajda, hoszpodár és más ilyen nevek alatt.

Kossuth ezen eszméi egy füzetbe foglalva nagybecsűek lehetnek azoknál, kik a joglemondás sikamlós ösvényén már oly messze haladtak, hogy a magyar nemzet történeti állását tekintetbe venni feleslegesnek tartják. És Kossuth, midőn ily ajánlatok összegével állott elő, kétségkívül már többé nem bízott

a magyar nemzet erejében, s legfeljebb azzal vigasztalta magát, hogy *az élet és a körülmények enyhíteni fogják e jogfeláldozások gyászos hatásait. De mi megjegyezzük, hogy ily szempontból vetni kockát a nemzet sorsa felett hiba is, de nem is szabad.*

VII.

Deák politikája – Kossuth szerint – Horvátországgal lehetlenné teszi a kiegyezkedést.

De ha most sok akadályba ütközik, vagy éppen lehetlenné van téve a kiegyezkedés, ki állíthatja azt, hogy Deák folyt volna be a horvát–magyar viszályok fejlesztésére? Fitymálással tekintett-e ő Gay és az illír párt azon nemzetiségi agitációira, melyek még Haller Ferenc gróf bánsága alatt¹² fűrgén űzték propagandájokat? Mondotta-e Deák – s éppen azon pillanatban, midőn a horvátok a gyakori súrlódások miatt legszenvedélyesebbekké váltak –, mondotta-e Deák, hogy Magyarországnak egy *reggelire* sem elég Horvátország?¹³

A horvát felkelésre okul vagy ürügyül az V. cikknek azon pontjai szolgáltak, melyek e nemzet képvisleti viszonyát rendezik a magyar országgyűlésen. A horvátok tartományi országgyűlésök jogát és autonómiájukat állíták eltiportnak, s egyszersmind ciszlajtánus izgatásoknak hódolva előbb fenyegetőztek, utóbb harcoltak ellenünk.

Kossuth nem állíthatja, hogy midőn az 1848-i pozsonyi országgyűlésen az V. cikk

¹² Haller 1842 és 1846 között volt horvát bán.

¹³ Nem tudjuk azonosítani, hogy kitől ered a mondás, az 1848-as magyar–horvát szembenállás idejéből származhat.

alkottatott, Deák befolyt oly módosításokra, melyek érdekesebbé tették volna e cikknek Horvátországra vonatkozó pontjait. Kossuth nem mondhatja, hogy az 1848-i pesti országgyűlés alatt Deák, vagy bárki, gátolta őt oly lépésektől, melyek kiegyenlítésre vezethettek volna. Azonban Kossuth, mint egyik szónoklatában említi, a törvényen túlmenve, a minisztériummal elfogadtatá, hogy a Horvátországgali érintkezésekben a diplomáciai magyar nyelven írt okmányokhoz csatoltassék a horvát fordítás is. Ez egyébiránt akkor történt, midőn a két nemzet közt a békés érintkezések tetteleg már megszűntek.

Deák szerepe a horvát ügyben tulajdonképp az 1861-i országgyűlés kihirdetését megelőző időre esik, midőn egy hangadó horvát megye körlevelére a kiengesztelődés szellemében válaszolt; midőn a vele értekező horvát urakkal őszinte és békítő nézeteit közlé; midőn a '61-i országgyűlés felirataiban alkotmányunk visszaállítását oly meghatólag sürgeté azért is, hogy a nemzetiségekkel és különösen a horvát nemzettel testvériesen rendezhessük viszonyainkat.

S kívánt-e többet azon javaslat, melyet Deák a mostani országgyűlés folyama alatt a horvát ügyben előterjesztett, mint azt, hogy az őket is velünk egyaránt kötelező *pragmatica sanctio* értelmében jelenjenek meg a horvátok is küldöttjeik által országgyűlésünkön a koronázásra, s a *pragmatica sanctio*ból folyó közös érdekek elintézése végett a delegációknak magyar részében vegyenek részt.

Ennél többet – a teljes elszakadáson kívül – lehetetlen ígérni.

Kossuth semmi alaptörvény által nem korlátoztatva, a dunai konföderációban Horvátországot mint külön államot szerepeltetné ugyan, sőt Szerbiához kapcsolt részekkel is gyarapítaná; de már ez nem kibékítés, hanem a *pragmatica sanctio* államjogi kapcsolatából erőszakos kiszakítás volna; ez oly tény volna, melyre Deák sohasem vállalkozhatnék, s midőn Kossuth eszerint a *pragmatica sanctio* kötelezettségében *keresi a kibékülés lehetetlenségét*, a horvátokat igen szigorú vádakkal terheli, s meg vagyunk győződve, hogy igazságtalanul.

*

Kossuth megtámadja a minisztérium által előterjesztett törvényjavaslatok közül azokat is, melyeket Tisza¹⁴ és Ghyczy¹⁵ jobban szerkezetteknek ismertek el, mint ama '48-i cikkeket, melyek módosítás alá estek.

Kossuth a nyomtatott betűk dacára sem akarja látni, hogy az újoncok megajánlásától kezdve többképpen folyunk be, és nemcsak a delegációk¹⁶ útján, a hadügyekre.

Felriad azért, mert a nemzetőrség életbe léptetését *felfüggesztettük*; noha éppen ő Szeged városában a Kárász-ház erkélyéről a nemzetőrség ellen heves szónoklatban fakadt ki.¹⁷

Ha Kossuth tudakozódni fog, meggyőződhetnék arról, hogy a nemzetőrség intézménye

¹⁴ Tisza Kálmán

¹⁵ Ghyczy Kálmán

¹⁶ Delegációk – a közös ügyeket intéző különleges megbízatású küldöttségek az Osztrák–Magyar Monarchiában.

¹⁷ Kossuth 1849. július 11-én a Kárász-ház erkélyéről mondta el utolsó nyilvános hazai beszédét.

nálunk csakugyan népszerűtlen, kivált a köznépnél.

Nem tudom, folyt-e be ezen ellenszenvre Kossuth szónoklata is; de az iránt nincs kétségem, hogy viszonyainkba avatott államférfiak aligha sietnének oly intézmény visszaállításával, mely veszélyes mozgalmakat idézhetne elő; vagy pedig a végrehajtásnál az ország nagyobb részében papirosan maradna.

A jól szervezett honvédrendszer azon biztosítékok mellett, melyek a mozgósítás megrendelésének jogát kezünkben hagyják, sokkal jobb szolgálatot tenne nekünk, mint a nemzetőrség.

„Ha kérdem magamtól – sóhajtja Kossuth –, mi hát az, mit nemzetünk ennyi *feláldozásért* jutalmul kap? Látom azt, hogy kapja az idegen érdekérti katonáskodás kötelességének általánosítását, ezernehányszáz millió forint államadósságot, s vele az elviselhetlen temérdek adók megörökítését, melyeknek ily viszonyok mellett még csak legcsekélyebb enyhítésére sem lehet gondolni.”

Az idegen érdekekért katonáskodás Kossuthnál azt teszi, hogy mind mi, mind pedig őfelsége többi országainak és tartományainak összege 1723 óta kölcsönös védelemre vagyunk kötelezve.

Kossuth 1848-ban, július 5-én, a minisztérium jegyzőkönyvében, mely általa fogalmaztaték, kijelenti, hogy a kormány javasolni fogja őfelségének: a trónbeszédben az olasz dolgokra vonatkozólag csak azt említeni meg, hogy a szardíniai királlyal a háborút még bevégezni nem lehetett. Midőn azonban a minisztérium őfelségének ezen

javaslatot teszi, egyszersmind közakarattal jegyzőkönyvbe igtatni elhatározá, hogy „a *pragmatica sancti*óból Magyarországra háruló azon *kötelességet*, miszerint őfelségét külmegettáadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni nem akarja”.

Ily vallomásból önként következik, hogy Kossuth szerint is a közös védelemre mi szerződésileg vagyunk obligálva, s következőleg felesleges minket azért faggatni, hogy kap-e a magyar nemzet elég jutalmat feláldozásáért? – miután a *kötelességszerű* feláldozást nem szoríthatja meg vagy tágíthatja ki a jutalmazási díj.

Kossuth az idegen adósság egy részének elvállalása iránti készségünket is alkalmasint együgyűségnek tartja, miután megjegyzi, hogy szintén feláldozásunk *jutalmául* rovatik ránk e teher.

Mintha bizony tettelleg nem vettünk volna mindig részt az államadósság terheiből, mintha indirekt adóink nagy része és az állami egyedárúk nem fordítottak volna, megkérdeztesünk és ellenőrzésünk nélkül, kamatok fizetésére, s mintha a nagy financiai válságok, melyek időnként az államadósságok szertelen szaporítása és a valuták elértéktelenítése miatt kiütöttek, nem okoztak volna temérdek kárt Magyarországnak is, s nem lettek volna lassú anyagi haladásunknak és külkereskedésünk pangásának főokai.

A különbség csak az, hogy az államadósságoknak bizonyos hányadát elfogadván, jogunk lesz a ránk eső öszlet kezelését ellenőrizni, jogunk lesz a törlesztést szemügy alá venni, jogunk lesz produktív célokra kölcsönt venni fel, s új, *közös adósságokat*

ezentúl csak akkor köthet a ciszlajtánus rész, mikor világos beleegyezésünket adtuk rá. Ezt tudni fogja az egész pénzvilág, és ahhoz szabja magát, ha kölcsönét elveszteni nem akarja.

Bárcsak Kossuth is, midőn 1848-ban a most ránk eshető államadóssági kvóta harmadával egyezkedhetett volna ki, ne mellőzte vala el az alkudozást azon kérdés feletti merengés miatt, hogy e feláldozásért kap-e a nemzet valami más speciális díjt? Ami pedig a nagy adók megörökösítését illeti, arra a legszomorúbb kilátásunk akkor volna, ha midőn becsülettel, midőn alkotmányos jogaink és függetlenségünk biztosításával tehetnők, akkor mondanánk le azon törekvésről, hogy financiailag is a helyzetnek urai legyünk. Csak ekként apadhat lassanként az adó; különben elapadott volna nemzeti erőnk.

—

De érzem, hogy máris visszaéltem a közönség kegyével, midőn a kellőnél hosszabb ideig vontam figyelmét oly megtámadás taglalására, mely végtére is semmit sem változtott sem a közvélemény irányán, sem teendőink során.

A nemzet komolyan gondolkozik és férfiasan cselekszik.

Eltűnt az a varázs, mely hangzatos szavak által bódít, vagy visszadöbbsent.

Kossuth megtámadta Deákot; de eredmény nélkül.

Sajnáljuk, hogy e lépés által egy hitető reménnyel kevesebbje van.

És sajnáljuk, hogy róla is el lehet mondani
a latin költővel:

Bella geri placuit nullos habitura
triumphos!¹⁸

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, 1867. május 28., [1. p.]; május
29., [1. p.]; május 30., [1. p.]; június 1., [1. p.];
június 2., [1. p.]; június 4., [1. p.]

¹⁸ Lucanus: *De Bello Civili vel Pharsaliae*, I.12. Sztrókay Antal 1833-ban megjelent fordítása szerint: „Olyan had tetszett, a' melly diadalra nem ád just”. Bessenyei Györgynél, 1776-ból: „ti pedig olly ütközetre rohantok, mellybe, soha a' győzedelemnek ditsőségét el-nem érhetitek”.

Pest, május 16.

Ritkán jelent meg oly tetőtől talpig konzervatív cikk, mint mellyel huzamos hallgatását újabban megtörte Kossuth Lajos.¹

Az efeletti meglepetés, megvalljuk, nagy; de nemegyszer kerül elő a politikai életben. Gyakran tesz az ember pályája közepén fordulatot, gyakran pályája végén is, s ezen eljárás lelkiismeretességét nem lehet vádolni, s legkevésbé annál, ki mindig az eszmékkel küzdött s lángoló érzelmeit a haza iránt folyvást tündököltette.

A nevezetes embereknek minden váratlan eljárása azonban megdöbbenést kelt az első pillanatban; de ha mélyebben vizsgáljuk az indokokat, melyek eszméiknek módosítására befolyhattak, észre fogjuk venni azon bizonyos erkölcsi nyomást, melyet az általános világhelyzet gyakorol még a leghatározottabb vagy legkonokabb politikusokra is. Kossuth azonban nem konok, és szerencsés természeténél fogva a behatásoktól nem szokja magát sztoikus közönnyel eltorlaszolni, s azért talá-lunk leveleiben és proklamációiban egy-egy oly eszmét és indítványt is, melyet tőle senki sem várt volna, s mely sokat magyaráz akkor is, midőn az író eszmeköréből kirí, és erős disszonanciákban tör ki saját maga ellen.

¹ *Kossuth Lajos levele Irányi Dánielhez a megyerendezés tárgyában.* Magyar Újság, 1870. május 10. A levél kelte: Február 17. Turin. A lap május 15-i és 17-i száma vezércikk formájában közli a kormányzó szintén Irányi Dánielnek írt, Turin 1870. május 5. keltezésű levelét s Kossuth hozzá csatolt 1851-es alkotmánytervét, melyben a megyéknek fontos szerepet szán.

Ezért van az, hogy Kossuth legújabb levelében egész jóhiszeműséggel azon oktatást adja önkéntes, de makacs száműzetéséből, hogy nagy különbség választja el a *törvényeket* az *institúcióktól*. Az institúciókat, az államélet alapjait a kodifikálók nyugtalan hevétől meg kell oltalmazni. Az ily alapintézményeket nem szabad gyökerestől feldúlni, legfellebb kíméletes kézzel itt-ott megnyirbálni. Ellenben az egyszerű törvényekkel könnyedén lehet bánni.

Nem szóról szóra, de lényegileg ez Kossuth elmélete az institúciók és törvények fontosságáról.

Ez az eszme az, melynek áldozott Scipio Nasica, midőn egy fórumon egy szikladarabbal agyonüttette Gracchust, s a demokráciai elemet, bár rövid ideig, hátraterelte.

Becsülője vagyok a régi törvényeknek; de az institúciók és a simplex törvények közt azon roppant különbséget nem találom fel, melyet a nagy száműzött keres.

Azonban megbecsülhetetlen Kossuthnak ezen nagyszerű nyilvánítása azért, mert ezzel Kossuth végképpen megvált minden forradalmi törekvéstől; hisz éppen az institúciók azok, melyeknek erőszakos felforgatása szokott a forradalmak feladata lenni. Jelentéktelen törvényekért nem lázadnak fel a népek, hanem az institúciókért. Egyik párt republikát akar, a másik a monarchiába veti megnyugvása reményét. Egyik szocialista, a másik a kommunizmusba veti boldogságának horgonyát, s mindenik jól tudja, hogy nem egyes törvények módosítása által, hanem az institúciók felforgatásával juthat sóvárgó céljaihoz. Kossuth jól tudja, hogy ő *institúciót* forgatott fel. Neki si-

került egész pártunk közremunkálásával megdönteni a várnarendszert, és sikerült szabaddá tenni a birtokot. Kossuth még egy másik intézüiót, vagyis az intézüióknak összegét rontotta le pártunkkal együtt: *ti. a nemesség egész jus publicumát*, más nagy sorú intézüiókkal együttvéve. E rom helyére a parlamentarizmus épült s a jogegyenlőség. Ezekből is láthatja Kossuth, hogy azon konzervatizmus, melyet közelebbi levelében fejteget, majdnem új akvizíció rája nézve, s konzervatív túlhajtásokkal vegyül össze. Azonban egész szívvel üdvözlöm én őt ezen téren; mert minden esetben jobb előszeretettel lenni az alaptörvények iránt, mint folytonosan forradalmi esélyekre számítani és hatni, kivált annak, kinek kedélye ömleng, és kinek szerencsés optimizmusát az évek sem háborgatják.

Az intézüiókat oly gyengéden kezelő Kossuth főleg a megyerendszer kedveért határozhatta el magát arra, hogy tagadja a nemzet jogát az intézüiók ledönthetésére.

De vajon csak a megyerendszer intézüió-e, vagy vannak más intézüiók is? Tagadhatja-e Kossuth, hogy nincsenek; tagadhatja-e, hogy ha már intézüió és alaptörvény a megye, akkor csakugyan nem lehet nevetesség nélkül állítani, hogy intézüió a *pragmatica sanctio* is, mégpedig a szerződések való garanciáival is ellátva? S így tovább nem alaptörvény-e a *pragmatica sanctio*ra épített közös ügyek rendezése a delegációk által? Nem volna-e megfoghatlan, hogy oly férfiú, ki túlságosan is tiszteli az intézményeket,

a delegáció intézményét kiűzze azon konzorciumból, melybe kényelmesen beférkezteti a megerendszert is?

Nagyszerű ellenmondás volna, ha a delegáció intézményét kitagadná az institúciók közül, s nem kötné tanítványainak lelkére, hogy: mindenekelőtt tiszteljétek ez intézményeket is; a törvényekkel kurtábban bánhattok el!

Kemény Zsigmond

Pesti Napló, reggeli kiadás, 1870. május 17., [1. p.]

Szómagyarázat

- abnegáció – lemondás, letagadás
abszorbeál – elnyel, felszív, belefoglal
adminisztracionális büro – végrehajtó hivatal
aenigmák – rejtélyek
aeropagus – areopág, legfelsőbb törvénykező fórum (eredetileg az athéni legfőbb törvényszék)
akvizíció – szerzemény
alterál- zavar
alternál – váltakozik
amabilis konfúzió – kedves, kedélyes rendetlenség
antidotum – ellenmérge, ellenszer
aposztázia – hitehagyás, árulás
apoteózis – isteni rangra emelés
Approbata – Approbatae Constitutiones, az 1540 és 1653 között létrejött erdélyi törvények gyűjteménye
archimandrita – kolostorfőnök, rendfőnök
arendátor – bérlő, haszonbérlő
arnót – (többnyire albán) zsoldoskatona az oszmán hadseregben
attentátum – merénylet
auditórium – hallgatóság, előadóterem, itt: az országgyűlés hallgatósága
augurium – jóslat
avita constitutio – ősi alkotmány
- battéria – üteg
blazírozott, – blazírt, fásult, közömbös, egykedvű
bornírozott – bornírt, szűk látókörű, korlátolt, bárgyú

centurio – százados, századparancsnok az 1848-ban létrehozott román légiókban, eredetileg rómaiak használták katonai rendfokozatként
ciszlajtánus – ciszlajtániai, a Birodalom Lajtán-túli részéről való

concoctio – itt: zavarkeltés, összezagyválás

condottieri – zsoldosvezér

Corpus Juris Hungarici – a magyar törvénytár

credentionalis – meghatalmazás, (követi) megbízólevél

cynosura – itt: zsinórmérték

deferens – tiszteletteljes, hódoló

definitív – végleges

delejtő – delejtű, iránytű, tájoló

departament – département; megye nagyságú közigazgatási egység Franciaországban

despoliatio – megrablás, kifosztás

dessin – szövetmintázat

diametraliter – ellentétesen, homlokegyenest ellenkezően

dikaszteriális rendszer – közigazgatási, bírósági rendszer, ahol testületek döntenek”

diskusszió – vita, tanácskozás, eszmecsere

díván – török államtanács

divergencia – különbözőség, szétágazóság

dotáció – anyagi támogatás, javadalmazás, adomány

egalité – egyenlőség

egély –religio, illetve égi boldogságra vezető elméleti és gyakorlati erkölcsan

elán – lendület

en miniatúra, miniature - kis méretben, kicsinyített formában

expansió – hatalmi terjeszkedés
expediál – továbbít, kézbesít
expediens – kiegészítő eszköz, kibúvó, mentség
experimentálók – kísérletezők
exosztuláció – sürgős felszólítás, követelés

faszcináció – igézet
filantropikus – emberbaráti, emberszerető
fiskus – államkincstár
fiziognómia – arculat
földabrosz – térkép
frugális – mértékletes, szerény
hohlhippen – Ausztriában elterjedt újévi kifilifésesség
honorácior – nem nemesi származású értelmiségi
hoszpodár – fejedelem

ignorál – nem vesz tudomásul
illuminál – megvilágít
illuzórius – megvalósíthatatlan, délibábos
inaugurale diploma – a koronázáskor az alkotmány védelmére kiadott királyi hitlevél
indigitatio – rámutatás, figyelmeztetés
ingrediencia – alkatelem, kellék
instrumentáció – hangszerelés
intra paranthesim – zárójelben
invazionális – megszálló, beözönlő
invektívák – támadások, sértő nyilatkozatok
involakrum, involucrum – itt: takaró, lepel

jugerum – római területmérték; 1 jugerum 0,45 kat. hold
jus publikum – közjog
jus regium – királyi (elő)jog, a korona joghatósága a régi magyar magánjogban, melynek

értelmében a földbirtokok a koronát illetik, s a birtokadományozás ennek „átruházása”.

kadáver – tetem

kancsuka – rövid nyelvű szíjkorbács

kandidált – jelölt

kasznár – a magtárat kezelő gazdatiszt, később gazdasági intéző, ispán

Kolportáltassék – terjesztessék

komisszió – konkrét ügy kivizsgálására, megoldására alakított bizottság

konflagráció – világégés, végromlás

konfundál – összezavar

konstatíroz – megállapít, észlel

konstelláció – a dolgok állása, jelek, esetek, események egyidejű megjelenése

konstituál – alkot, megalapít, illetve megállapít

konvenienciái – illeszkedési

konventikulum – szekta, titkos összejövetel

konverzáció – beszélgetés, társalgás

konvulzió – görcs, lelki harc

koordináció – itt a városi testületek, tisztviselők választási módjának, jogkörének, ellenőrzésének egyeztetése, összehangolása

korollárium – következmény

közleg – közlöny, hírlap, átvitt értelemben közvetítő közeg.

legiszlátív – törvényhozó, törvényhozói

legislátor – törvényhozó

liktor – a legfőbb állami tisztviselők és főpapok díszkíséretét alkotó személy az ókori Rómában

lucrum camerae – a kamara haszna; adónem

makrobiotika – a hosszú élet tudománya és művészete

malatia – lágyulás

mandatárius – megbízott, meghatalmazott, képviselő, követ
manicheusok – iráni eredetű gnosztikus vallás hívei
materia peccans – kártékony anyag, kóroanyag
mecsevészés – elcsenevészesedés, elsatnyulás, elkorcsosodás
more patrio – hazai szokás szerint
mósusz – pézsma, állati eredetű illatszer
municipium – helyhatóság, törvényhatóság
negélylik – finomkodik, kényeskedik
nemezis – bosszúálló sors
nepotizmus – családi, rokoni kapcsolatok érvényesítésének rendszere a közhivatalok, állások, méltóságok betöltésénél
nos universitas – mindannyian
nullifikál – érvénytelenít, eltöröl
obligálva – kötve
obskuritás – zavarosság, homály
oktrojázás – ráerőszakolás
opportunitás – kedvező alkalom, kihasználható helyzet
oppozíció – ellenzék
orál – szónokol
orátor – szónok
ordinárius – itt: az utolsó kenetet feladó egyházi személy
országjár – miniszter, államférfi, Kemény ez utóbb értelmében használja
ottomán – török eredetű, díványszerű ülőbútor
patvarista – jogvégzett és ügyvéd vagy bíró mellett jogi gyakorlatot folytató személy
pauperizmus – tömeges elszegényedetség
peripeteia – váratlan fordulat, kaland
prekurzor – jövendőelő, jós
provizóium – ideiglenes állapot

punctum saliens – sarkpont
purizmus – idegen szavak használatától való tartózkodás, valóságos és vélt nyelvi hibák üldözése
quidproquo – személyek fölcserélése, tévedés, félreértés
regnum – királyság
Reichsrat – osztrák birodalmi tanács
reinkorporáció – visszacsatolás
rekollekció – újraösszeszedés
rektifikáció – helyreigazítás
rekuzál – visszautasít, megtagad, elvet
requirál – megkeres, megkérdez, felkér; hatósági úton igénybevesz
revindikáció – visszakövetelés, visszaszerzés
rezignáció – belenyugvás, lemondás
rezultátum – következmény, eredmény
Rumélia – a török birodalom európai része, tulajdonképpen a keresztény (autonóm) rész megnevezése
salvificatoria clausula – megmentő közbevetés
salvus conductus – menlevél
separatum votum – különvélemény

sibbolet – egyezményes ismertető jel, főleg különböző pártoknál
sporadikus – szórványos, elszórtan jelentkező státus – állam
statutárius – helyhatósági
stratégikus – hadászati
sua forma – formailag
subsummál – kifogásol
suffragium universale – általános választójog
summum bonum – a legfőbb jó
suptilitás – szubtilitás, finomság, aprólékosság
szekvesztrál – zár alá vesz, lefoglal

szikofanta - jellemtelen, aljas; eredetileg: hivatásos besúgó az ókori Athénban
szimulakrum - látszat, utánzat
szofizma - álokoskodás
szollicitátor - sürgető, kérelmező

szubverzív - felforgató
taxális - adózó, taxát fizető
taxális városok - privilegizált mezővárosok a Székelyföldön és Erdély más magyarlakta területein
teens - tekintetetes
territórium - terület
traktátus - értekezés, tárgyalás
tribunál - bírói szék, fővezéri emelvény
tridens - háromágú szigony, Neptunus tengeristen jelvénye
ukáz - cári rendelet
universitas - itt: universitas saxonum, az erdélyi szászok önkormányzati szerve
utilizál - kiaknáz, hasznosít, felhasznál
úzus - szokás, gyakorlat
várnarendszer - kasztrendszer, az ókori Indiában a társadalom öröklődően azonos foglalkozású és jogállású emberek szigorúan zárt közösségeire, az ún. varnákra osztódott.
verifikáció - ellenőrzés, felülvizsgálás, itt: követigazolás
verwirkolt - jogvesztett, eljátszott
viatikum - itt: utolsó kenet
vis inertiae - itt: passzív ellenállás
votum universale - általános választójog
vox - szavazat

Névmagyarázat

Abdul-Aziz (1830–1876), I. Abdul-Medzsid testvére, 1861-től török szultán; 1876-ban megfosztották trónjától; öngyilkos lett vagy meggyilkolták.

Abdul-Medzsid (1823–1861), 1839-től 1861-ig török szultán.

Absolon Dániel, Apsolon (1640 k.–1701/1703 k.), I. Apafi Mihály, Thököly Imre, majd Caraffa tábornok diplomatája. Ő beszélte rá Zrínyi Ilonát Munkács várának feladására, később Erdélyben működött.

Ali basa (pasa), Mehmed Emin Aali pasa (1815–1871), török nagyvezír, külügyminiszter.

I. Apafi Mihály (1632–1690), 1661 és 1690 között erdélyi fejedelem, uralma alatt következett be a Habsburg-fennhatóság Erdélyre való kiterjesztése.

Apponyi György gróf (1808–1899), magyar királyi udvari kancellár (1846–1848), az adminisztrátori rendszer kiépítője, a Konzervatív Párt vezetője, 1860–1863 között országbíró, a kiegyezés egyik előkészítője, az MTA tagja, elnöke.

Árpád (845/855 k.–900. k) magyar (nagy)fejedelem

Attila (406 k.–453) hun király

Bach, Alexander báró (1813–1893), osztrák politikus, 1848-ban előbb a márciusi bécsi forradalom vezetőinek egyike, majd júliustól a kormány tagja, 1849-ben belügyminiszter, 1859-es leváltásáig az abszolutista centralizáció híve.

Barrot, Odilon (1791–1873), francia polgári politikus, 1848-ban miniszterelnök, szerepe a diktatúrába való átmenet előkészítésére korlátozódott.

Batthyány Lajos gróf (1807–1849)

Bayard, Pierre du Terrail (1473–1524), francia katona, a „félelem és gáncs nélküli lovag”.

I. Béla (1015/1020–1063), 1060-tól haláláig magyar király.

Bentham, Jeremy (1748–1832), angol jogtudós, filozófus, a közgazdasági liberalizmus képviselője, a hasznossági elmélet (utilitarizmus) megalkotója.

Berzsenyi Dániel (1776–1836)

Bethlen János, id., gróf (1792–1851), katonatiszt, politikus, az erdélyi reformellenzék egyik vezetője, fontos szerepe volt az unió 1848-as kimondásában.

Bezerédj István (1796–1856), a reformkorban a Tolna vármegyei ellenzék egyik vezetője, országgyűlési követe, ő kötött először örökvaltságú szerződést jobbjáyaival, s az első egyikeként vállalt önként adófizetést; 1848–1849-ben az országgyűlés tagja, a Békepárt híve, a bukás után halálra ítélték, de kegyelmet kapott.

Blanc, Louis (1813–1882), francia szocialista politikus, történész, köziró, az általános választójog teoretikusa, az 1848-as francia forradalmi kormány tagja.

Borrosch, Alois (1797–1869), könyvkereskedő, cseh képviselő az 1848-as bécsi birodalmi gyűlésben, egyúttal a Forstwirtschaftliches Zentralblatt (Prága) szerkesztője, azután „Csehország ideiglenesen felelős kormánytanácsosa” a cseh-német párt képviselőjében.

Brutus, Decimus Junius Brutus Albinus (Kr. e. 81 k.–Kr. e. 43), római hadvezér, Julius Caesar híve, majd az ellene összeesküvők egyike, részt vett a Caesar elleni merényletben.

Buccow, Adolf Nikolaus gróf (1712–1764), tábornok, az erdélyi főkormánysház vezetője, a székely és a román határőrezredek megszervezője.

Caesar, Gaius Julius (Kr. e. 100–Kr. e. 44)

Canning, George (1770–1827), angol politikus, külügyminiszter, miniszterelnök, ő függetleníttette a brit politikát a Szent Szövetségtől.

Caraffa, Antonio gróf (1646–1693), a Habsburg Birodalom szolgálatában álló katonatiszt, tábornok, 1687-ben koncepciók perben felvidéki polgárokat és nemeseket végeztetett ki („eperjesi véstörvényszék”), később ő készítette elő Erdély betagolását a Habsburg Birodalomba.

I. Chlodvig (466–511), frank király 481/482-től, ő csatlakoztatta a frankokat a kereszténység katolikus ágához, uralma alatt egyesült majdnem az egész későbbi Franciaország.

Columbus, Cristoforo, Cristobal Colón, Kolumbusz Kristóf (1451 k.–1506), spanyol szolgálatban álló olasz tengerész, Amerika felfedezője.

Condorcet, Antoine, Marie Jean Antoine Nicolas Caritat márki (1743–1794), francia politikus, filozófus, matematikus, az enciklopédisták egyike.

Constantin – lásd: Konstantin

Czartoryski, Adam Jerzy herceg (1770–1861), lengyel politikus, az 1830–1831-es felkelés

egyik irányítója, majd a lengyel emigráció legfőbb tekintélye.

Csány László (1790–1849), huszártiszt, a reformkorban a Zala vármegyei ellenzék egyik vezetője, 1848-ban a Közcsendi Bizottmány tagja, a dunántúli magyar haderő, majd Pest-Buda, később Erdély kormánybiztosa, 1849-ben közlekedésügyi miniszter, a bukás után kivégezték.

Csengery Antal (1822–1880), politikus, közíró, közgazdász, történétíró, az MTA tagja, 1871-től másodelnöke; a reformellenzék centralista csoportjához tartozott, a Pesti Hírlap szerkesztője, 1848-ban Kemény szerkesztőtársa, 1849-ben miniszteri tanácsos, a Békepárt híve, később a Budapesti Szemle szerkesztője, Deák Ferenc egyik legfontosabb munkatársaként a kiegyezés előkészítőinek egyike.

Danton, Georges Jacques (1759–1794), a „nagy francia forradalom” egyik vezető személyisége, a forradalmi törvényszék kivégeztette.

Deák Ferenc (1803–1876)

Descartes, René (Cartesius) (1596–1650), francia filozófus, matematikus, „az első racionalista filozófus”; nevéhez kapcsolódik a modern kori filozófiai antropológia fordulata.

Dessewffy Emil gróf (1814–1866), politikus, szerkesztő, a reformkorban a magyar konzervatívok egyik vezetője, 1849 után szót emelt a magyar alkotmányosság visszaállításáért, majd az októberi diploma előkészítőinek egyike, 1855 és 1866 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

Dražković, Juraj gróf (1804–1889), altábornagy, horvát politikus.

- Eötvös József báró (1813–1871)
- Erdődy János gróf (1794–1879), főispán, királyi helytartótanácsos, 1848-ban fiumei kormányzó.
- Estei (Habsburg-Estei) Ferdinánd Károly főherceg (O), teljhatalmú kormányzó az 1834-es erdélyi országgyűlés idején.
- Etele – lásd: Attila
- Ferenc (1768–1835), 1792-től magyar és cseh király, II. Ferenc néven német-római, 1804-től I. Ferenc néven osztrák császár.
- Fényes Elek (1807–1876), közgazdász, statisztikai és földrajzi író, az MTA és 1848-ban a Közcsendi Bizottmány tagja, belügyminiszeri osztálytanácsos és az Országos Statisztikai Hivatal szervezője, vezetője.
- Fenyvessy Adolf (1839–1920), gyorsíró, a szakma magyarországi meghonosítóinak egyike, 1868 és 1911 között az országgyűlési gyorsíró iroda vezetője.
- V. Ferdinánd (1793–1875), 1835-től 1848-ig magyar és cseh király, I. Ferdinánd néven osztrák császár.
- Filippovich – lásd Philippovich
- Fiquelmont, Karl Ludwig gróf (1777–1857), osztrák politikus, tábornagy, 1848-ban néhány hónapig külügyminiszter.
- Forgách Antal gróf (1819–1885), a szabadságharc alatt a császári oldalon állt, többek között az északi vármegyék főbiztosa volt, „muszkavezető”, 1861 és 1864 között magyar kancellár.
- Gay, Ljudevít (1809–1872), horvát nyelvész, politikus, író, az illirizmus teoretikusa és mozgalmának vezetője.

II. Géza (1130–1162), 1141-től haláláig Magyarország királya.

Ghyczy Kálmán (1808–1888), politikus, ügyvéd, megyei tisztviselő, 1847–1848-ban nádori ítélmester, 1848-ban az igazságügyi minisztérium államtitkára, majd vezetője, 1861-ben, amikor is a Határozati Párthoz tartozott, továbbá 1875 és 1879 között a képviselőház elnöke, 1874–1875-ben pénzügyminiszter.

Gortvay János (), tanszékvezető, majd rektor a sárospataki református kollégiumban.

Gracchus (Tiberius Sempronius Gracchus, Kr. e. 162 – Kr. e. 133), római politikus, néptribunus, nevéhez földreformtörvény kapcsolódik; amikor a hagyománnyal szembeszegülve újra akarta választatni magát, ellenfelei meggyilkolták.

Gruithuisen, Franz von Paula báró (1774–1852), bajor orvos, csillagász, egyetemi tanár, többek között emberi életet és városokat vélt fölfedezni a Holdon.

Gyurmán Adolf (1813–1869), jogász, publicista, Kossuth munkatársa a Pesti Hírlapnál, 1848–1849-ben a kormány Közlönyének szerkesztője, miniszteri tanácsos; 1863-ban tért haza az emigrációból, a Pesti Napló munkatársa, majd a Budapesti Közlöny rovatvezetője lett, halála előtt kéziratái nagy részét elégette.

Hadik András gróf (1710–1790), tábornagy, politikus, 1764 és 1768 között Erdély katonai főparancsnoka, királyi biztosa, később Bukovina kormányzója, utóbb a bécsi Udvari Haditanács elnöke, a bukovinai székely telepek létrehozója.

Horn Ede (Einhorn Ignác, 1825–1875), közgazdász, statisztikus, politikus, a szabadságharcban izraelita tábori lelkész, 1860-ban Garibaldi légiójának tagja, 1869-ben tért haza az emigrációból, 1875-ben kereskedelmi államtitkár; többek között könyvet írt Kossuth Lajosról.

Hrabovszky János báró (1777–1852), honvéd altábornagy, királyi biztos, az olmützi vár-börtönben halt meg.

Hugo de Porta Ravennate (), bolognai jogtudós, törvényt magyarázó a XII. században.

Hurban, Jozef Miloslav (1817–1888), szlovák evangélikus lelkész, politikus, író, publicista, 1848-ban a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke, nemzeti felkelést és fegyveres szabadcsapatot szervezett a Magyar Királyság ellen.

I. István, Szent (967/977 k. – 1038)

István főherceg (1817–1867), 1847–1848-ban Magyarország királyi helytartója, majd nádora, a horvátokkal való megegyezési kísérlet kudarca után lemondott.

Jaenner, Edward Jenner (1749–1823), angol sebész, a himlőoltás feltalálója.

János Zsigmond (1540–1571), II. János néven választott király, Erdély első fejedelme (1565-től haláláig).

János főherceg (1782–1859), 1848–1849-ben német birodalmi kormányzó.

Jelačić, Josip báró, 1854-től gróf (1801–1859), altábornagy, hadtest-, majd hadseregparancsnok, végül tábornagy, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországek bánja.

II. József (1741–1790), 1765-től haláláig német-római császár, 1780-tól magyar és cseh király.

II. Katalin, Nagy (1729–1796), 1762-től haláláig orosz cárnő, I. Péter politikájának folytatója.

Johnson, Andrew (1808–1875), 1865 és 1869 között az Egyesült Államok tizenhetedik elnöke.

Jósika Miklós báró (1794–1865), író, katonatiszt, politikus, az erdélyi reformellenzékhez tartozott, az MTA tagja, a Kisfaludy Társaság elnöke, 1848-ban a főrendiház és az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, 1849 után emigrációban élt.

Kálmán, Könyves (1070/1074–1116), 1095-től haláláig magyar király.

V. Károly (1500–1558), Spanyolország, Nápoly és Szicília királya, német király, 1530 és 1558 között német-római császár, uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését a Habsburg Birodalom.

Kazinczy Ferenc (1759–1831)

Kemény Dénes báró (1803–1849), liberális politikus, az erdélyi ellenzék egyik vezetője, 1848-ban országgyűlési képviselő, belügyminisztériumi államtitkár, Kemény Zsigmond unokatestvére.

Kemény Ferenc báró (1795–1875), politikus, az 1843., 1846., 1858. és az 1865. évi erdélyi országgyűlések elnöke, 1860-ban, az októberi diploma kiadása után kinevezett erdélyi kancellár, az ő elnöksége alatt mondta ki az utolsó erdélyi országgyűlés 1865-ben, hogy törvényesnek tekinti az uniót.

Kitonich János (1560 k.–1619), jogtudós, Moson megye alispánja, királyi ügyigazgató, a korona ügyésze.

Klodvig – lásd: I. Chlodvig

I. Konstantin, „Nagy” (274–337), római császár, a 313-as milánói ediktumban ő engedélyezte elsőként a keresztény vallás gyakorlását a birodalomban; „lényegében” államvallássá tette a kereszténységet.

Kollár, Ján (1793–1852), cseh nyelven író szlovák származású evangélikus lelkész, költő, esztéta, a szláv kölcsönösség ideológusa.

Kossuth Lajos (1802–1894)

Kölcsey Ferenc (1790–1838)

Kövy Sándor (1763–1829), jogász, a sárospataki kollégium hazai jog tanszékének vezetője.

Kunewalder Jónás (), termény-nagykereskedő, családja több tagjával együtt szerepe volt a magyar tőzsde kifejlesztésében, 1848-ban a pesti zsidó hitközség egyik világi vezetője, később kitért.

Lajos Fülöp (1773–1850), 1830 (a „júliusi forradalom”) és 1848 között francia király (a „polgárkirály”), az Orléans királyi ház megalapítója.

Lamberg Ferenc, Franz Philip Lamberg gróf (1791–1848), magyar honosítást nyert altábornagy, 1848 szeptemberében, a horvát támadást követően V. Ferdinánd magyar miniszteri ellenjegyzés nélkül Magyarország katonai parancsnokává és ideiglenes nádorrá nevezte ki, szeptember 28-án, amikor Pestre érkezett, a tüntető tömeg meglincselte.

- Lamennais, La Mennais, Félicité Robert de (1782–1854), francia katolikus egyházi író, szabadelvű eszméi miatt elvesztette a pápa kegyét.
- Nugent, Laval von Westmeath gróf (1777–1862), ír származású császári királyi tábornagy.
- Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807–1874), francia köztársaságpárti politikus, 1848-ban belügyminiszter, 1849-től 1870-ig emigránsként Angliában élt.
- Libelt, Karol (1807–1875), Lengyelország porosz megszállás alatt lévő részén élt filozófus, író, politikus.
- Lincoln, Abraham (1809–1865), az Amerikai Egyesült Államok tizenhatodik – első republikánus – elnöke 1860–1864 között, illetve 1865-ben; az „északiak” vezetője a polgárháborúban, az ő elnöksége idején törölték el a rabszolgaságot.
- I. Lipót (1640–1705), 1655–1705 között magyar király, 1657-től haláláig német-római császár, az ő uralkodása alatt, 1687-ben csatolták Erdélyt a Habsburg Birodalomhoz.
- Lipthay Sándor (1793–1870), ügyvéd, szerkesztő, cs. kir. udvari tanácsos, a konzervatív párt egyik vezetője.
- Lobkowitz, Wenzel Eusebius herceg (1609–1677), tábornagy, miniszter, a bécsi Haditanács elnöke, az abszolutisztikusan kormányzott birodalom híve és a központosító politika megvalósítója.
- Lucanus, Marcus Annaeus (39–65), hispániai származású római költő.
- Lumniczer Sándor (1821–1892), sebész, egyetemi tanár, a főrendiház tagja, a szabadságharcban a tábori sebészet előadójaként

- törzsorvos Görgey Artúr mellett, majd a hadügyminisztérium egészségügyi osztályának főnöke.
- Lustkandl, Wenzel (1832–1906), osztrák jogász, politikus.
- Luther, Martin (1483–1546), lelkész, teológus, a protestáns reformáció egyik elindítója.
- Mária Terézia (1717–1780), Magyarország, Csehország és Ausztria uralkodója 1740–1780 között, I. Ferenc német-római császár felesége.
- Martinus Gosia O, bolognai jogtudós, törvénymagyarázó a XII. században.
- I. Mátyás, Hunyadi (1443–1490), 1458-tól haláláig magyar király.
- Mavrocordat, Nicolae (1815–1865), katonatiszt, ezredes a moldvai hadseregben, a több fanariota uralkodót adó görög származású család leszármazottja.
- Mažuranić, Ivan (1814–1890), horvát költő, politikus, 1861-től 1865-ig horvát kancellár, 1873–1880 között horvát bán.
- Meletie, Lefter (1777–1848), előbb Huși (1803–1826), majd Roman püspöke (1826–1844), végül Moldva metropolitája 1844-től haláláig. Támogatta a Mihai Sturdza fejedelem elleni mozgalmat.
- Mensikov, Alekszandr Szergejevics herceg (1787–1869), orosz politikus, miniszter, tengernagy, a krími háborúban 1855 márciusáig az orosz haderők főparancsnoka.
- I. Miklós (1796–1855), 1825 decemberétől orosz cár.
- Móga János (1784–1861), altábornagy, 1848-ban a horvát támadás után a magyar honvédség fővezére, november 1-jén lemondott,

1849 januárjában a császáriak letartóztatták, várfogságra ítélték.

Montesquieu, Charles Louis de Secondat báró (1689–1755), francia filozófus, jogász, politikai gondolkodó, nevéhez fűződik többek között a hatalmi ágak megosztásának elmélete.

Moruzi, Alexandru herceg (1805–1873), politikus, 1861–1862-ben a román Egyesült Fejedelemségek pénzügyminisztere, 1861-ben kormányfő.

Mrazović, Matija (1824–1896), horvát politikus.

Nádasdy Ferenc gróf (1801–1883), politikus, 1857-től a Reichsrat élethossziglani tagja, egy időben elnöke, 1857 és 1860 között cs. kir. igazságügy-miniszter, 1861 végétől 1865 nyaráig erdélyi kancellár.

I. Napóleon (1769–1821), francia császár.

III. Napóleon, Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), I. Napóleon unokaöccse, 1848-tól Franciaország elnöke, 1852-től 1870-ig császára.

Nesselrode, Karl Vasziljevics gróf (1780–1862), balti német származású orosz diplomata, a bécsi kongresszus idején külügyminiszter, 1845 és 1856 között kancellár, célja a Szent Szövetség fönntartása volt.

Newton, Sir Isaac (1642–1727), angol matematikus, filozófus, csillagász, többek között a differenciál- és integrálszámítás megalkotója, a mechanika megalapozója.

Nyáry Pál (1805–1871), Pest-Pilis-Solt vármegye főjegyzője, majd alispánja, 1848-ban országgyűlési képviselő, az OHB alelnö-

ke, Kossuth távollétében testületi elnöke, később a Békepárt egyik vezetője, a bukás után bebörtönözték; 1861-ben a Határozati Párthoz, 1865-ben a balközéphez tartozott; öngyilkos lett.

Odoaker, Flavius (433–493?), a Nyugatrómai Birodalom szolgálatában álló, Romulus Augustulus császárt 476-ban trónjától megfosztó – a birodalmat megdöntő – germán vezér; később Itália királyának nevezette magát.

Omer pasa (Mihajlo Latas, 1806–1871), szerb származású török hadvezér.

Ožegović, Metel báró (1814–1890), horvát politikus, államtanácsos, 1850 után a bécsi legfelsőbb törvényszék bírása.

Palacký, František (1798–1876), cseh történész, politikus, író, az ausztrorszlávizmus teoretikusa, 1848-ban a prágai szláv kongresszus elnöke.

Pálffy János (1804–1857), katonatiszt, politikus, közíró, emlékiratíró; 1848-ban az erdélyi országgyűlésben az ellenzék egyik vezetője, az unió indítványozója, majd a magyar országgyűlés alelnöke és a Honvédelmi Bizottmány tagja, Debrecenben a Békepárt híve, a bukás után halálra ítélték, majd internálták.

Pap Endre (1817–1851), költő, közíró, műfordító, 1848 előtt ellenzéki politikus, 1848-ban országgyűlési képviselő, közoktatásügyi minisztériumi tanácsos.

Pázmándy Dénes, ifj. (1816–1856), képviselő, 1848-ban a képviselőház elnöke, nem megy

- Debrecenbe az országgyűléssel, 1849 januárjában a császáriak letartóztatják, vizsgálati fogsága felmentéssel zárul.
- Pázmány Péter (1570–1637), esztergomi érsek, bíboros, író, a magyarországi ellenreformáció feje.
- I. Péter, Nagy (1672–1725), 1682 májusától orosz cár, nevéhez társítják Oroszország európai nagyhatalommá válását.
- Philippovich von Philippsberg, Nicolaus (1795–1858), cs. kir. vezérőrnagy, később altábornagy, a Roth-hadtest vezérkari főnöke.
- Pitzipios, Iakōbos Georgios (1802–1876), görög származású török tisztviselő, diplomata.
- Puchner, Anton báró (1779–1852), altábornagy, a szabadságharc idején az erdélyi császári csapatok parancsnoka.
- Rajačić, Josip báró (1785–1861), szerb egyházfő, politikus, karlócai görögkeleti metropolita, 1848 májusától pátriárka, a szerb nemzeti mozgalom vezetője.
- Ráday Gedeon, 1782-től báró, 1790-től gróf (1713–1792), író, kultúraszervező, könyvgyűjtő, a rimes-időmértékes verselés magyar meghonosítója.
- Rechberg und Rothenlöwen, Johann Bernhard gróf (1806–1899), osztrák szolgálatban álló német diplomata, 1859–1860-ban miniszterelnök, 1864-ig külügyminiszter.
- Révai Miklós (1750–1807), piarista szerzetes, tanár, nyelvész, a régi magyar irodalom kutatója és kiadója, ő tett először kísérletet magyar tudományos társaság szervezésére.
- Riza pasa O, török hadügyminiszter, szultáni kegyenc.

Roboz István (1828–1916), újságíró, költő, szerkesztő, királyi tanácsos, megyebizottsági tag, tiszti főügyész.

Rogierius magister (1202/5 k.–1266), történíró, szerzetes, váradi kanonok, 1249-től spalatói érsek, *Carmen miserabile* (Siralmas ének) címmel idézett krónikájában megörökítette a tatárjárást.

Rosetti, Lascăr (1816–1884), moldvai román politikus, miniszter.

Roth, Karl von (1784–1864), cs. kir. vezérőrnagy, 1848 szeptemberében a Magyarországra támadó horvát hadsereg tartalékhadtestének parancsnoka.

Šafárik, Pavel Jozef (1795–1861), szlovák nyelvész, történész, etnográfus, a prágai egyetem könyvtárnoka, a szláv kölcsönösség eszméjének népszerűsítője.

Șaguna, Andrei (1809–1873), 1852-től báró és belső titkos tanácsos, 1847-től erdélyi román ortodox püspök, 1848-ban a Román Nemzeti Komité, 1863-ban a Reichsrat tagja, 1864-ben az erdélyi románok metropolitája.

II. Sándor (1818–1881), 1855 és 1881 között orosz cár; meggyilkolták.

Schmerling, Anton lovag (1805–1893), 1848-ban az öszsnémet kormány tagja, majd elnöke, 1849–1851-ben osztrák igazságügy-miniszter, 1860 decemberétől államminiszter (miniszterelnök), a birodalmi centralizmus fő képviselője, 1865 júliusában lemondott.

Scipio Nasica (Publius Cornelius Scipio Nasica Serapo, ?–Kr. e. 132), római politikus, az optimaták egyik vezetője, a Gracchus testvérek ellenfele.

- Scitovszky János (1785–1866), esztergomi érsek, hercegprímás, bíboros, az MTA igazgatósági tagja.
- Seward, William Henry (1801–1872), amerikai republikánus párti politikus, külügyminiszter.
- Sierakowski, Ladislaus lovag (?–1863), földbirtokos, 1848-ban egy galíciai kerület képviselője az osztrák parlamentben.
- Strobach, Antonín (1814–1856), cseh származású jogász, politikus, 1848. április–májusban Prága polgármestere, júliustól az osztrák birodalmi gyűlés tagja és elnöke Bécsben és Kremsierben.
- Štúr, Ľudovít (1815–1856), költő, író, nyelvész, publicista, a szlovák irodalmi nyelv kodifikátorainak egyike, 1847–1848-ban az országgyűlés, majd a Szlovák Nemzeti Tanács tagja s a szlovák nemzeti mozgalom vezéralakja.
- Sturdza, Dimitrie (1833–1914), Mihail Sturdza moldvai fejedelem fia.
- Sturdza, Mihail (1794–1884), 1834 és 1849 között Moldva fejedelme.
- Sturdza, Grigore (1821–1901), Mihai Sturdza moldvai fejedelem fia.
- Szalay László (1813–1864), jogász, történetíró, politikus, az MTA tagja, a reformkorban a centralista csoporthoz tartozott, 1848-ban az igazságügyi minisztérium kodifikációs osztályának vezetője, a magyar kormány megbízottja a frankfurti német parlamentnél, illetve kormányánál, 1855-ig svájci emigrációban élt, 1861-ben Pest országgyűlési képviselője.

Szalay Sándor O evangélikus lelkész, 1859 és 1863 között Vésén szolgált.

Szász Károly, id. (1798–1853), jogtudós, az MTA tagja, a reformkorban ellenzéki politikus, Kemény tanára a nagyenyedi református kollégiumban, 1848-ban fontos szerepe volt az unió kimondásában, az országgyűlés tagja, vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkár, Eötvös József lemondása után a minisztérium munkájának irányítója, a bukás után bíróság elé állították.

Széchenyi István (1791–1860)

Székács József (1809–1876), műfordító, költő, evangélikus szuperintendens, az MTA tagja.

Szelepcsényi György (1595–1685), kalocsai, majd esztergomi érsek, kancellár, királyi helytartó, mecénás, az ellenreformáció irányítóinak egyike.

Tisza Kálmán (1830–1902), politikus, 1861-ben Teleki László halála után a Határozati Párt, 1867–1873 között a balközép vezére, a Deák-párttal való egyesülés után, 1875-től 1890-ig miniszterelnök.

Thun und Hohenstein, Leopold Leon gróf (1811–1888), csehországi születésű osztrák politikus, 1848-ban tartományi főnök Prágában, 1849 és 1860 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, a dualizmus és a kiegyezés ellenfele.

Teleki József, ifj., gróf (1790–1855), történetíró, jogász, 1830-tól haláláig az MTA első elnöke, 1842 és 1848 között Erdély kormányzója.

Valero Antal (18. sz. vége–1850 után), spanyol eredetű családból származó gyáros, a honi

selyemgyártás modernizálója, 1849 után a Kereskedelmi és Iparkamara első elnöke, majd Bécsben élt.

II. Viktor Emánuel (1820–1878), 1849–1861 között szárd-piemonti király, majd haláláig az egységes Olaszország királya.

Virág Benedek (1754–1830), szerzetes, tanár, költő, műfordító, történetíró.

Voltaire (François-Marie Arouet, 1694–1778), író, költő, filozófus, történész, a francia felvilágosodás egyik vezéralakja.

Vörösmarty Mihály (1800–1855)

Washington, George (1732–1799), az Amerikai Egyesült Államok első elnöke 1789-től 1797-ig, a függetlenségi háború vezetője.

Wesselényi Miklós báró (1796–1850)

Wessenberg, Johann Philipp báró (1773–1858), osztrák politikus, 1848 nyarán–őszén miniszterelnök és külügyminiszter.

Windischgrätz, Alfred Candidus Ferdinand zu herceg (1787–1862), altábornagy, 1848 októbere és 1849 áprilisa között az olaszországiak kivételével minden osztrák haderő főparancsnoka.

Wirth, Johann Georg August (1798–1848), német jogász, író, politikus.

Zichy János grófné, született Kray Irma (1830–1913), mecénás.

Zrínyi Miklós gróf (1620–1664), költő, prózaíró, államférfi, hadvezér.

Tartalom

(Még) egy szó	
a közíró Kemény Zsigmondról.....	5
Igénytelen szózat a maga idején	28
Még egy szó az utasítások körül.....	35
Ismételgessünk.....	41
Montesquieu és I. Béla király.....	58
Február 14-e és február 19-e	80
Pest, május 8-án	85
Pest, május 15-én.....	93
Pest, jún. 16-án.....	100
A velencei táborból.....	105
Pest, okt. 28-án.....	113
[Proklamáció az erdélyiekhez].....	118
Pest, nov. 11-én.....	126
Pest, márc. 20.	129
Emlékezzünk régiekről.....	136
Pap Endre,	152
Eszmék és jámbor óhajtások	158
Pest, jún. 29.	169
Pest, ápril 27.	173
L' orient. Les Reformes	
de „l' Empire Byzantin”:	
Par Pitzipios-Bey. Paris, 1858	176
Nézetek az európai kongresszus iránt	199
Gróf Széchenyi István meghalt	204
A Berzsenyi-ünnep	208
Pest, október 26.	213
Pest, november 6.	216
A nemzetiség kérdése.....	220
Pest, január 2.	224
Pest, január 3.	229
Pest, január 7.	233
Pest, március 15.	238
Az uniótörvényekről.....	242

Pest, június 24.	277
Pest, március 17. 1862	281
Pest, március 19-én	285
Pest, jan. 26. 1865	289
Pest, ápril. 27. 1865	295
[Beszéd lipótvárosi választóihoz].....	298
Pest, márc. 20. 1867	301
Nyílt válasz Kossuth nyílt levelére	307
Pest, május 16.....	335
Szómagyarázat.....	339
Névmagyarázat	346